

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

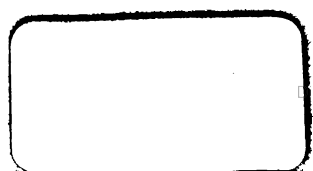
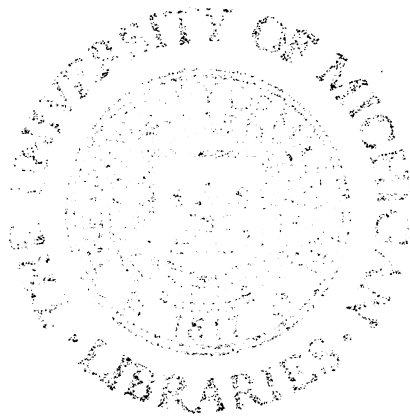
We also ask that you:

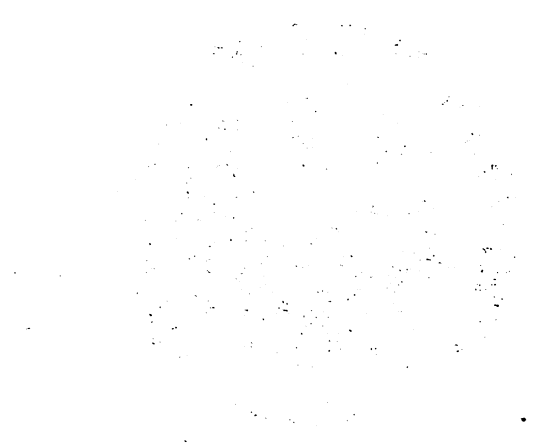
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B 1,224,316

ՁԿԵ

ՄԵԺ. ՏԻՅՐՈՆ ԵՓՐԱՅԻՆՆԵՐԻ ԺՐԵՔՈՎ.

ՁԿԵ

ՓԱՐՐԱՐԻ

ԲԱՐՈՋՆԵՐ

Թարգմանութիւն ուսերէնից
Մ. Մ.

ՎԱՂԱՐՄԱՊԱՏ

ՑՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՑ Ս՝ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
1901

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

ՓԱՐՐԱՐԻ ԲԱՐՈՋՆԵՐ

Ferber, Frederic William

Մեծ ՏԻԳՐԱՆ ԱՓԻՆԱՆՆԵՐ ԺՈՒԳՈՎ

Հեղինակ

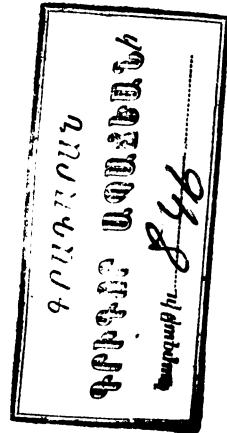
ՓԱՐՐԱՐԻ

Ի ԱՐՈՋՆԵՐ

Քարգանուփիւն ուսերէնից

Մ. Մ.

ՎԱԳԱՐՈՒԳԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ Ս. ԷՋՄԻԱՄՆԻ

1901

GRAD
E-REN
755
Bukh

Дозволено Цензурою, 23 Декабря 1900 г. г. Тифлисъ.

799
01.10.11

Ըստ Բարձու հրամանի նորին Ս. Օծու-
թեան Վեհափառ Քահանայապետի և Ս. Կա-
թողիկոսի ամենայն Հայոց Տ. Տ. ՄԿՐՏՁԻ Դի-
ւանս թոյլատրէ հրատարակութիւն թարգմա-
նութեանս, որ ընդ անուամբս «Փարրարի Քա-
րոզներ», չը գտանելով արգելք ինչ յաղագս
տպագրութեան, ուստի և վաւերացուցանէ ստո-
րագրութեամբ և դրոշմամբ կնքոյ Հայրապետա-
կան Դիւանի:

Ի 10 Փետրուարի 1900 ամի
Ի Ս. Էջմիածին:

Դիւանապետ՝ ԿՈՐԻԻՆ ՎԱՐԻԱՊԵՏ.

Թ. 151

S. 4.

ԵՐԿՈՒ ՌՕՍԿ

ԹԱՐԳՄԱՆՁԻ ԿՈՂՄԻՑ.

Այս քարոզներն և հեղինակի անունը կարօտ չեն մեր յանձնարարութեան: Անտարակոյս թէ հասարակ ժողովուրդը և թէ կրթուած դասակարգը հաւասարապէս պիտի հրահանդուին այսպիսի ընտիր ընթերցանութիւնից, էլ չենք ասում, թէ մեր հոգևորականութիւնը որչափ օգուտ կարող է քաղել այս կարգի օրինակից, ուր որ խոր հաւատքը, ժամանակակից լուսաւոր գիտութիւնը և աղղուապէս խօսելու հանճարը՝ այնպէս սերտ կերպով միացած արտափայլում են:

Քարոզները փոխադրուած են ռուսերէն թարգմանութիւնից: Ընթերցանութիւնը դիւրաց նելու համար, շատ տեղերում ազատօրէն ենք թարգմանել. մինչև անգամ մի քանի ոտանաւոր մեր իսկ գրականութիւնից ենք յարմարեցրել: Այլ և ուսումնասիրութիւնը աւելի բեղմնաւոր կացուցանելու համար, ծանօթութիւններում նշանակել ենք Ս. Գրքից վկայութիւնները, որ

բնագրում չկային նշանակած, և որոնք քիչ զըծ-
ուարութիւն չպատճառեցին մեզ, քանի որ հեղի-
նակը շատ անգամ շատ հեռուից է ակնարկում:
Թող ներուրի մեզ, եթէ տեղ տեղ չենք ցոյց
տուել համապատասխան վկայութիւնը:

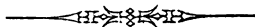
Վկայութեանց ամբողջական տները բառացի
առաջ ենք բերել 1895 թ. Կոստանդնուպոլսում
հրատարակած Աստուածաշունչ մատեանից, որ
տպագրուած է «համեմատութեամբ երբայական
և յունական բնագրաց»:

Ի վերջոյ պարտք ենք համարում շնորհա-
կալութիւն յայտնել մեծապատիւ պ. Տիգրան
Աֆրիկեանցին, որ յօժար սրտով կամեցաւ նիւ-
թապէս օժանդակել սոյս քարոզների հրատարա-
կութեան:

Ս. Ս.

1900 թ. փետրուարի 8.

Վաղարշապատ.

Ա.

ՔՐԻՍՏՈՍՆԻԻ ՊԵՏՏՔԷ

« Եւ կային ասէ. Չգիտեմ, մի՞թէ պահապանն իցեմ եղբօրն իմոյ: »

Ծմն. Դ. 9.

Արշափ դիւրին և ընական է, որ օրհնենք և փառաբանենք քրիստոնէական եկեղեցւոյ վսեմութիւնն ու յաղթութիւնները: Եկեղեցին մարդուն առնում է իւր գրկի մէջ, արդէն նորա մանկութեան հառապում: Նորան օրհնում է միրտութեան աւազանի մէջ, արժանացնում է հաղորդութեան. երբ որ փոքրիկ արարածը կեանքի շէմքի մէջ է դնում իւր ոտքը, եկեղեցին նորան յիշեցնում է նորա պարտականութիւնները ծանրութիւնը, զգուշացնում է ամէնին իրանց հանդիպելիք մեծամեծ վտանգներէր: Ամուսնական տաճարի առաջ երիտասարդ փեսային և մանկահասակ հարսին օրհնում է, բացատրելով նոցա միաւորութեան սրբազան խորհուրդը և հրաւիրելով, որ նոցա իրանց զաւակներին և ընդածիններին դաստիարակեն Աստուծոյ երկիւղով և հաւատով: Եկեղեցին այցելում է հիւանդներին, բուժակնում է նոցա սիրտը իւր գթութեամբ, զօրացնում է աղօթքով, մոլեթարում է վշտակրութեան և սիրելիներից զրկուելու ժամանակ, խնդում է խնդացողների հետ, աքրտում է սրտամոզների հետ: Եւ երբ որ գալիս է մահը, երբ որ մարդու երկրաւոր կենաց ընթացքը վախճան է առնում և Յէր Աստուածը նորան շնորհում է հան-

գիտօ, եկեղեցին մխիթարում է կենդանի մնացածներին, իսկ հանգուցեալին իջեցնում է օրհնած հողի մէջ՝ յարութեան կատարեալ յուսով, թէ յաւիտենական կեանք պիտի վայելէ:—Այս պարտքերից մեծ մասը կատարում են՝ յատկապէս այդ արարողութիւնները կատարելու համար կոչուած՝ նորա պաշտօնեաները:

Սակայն երբէք եկեղեցու գործք չեն համարուել միայն լոկ ծիսակատարութիւնները: Այլ աշխարհքի ընկերական, քաղաքական, մարդասիրական կեանքը իւր հսկայական յառաջադիմութիւններով՝ շատ կողմերից պարտական է նաև եկեղեցուն: Սա ապացուցեց ապականուած և կործանուող աշխարհքին, թէ մարդս ազատ է, սա փրկեց սկզբնական քաղաքութեան մնացորդները բարբարոսների բուռն արշաւանքների կորստաբեր հեղեղից, և մինչդեռ քրիստոնէութիւնը պապականութեան ներքոյ պիտի հաշէր և մաշուէր՝ նորոգուած եկեղեցին աւելի բարձր կոչման համար սթափեցրեց: Խաւարի և անիշխանութեան երկար դարերում եկեղեցին սէր էր արծարծում դէպի մարդկային թշուառ մերժեալները: Խարութիւն չկար ցեղերի և ազգերի մէջ, եկեղեցին հովանի էր բոլոր մարդկան, վասն զի Յիսուս Քրիստոս խաչուեցաւ բոլորի փոխարէն: Եկեղեցին վահան է դառնում թէ՛ գերիների համար բանտերում, և թէ՛ ստրուկ սուսեմարտների համար կրկէսներում: Բարոյական օրինօք նա կատարի պատերազմ էր վարում աւատականների բռնակալութեան և անգթութեան դէմ, թէպէտ նիւթապէս թոյլ բայց հոգով անընկճելի գոլով՝ եկեղեցին աշխարհակալութեանց բրտութեան ժամանակներում քաղաքակրթիչ ազդեցութեան կենտրոն եղաւ և հզօր դրօշ դարձաւ արուեստի, ուսման, դաստիարակութեան և քարեգործութեան համար: Ներկայ ժամանակում շատերը անիրաւաբար արհամարհում են եկեղեցու գործերը, բայց

հազիւ թէ այնպիսի երկմտող մարդ գտնուի, որ պատկառանք չխոնարհէ անոր անցեալ գործունէութեան առաջ: Այն ժամանակ եկեղեցին կատարել է իւր կոչումը: Բայց այժմ ևս իւր ջանքերը չպէտք է պակասին, թերևս աւելի բարձր պիտի հանդիսանան. Սակայն խնդրեմ հառարակ դարձած սխալմունք չգործէք և չկարծէք, իբր թէ «եկեղեցի» բառով ես ուզում եմ «հոգևորականութիւն» յայտնել: Ինչ որ եկեղեցու համար ասացի, այն ասել եմ առ հասարակ քրիստոնէութեան և մասնաւորապէս քրիստոնեաների մասին, թէ հոգևորականների և թէ աշխարհականների մասին: Իմ կարծիքով աւելի վտանգաւոր բան չկայ եկեղեցու համար, այսինքն ձեր բոլոր քրիստոնեաների, Յիսուս Քրիստոսի հաւատքը դաւանող ամբողջ մարդկութեան համար, քան այն գաղափարը, իբր թէ «եկեղեցի» բառով պէտք է հոգևորականութիւն հասկանալ, իբր թէ եկեղեցու բոլոր գործը պէտք է կառարուի միմիայն մարդկանց մի դասակարգի ձեռքով, իսկ միւսները ձեռքերը ծալած պիտի մնան:

Մինչև որ չմերժենք այս մտլար գաղափարը, մեր յառաջագիմութիւնն ու ստոյգ յաղթութիւնները անհնարին կլինին. ես այսպէս եմ կարծում, թէ երբ որ իւրաքանչիւր քրիստոնէի մէջ զարթնի հասարակաց աղէտի համար իւր անձնական պատասխանատուութեան գիտակցութիւնը, այն ժամանակ ժողովուրդը կը փրկուի կարօսից, իսկ ամբողջ աշխարհքը՝ բարոյական ու մտաւոր ալլասեռութիւնից: Միայն քրիստոնէական եկեղեցին կարող է բարւոքել աշխարհքը, իսկ քրիստոնէական եկեղեցին—դուք էք, եկեղեցու առողջ և հիւանդ անդամներդ, Քրիստոսի կենդանի որթի պտղաբեր և փչացած ոստերդ, Նորա հոգևոր շինութեան ընտիր և անպիտան քարերդ: Ձեզանից ամէն մէկի վերայ պարտք կայ անդու ջանքերով բարւոքել աշխարհքը, որի մա-

սին որ խօսեցի: Եկեղեցին տկարանում է: անոր խորհուրդները անկատար են մնում, բարևըսումը չի իրագործվում, լոյսը թուլանում է: եթէ ձեզանկց իւրաքանչիւրը եկեղեցու գործը իւր անձի գործ չի համարում, եթէ Աստուծու պարգևած տաղանդները բուշափու կարողութեան չէք գործածում նորա ցուցած ուղղութեամբ: Գուց— ոչ միայն հոգևորականներդ, այլ բոլոր նշմարիտ քրիստոնեաներդ, գուց և ձեր զաւակները Աստուծու օրհնեալներ էք, այսինքն գուց ամէնքդ, որ այս տեղ ներկայ էք, իւրաքանչիւրն առանձնապէս և բոլորք ի միասին: եթէ ի հարկէ փոքր ինչ հաւատարիմ էք ձեր կոչման և պաշտօնին: Այլ գուց ազգ էք ընտիր, թագաւորական քահանայութիւն, ազգաւորք, ժողովուրդ սեպհական, օրպէս դի ցուցանեցէք զառաքինութիւնն այնորիկ, որ զձեզ ի խաւարէն կոչեաց յիւր սրանչելի լոյսն: 1)

Մի՛ կարծէք: Թէ ես այդ խօսքերով ուղղուեմ գէթ մէ՛ նշանախեցի չափ նուագեցնել հոգևորականութեան իսկական նշանակութիւնը: Ծանր և մեծ են նորա պարտականութիւնները- գործում պահանջվում են այդ դատին պատկանող մարդկանց բոլոր ջանքը, գոցաբոլոր իմաստութիւնը, գոցա և մեր ազօթքնու բարեմագթութիւնը: Ես չեմ ուրանում գոցա նշանակութիւնը, այլ առաւելապէս ուզում եմ ձեք սրտի մէջ գարթեցնել ձեր անձնական պատասխանատուութեան գիտակցութիւնը: Մեր քահանաներիս մէջ, որ կոչուած ենք Յիսուսի հրիտոտի սպասաւոր լինելու, ոչ որ չի գրտնաւի, որ սրտի խորքում չզգայ իւր անկատարելութիւնները. քահանաներից ամէն մէկը ամբոթով և վաշտացած զգում է, որ ինքը անարժան ծառայ է Աստուծոյ: Սակայն ինձ այնպէս է թաւում, որ եթէ գործին

1) Ա. Պետ. Բ. 9:

Նայենք ոչ թէ անհատական տեսակէտից, այլ ընդհանուր առմամբ, այն ժամանակ ամբողջ դասը այնքան էլ յուսահատ վիճակի մէջ չի երևայ: և մենք կարող ենք գոհանալ Աստծուց:

Ես չգիտեմ աւելի բեղմնաւոր հաստատութիւն, աւելի հզօր գործիք յօգուտ առաքինութեան և կրօնատիրութեան, քան եկեղեցու մէջ հաստատուած ծրարական հոգաբարձութիւնը: Մեր մայր եկեղեցու շուրջը շատ ծուխեր կան, ուր բազմաթիւ մարդիկ ապրում են ոչ միայն սարսափելի աղքատութեան մէջ ընկղմած, այլև՝ աւանդ, արբեցութեան, մոլութեան, յանցաւորութեան ճանկերի մէջ ընկուած:

Գոցա մէջ կը գտնուին այնպիսի ոճրագործներ, որոնք ցածութեան և նենգութեան չափ ու սահման չեն ճանաչում: Արգ անուրանալի իրողութիւն է, որ միայն հոգևորականութիւնն է գործում գէթ հոգեշահութեամբ յօգուտ այդպիսի թշուառութեան ուստերց և դստերց, յօգուտ այդ ամբոխների, որոնք կորցրած մատնուած են: Եւ ամէնից աղքատ ծուխերի մէջ կատարվում է եկեղեցու գործը իւր բոլոր մասերով, մինչդեռ միւս հոգսերի գործերը շատ անգամ գրեթէ բոլորովին թափուր են մնում: Ես ճանաչում եմ բազմամարդ փողոցներ, ուր որ ծաղկում են աղքատութեան և արբեցութեան, անառակութեան և յանցագործութեան փոխադրիչներն ու բազմապատկիչները: Այլ պետութեան, ոչ բարեգործութեան, ոչ ընկերվարութեան, ոչ զանազան կրօնական ազանդների բաժնին չեն վերաբերում դոցա մասին հոգացողութիւնը, և միայն եկեղեցին շատ ու քիչ ճգնում է, որ այդպիսի փողոցներում ապրող մարդկանց մարմինը կազդուրուի և հոգին վսեմանայ: Միւսները պերճախօսում են, ճամարտալուծ են, մեղադրութիւններ են թափում, — իսկ եկեղեցին միայն կարօտութեան, արհամարհու-

թեան, կատաղի հալածանաց ներքոյ՝ լուռ կատարում է իւր հանապազօրեայ անշշուկ գործը, շատ անգամ առանց որ և իցէ արտաքին օգնութեան:

Հաւատացած եմ, որ անգլիական եկեղեցու գործը անգին է, նոյն իսկ կարգապահութեան և բարոյականութեան տեսակէտից, Միթէ քիչ քան է, որ մի քանի ծուխերում չկայ ոչ մի աղտոտ փողոց, ոչ մի խուբ անկիւն, ոչ մի աղքատիկ սենեակ, ուր որ այցելելիս չլինի քահանան կամ նորա տնօրինութեամբ գործող անձը, Գուք գիտէք, որ քաղաքիս բնակութիւնը տարեցտարի բաղմանում է եօթանասուն հազար հոգով: Թէ միշտ այգանալու հետ արեգակը լոյս է շնորհում տասը հազար նորածին մանուկին, որոնք նախընթաց օրը գոյութիւն չեն ունեցել, թէ իւրաքանչիւր դարից յետոյ չորս միլիոն կերակուր պահանջող բերաններ են աւելանում: Բնակչութիւնը առաւելապէս քաղաքներում է բաղմանում, ուստի և քաղաքների խնամակալութիւնը աւելի դժուար է, քան ուրիշ տեղերում: Միայն ծխական հոգաբարձութեան լայն ծաւալումը կարողանում է զուգընթացութեամբ ձեռք կարկառել այնքան ստուար աճելութեան: 1880-ին մի ծուխ բողկացած էր երեք հարիւր բնակիչներից, որոնք ապրում էին կանաչ դաշտերում, գրեթէ բացօթեայ: Այնտեղ կարգուեցաւ մի երիտասարդ քահանայ, տարեկան երկու հարիւր ֆունտ ռոճկով, ուր չկար ոչ եկեղեցի, ոչ աւանդատուն և ոչ դրամական մայրադումար, Աեց տարուայ միջոցում բնակչութիւնը երեք հարիւրից հասաւ մինչև վեց հազար հոգի, մեծ մասով աստանդական աղքատներից, տարեցտարի շարունակելով միշտ մի քանի հարիւր աճեցնել իւր թուի վերայ: Երևի շուտով այդ համայնքը մօտ քսան հազար ծխական կունենայ: Հազիւ գործակատարի ռոճիկ ստացող քահանան այդքան ժամանակում հիմնեց առաքելութեան բնա-

կարան, ժամանակաւոր եկեղեցի, բարձրագոյն ուսումնարան պատանիների համար և տարրական դպրոց փոքր տղաների համար, ուր որ սովորում են հինգ հարիւր մանուկ: Այդ վեց տարուայ ընթացքում եօթ հարիւր մանուկ արձակեց նա իւր կիրակնօրեայ վարժատաններից, չորս հազար Ֆունտ հանգանակեց եկեղեցու շինութեան համար, ուր ինքն էլ անձամբ վճարում էր իւր հետ աշխատող մշակներին՝ տարէնը ոչ նուազ, քան հազար Ֆունտ: Այդ ծխի քահանան օրինակ կարող է համարուել, թէ ինչպէս ծխական հոգաբարձութեան գործը բարգաւաճում է այն հազարաւոր մարդկանց ձեռքով, որոնց որ մենք հաղիւ թէ նշմարում ենք: Ես կարծում եմ, թէ երբ որ բացուին մարդկանց նեղ սրտերը, մենք միայն այդ սքանչելի օրը կիմանանք հոգեւորականութեան մեծագործ նշանակու թիւնը ժողովրդեան՝ այն մեծամեծ պէտքերը հոգալու համար, որոնք անտարակոյս բիւր անգամ աւելի են, քան եկեղեցական սուղ և չնչին եկամուտները, որոնց շուրջը ազահ բազէները այնչափ աղաղակով և թւեր թափ տալով պտտում են:

Բայց այսօր ես կ'ուզէի ձեր սրտի մէջ ազդել, թէ այդ մեծ գործը չպէտք է յանձնուի միայն անհատական անձնաւորութիւնների ջանքերին: Չեմ կարող շողոքորթել և բացարձակ ասում եմ, թէ աշխարհական մարդկանցից շատը (կամ լաւ է ասել մեծագոյն մասը) կատարեալ անփութութեամբ է վերաբերում հոգեւորականութեան հոգուերին ու նեղութիւններին, և շատ անգամ թողնում է, որ դա խոր չքաւորութեան մէջ և ուժից վեր պարտաւորութիւնների ծանրութեան տակ՝ տառապէ և մաքբուէ: Իսկ եթէ այնու ամենայնիւ դարձեալ մի քանի անհատներ կարողանում են այնքան խոշոր բարիքներ գործելու, հապա ինչ մեծագործութիւններ չէին կատարուի, եթէ իւրաքանչիւր

քրիստոնեայ՝ այր և կին՝ զգար էւր պարտքն ու պատասխանատուութիւնը այս հասարակաց հոյակապ գործի մէջ:

Որքան ես գիտեմ, երբորդ զարուց սկսուեցաւ հետզհետէ տարածուել այն սխալ գաղափարը, թէ քահանաները ոչ թէ հոգիւ են, ոչ թէ սուեաբանի քարոզիչ են, ոչ թէ ուսուցիչ են և Աստուծոյ սպասաւոր, ինչպէս որ իբր իրանց սեպուհ պարտականութիւնն է, այլ իբր թէ գոքա մարդկանց մէջ կազմում են մի գերընական զատուցեալ դատ, մի կատարեալ կաստա, որի պաշտօնն է մերձեցնել մարդկութեան մնացած մասը Աստծուն, և որ պարտաւորութիւն պիտի ունենայ, միւսների սեփական բարեպաշտութեան պարտքերը յանձն առնելու և ինքը միայն ուրիշի փոխարէն կատարելու: Այս գաղափարի հետևութիւններից մէկն այն եղաւ, որ աշխարհականները հրաժարուեցան իրանց յատուկ և անկապտելի սրբազան առանձնաշնորհութիւններից և ի վերուստ իրանց շնորհած ազատութիւնից, կամ ուրիշ խօսքով՝ բարոյապէս մի գատակարգի գերի դարձան: Միւս հետևանքն այն համոզումն է, թէ երկու տեսակ բարոյականութիւն կայ. մէնը հոգևորականների համար, միւսը աշխարհականների համար, — և թէ վերջիները կարող են առաջինների միջնորդութեամբ սասանալ իրանց պարտականութիւններից արձակում և մեղքերի թողութիւն: Ուստի հոգևորականութեան վերայ այնպիսի պարտքեր դրուեցան, որ պէտք է կրէին եկեղեցու բոլոր անդամները իրանք անձամբ: Այժմ ամէնքը թուլատրութեամբ իրանց շուրջը մէկին փնտուում են և բանաստեղծի հետ բացականչում են.

Ո՞վ է մեր տեղ մեր մեղաց համար.

Արտասուք թափում աչքէն յորդառատ:

Ես չեմ կամենում հոգևորականութեան մասին վիճաբանել: Ես փափագում եմ միայն յայտնել ձեզ

իմ դաւանանքը, իմ սրտի միտքը և այն արդարացնել
ձեր առաջ:

Ի դիմաց այն ծանրակշիռ խնդիրների, որ մեր ազ-
գի առաջ դրուած են, և այն վտանգների, որ ամէն
կողմից մեզ շրջապատում են, եկեղեցու և համայն աշ-
խարհքի միակ յոյսն է ճշմարտութիւն տարածելը, Մի-
այն ճշմարտութեամբ կը պահպանուի բարոյականու-
թիւնը, որ գնալով աւելի քայքայվում է, քանի որ
քնակիչների թիւը սկսում է անհամեմատ կերպով աճել-
միայն ճշմարտութիւնը կարող է թուլացնել մոլութիւն-
ների թունաւորութեան ծաւալական զօրութիւնը և
առաջն առնել սպառնացող յեղափոխութեան ու կո-
ընտեան դէմ: Եւ եկեղեցի ասելով, ես չիմ հասկա-
նում միայն հոգևորականութիւնը, այլ հաւատացեալ-
ների համայն ժողովը: Այն ծանրակշիռ և միշտ աւելի
բարդուող խնդիրը պէտք է լինի ոչ թէ մասնաւորի՝
այլ ընդհանուրի գործ, ամենայն մարդու գործ, և ոչ
թէ կղերականի՝ այլ ընդհանուր քրիստոնէութեան
գործ: Այն պէտք է լինի ամէնի գործ, և չէ թէ մի-
այն մի քանիսների, այն ևս ոչ միայն քահանաների,
այլ բոլոր հաւատարիմ քրիստոնեաների գործ: Մեծա-
հանդէս Արմաքեդոնեան պատերազմի օրը, ¹⁾ որ շուտ
կսկսուի (եթէ ասկաւին չսկսուած համարենք), յաղ-
թութիւնը կախուած է ոչ թէ հատ հատ մի քանի անձ-
նաւորութիւնների քաջութիւնից, այլ Աստուծոյ մեծ
բանակի և համայն զինուորութեան գօտէպինդ շղջ-
թայութիւնից, սրտերի համարձակութիւնից, ձեռքերի
զօրութիւնից, իւրաքանչիւր զինուորի մտաց յափշտա-
կութիւնից, անձնագոհ հաւատարմութիւնից, այսինքն
ձեր միջի իւրաքանչիւրից, ով որ քրիստոնեայ կաշուելու
արժանաւորութիւն ունի:

1) Յայտ. ԺԶ. 16:

Ահա ես կուզենայի ձեզ տեսնել հէնց այդպիսի վիճակի մէջ: Այս տեղ ժողոված արանց և կանանց մէջ ոչ ոք չկայ, որ իւր համապատասխան գործ չգտնէր ի իսուս Աստուծոյ և յօգուտ մարդկութեան: Այս գործը անձամբ միայն ձեզ չի վերաբերում, և գործն այն չէ, որ եկամուտ կամ որոշ պաշտօն ստանաք, և ոչ ձեր ընտանիքին կամ ձերայինների շահերին է պատկանում այն, այլ վերաբերում է ձեր ծխին, ձեր ընկերին, Անգլիային, ամբողջ մարդկութեան, Աստուծոյ եկեղեցուն, այս տեղ և բոլոր աշխարհքում: Ոհնչպէս փափագում եմ ձեր սիրտը պնդացնել այն հաւատով, թէ ամբողջ աշխարհի բարեկեցութիւնը կախուած է մասամբ ձեզանից, առանձնաբար իւրաքանչիւր քրիստոնէից, այդ կամ կին մարդուց, հոգեւորականից և աշխարհականից, ուրեմն ոչ միայն եպիսկոպոսի ձեռքով ձեռնադրածից, այլ ի վերուստ աներևոյթ կերպով կոչուածից, որ որպէս հաւատարիմ և անկեղծ որդի Աստուծոյ՝ արժանանում է Հոգւոյն Սբոյ շնորհաց:

Այսօր ես ուզում եմ ցոյց տալ ձեր այդպիսի պարտականութիւններից մէկը, որի համար ամէնքդ կոչուած էք: Այդ է, որ ձգտէք ժողովրդեան բարոյական աստիճանը հարթելու, որ ըստ չափու կարողութեան պզուշանաք հին միջոցիւնների տարածմանից և նորերի ծագմանից, որ միշտ արթնացնէք և ղգաստացնէք ժողովրդեան խիղճը: Ո՞վ պէտք է պատասխանատու լինի այն մեղքերի համար, որով անցեալ սերունդների կեանքը նսեմացել է և այժմ ևս բիւրաւոր մարդկանց կեանքն է պղտորվում: Ե՛ւ դուք և՛ ես աղէտաւոր պատասխանատու կը դառնանք մեր ժամանակի մեղքերի համար, եթէ չենք ճանաչի մեր պարտքը: Միթէ չենք տեսնում արբեցութեան զարհուրելի նշովքը, անլուր վշտերի և սարսափելի տանջանաց պատճառը: Միթէ

չկայ հեշտասիրութեան սոսկալի և լայնատարած ապականութիւնը: Հապա բազմաթիւ հնարներով կազմակերպած խարդախութիւնը, ստութիւնը, զրպարտութիւնը: Միթէ մեզ չըջապատող միութեան մէջ նետեր չեն սլանում և աղջամուղջի մէջ դներ չեն պտտում: Իսկ երեկեան չարութիւնը, նրբաշաւիղ անառակութեան և աշխարհային մեղանշութեանց նոր ձևերը, որոնք յանկարծ երևում են՝ դիչեր ժամանակ բացուած թունաւոր ծաղիկների պէս: «Միթէ պահապան իցեմ եղբօրն իմոյ», կասէք դուք: Միթէ մեր ցաւը հերկք չէ, որ ընկերի ցաւն էլ քաշենք, կասէք դուք: Սակայն այն ոգին, որ ձեզ ասեցնել է տալիս, թէ դուք ձեր եղբօր պահապանը չէք—կայէնի ոգի է: Այդ է նախանձի, հեշտութեան, ինքնասիրութեան ոգի: Այդ ոգւով ենք վարվում ամենայն ժամանակի, երբ որ աւերակ դարձած բնակարանների համար թանկ վարձ ենք առնում, երբ որ մեր սիրողները լցնում ենք պոռնիկներով, երբ որ քարուքանդ ենք անում միլիոնաւոր մարդկանց բաղտը, երբ որ տրեքցութեամբ գայթակղեցնելով նոցա՝ ամենուրեք թունաւորում ենք մարդկային խաղաղութիւնն ու սրբութիւնը:

Այս է ոգի աշխարհական ընկերութեան, և ոչ թէ հիկեղեցու, մամոնայի և ոչ թէ Աստուծոյ, շահի և ոչ թէ Քրիստոսի: Այո՛, դուք և ես մենք ամէնքս պատասխանատու ենք լիովին և բաղմապատիկ կերպով, մեր համայնքի մեղքերի համար: Չեզ ու ձեզ հարցուցէք, ճրագի լուսով հետախուզեցէք ձեր սրտի խորքերը և այնպէս հարցուցէք. «Արդեօք չե՞մ նպատակ, ուղիղ կամ կողմնակի կերպով, այս բոլոր չարութեան, արդեօք ձեռնտու չե՞մ եղել կամ մասներիս արանքներով չե՞մ նայել, երբ որ այդ բաները կատարուել են իմ աչքի առաջ: Արդեօք իմ ազդի կամ ամբողջ մարդկութեան անէծքի արժանի աղէաների մէջ չե՞մ մասնակի-

ցել, միշտ կամ դիպուածով, զուարճութեան, շահա-
սիրութեան կամ նախանձի պատճառով: Արդեօք այդ
բանով չեմ սկսարել իմ խիղճը: Աեր մէջ շատ մարդ
կը գանուկի որ պայծառ, հանգիտ խղճով, ձեռքը սրը-
տի վերայ դրած, ինքն իրան անպարտ համարէ: Ռը-
քան մարդ կարող է ասել, թէ երբէք, ոչ կրաւորա-
պէս, և ոչ ներգործապէս, ոչ երիտասարդութեան, և
ոչ հասուն տարիքում բաժին չեն ունեցել այժմեան
մեղքերից, Իսկ եթէ դուք անմեղ ևս լինիք, արդեօք
ձեզանից շատերը, քահանայ կամ աշխարհական, հան-
դիսացել էք որպէս ճշմարիտ հայրենասէր, որպէս ան-
կեղծ քրիստոնեայ և որպէս արդար մարդ, որ ամե-
նայն գէպքում մոռանալով իւր հանդատութիւնն ու
գիւրութիւնը, առաքինական զինուորութեան մէջ է
մտնում. արդեօք արդար կողմի պաշտպան էք հանդիսա-
նում և ձեր ձայնը միացնում էք այն մեծ հոգևոր զօ-
րութեան մէջ, որ աներկիւղ արտասանելով ճշմար-
տութեան և սիրոյ խօսքերը, կարողանում է համար-
ձակ մաքառել ընկերութեան մեղքերի դէմ և թեթևաց-
նել աշխարհի տանջանքները:

Սիրելիք, մենք միայն մի կողմից լուսաբանեցինք
եկեղեցու պարտականութիւնները, որ ձգտում է իւր
բոլոր անգամներով Աստուծոյ արքայութեան արժա-
նանալ: Այդ պարտականութիւնն է, որ եկեղեցու ան-
դամը այլ ևս ոչ մի անսուրբ բանի չմերձենայ, այն-
պէս, որ եթէ իրանից հարցնէին, թէ «ընտրեցէք այսօր
թէ զո՞ պաշտիցէք, զաստուածս հարցն ձերոց . . . թէ
զաստուածս Ամովրացւոցն . . .», ինքը բոլոր սրտով պա-
տասխանէր: Թէ «այլ ես և տուն իմ պաշտեմ զՏէր»: 1)

Ի՞նչ էի սկզբում տպաւորել ձեր մտքի մէջ, երբ սր խօ-
սում էի յատկապէս իւրաքանչիւրիդ պարտականու-

1) Յեւ. ԻԿ. 15.

Թեան մասին: Ո՛ւմն է ասում Պետրոս առաքեալը. «Դուք Թագաւորական քահանայաւթիւնն». միթէ ժողովրդից ընտրած երեցնեքին և սարկաւադնեքին: Ո՛չ, նա այդպէս անուանում է Աստուծոյ տիեզերական եկեղեցու բալոր քրիստոնեաներին. այդ նա ասում է նաև ձեզ: Անշուշտ կը գտնուին անմիտ մարդիկ՝ որ կասեն. «Ձէ՛ մենք քահանայ չենք. մենք ինչ ուղեանք, այն կարող ենք գործել: Ի հարկէ աններքէի է, եթէ քահանայի մէկը հայհոյէ, վեճակ կամ քուէ խաղայ, անառակ կեանք վարէ, ընկերի խաղաղութիւնը թունալից ստնութիւններով դառնացնէ, ուրբիչներին վնասող արաւեստով ապրուստ ճարէ, անսգնիւ վասաակով հարստանայ, ծոյլ կեանքին վարժուի, անգթաբար միայն իւր դիւրութիւնը փնտռէ. իսկ մե՛ք... մեր բանը ուրիշ է. մենք լակ աշխարհական ենք, և մենք մեր անձը սուրբի տեղ չենք էլ դնում և չենք խառնվում կրօնական ու բարոյական խնդիրներին մէջ»:

Ո՞վ, Յէր Աստուած. դուք հագի չունիք: Միթէ մտք ձեզ եղբէք չի՞ հասնի: Միթէ Աստու պատուէրները չէ՞ք լսել: Թէ ինչ պարտ էք գործելու. և ինչ՞ ոչ: Միթէ դուք անասունների պէտ պետի անշնչանաք և Աստուծոյ դատաստանի առաջ չէ՞ք կոշուի: Միթէ դուք աւերի չէ՞ք, քան խողը, որ երկրի վերայ ապրում է միայն հեշտութեան և ազահութեան տղմով լցնելու իւր ստամոքսը: Ես կարծում եմ, ձեզանից միայն սահաւնեքը կարող են այդչափ պիղծ դազափարնեքով ապրել, նոյն իսկ անկիրթները գիտէք, որ շատ ու ճիշդ դուք էլ մտանակից էք՝ խաւացի գէմ վարած՝ Աստուածային լուսոյ պատուրազմին, ցայց ձեզանից շատերը հանգիտա են մտուս. երբ որ կարողանում են ուրբիչների վրին թողնել մաքառութիւնը անբարոյականութեան գէմ, որ վաղ թէ ուշ կարող է ազգեր կործանել: Չեք մէջ շատ մարդ կը գտնուի, որ այս տեղ, Աստուծոյ

տաճարում, ձեռքը սրտին դրած, Աստուծոյ առաջ կարողանայ սուրբ որտով խոստովանել. «Ես ոչ միայն ինքս գգուչացել եմ անառակութիւններէց, ոչ միայն աշխատել եմ իմ օրինակով այդ բաների դէմ կենալ, այլ այդպիսի կեանքը նախատել եմ, անարգել եմ որպէս մարդ, որպէս քաղաքացի, որպէս քրիստոնեայ, աշխատել եմ չարութեան բարդաւաճումը դադարեցնել: Մոլութեան դէմ մաքառել եմ, իմ մարմնական և բարոյական կենաց բոլոր ջղերով»: Եւ այդ մաքառումըն է հէնց այն գործը, որի համար Աստուած ձեզ կոչել է: Հերիք չէ, որ միայն անձնական երանութեան մասին հոգաք և հանգիստ երգէք, թէ

Ես մնացի Տիրոջ կամօքին հնազանդ.

Աղօթելով տիւ եւ գիշեր շերմեռանդ.

Այ՞ն այս քիչ է, եթէ, այսպիսի կեանքը միայն անձին է վերաբերում: Մարդս ապրում և մեռնում է ոչ միայն իւր անձի համար, Մեզանից ոչ ոք ազատ չէ այն ընդհանուր գործից, որի համար որ նոր կտակարարներ ամէնուս կոչել է: Դուք պէտք է պատերազմէք սատանայի գործերի դէմ, և սրտով ու արդեամբ բարձրացնէք մարդկութեան բարոյական մակերևոյթը: Իսրայէլը տեսու, որ ինքն էլ մասն ու բաժին է ունեցել Աքաբի 1) կորստեան մէջ. դուք էլ ձեր բաժինը կը գրտնէք Անգլիայի ամօթի մէջ. Ընդհանուրի խայտադակութիւնը և ձեր խայտառակութիւնն է: Ահ, եթէ այս տեղից այն նորոգուած գիտակցութեամբ դուրս գրնաք, թէ դուք Աստուծոյ փառաց համար դեռ ևս ոչինչ չէք արել, բայց կամք ունիք այսուհետև անձնագործութեամբ մասնակցել Աստուծոյ մեծ պատերազմին: Կենաց հեղեղի ինչ լուսապայծառ ալիքով կը ուռուէր մեր այս մեռնող աշխարհը: Միթէ մենք այսպիսի

1) Յես. է.

հեղեղի կարօտ չենք: Ո՛րչափ կոշտ պէտք է լինի մարդու սիրտը, որչափ կոպիտ պէտք է լինի նորա խիղճը, եթէ նա գոհ է իրերի արդի վիճակից: Եթէ Լոնդոնի կամ ամբողջ Անգլիայի բոլոր եկեղեցիները ժամ եկողներով լցուած լինին (իսկ նոցանից շատերը գրեթէ միշտ դատարկ են մնում), դարձեալ ահագին քանակութեամբ մարդիկ կը մնային ժամից դուրս, մէջը տեղ չգտնելով: Եթէ եկեղեցի յաճախելու մասին վիճակագրական տեղեկութիւնները ուղիղ են, ապա տասը մարդուց միայն մէկը կիրակի օր յաճախում է Աստուծոյ տաճարը:—Ուրիշ խօսքով, քրիստոնեայ ազգի քրիստոնէական մայրաքաղաքի ամբողջ երեք միլիոն ժողովուրդը՝ չի կատարում կրօնասիրութեան ամենահասարակ պատուէրը: Այն թիւը աւելի ևս կը նուազանայ, եթէ մենք ի հաշիւ առնենք միայն ս. հաղորդութեան մատչողների թիւը: Թուով անհամեմատ աւելի են այնպիսի մարդիկ, որ մի օրում իրանց հարստութիւնն են շուայլում, գողութիւններով տներ են դատարկում, հազարաւոր խանութներում հոգով կորչում են, օղի վաճառելով են հարստանում, քան Աստուծոյ տաճարի մէջ Աստուծոն աղօթողները: Միթէ ուրեմն զարմանանք, եթէ սանդարամետը շուայտութեան և արբեցութեան ցեխն ու ապականութիւնը անդադար դուրս է թափում իւր գարշելի լճի ափերը: Մենք եպիսկոպոսներ ենք առաքում Ափրիկէի կենտրոնական խորքերը, որ այն տեղ մարտիրոսական մահով նահատակուին, մինչդեռ մեր տների հէնց շէմքում դեռ ևս շատ քան կայ կատարելու: Դո՛ւք, դուք ամէնքդ մասնակից էք չարութեան այս համերաշխ գործի մէջ: Դուք չէք կարողանայ ձեր հոգուց սրբել այն բծերը, որ ուրիշների մեղքերից մնացած հետքեր են: Ձեզանից ամէն մէկից աներևոյթ և աննշմար կերպով շուրջ ամենայն կողմը ձգվում և տարածվում են սարդի յատայնի թելեր, որ

անթուելի աղէտներ են բերում: Իսկ եթէ ձեր թշնամական զգացմունքը որ և է բանի գէմ՝ այսպէս մահացու հարուած կարող է դառնալ իւր ազգեցութեամբ նաև ապագայ դարում: նաև միւս կիսագնդում, եթէ ձեր ներքին անպիտանութիւնը կարող է կորստեան մատնել տակաւին չծնուած սերունդները, եթէ ձեր դատարկ խօսքերը, յուսի վարմունքը այնպիսի արդիւնք կարող է առաջ բերել, որ ձեզ իսկ կը զարհուրեցնէ: — հայա, փառք Ամենակալին, նոյնպէս ազգել կարող է նաև ձեր բարի գործը. անշուշտ բարութիւնը կարող է սպիտակ հանդերձ հազնել և աշխարհքին օրհնութիւն բերող հրեշտակ դառնալ: Ո՛հ, եթէ ձեզանից իւրաքանչիւրը կարողանար զգալ, թէ որքան մեծ է իւր պատասխանատուութիւնը մեր սոյնորական կենաց հասարակաց շարիքի համար, թէ որչափ կարևոր է մեր անձնական ջանքը հասարակաց բարիքի համար, մենք այն ժամանակ կը տեսնէինք հին մարգարէութեան իրադրութիւնը, այն ժամանակ կը կատարուի Աստուծոյ խոստումը, որ ասել է. «Նեղից զհոգի իմ ի զերայ ամենայն մարմնոյ և մարգարէացին ուտեալք ձեր և դատեալք ձեր. և ծերք ձեր երազովք երազեսցին, և երիտասարդք ձեր տեսիլս տեսցնեն», և Լոնդոնը, և Անգլիան, և ամբողջ աշխարհը կատրի և կը փրկուի ինչպէս որ խաւտացել է Տէր Ատուածը: ¹⁾

1) Յոգի. Բ. 28.

ՀԱՍՏՈՐԵԿՈՑ ԱՂԵՏՆԵՐ

• Երանի որ խորհի զաղքատն եւ զտանկն ••

Սաղ. 19. 2.

Վերջին շաբաթուայ դէպքերը հարկաւ մտածել են տալիս ներկայ աղէտի մասին և խնդիր են ծագեցնում, թէ հարատուութեան պաշտօնն ի՞նչ է աղքատութեան վերաբերութեամբ: Ամենայն դարում աղքատ և հարուստ մարդկանց բաղդը հակապատկեր է ներկայացրել, քայց հարաւային և արևելեան աշխարհներում աղքատութիւնն այնպէս սոսկալի չէ, քան մեր երկրում: Իրժբախտաբար Անգլիայում կեանքը աւելի և աւելի կենտրոնանում է քաղաքներում, իսկ հակադրութիւնը հէնց այդ տեղերում աւելի խոշորութեամբ է երևում և աղքատութիւնը կատաղեցնում ու կուրացնում է ամբոխին, որ կարծում է, թէ բախտի անարդարութեան զոհ է դարձել, իսկ այդպիսի կարծիքը նշան է ընկերական անկման, սպառնացող կորստեան: Ի՞նչ էր հին Լուովմի կործանման պատճառներից մէկը: Ի՞նչ էր Ֆրանսիական յեղափոխութեան պատճառը, — անլուր քաւորութեան իրական ծանրութիւնը՝ միացած անհոգ փարթամութեան խնդալից ցուցամուտութեան հետ:

Մի օր Լուդովիկոս ԺԵ. որսում էր անտառում, հեռու Վերսայլի ապականեալ պալատից: Նորան հանգիպեց քուրջներով ծածկուած շինականը, որ մէջքին կրում էր դագաղ: Ի՞նչ հիւանդութիւնից է մեռել հանգուցեալը, հարցրեց արքան: «Սովից», պատասխանեց հպատակը. իսկ արքան երեսը շրջելով՝ խթանեց իւր ձին:

Երբ որ Փուլոնից հարցուցին, թէ ինչով պիտի ապրի ժողովուրդը, որ այնպէս ծանրաբեռնած է անտանելի հարկերով, նա բրտութեամբ պատասխանեց. «Թող խոտ ուտի»: Եւ ահա ամբողջ կատաղութիւնից գազանացաւ, բռնեց նորան Փարիզի փողոցներում, ցցեց նորա գլուխը նիզակի վերայ, և խլացուցիչ աղաղակներով լցրեց նորա բերանը խոտով:

Ի՞նչ է պատմութիւնը, եթէ ոչ անցեալ փորձառութեան ցոլացումն ի զգուշութիւն ներկայ ժամանակի:

Այժմ պէտք է ոչ միայն քրիստոնեան, այլ ամենայն հայրենասէր, ամենայն ընկերասէր մարդ՝ յաճախակի և լուրջ կերպով մտածէ իւր պարտաւորութեան մասին ազգատների վերաբերութեամբ: Հարկ չկայ երկարաբանել, թէ ներկայ աղէտը որչափ աւելի սաստկութեամբ է տարածուած, քան նախկինները. մեր կարեկցութեան համար թող բաւական լինի արդէն անոր սոսկ գոյութիւնը, և քրիստոնէի համար աւելի սարսափելի տեսարան չի լինի, քան սովից մեռնող ժողովրդեան շուրջ՝ անփոյթ կերպով հարստութեան վայելումը: Այսպիսի բարդ կեանք ունեցող ընկերութեան մէջ, ինչպէս որ մերն է, ամենաչնչին պատճառներ սովի գուռն են՝ ըստ անուամբ. բաւական է որ նորաձևութիւնը փոխուի, նոր հարկ նշանակուի, պատասխան գիւտ երևայ, առևտուրը ուրիշ ընթացք ստանայ և այլն, և այս ամէնը հազարաւոր մարդկանց կենաց վերայ խոր ներգործութիւն կ'ունենայ: Առաջիկայ կերակի օրը Հայդպարկում հաւաքուելիք այն ժողովրդեան թիւը, որ ապրուստ չունի և աշխատելու գործ չի գտնում, թերևս չափազանցութեամբ մեծացնեն, կամ կարելի է թէ նոցանից շատերը վատտակից զրկուել են իրանց անշնորհութեան կամ վարքի վատութեան պատճառով, բայց կասկած չկայ, որ քաղաքում բիւրաւոր մարդիկ

կան, որոնք իրօք ըսն, գործ, վաստակ են փնտռում, քայց չեն գտնում, չեն ստանում:

Լոռեցէք, թէ մի պտրտու աղեր ինչ բառերով է նկարագրում անգործ մնացողի վիճակը: «Անգործ մնալ նշանակում է քիչ քիչ վաճառել կամ գրաւ դնել սենեակի այն չնչին կահ կարասիքը, որով մարդու օճախ տուն տեղ է հիմնվում, նշանակում է ոտքերը մաշել վաստակ ճարելու համար, այն ևս յուսաբեկ, անօթու-թիւնից թուլացած մարմնով: Չեր աչքով տեսնում էք որ ձեր կինը սննդեան պակասութիւնից դալկանում է, զաւակներին դպրոց է ուղարկում առ անց նախաճաշի, գիտէք, որ քանի աւելի լղարանաք, մաշուկք, քանի աւելի պատուտած շորեր հագնէք, այնքան աւելի քիչ կը ըացուի բախտը, որ մի պարսպմունք գանէք: Ամբողջ օր երկար ու ձիգ փողոցները զուր չափչփելուց յետոյ, յոգնած և թուլացած, վերադառնում էք տունը և լսում էք ձեր սիրելիների լացը քաղցածութիւնից: Մըրսած, սոված դուք գայթակղվում էք և սկսում էք մըտածել, թէ միթէ գողութիւնը յանցանք է, եթէ կարող էք փրկել ձեր ընտանիքը սովամահից: Լոկ այն մտածմունքը, թէ ձեր մահով ձեր աղջկերքը կատիպուէին աւելացնել կորած կանանց բանակը, զսպում է ձեզ անձնասպանութիւն գործելուց: Գիտենալ թէ կործանվում ես, անձամբ մեղաւոր չլինելով այգպիտի եղկելի վիճակից համար, — ասա թէ ինչ է նշանակում աշխատանք չունենալը:»

Մի համարէք, թէ չափազանցութիւն է այս պատկերը: Ես գարձնում եմ ձեր ուշքը, ամբողջ ազգի ուշքը այդ իրողութեան վերայ և հարցնում եմ, ի՞նչ անենք, ինչպէ՞ս օգնենք այսպիտի թշուառութեան: Ցեսնենք, թէ ազգերն ու հասարակութեան զանազան գետտերը ինչպէ՞ս են վերաբերել այդ բանին: Ամենավաւթաբազոյն դէպքում երբեմն արհամարհել են և ան-

տարբեր են գտնուել, փակել են աչքերը և ուշադրութիւն չեն դարձրել թշուառութեան վերայ: Այս բոլորը հնարաւոր է, բայց երկար տեւել չի կարող: Պատահում է, որ մարդիկ անագին հարստութիւն են հաւաքում, կեղեքելով աղքատներին և օգտուելով նոցա աշխատութիւնից, իրանց շրջապատում են ամէն տեսակ ճոխութիւններով, տարէնը տասներկու ամիս ընկըմում են անհոգ, սնգութ, անձնապաշտական զրւարճութիւններում: Նոքա քարացած սրտով տեսնում են իրանց շուրջը աղքատների բազմութեան մշտական աճումը, իրանց ձեռնտուութիւններով քաջալերում են գինի, թոյն, պոռնկութիւն և ամէն տեսակ գրգռիչ նիւթեր վաճառողներին, մինչև որ հասարակութիւնը լուծուի և Մեռեալ ծովի նաւաբեկութեան աւերակներին նմանի: Այսպէս էր 1750 թուին Փրանսիայում. ժողովուրդը օրէցօր դառնում էր աւելի թշուառ, աւելի ապականուած, աւելի դաժան և խստասիրտ, աւելի դժգոհ, մինչև որ խուլ հեծեճանքն ու տրտունջը հեղեղի և փոթորիկի պէս պայթեց: Ընկերական խընդիրների նկատմամբ անփութութիւնը, արհամարհանքը աններելի կերպով ձեռքեր լուանալը—մեծ անխելութիւն և նսեմ վարմունք է ազգի և վարիչների կողմից:

Միւս եղանակն է լաւ չխորհած միջոցների շտապ շտապ գործածութիւնը, որ սարսափի իրարանցութիւնից է ծագում: Այսպիսի միջոցներով աւելի սաստկանում է աղէտը, ինչպէս որ Էտէլլեդի վարմունքն է ցոյց տալիս, որ վերջ է վերջոյ փրկանք պիտի վճարէր իրան վերայ յարձակուող դանիացիներին, որոնց որ ինքը բախտաւորեցնել էր ճգնում:

Ամենավատթար և լուի միայն ժամանակաւոր միջոց է դառնում նպաստների անխտիր բաշխումը: Այդ բանով չարիքն աւելի ճարակ է ստանում, օգնելով աւելի խաբեբայ խաբդախներին, և չկարենալով նպաստ-

տել իսկապէս կարօտեալներին: Նպաստ բաժանողը, ողորմութիւն խնդրողի իսկական վիճակը չիմասնալով, փորձուած մուրացկանի կեղծ ճշերի ու սուտ պատմութիւնների զսէ դառնում: և իւր դրամով աւելի խաբեբայութիւն է քաջալերում: Այս բանը ողորմածութիւն չէ, այլ ինքնախաբուութիւն է, և կրկնակի նզովք է դառնում—այն է թէ տուողի համար և թէ ստացողի համար: Խիստ վնասակար դատակարգ են կաղմում այն մարդիկ, որոնք ողորմութիւն ստանալով՝ խրախուսվում են իրանց նախկին վիճակը շարունակելու, որով պատուհաս են դառնում հասարակութեան համար: Լոնդոնի յանցաւորները, փորձուած գողերն ու աւազակները հագարաւոր անպաշտպան ընտանիքների մէջ իրանց պղծութիւններով Իս ու գող տարածողները, ամբարիշտները, անառակները, արբեցողները, փողոցների անկիւններում խմբուողները, պարտէզներ մաշողները և անմեղներին զրպարտողները, վայրագ անզգամները, որ անպաշտպան աղջիկների վերայ յարձակվում են և անօգնական կանանց ձեռքից քսակներ են պոկում,— սոքա ամէնքը վայրաքարչ, գիշակեր թռչուններ են, դէպի որոնց ամենայն ինքն իրան յարգող հասարակութիւն՝ պէտք է անողոք արդարութեամբ վերաբերի: Հապա ողջ առողջ դատարկաշրջիկները, օգնութեան խնդրադիր շարագրողները, սուտ հաշմութիւններով և փախցրած երեխաներով խարդախ մուրացկանները— հազիւ թէ նուազ վնասակար և նուազ ապականուած լինին: Այսպիսի անձինքներին ողորմութիւն տալով, դուք ոչ թէ ողորմութիւն էք անում, այլ վնաս էք բերում. «Խորհել զաղբատն».— մեծ, օրհնաբեր գործ է, քայց պատահական ողորմութիւն չուայլել անարժան արբեցող մարդկանց—անխոհեմութիւն և անմտութիւն է:

Նոյնպէս չար ազդեցութիւն են գործում և աւելի

լայն չափով վատ կազմակերպած օգնութեան դրամարկղները: Ինչպէս որ վկայում են տեղեակ մարդասէրները, Լոնդոնի յայտնի թաղերի աղքատները կատարելապէս իջացել են, իրանց վերայ անխորհուրդ կերպով վասնած օժանդակութիւնների պատճառով: Աստուած օրհնում է միայն իմաստուն և բարեւէր ձեռքի նուէրները: Գրամների խոհեմ բաշխումը՝ խիստ դժուար գործ է: Աղէտները նոյնպէս չեն դաբմանվում այնպիսի անտեսողիան օրէնքների միջամտութեամբ, որոնք ծագում են մի կողմի բռնի սպառնալիքներից և միւս կողմի թոյլ գիշողութիւնից: Թող օրէնսդրութիւնը կատարէ, ինչ որ կարող է, բայց ոչ այնպէս, որ մի կողմից թողնէ աշխատաւոր մշակ դատակարգին աղքատանալու, միւս կողմից աւելորդ հարկերով ծանրաբեռնէ այնպիսիներին, որոնք բռնութիւն գործողներից պակաս չեն ասանջվում, բայց նեղութիւնը քաջում են լուռ կերպով և համբերութեամբ: Ես զոր օր, բոլորովին հակառակ եմ ձրի ուսման: Աղքատից պահանջած կոպէկները՝ հարիւրից իննսուննէնը դէպքերում առանց դժուարանալու են վճարվում: Միթէ այն մարդը, որ իւր պատասխանատուութեան ներքոյ ընտանիք ունի, չի կարող վճարել իւր զաւակի ուսման համար շաբաթը այնքան, որքան որ իրան նստում է իւր մի գաւաթ գարեջուրը: Միթէ արդարութիւն է, որ մեր հարկերի բեռան վերայ երկու միլիան էլ աւելանայ, լոկ միայն այն խորհրդով, որ մարդիկ դադարեն վճարել այն դրամի փոքրագոյն մասը, ինչ որ նոքա արդէն ծախսում են թութունի և ջինի համար, Թող ուսումնադրամ չվճարէ իրօք անկարողը, բայց վճար պահանջեցէք, եթէ անփութութիւնից և արեցութիւնից է ծագում դրամ զլանալը: Նմանապէս աւելորդ եմ համարում, որ բոլոր մանուկները հասարակութեան հաշուով կերակրուին: Այդպիսի միջոցը յաջողութիւն

չունեցաւ հին Լուսնում: Ի սէր Աստուծոյ, եթէ այդ հարկաւոր է անել, թող որ ծուխերի մասնաւոր բարեգործութեամբ կատարուի. ապա թէ ոչ, եթէ տէրութեան հաշնուով կերակրենք, մի կողմից աղքատներէ վերայ հարկեր կ'աճեն, միւս կողմից տան վարձը կը բարձրանայ: Յէրութիւնը լաւ ծառայութիւն չի մատուցանի, եթէ ծնողներին սովորեցնէ, իբր թէ նոքա իրանց մանուկներին պարտաւոր չեն պահպանել: Ապա ես կարծում եմ դարձեալ, թէ հէնց որ մշակները գործ խնդրեն, իսկոյն պէտք չէ նոցա համար այնպիսի գործ ստեղծել, որ ոչ ոք ոքին պիտանի չի լինի: Այս հնարն էլ չյաջողուեցաւ արդի Փրանսիայում: Այդ միայն ժամանակաւոր հնար է, որով ժողովուրդը աւելի ևս հրապոյր է ստանում թողնել զիւրը և վազել գալ արգէն լըցուած քաղաքները, և ուրեմն հէնց այն շարիքն է մեծանում, որ պէտք է դարձանուէր: Ինչ որ իրօք կարեւոր է, արդարութիւն է, իմաստութիւն է, բարի է, ինչ որ իրօք օգնել կարող է (ձրի ուսման, ձրի ճաշի, գործ գտնելու նկատմամբ),—այն ամէնը կարելի է անել և իրօք կատարվում է գրեթէ ամէն ճիւղերում մասնաւոր կերպով և այնպիսի մարդկանց ձեռքով, որոնք որ սովոր են գործ շինել առանց թմբկահարութեան: Անգլիկանեան եկեղեցու իւրաքանչիւր ծուխը, ուր հոգեւորականներն ու աշխարհականները իրանց պարտականութիւնները կատարում են, կարող է մշտական կամ բացառիկ թշուառութեան դէմ մաքառելու մարմին դառնալ: Թէ հոգեւորականների և թէ աշխարհականների համար այդ ասպարիզում շատ գործ կը գանուի: Յեղափոխական, ընկերվարական, համայնական վայրենամիտ երազութիւնները, դրամատէրին ոչնչացնելու կամ վախեցնելու ձգտումը, սեպհականութեան կապտումը, քաղաքների հանգստութեան խանգարումը — ամենավատթար միջոցներ են ցաւը բժշկելու համար:

Այդ բոլոր բաները վերջի վերջոյ նշանակում են կողոպտութիւն, անբուժելի աղքատացումն, անդարմանելի կորուստ, որ ծանրանում է ոչ միայն հարուստների վերայ, այլ և ամբողջ Անգլիայի վերայ, ամբողջ ազգի վերայ, ուրեմն և նոյն իսկ իրանց աղքատնորի վերայ: Մանաւանդ թշուառութիւնը, ընդհանուր աղէտը կամ ժամանակաւոր շփոթութիւնը կատարեալ կործանում դարձնելու համար՝ լաւագոյն միջոցն այն կը լինի, որ դասակարգը դասակարգի դէմ զինենք, տգէտներին, ոճրագործներին և ծոյլերին սովորեցնենք սեփականութեան վերայ նայելու ատելութեան և ազնուութեան աչքով, սխալ գաղափար նստեցնել նոցա գլխում, իբր թէ նոքա անիրաւութեամբ զրկվում են սեփականութիւնից, և դրդել նոցա, որ նոքա անօգուտ՝ բայց իրանց համար վնասակար փորձ փորձեն ուրիշ սեպհականութիւնները բռնի տիրանալու: Ընկերավարները բան ու գործ են շինել խօսել «հարուստների արհամարհական սրտով ողորմութեան» մտոին: Համարձակվում եմ պնդել, թէ ճշմարիտ գթասէր հարստի ողորմութեան մէջ՝ բնաւ արհամարհական զգացմունք չի խառնուած: Պէտք է ոչնչացնել, և ոչ թէ աճեցնել անօգուտ, հակաքրիստոնէական դառնութիւնը մարդկանց յարաբերութիւնների մէջ: Մենք կուզենայինք, որ թէ ամբողջ և թէ միւս դասակարգերը հաւասարապէս հասկանային, թէ հասարակութեան զանազան դասերը կարող են միատեսակ շահեր ունենալ, թէ իւրաքանչիւրն իւր անգում կարող է երջանիկ լինել, թէ նոքա չեն կարող ապրել մէկն առանց միւսի և ուրեմն մարդկային և Աստուածային օրէնքների համաձայն՝ պէտք է միասին աշխատեն և միմեանց օգնեն:

Արդ բացառական կողմից անցնենք դրական կողմին: Եթէ միայն չարիք ենք տեսնում մեր քննած աղէտները գարմանելու միջոցների մէջ, այն է անփոյթ

անհոգութեան մէջ, ողորմութեան անխտիր կերպով քաշխման մէջ, սոսկումից առաջացած կարգադրութիւնները մէջ, ընկերական յեղափոխութեան մէջ,— միթէ մենք հանգիստ պիտի նստենք, ձեռքերը ծալած, և ոչինչ չչանենք: Քաւ լիցի: Գործունէութեան ահագին ասպարէզ է բացվում իւրաքանչիւր մարդկային էակի համար, ով որ ունի մտածող գլուխ, ջերմ սիրտ, օգնութիւն կարկառելու ձեռք: Անգլիական ազգին անկեղծութեամբ բարիք ցանկացողները, բարոյ կուսակցութիւնների ներկայացուցիչները պէտք է միանան, որ գործով ասպարէզանեն, թէ ողէտը դարմանելու համար հարկաւոր է արմատախիլ անել անգործութեան և աղքատութեան պատճառները: Լաւ հայրենասէր և խոհական բարեգործը նա է, ով որ ոչնչացում է պատճառները, և ոչ թէ նա, ով որ հետեւանքների հետ է քաջբովում: Լաւագոյն է հիւանդութեան առաջնաւնել, քան ցաւը փոքր ինչ թեթեւացնել և ներս ձգել աւելի խորը: Ապա ուրեմն մենք պէտք է յիշատակենք այն տխուր իրողութիւնը, թէ բացի անպարտ թշուառութիւնից, որ մեր կարեկցութեանն է արժանանում և ստիպում է մեզ այն ամոքելու համար ամէն միջոցներ գործ դնելու, լինում է (և Աստուած գիտէ, թէ ինչպէս յաճախակի) նաև այնպիսի թշուառութիւն, որ ինքը մարդը իւր գլխին է կապում իւր ծուլութեան և անառակութեան պատճառով: Հարկաւոր է այս մասին խօսել: Գիտեմ, որ իմ ասածները մի քանիանների համար ակործելի չեն լինի, բայց ճշմարտութիւնը երբ է եղել քաղցր: Եթէ մենք պարտաւոր ենք խօսել մեծատունների մեղքերի և մոլութիւնների մասին, մենք չպէտք է լռենք աղքատների մեղքերի և մոլութիւնների մասին, և թէպէտ ներողամտութեամբ՝ սակայն ամենայն ճշմարտութեամբ պիտի խօսենք: Երեք պատճառ է նպաստում աղքատութեան տարածման.

խնայողութիւն անելու սովորութիւն չունենալը՝ շատ վաղ ամուսնանալը և ամենից աւելի՝ արբեցութիւնը:

Իսպենը նախ և առաջ խնայողութեան բացակայութեան մատին:

Աղքատ քահանան, աղքատ պաշտօնեան, աղքատ գործակատարը առհասարակ խնայող են: Նոքա իրանց զրկում են շատ բաներից, ապրում են կարողութեան համեմատ, իրանց շնչին ուռնկից մի բան յետ են ձգում. ամառը չեն մուսնում, թէ ձմեռ ևս կայ, արեգակի ճառագայթի տաքութիւնը վայելելիս՝ գիտեն, որ անձրեւ էլ կարող է գայ: Բայց այդպէս չեն վարվում աղքատ մշակներից շատերը: Երբ որ նոքա լաւ վարձ են ստանում, մեծ մասամբ բոլոր ստացածը այնպէս են վատնում, որ անգործութեան ժամանակ դրամ չեն ունենում: Նոքա չեն ուզում հասկանալ, թէ չափազանցութիւնն ու շռայլութիւնը, որ այնպէս նախատում են հարուստ դասի մէջ, նոյնչափ հարաւոր ու անդոսնելի է նաև աղքատ դասի մէջ, և թէ օղիի և գարեջրի համար դրամ սպառելը՝ պակաս յանցաւորութիւն չէ, քան նոյնը գոհարեղէնների վրայ վատնելը:

Աղքատութեան երկրորդ պատճառն է—ժամանակից վաղ ամուսնութիւնը: Բարձր և միջին դասում չեն ընդունուած, որ երիտասարդը ամուսնանայ առանց կին պահպանելու համար բաւական կարողութիւն ունենալու, այն ևս առաջ քան քսանեկնը կամ երեսուն տարեկան հասակի մէջ մտնելու: Իսկ ընդհակառակ Լոնդոնի ամենաղքատ խաւերում ամուսնանում են առաւելապէս տասնևութ և տասնեկնը տարեկան պատանիներն ու աղջիկները: Եւ դրքա շատ անգամ ամուսնանում են միայն այնքան առ ձեռն՝ դրամ ունենալով, որքան որ պահանջվում է փոքր աղքատիկ

տենեակի մի ամուսայ վարձը վճարելու համար: Ուստի
և: Ինչպէս որ վիճակագրական տեղեկութիւնները
վկայում են, ժողովրդեան թիւը աւելի արագ է ա-
ճում աղտոտ կենդրոններում, քան համեմատաբար
ունկեր արուարձաններում: Այսպիսի ամուսութեանց
անխուսափելի հետեանք են լինում թուլակազմ, հի-
ւանդոտ, աղտոտութեան մէջ թաւալող թշուառ մա-
նուկներ, որոնց համար որ հարուստին ժողովուրդը
զարհուրելի խօսք է հնարել, թէ դոքա ոչ թէ ծնվում
են, այլ անէծքով դատապարտվում են կեանք մաշելու: Կա-
սակած չկայ, թէ անանկութիւնը միշտ կանի և չքա-
ւորութիւնը միշտ կընդարձակուի, մինչև որ սողջատը
և հարուստը իմանան, թէ չպէտքէ ամուսնանալ թե-
թեամտութեամբ, շտուպելով կամ անասունների պէս
վավաշութեան և հեշտասիրութեան դերի դառնալով,
այլ պատկառելով, խոհեմութեամբ, զգուշութեամբ,
համեստութեամբ: Ատուածոյ երկիւղով:

Երրորդ պատճառը կամ թշուառութեան օժա-
թոյն պատճառների մէջ բուն Ահարոնեան օձը—ար-
բեցութիւնն է: Անցեալ տարի բարեգործներից մէկը
հաղորդեց, թէ 2900 նպաստներից, որ ինքը բաշխել էր
„Mansion House“ դրամարկղից, հարկաւոր համարուեցաւ
2850-ը տալ արբեցութիւնից աղքատացածներին: Մի
վիճակագրող հաշուել է (աւելի նուազեցնելով թիւը,
քան չափազանցացնելով), թէ Անգլիայի մշակ դասերը
գինու վերայ տարեկան ծախսում են երեսուներկու մի-
լիոն (ֆունտ): Այն գումարը որ կարող էր մեր ամ-
բողջ երկիրը աղքատութիւնից փրկել, ծախսվում է
աւելորդութեան վերայ: Այո բանը ինձ ամենևին չէ
զարմացնում, քանի որ մեր փողոցները, օրէնքի թոյլ-
տուութեամբ, զարգարուած են յին վաճառող խանութ-
ներով և ուրիշ գայթակղեցուցիչ որոգայթներով, իսկ
օրէնսդրութիւնը սառն անզգայութեամբ լսում է այն

աղաղակը՝ որ մասնացոյց է անում ժողովրդեան կորըստի գլխաւոր պատճառը: Ինչու չենք ուզում հալածել այս անէծքի պատուհասը: Եկէք ուրեմն թողնենք, որ մեր վահանակների վերայ միայն գիշտկեր գողաններ մնան դրոշմած, և ոչ թէ այն շուշաներն ևս, որոնք այնտեղ զուր զարգարուած են:

Նախ չմոռանանք, որ այս կողմից ոչ ոք չի կարողանայ մշակ դասերին օգնել, եթէ նոքա իրանք անձամբ այդպիսի ջանքեր չգործեն: Հէնց որ մի ազգի մէջ սկսուի անփութութիւն, չափաւորութեան անարգութիւն, կիսատ ու վատ գործ կատարելու սովորութիւն, անհոգութիւն — այլ ևս երկրային ոչ մի զօրութիւն չի կարողանայ պաշտպանել դորան աղէտներից: Մշակ դասերը բարձրաձայն բողբոջում են, թէ մեր նաւերը լցուել են օտարազգի նաւաստիներով, առւտուրը նեղվում է արտասահմանի մրցութիւնից: Հապա ինչ անենք, եթէ օտարազգի նաւաստիները աւելի քիչ են խմում և աւելի հաւասարմութեան են արժանանում, քան անգլիականները, եթէ օտարազգի մշակներն աւելի ջանասէր և աւելի հմուտ են, քան մերոնք: Աղմուկ հանող գոչիւններով, ծոյլ մարդկանց ցանկութիւններով, ստոր արարածների հրամաններով կեանքը կենդանութիւն չի ստանում միայն ջանասէրների ձեռքի և իմաստունների գիտութիւնը բարեկեցութիւն են հաստատում: Այն մարդը, որ կարողանայ ոչնչացնել արբեցութեան նզովքը, հարկաւ միլիոնական տարեկան եկամուտներ չի ստանայ, և ոչ պետութիւնը նորան կը բարձրացնէ օգնուսկանութեան աստիճանին: Ընդհակառակ նա կը վաստակէ մենաշնորհութիւն սիրողների թշնամութիւնը և այն մարդկերանց ատելութիւնը, որոնք մարդկութեան կորստից շահ ունին: Բայց նա թշուառութիւնը թուլացնելով, անշուշտ աւելի բարիք գործած կը լինի, քան եթէ չլինէր տասը

մայր եկեղեցի: հիւանդութեան առաջն խնայելու ակա-
րի բարեք է: քան հիւանդանոցներին առատաձեռնու-
թեամբ օժանդակելը, և առաքինութիւն կենդանաց-
նելն աւելի լաւ է: քան բանտեր շինելը:

Ապա մենք կարող ենք իմաստուն հաստա-
տութիւններին օգնել մեր ձեռնառութիւններով: Փառք
Առտուծոյ, այդպիսի հաստատութիւններ շատ ունինք:
Բարեք անելու օրհնած հնարաւորութիւնը—մեր ձեռ-
քին է: Մենք կարող ենք օգնել մարդկանց, որ բարի,
զգաստ, ջանասէր, աշխատաւոր դառնան, առողջ, մա-
քուր սիրտ ունենան, լուրջ և ինքն իրանց յարգող
մարդիկ լինին, կարող ենք բարքերը լաւացնելու աշ-
խատել, մերովսանն պահպանել հիւանդանոցների լաւ
կազմութիւնը: Անձնազոհութեամբ և եռանդով որ և է
օգնութիւն հասուցանել այնպիսին, որոնք անկեղծ
սրտով ցանկանում են լաւանալ և իրօք կարօտ են ու-
րիշ օժանդակութեան,—ահա դարձանելու միջոցը:

Աերջապէս մեզանից իւրաքանչիւրը մի որ և է ծխին
է պատկանում, իսկ ես միշտ աւելի համոզվում եմ,
թէ ծուխը որպէս հաւաքական միութիւն՝ կարող է ազ-
քատութեան դէմ պատերազմել աւելի լաւ: Ինչպէս
Վոնդոնի և միւս փողոցներում, իմ ծուխի մի քանի
փողոցների մէջ էլ աղքատներ են բնակվում, բայց այժ-
տեղ հիմնարկութիւններ կան տառապող տնանկներին
օգնութեան ձեռք կարկառելու համար: Ես կատարելա-
պէս համոզուած եմ, որ ծխականներիս օգնութեամբ կը
կարողանանք առաջիկայ ձմեռուայ օրերում չքաւորու-
թիւնից փրկել բոլորին, ով որ իրօք չունենալուց է տանջ-
վում, և ոչ թէ զոր օր արբեցութիւնից: Եկէք օգնենք,
ինչպէս որ միշտ արել ենք, առատաձեռնութեամբ,
իցէ թէ եկող ձմեռուայ մասին տարածուած սե սե
գուշակութիւնները՝ այդ հնարով չափազանցուցած
հանդիսանան: Եթէ իւրաքանչիւրն իւր տների առաջ:

աւելի, նոր Երուսաղէմի փողոցները մաքուր կը լինին։
Ուրեմն մենք ամէնքս մեր ձեռքը բաւական միջոց ունինք աղէտի պատճառների դէմ մաքառելու համար, եթէ օգնենք ամենայն լաւ և բարի հաստատութեան և անկուն կերպով կատարենք մեր անձնական պարտքը։ Միծաղելի է յուստեսութիւնից ջլատուիլ և ամբողջ հասարակութեան վիճակի մասին յուսահատուիլ։ Այդ նշան է միայն հաւատոյ պակասութեան։ Մենք շատ շուտ կը հաշածենք թշուառութեան բոլոր արհաւիրքները, եթէ հաւատարիմ մնանք անցեալ կիրակի այս տեղ յայտնած սկզբունքներին, եթէ ձեզանից իւրաքանչիւրը, այր կամ կին, խոստովանէք այն պարզ ճշմարտութիւնը, թէ դուք էք կազմում Եկեղեցի, թէ այս բոլոր պարտականութիւնները ոչ միայն հոգևորականութեան վերայ են գրուած, այլ և ձեզ վերայ, թէ դուք իրաւունք չունիք՝ Աստուծոց ձեզ տրուած՝ ձեր պատասխանատուութիւնը ուրիշների վերայ ձգել, — մի խօսքով, եթէ քրիստոնէաները իսկապէս քրիստոնէայ դառնային և զգային, գործէին ու ապրէին քրիստոնէի պէս։ Լանդոնում այնքան հարստութիւն կայ, որ այժմեանից ասանապատիկ աւելի ազգաբնակիչներ կարող էր մեղմացնել։ Լենց այս օրերս ինչ տեսանք։ Մախվում էր մի մեծ գործատուն գարեջրի, որի դինը նշանակուած էր վեց միլիոն, Լեշտ է ասել — վեց միլիոն։ Այդքան դրամով կարելի է խոհեմ գործածութեամբ հազարաւոր անանկներին փրկել յուսահատութիւնից։ Իսկ ինչ եղաւ վախճանը։ Ոչ թէ վեց միլիոն, այլ հարիւր քսան և վեց միլիոն պատրաստ դրամ գտնուեցաւ այն շահաբեր ձեռնարկութեան տէր դառնալու համար։ Հարիւր քսան և վեց միլիոն, այն ևս առևտրի անկման և ժողովրդեան նեղութեան ժամանակ, որոնց մասին որ այնչափ խօսվում է։ Հահագործելու համար դրամը միշտ իսկոյն գտնվում է։ Լա-

քիւրաւոր քաղաքներ գրեթէ քաղցած են մնում, իսկ աշխատութիւնը չկող մշակները յեղափոխութեան մասին են պերճախօսում: Այս մեր օրերի հարուստ մարդկանց պատասխանատուութիւնը շատ ծանր է: Նոցանկը ոմանք արդէն իրանց առատածեռութիւններով յայտնի են, իսկ միւսների մասին կարելի է Յակովբ առաքեալի խօսքով ասել. «Արդ այսուհետեւ մեծատունք, լացէք և ողբացէք ի վերայ թշուառութեանցն, որ գալոց են ի վերայ ձեր: Չի մեծութիւնդ ձեր յոչինչ է, և հանդերձք ձեր՝ կերակուր ցեցոյ»: 1)

Այսպէս է մերկացնում առաքեալը անձնապաշտութիւնն ու ազահութիւնը: Հարստութիւնը պատուաբեր է և շատ բարիք կարող է տալ, եթէ տէրերը այն պարգևը գործ են ածում բարւոց կերպով և ազահութեան գերի չեն դառնում: Բայց այդպէս չեն չարամիտ, ինքնասէր, անգութ, հեշտասէր մեծատունները: Յիշեցէք թէ ինչ է ասում Աստուած նոյն իսկ Փրկչական ձայնով. «Որ ունիցի զկեանս ինչ զաշխարհիս, և տեսանիցէ զեղբայր իւր կարօտեալ իւր, և փակիցէ ըզգութս իւր առ ի նմանէ, զիմրդ սէրն Աստուծոյ ի նմա իցէ բնակեալ»: 2)

1) Ե. 1:

2) Ա. Յով. Գ. 17:

Ո՛վ ՊԷՏԷ Է ԵԳԻՍՍԿՈՊՈՍ ԼԻՆԻ

•Չի պարտ է եպիսկոպոսին անարատ լինել՝
որպէս եւ Աստուծոյ տնտեսի:

Ա. ՏԻՄ. Ա. 7.

Մեզ այսօր հրաւէր են կարդում, որ մեր լուման տանք Վեկֆելդի թեմ հիմնելու համար նշանակուած դրամարկդի մէջ: Գիտեմ, որ շատերին այդ խնդիրը բնաւ չի հետաքրքրում. ոմանք առհասարակ եպիսկոպոսների կարիք չեն տեսնում, միւսները կարծում են՝ թէ ներկայ նեղութիւնների ժամանակ հարկ չկայ այդպիսի խնդիրներ յարուցանելու:

Ես կարծում եմ, թէ երբէք չպէտք է թուլանալ առաքինութիւնից. կեղծ ու պատիր խօսքեր անվնաս բան չեն և պէտք է, ինչպէս ժողովուրդն ասում է՝ կծիկի տուտը գանել: Կը փորձեմ այդ բանը: Նախ կը պատասխանեմ նոցա, որոնք ասում են, թէ այժմ ժամանակ չէ, որ նոր թեմեր կազմուին: Միթէ հարկ կայ յիշեցնելու, թէ մեր ազգի համար ամօթ է ժողովրդեան աղէտների անունով քողարկել զլացող ձեռքը (ինչպէս որ այդ անում են այստեղ ներկայ եղողներից շատերը): Ինքը մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսն ասել է, թէ «աղքատս յամենայն ժամ ընդ ձեզ ունիք»: 1)

Երբ որ շնորհակալ Մարիամը նորա խոնջացած ոտքերը թանկագին իւղով օծեց, այն ժամանակ Յուզան, և ոչ թէ Յիսուսը, յանդիմանեց, թէ այդ նար-

1) Յով. ժԲ. 8:

գեան արհիւ իւրը կարելի էր թանգ գնով վաճառել և դրամը բաժանել աղքատներին: Իսկ Յիսուս ընդ հակառակը ըստ արժանւոյն գովեց կնոջ վարմունքը:

Այն մարդիկ, որ միշտ զլանում են բարի գործելուց, պատճառելով թէ՛, աւելի լաւ գործը կայ կատարելու: առհասարակ այն կարգիցն են, որոնք իրանց: արտի փորձերում պատճառներ են փնտռում մերժելու համար:

Առատաձեռնութեան և ընկերական ոգու հին պատուական առաքինութիւնը՝ արագ արագ անյայտանում է Լոնդոնից: Մարդիկ աւելի հակվում են ճոխութեան և ցուցամոլութեան, քան այնպիսի գործերին նեցուկ դառնալու: որի համար ապագայ սերունդները կօրհնէին նոցա:

Պատ մի թէ կարծում էք, թէ մեր խնդիրը կատարելով՝ ողորմածութեան աղբիւրը պիտի ցումաքի, և ոչ թէ առաւել յորգանայ: Փորձը ապացուցել է, որ նոր բեմի հիմնադրութեամբ միշտ հաւաքուել են այնպիսի գումարներ, որ ուրիշ դէպքերում յոյս չկայ գումարելու: Եւ վերջապէս տղայ—մարդութիւն բանեցնենք և չթողնենք: որ այժմեան կոչուած «հանգամանքերի ճնշող լուծը» մեզ սխալեցնէ և անփութութեան ու կեղծաւորութեան վարժեցնէ: Ճշմարիտ է, շատերի եկամուտները ցամաքել են: չքաւորութիւնից շատեր գործ չեն գտնում: Այս ամէնը տխուր երևոյթ է, բայց ես պնդում եմ, որ այնուամենայնիւ Անդլիան զարմանալի կերպով խիստ հարուստ է նաև հէնց այս րոպէիս: Մեր առած ողորմածութեան, չնչին դրօշները իմ աչքում միշտ ապացոյց են եղել մեր ճղճիմ ժլտութեան, և ոչ թէ մեծանձնութեան: Այդ քսնը լոկ կաթիլները փոշիներ են այն հեղեղուող հարստութեան, որ թափվում է մեր երկրի սնդուկների մէջ:

Անցեալ անգամ ասացի, թէ գործատուն գնելու

համար գտնուեցաւ հարիւր քսան միլիոնից աւելի։ Աւանդ միթէ բարի գործի համար այդքան գումար կը գտնուէր։ Միթէ ուրեմն անհնար թէ մենք ազգատէնք ինչպէս որ ասում են։ Հարկայն հանդամանքը որ վերջին տասը տարուայ մէջ անգլիացիները գանազան հղանակներով կարողացել են յետ ձգել հազար միլիոն ֆունտ։ Աւերել խօսքով այդքան ժամանակում մենք մեր կղզիներում այնքան դրամ ենք տնտեսել որ կարող էինք մի մի ֆունտ ընծայել ամբողջ մարդկային ցեղի ամէն մէկ անդամին։ Միթէ այս բանը ազգային թշուառութեան է նմանում։ Մենք և մեր հայրենակիցներն ուրեմն տարէնը հարիւր միլիոն յետ ենք ձգում — մի ականջն գումար որ դժուար պատկերացնելու և աւելի ևս դժուար համարելու գումար է։ Մինչպես համարձակութիւն ունինք խօսելու իբր թէ անգլիական եկեղեցու տնդամները — այսինքն անգլիական ազգի մեծագոյն մասը — այնչափ աղքատ է որ իւր համար մի առաջնորդարան կառուցանելու կարողութիւն չունի։

Ազգային աղքատութիւն։ Այո՛, բայց թշուառագոյն աղքատութիւնն է ոչ թէ դրամ չունենալը այլ կամքի յօժարութեան, բարի ցանկութեան բացակայութիւնը։ Եւ այդ բանը բղիտում է ոչ թէ աղէտներից, այլ միշտ անող և ստուարացող ընչաքաղցութիւնից որի որոգայթի մէջ վախենում եմ, թէ մեր հասարակութեան բարձր և միջին դասակարգը բռնվում է։ Մի ամառքի առաջին երեսում կարգում ենք Վոլրամ վաստակելը հասարակութեան ամենայն անդամի կենաց մէջ առաջին խնդիրն է։ Միթէ այս բանը ճշմարիտ է։ Միթէ Անգլիայի ազգային նշաբանը կարող է դառնալ Գիզդի գրեթէ անարգահան խորհուրդը Փարիզի յուզուած քաղաքացուհուն «Յիկին» հարուստացէք։ Միթէ մենք արձակ համարձակ մամոնան պի-

տի պաշտենք: Միթէ մինչ միայն տիրոի կուտենք, պիտի յետ ձգենք, մեզ և մեր որդւոց համար գումարներ պատճ դնենք և ոչինչ բաժին չհանենք ժողովրդեան և եկեղեցու համար: Միթէ ամբողջ ազգը սիտեց նըմանիլ այն մարդուն, որ, Բունիանի ասելով, միշտ գետնից աղբ էր հաւաքում և երբեմն աչքը դէպի երկինք չէր վերացնում:

Ահ, բարձրանանք ժառանգեան մակերեւոյթից, խրատուենք, թէ երբեմն աւելի լաւ է, որ գումարներ յուսկացնենք ողորմածութեան համար, թէ սիրոյ պըտուող աւելի լաւագոյն վարձք է, քան դրամական տոկոսները, թէ սպիտակահանդերձ, թեւազարդ կեանքը, որ իւր շուքը բարիքներ է տարածում, լաւագոյն և օրհնաբեր է, քան անձնապաշտական փարթամութեան, իւր տունը մեծացնելու, և առհասարակ ունայնատիրութեան մէջ պնդող կեանքը:

Աւրեմն մէկզի ձգենք Անգլիայի աղքատութեան մասին սխալ գաղափարը: Ասացէք, թէ Անգլիան ժլատ է, դձուձ է, ցած է, բայց չասէք թէ լաքստ է: Եթէ Աթէնքի ոգին ունենար՝ Անգլիան կարող էր մէկի տեղ յիտուն շէնք՝ ամէն տեսակ շէնքեր կանգնեցնել առանց աւելորդ խօսակցութեան: Մեր դիզուած հարստութիւններով ամենայն քաղաք կարող է շքեղանալ և զարդարուիլ, ամենայն սիրտ կարող է ուրախ լինել: Զուրկայ պապահը զովացնելու, բայց փակուած է պողպատէ սրտերի մէջ, և չկայ մի խիզախ Մոլսէս, չկայ մի հզօր գաւազան, որ հարուածէ վէմը և այն տեղից հոսեցնէ կենդանարար աղբիւրը: Աերտին զարթեցնինք Անգլիայի մէջ հայրենասիրութեան և առաքածունչութեան ոգին, և այլ ևս չենք լսի ժողովրդեան նկողութիւնների մասին խօսքը, էլ չենք լսի կեղծ խօսքեր, որ ձգնում են այդպիսի երեւակայական նկողութիւններով արդարացնել բարեգործութեան ցամաքելը և մեծանձնութեան մեռելութիւնը:

Այժմ գառնանք երկրորդ առարկութեան: Ասում են, որ թէ և և բաւական դրամ կայ, այն հարկաւոր է գործ ածել միայն խելացի և արժանաւոր նպատակներէ համար: Եթէ Վիկֆելդեան կամ մի ուրիշ բեմի հիմնադրութիւնը այդպիսի գործ չէ: Վամ միթէ թեմի խնդիրը կենսական խնդիր չէ մեք համար: Պատասխանում եմ, «անշուշտ, կենսական է»: և իսկոյն կը բացատրեմ, թէ ինչու եմ այդպէս խօսում:

Եթէ այժմեան եպիսկոպոսները նման լինէին առաջուաններին, ես կը պատասխանէի «ոչ»: Անցեալներում պատահել են ժոյլ, նանրազբաղ, աշառու եպիսկոպոսներ, որ եկեղեցու եկամուտներէց մեծ հարստութիւն են հաւաքել անձի և իրանց ազգականների համար: Նոքա իրանց մերձաւորների համար անգործ պաշտօններ են ստեղծել և նոցա վարժեցրել են թոշակակերութեան, տարէնը մի քարոզ են խօսել և մի անգամ են հաղորդել, շատ դանդաղ են շրջել թեմի եկեղեցիները այցելելու համար: Այդպիսի եպիսկոպոսները երևելի էին իրանց ճոխութեամբ և արտաքին փայլով՝ խճբիծ հոգսերով, միշտ քառաձի կառքի մէջ էին նըստում: Հպարտութեամբ փրուած, նոքա սոնքանում և պարարտանում էին անձամբ, մնունդ չտալու իրանց հօտին: Եթէ այսօրուայ եպիսկոպոսները նմանէին հարաւոր առաջուայ եպիսկոպոսներին, որպիսիք նոյն իսկ անցեալ դարում ևս պատահել են, ես մտի ծայրով չէի շարժի, յօգուտ նոցա չէի խօսի: Անշուշտ այն եպիսկոպոսը, որ իւր պաշտօնի բարձրութիւնից անփութութեան, ունայնութեան և ազահութեան օրինակ է տալիս, լիովին արժանի է այն թունալից համեմատութեան, որով Լատիմերը այդպիսիներին դասում է չար հրեշտակների կարգը, նոքա ասելով, հէնց քանսարկուն է Անգլիայի ամենաջանասէր առաջնորդը, վասն զի նա երբէք իւր թեմից չի հեռանում և եր-

քէք չի կոտորվում իւր չար գործից: Միլտոնը սաստիկ շանթեր է թափել այդպիսի եպիսկոպոսների վերայ:

Բայց փառք Աստուծոյ, այժմեան եպիսկոպոսները, մեծ մասով, նման չեն այն առաջուաններին, այն սգէտ և կոյր տեսուչներին, որոնց վերայ Միլտոնի կարծիքով, Յիսուս Քրիստոսը պէտք է նայէր այնպէս զայրացած աչքով, որի նմանը մի անգամ Գէեզիի երեսը շանթահարեց) բորոտելով «իբրև գձիւն»: 1)

Տասնուիններորդ դարու եպիսկոպոսը հարկաւ խիստ զբաղուած և անփոփոխ սովորութեան վարժուած մարդ է: Նա գրեթէ ամենայն օր հարկադրվում է քարոզ կարգալ, հարիւրաւոր նամակ գրել, պաշտօնների կարգումը ստորագրել, խորհուրդներում նախագահել, ընկերութիւններ կազմել, շատ դժուարակնճիւ գործերում մասնակցել: Նա պէտք է հրաժարուի հանգըստութիւնից, սղառ ժամանակ չունենայ. խստասիրտ քննադատութիւնը հասնում է նաև նորա համեստ աթոռին և ճրագով է լուսաւորում նորա ամէն մի սև բիծը:

Երբ որ Լատուաք Կէնտերբերի եպիսկոպոս կարգուեցաւ, Ատրաֆֆորդը նորան շատ բախտաւոր օրեր մաղթեց, Լատուքը պատասխանեց. «Մեծապէս շնորհակալ եմ ձեր բարեմաղթութիւնների համար, բայց հաւատացէք, միլտոն, որ ես ոչ մէկի և ոչ միւսի յոյս չունիմ: Երկար տարիների յայտ չունիմ, որովհետև ես արգէն ծեր եմ և շատ վշտեր եմ ունեցել, և ոչ էլ բախտաւոր օրերի, որվհետև սրտիս ցանկացած բարիքները չեն կարող իրագործուել: Ասցիքները բազմաթիւ են, իսկ ես զօրութիւն չունիմ: Արդէ եպիսկոպոսներից շատերը կարող են նոյնը կրկնել:

1) Դ. Թագ. Ե. 20—27:

Ես չեմ խօսի առ հասարակ եպիսկոպոսութեանն, անոր ծագման կամ եկեղեցական վարչութեան այլ ձեւերի հետ ունեցած յարաբերութեանց մասին: Ես կաշխատեմ նկարագրել ձեր առաջ եպիսկոպոսի կատարելութիւնը, իդէալը: Աստ իս, այդ բանն համար բաւական է հինգ բառ, խոնարհութիւն, անձնագոհութիւն, պարզութիւն սրտի, անընկճելի արիութիւն, բարոյական հաւատարմութիւն: Ել չենք ասում ջանասիրութիւնը և կենաց սրբութիւնը, որ ինքնին հասկանալի է վասն զի որ եպիսկոպոսը կարող է այդ բարեմասնութիւնները զանց առնել: Բայց մենք մի փոքր ի մօտոյ քննենք իմ ցուցած յատկութիւնները:

Նախ—կատարեալ խոնարհութիւն: Մի իբրև տիրելով վիճակացն, այլ լինել օրինակ հօտին»: 1) Գոռոզութիւնը—մեզք է) որ ատելի է առհասարակ ամենայն մարդու մէջ, բայց առաւելապէս եպիսկոպոսի մէջ: Նոյն իսկ պապերը, իրանց յանդգնութեան գազաթնակէտին, միշտ իրանց կոչել են «ճառայից ծառայ»: Այն եպիսկոպոսը, որ մեծերի առաջ ստորանում է, փոքրերի առաջ անբարտաւանում է, և միշտ այնպէս է ուռչում, որ նախկին բարեկամների վերայ ուշք չի դարձնում և նոցա չի կարեկցում, անարժան է իւր կոչման:

Որչափ խրատական է Աէնտերբերիի առաջին եպիսկոպոս Օգոստինոսի պատմութիւնը: Երբ որ նա ժողովի հրաւիրեց եպիսկոպոսներին, նոքա մի ճգնաւորից հարցուցին, արդեօք ինչ նշանով իմանան, թէ Օգոստինոսը Աստծուց առաքուած մարդ է: Ճգնաւորը պատասխանեց, թէ նոքա միամիտ կարող են լինել և համարձակ կարող են հետևել Օգոստինոսին, եթէ տեսնեն, որ նա հեզ և խոնարհ սիրտ ունի, որովհետև այդ

1) Ա. Պետ. Ե. 3:

է Աստուծու լուծք. իսկ եթէ նա սկսէ վարուիլ ստորագրեալներն հետ բարձրավիզ հպարտութեամբ, ապա նորա չպէտք է երթան զինն նորա, որովհետև, անշուշտ, նա Աստուծոց առաքուած չի լինի: Եպիսկոպոսները խելամուտ եղան ճգնաւորի խորհրդին և շտապեցին ժողովառեղին: Եւ նորա հրաժարուելով հրաժարուեցին նորանից և չկամեցան լսել նորան, որովհետև Օգոստինոսը՝ նոցա ղեմաւորելու համար ոտքի չկանգնեց և նոցա եղբայրաբար չհանդիպեց, այլ փառաւորապէս նստած մ'նաց շարունակ մինչև վերջը իւր եպիսկոպոսական աթոռի վերայ: Որքան որ եպիսկոպոսին շրջապատուեան իւր բարձր դրութեան պարագաները, սրբան որ նորան ամենայն քայլափոխում «լորդ» անունով մեծարողները՝ աւելի են ցածանում նորա առաջ, այնքան աւելի պէտք է սովորէ նա արհամարհել «կարճատև իշխանութեան» չնչին պերճութիւնը և լինել սրտով հեզ և խոնարհ: Եթէ իւր պարտականութիւնների հետ զուգակցած է ի պաշտօնէ մեծափառութիւնը, նա աւելի պէտք է հոգու խորքի մէջ տըպաւորէ յանձն առած խաչք, համոզուած լինելով, թէ արտաքին զիրքից կախուած վեհութիւնը՝ իսկական վեհութիւն չէ: Ս. Թովմա Ակուինացին սուրբ լինելով հանդերձ՝ մի և նոյն ժամանակ ամենախոնարհ մարդ էր:

Մի անգամ մի երևելի ծիրանաւոր մայր տաճարը մտաւ, վերան թանկագին զոհարարաբար կարմիր շուրջառձգած և իրան սպասաւոր ունենալով նոյնպէս պճնած հոգևորականներ: Իսկ մի մարդ իւր չորքած տեղը նկատեց, որ ծիրանաւորը իւր փառաւոր զգեստների տակ բոքրիկ ոտքեր ունի և տանջուելով արեան հեաքեր է թողնում իւր ճանապարհին: Նա դալիս էր քարերով փռուած փողոցով, որպէս զի նոյն իսկ իւր բարձր դրութեան ճոխութիւնների մէջ՝ սրտի վերքերը բաց մնան: Սրտի խոր խոնարհութիւնը—այն մանիշակը, որ

ուրիշ տեղ գրեթէ չէ ծաղկում, բայց եթէ միայն լեռ-
չի սաորոտում:—պէտքէ եպիսկոպոսի յատկանիշը լինի:
Ոչ պակաս հարկաւոր է նաև կատարեալ անձնա-
զոհութիւնը: Կթէ հպատակութիւնը զգուելի է եպիս-
կոպոսների մէջ, ոչ պակաս զգուելի է նաև ազահու-
թիւնը: Այն եպիսկոպոսը, որ իւր եկեղեցու եկամուտ-
ները դործ է ածում իւր ազգականներին հարստացնե-
լու համար, մեղսնշում է իւր աստիճանի հիմնական
պարտաւորութեան դէմ: Երկուստանները դարում
ապրող Լինկոնի եպիսկոպոսի եզրայքը տրտունջ է:
յայտնում) որ դարձեալ երկրագործ է մնում: «Եղբայք»,
ասաց եպիսկոպոսը, երբ որ եզդ աստիճի, եկ) որ ուրիշ
եզ տամ քեզ, եթէ գութանիզ մէջ պակաս բան լինի):
ես պատրաստ եմ վճարել ծախքը, որ կարգի բեցել տա-
ես քեզ երկրագործ եմ աեսել, և գու միշտ պէտք է
երկրագործ մնաս»: Թեմի եկամուտները պէտք է թե-
մի համար էլ ծախսել: Պան դրութիւններ, ուր որ ազ-
քատ լինելը պատուաբեր է: Երբ որ Ջաբէն եպիսկո-
պոսին մահուան մահնում ասացին, թէ իւր սնակում
մնացել է միայն երեսուն ֆունտ ստերլին, նա ժայիտը
երեսին պատասխանեց, «Այդքանը բաւական է» որ վը-
ճարեմ գէպի երկինք ուղեորութեանս համար»: Մատ-
յիւ Պարկէր եպիսկոպոսը իւր նշանաբան ընտրեց հե-
տեւալ բառերը, որ փորագրել տուեց նաև կնիքներում
և նկարել տուեց կառքի վերայ. «Աշխարհքն ու բոլոր
խնդութիւնները անցաւոր են», որպէս զի միշտ յիշէ
իւր խախուտ դրութեան սնհաստպաութիւնը և սնա-
փառութեան ու փայլերի կեղծութիւնը: -

Խոնարհութիւն, անձնազոհութիւն— ասոնց վերայ
մի յատկութիւն ևս կաւելացնեմ, որ դարձեալ հարկա-
ւորէ եպիսկոպոսին, այն է սրտի պարզութիւն: Ոչ փայ-
լը, ոչ հարստութիւնը և ոչ դէքը մարդուն չեն մե-
ծացնիլ: Այս բոլորի հետ շատ անգամ մարդու եպիս-

Վան արժանաւորութիւնը բնաւ շաղկապուած չի լինում:

Մանկութեան ժամանակ մի եպիսկոպոսի տան մէջ տեսել եմ իւր նախորդների մէկի գերեզմանից հանած դամբանական տախտակը: Երբէք չեմ մոռանում տախտակի մակագրութիւնը՝ «Վայ, անցորդ: Ժպտելով տես, թէ եպիսկոպոսի պալատան ինչ է եղել: Գերեզման է այն պալատը, ուր որ ամէնքը պիտի հանգրտանան»:

Լաւագոյն եպիսկոպոսներից ոմանք ապրել են խրճիթներում, առաքելական աղքատութեան մէջ, սակաւ կերակրով, ինչպէս զոր օր. Հիպպոնեան եպիսկոպոս երանելի Օգոստինոսը: «Չեմ ուզում ձեր տուած թանկագին հանդերձները, ասում էր նա իւր ժողովրդեան, այդ բաները չեն վայելում եպիսկոպոսի համեստութեան: Երբ սր ինձ մեծագին հազուստներ են տալիս, սիրտս ասում է, որ այն վաճառեմ, որպէս զի ազգատներին օգնեմ»: Քրիստոնէութեան առաջին դարում եպիսկոպոսի առաջին պարաքն էր հրաժարուել ամէն տեսակ երկրաւոր ստացուածներից: Չորրորդ դարու հեթանոս պատմագիրը այդ բանի համար նոցա գովում է, մի և նոյն ժամանակ զայրացած խօսելով իւր ժամանակի պերճամուլ և ունայնասէր առաջնորդների մասին:

Ապա եպիսկոպոսը պէտք է լինի իւր արեւարտութեամբ անդրդուելի: Ժամանակաւոր ժողովրդականութիւն արհամարհել՝ նորա գլխաւոր յատկութիւններից մէկը պիտի լինի: Նա պէտք է պատրաստ լինի ամենայն բոպէ՝ ճշմարտութիւն խօսելու և սատանային խայտառակելու: Հալածութեանց դարերի լաւագոյն եպիսկոպոսներ անխոցելի էին, որովհետեւ աշխարհը և աշխարհային շահերը ունայն բաներ էին համարում, և բնաւ փոյթ չունէին: Թէ մարդիկ ինչ պիտի խօսէին— իրանց մասին:

Երբ որ քրիստոնեաներին հալածող Վաղէնս կայսրը պատուիրեց իւր հոռօակալին՝ որ գնաց և Յ. Բարսեղ մեծին սատոէ՝ վերջինս բացէ թբաց մերժեց նորա բուլտը պահանջածները: Կուսակալը նստած տեղից թռաւ և գոչեց: «Բիթէ չե՞ս վախճնում իմ մեծազօրութիւնից»: — «Վախճնալու ինչ ունեմ», ընդ միջեց Բարսեղը: «Յարքունիս գրաւումն պատիժ, տանջանք, մահ», պատասխանեց կուսակալը: «Աւելի սչինչ», առաց Բարսեղը: «Ով որ ինձ պէս միայն մի քանի գրեք և հին շուրեր ունի ոչինչ չունի՝ գրաւելու համար: Ասում ես պատիժ: Ինչ պատիժ կարող է լինել ինձ համար, երբ որ Աստուած ամենուրեք է: Յանջանքներ—այդ բաները միայն ըստական: ցաւ կարող են պատճառել ինձ, իսկ մահը օրհնութիւն է՝ ինձ համար, որովհետև կարագրեմ ըղձացածս և օր առաջ կառաջնորդէ ինձ նորա՝ գանի առաջ կանգնելու: Որին սիրում եմ և Որի՞՞ ծառայում եմ:—Ոչ ոք այդպէս չի խօսել ինձ հետ: ասաց կուսակալը: «Թե՛րէս այն պատճառով որ դու տակաւին չես հանգիստել իսկական եպիսկոպոսի», պատասխանեց Բարսեղը:

Կարելի է ձեզանից ոմանք կարծում են, թէ այժմ կարիք չունին եպիսկոպոսներն այդպիսի քաջութեան: Այո՛, այժմ թագաւորներն ու կառավարիչները չեն նեղացնում եպիսկոպոսներին, բայց են կողքենայի, որ նոքա ամէնքը համարձակ լինին և սակաւապիւտ քաջութիւն ունենան, որպէս զի կարողանան գիմնահալ աշխարհքի տառութեան, ճշմարտութիւն խօսել սուս կուսակիցներին՝ մաքառել հանարանից կերծընդ տգետութեան դէմ՝ անարգել զիւրաստաց ժողովրդականութեան փաղաքել քաղցրութիւնը՝ անձամբ զգալ Յիսուս Քրիստոսի անածը թէ՛, «Երանի՛ ձեզ՛ յորժան նախառիցեն՝ զձեզ՝ և հալածեսցեն և՛ ասիցեն՝ զամեն

նայն բան շար զձէնջ սուտ վանն իմն 1)

Հարցնում եմ ձեզանկց, միթէ չէ պատահել, որ եպիսկոպոսը ցոյց տար ծայրագոյն բարոյական զօրութիւն, առեղջ աշխարհի առաջ կանգնէր որպէս համայն քրիստոնէական եկեղեցւոյ խզմ ներկայացուցիչը։ Այգ փառաւոր զինակը տուել է Յ. Ամբրոսիոս Մեզիդանացին։ Քէոզասը մեծ կայսր էր և շատ բաներու մ բարի անկայն կրքերի բանկումից կուրացած իւր զինուորները տուն բերեց թեոսոփոնիկեան ամփոթեա տօնը և հինգ կամ վեց հազար հոգի կոտորել տուեց։ Էլ չքննելով թէ ո՞վ է մեղաւորն և ո՞վ անմեղը։ Պալատականները ձայն չհանեցին, լուռ էր և աշխարհը լուռ էին գաւառապետները։ Այն ժամանակ առաջ եկաւ Ամբրոսիոսը որպէս մտրդիւթեան մարմնացած խեղճ։ Նա ութը ամիս կայսեր ներս շքեղաց արաջ նորոգման մայր եկեղեցին, իսկ երբ որ սա ծննդեան ամիս եկաւ ս հնորդութեան արժանանալու։ Ամբրոսիոսը գրան առաջ հանդիպեց նորան և կարեարտութիւն չաւլած ոչ ճիւղանուն և ոչ թարին ոչ թիկ։ Նախաներին արտիկց Քէոզասին անհար մոնկուայնան ժամանակ մինչև որ նա իւր արքունիցած իշխանութեան նշանները չհանեց և արձանառ ալիք աչքով չչորեց սարայանակի վրայ և հրեարարեալա շարեշխարհեք իւր մեղքը։ Դուք ամէնէն տեսել էք Բուբինի լաքանիկի պատկերը։ Յ. Ամբրոսիոսը այն տեղ իւր ոսկեայ շուրջառով և անհագորդ խոյրով գրեթէ նոյն չափ հոյակապ է որպէս և ինքը թիւղոսը։ Բայց այդպէս չէր իրականաց ինքը։ Ամբրոսիոսը անք մեղքեղութեցիչ չէր ստան խոյրերը դարձապատկերին մեծ կեանքերուն թիւնն անպիտան խոյր խոնարհի իւր պղպամի հարուն ստով Ամբրոսիոսը բնական միջոց արձանառ

1) Մատ. Ե. 14.

ճշմարտութիւնն ասէր: Ինչ գեղեցիկ ըսն կլինէր, եթէ անգլիկանեան եկեղեցու հոգևորականութիւնն ու եպիսկոպոսները՝ փոխանակ անփոյթ մնալու՝ մարդարէական ձայնով բարբառէին և մարդկանց մէջ թրմրած խիղճը զարթեցնէին այն ժամանակներում, երբ որ ստրուկները վաճառվում էին, ոգելից խմիչքների օրէնքն էր հաստատվում, ամերիկացիք ազատութեան համար ոտքի էին կանգնում, գործարաններում անիրաւութիւններ էին գործվում և ուրիշ դէպքերում: Նոր հրատարակուած Ղորգ Շէֆտսբերիի կեանք» գիրքը պարզ ցոյց է տալիս, թէ նոքա ինչ կարող էին անել, բայց աւաղ չարեցին: Անգլիկան պատմութեան մէջ փխուր յիշատակ կարձանագրուի, թէ նոքա չեն օգնել այդ մարդասէր— հերոսին: «Թերահաւատները ինձ օգնում են, իսկ հոգևորականները հակառակում են» ասում էր, Լորգ Շէֆտսբերին: Նա գուշակում էր, որ որբերի համար դպրոց բանալու խնդրի մէջ՝ գրեթէ միայն մի եպիսկոպոս պիտի պաշտպանէ իրան, բայց և այնպէս խօսեց իրեն յատուկ արհուրածութեամբ: «Եթէ իմ վարմունքը հակառակում է փրօջ եկեղեցու կանոններին, ես աւելի կգերադասէի անար ծոցից մերժուած լինել, ըսն անսէր թողնել տառապանքների, անհաւատութեան մէջ ապրող այս թշուառ մանուկներին»: — «Կարելի է թէ ես սխալվում եմ, ասում է նա, բայց չարիքներից մեծ մասը մեր հոգևոր հայրերի բարոյական վիճակին եմ վերագրում», և նա մատնացոյց է անում այն իրողութիւնը, թէ երբ որ առաջարկուեցաւ եկեղեցական օրէնքը (Worship Act), «որ այնպէս կարևոր էր հեթանոսացած ժողովրդեան հնագին բազմութեան համար, լորդերի խորհրդարանում այդպիսի պարզ կարգադրութեան գէ՛մ խօսեցին իննը եպիսկոպոսներ: Հաստատելու առաջ «Exratiner» լրագիրը ասել է լորդ Շէֆտսբերիի համար, «եթէ այս մարդը շարունակէ այդպէս

վարուել—ամէնի երեսին ճշմարտութիւնն ասելով—նա
շուտով ամենաատելի մարդ կը դառնայ Անգլիայում:
«Մենք ուրախ կլինէինք, եթէ այդ դէպքում այն ժա-
մանակուայ անգլիական եպիսկոպոսներից մէկը ատելի
դառնալու առիթ տար: «Եւ եղիջիք ատեցեալք յա-
մենեցունց վասն անուան իմոյ», ասաց մեր Տէր Յի-
սուս Գրիստոսը: ¹⁾

Դառնանք այն դարերին, երբ որ ծագել է փար-
թամասիրութիւնը: Նարդացէք Ս. Ոսկեբերանի քա-
րոզները և տեսէք, թէ նա ինչպէս անդադար մաքա-
ռել է շռայլ, անմիտ, յանդուգն արտաքին փայլի գէմ:
Այս մաքառումը նորան թանգ է նստել. նա զրկուե-
ցաւ իւր տնից, թեմից, հանգստութիւնից, կեանքից:
Մի եպիսկոպոսին կը վիճակուէր բորբոքած ատելութիւն
և վայրադ ամբաստանութիւն կրել, բայց նա կմեռնէր
այդ սրբի պէս հանգիստ սրտով, թէ կատարել է իւր
պարտքը: Թողնելով բարի անուն այսպիսի գոհացողա-
կան վերջին բառերով. «Փառք Աստուծոյ վասն ամե-
նայնի»:

Հիմա վեր առնենք այն դէպքը, երբ որ ինքը եկեղե-
ցին մերկացաւ իւր պատուականութիւնից, յափշտա-
կուեցաւ աղանդներով կամ մատնուեցաւ նախապաշար-
ման, մոռացաւ այն վէմը, ինչից որ կոպիւած էր և այն
աղբիւրը՝ որից որ կեանքէր առել, անձնատուր եղած ձևա-
պաշտութեան կորցրեց ազատութիւնը: ¹⁾ Վրբեք պարտա-
կանն խորտակել և ջնջել աղանդների ու նորաձևութեան
ազդեցութիւնը և պահպանել աւետարանական վար-
դապետութիւնը իւր ամենայն մաքրութեամբ, եթէ ոչ
եպիսկոպոսները: Հէնց այս գործը կատարեց Աթանա-
սը: Նորան իզուր պատուում, մատնում, բամբասում,
հալածում էին, որպէս թէ կաքաւին տարերում, ի զուր:

¹⁾ Դուգ. ԻԱ. 17.:

Ոտագանգին՝ Յրւրիանթա և Վարէնդ կայսրները շան-
թահարում էին նորան, ի զուր ուրացող—առաջնորդ-
ները և նորա վարձկանները բամբասում էին նորան,—
նա հապտատ քաղիով քանել էր ճշմարտութեան դրո-
շակը: «Հռիփնիի ժողովից յետոյ, ասում է ս: Յերո-
նիտը, ասբողջ աշխարհն ակամայ կերպով արիոսական
հանդիսացաւ»: Իսկ Աթանասը քաջութիւն ունեցաւ
աշխարհի գէմ գնալու: Միթէ ճշմարիտ եպիսկոպոսնե-
րի համար այժմ գործ չի գտնուի: Նորա պէտք է հա-
ւասարիմ մտան թերականաւանների մէջ, չկաշառուին
շողոքորթութիւնից. չվախենան տոյպիսիներից, որոնք
սուտակասպառ լրագիրներին, անոնց թելադրութիւննե-
րի և նենգութիւնների գերի են, և ընդ հակառակ պաշտ-
պան են Յիսուս Բրիտոսի, ազատ անպանայճ, յաւի-
տենական Աւետարանը:

Ահա թէ ինչու մենք այսօր ձեզանից փնդրում ենք
Վերիֆիզի թեմը հիմնելու համար դրամ: Բանն այն է,
որ մենք պէտք ունինք ոչ թէ նոր առաջնորդական պա-
լատի, այլ հզոր, սրտապինդ մարդկանց, որ նման լի-
նին աւելի մարգարէներին, քան արտաքին ծէս կա-
տարող քահանայներին, կարօտ ենք այնպիսի մարդկանց,
որ իբանց սբտի մէջ ըորդըռւած լինի առ Աստուած
տիրոյ հուրը: Մեզ հարկաւոր են եպիսկոպոսներ, որ
գործ սիրեն, աչ թէ թափոններ, որ Աստուծոյ ամբողջ
եկեղեցին պաշտեն, ոչ թէ ամոր մի մասը, և որ աւել-
ի ուշք դարձնեն ճշմարտութեան, քան աւանդութիւն-
ների վերայ, զիրոյ, քան կանոնների վերայ: Մեզ հար-
կաւոր են եպիսկոպոսներ, որոնք սաստել կարող են
յանգուզն հարուգաներին այն գէպքերում, երբոր նո-
քա անկրաւութեամբ են վարժում, որոնց մէջ պաշտ-
պանութիւն կարող են գտնել նեղեալներն ու անմեղ-
ները, եպիսկոպոսներ, որոնք ոչ թէ հասանքի հետ են
գնում, այլ բաւական զօրութիւն ունին կառուելու փո-

Թորկած հեղեղի դէմ, որոնք ոչ թէ գայթակղվում են փորձիչների մեղրածոր խօսքերից, այլ միշտ դերագաստում են ճշմարտութեան լեռնային օգը և անէծքների արդարութիւնը, մեզ հարկաւոր են մարդիկ, որոնց դէմ կը թշնամանան, ըստ մեծի ողորմութեան Աստուծոյ, միայն ցած ու վատթարները: Աստուծոյ եկեղեցին աւելի կը հարստանայ, և ազգն էլ աւելի կը լաւանայ, եթէ մենք այդպիսի եպիսկոպոսներ ունենանք: Այդ մարդիկ կը յարգուին, բայց ոչ իրանց հանդերձների, թագերի, տիտղոսների, եկամուտների կամ պալատների պատճառով: Գորա բարձրագոյն պատուի կնքմանն Աստուծոյ աչքում, եթէ կարողանան արհամարհել հարստութեան գայթակղութիւնները, չվախենալ կուսակցութիւնների կատաղութիւնից, նախատել յանցաւորութեան լպրշութիւնը, թոյլերի կողմը բռնել ընդէմ հզօրների, թեթեւացնել բեռան ծանրութիւնը և ազատել նեղեալներին: Այսպիսի եպիսկոպոսները դեռ ևս կարող են փրկել, անգլիական եկեղեցին վտանգից և անշէջ պահպանել եկեղեցու լաւագոյն ժամանակների ոսկեձոյլ աշտանակի լոյսը, ապա թէ ոչ նա, որ աւելի ողորմութիւն է սիրում, քան զոհը, և որոյ համար ամենալաւ ծառայութիւն է սիրել Աստուծուն և ընկերին, կը խլէ մեզանից աշտանակը և խսպառ կը հանգցնէ ճրագը:

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԺՆՈՒՆԻԲԸ

«Եկապ երթիցուք մինչեւ ցրեթղեհէմ»
 եւ տեսցուք զինչ է բանս այս որ եղեւ...
 Ղուկ. Բ. 15.

Սիրելիք, եթէ կարծէք, թէ կարճ քարոզը Քրիստոսի ծննդեան տօնին չի պատշաճի, հապա ուրիշ ինչ քարոզ շահաւէտ կարող է դառնալ այս օրուայ համար, քանի որ ոչ մի բառով չի յայտնուի այն օբանչելի մեծութիւնը, թէ Աստուած մարդ դարձաւ և թէ մարդը կարող է աստուածանման դառնալ: Մի քանի աստուածաբաններ իրանց նեղ հայեացքով մարդեղութեան խորհուրդը կապել են միայն մեղանշութեան կամ պատուիրանապանցութեան հետ: Բայց աւելի ճիշդ է հին Հայբապետների գաղափարը, որոնք մարմնառութիւնը մարդու ստեղծման օրինակ են համարել և այդ բանով բացատրել են համայն գոյութեան խորհուրդը: Նոքա մարմնառութեան մէջ տեսնում էին կենաց, բնութեան և տիեզերքի ահեղ առեղծուածի լուծումը. հաւատոյ աչքով թափանցել են աւելի մեծագոյն խորհուրդների խորութիւնների մէջ, քան ինչ որ նշմարվում է երկրի տաղտուկ մակերևութի վերայ, տեսել են յուսոյ կայծեր, որոնք փայլում են մեր պարտականութիւնների և զուարճութիւնների ձանձրալի հանապազորդութեան մէջ: Այս տեսակէտով հասկանալի է դառնում, թէ իրօք մեծամեծ զօրութիւնները միշտ գործում են ունայն և անափառ ձգտումների հետ կից ընդ կից, թէ թշուառ մարդկանց չարչարանքները ներկայացնում են այն կենաց փոքրիկ փլատակներ, որով ապրել է Յիսուս Քր-

ընտոս երկրի վերայ) որպէս աղքատ մարդ։ Անք իմանում ենք, որ աշխարհի բոլոր սոսկալի ներհակութիւնները վերայ, որով գործւում են յուսահատ ոմերներ, երևում է Աստուածային փրկագործութեան հետք, այնչափ խոշոր, որչափ երկնացն է, այնչափ պայծառ, որչափ արեգակն է։ Այս հայեցումածով Մենդեան տունը ուրախութեան հաւաստիք է, անհուն անսահման ուրախութեան ազհաւատչեայ է։ մենք այժմ ունինք այն մարգարէութեան ստուերը, որ մի օր լիով պիտի կատարուի մեր ժամանակաւոր աշխարհից այն կողմում։ Մեր տների զարդարանքը, եկեղեցիների ճրագարւոյցը, զանգակների զոգանջիւնը, ապա ժպտուն դէմքեր, քաղցր աւետիսներ, երգեր, ուրախ խմբեր, տօնական սրտեր (երանի թէ այսպիսիների թիւը շատ լինի), — այս ամէնը լուի նշաններ են աւելի խոր խորութեան, այս ամէնը երկնային հրեշտակների օրհնագործութեան լուի արձագանգներ են, որ հեռուից լսելի են երկրի վերայ, այս ամէնը ճննդեան այն առաջին հոյակապ երեկոյի լուի ցոլացած ճառագայթներ են, երբ որ երկնիցը բացուեցաւ ճշմարիտ լուսոյ ծագման համար Փոյթ չէ, դժ լինինք նաև այս շափով, գրկաբաց ընդունենք այդ պարտէզ, միայն թէ բերէ խաղաղութիւն, յոյս և նոյն իսկ ուրախութիւն վշտացած և թերահաւատ սրտերին, Յէր. Արտծու ճանապարհներն այլ են, և բացէիբաց նման չեն մարդկային մուտք ճանապարհներին։ Մարդկային շնչին խորհուրդը կատարվում է թրմբրի և փողի ձայնով, մարդու բացկութիւնը արտայայտվում է իւր սպասկութեան համեմատ — երկրից թնդիցնելով կամ փոթարիկ հանելով։ Իսկ Աստուած գործում է համարելութեամբ, և Իւր ժամանակի արտաշարժում է մեզմ, քննոյ, ձայներով։ Մարդկանց աչքում, որպէս Յիւրոս կայսր, հայափառիւր, երկրագոյն Պղկարոս իւր առեանի մէջ — մեծ մարդիկ են Աստուած

Տոյ առաջ այգւղիսի մարդկային փոքր մեծութեան մանրը փառաւորութիւնները՝ ոչինչ բաներ են: Ամենայն ժամանակների և աշխարհների Յէրը մեզ մօտ իջաւ լրաութեան և մթութեան մէջ, որպէս նորածին փոքր մանուկ, գիւղական խոնարհ իջեանի մաւրի մէջ: Ուրեմն ամենայն ոք, որ կամենում է գէթ փոքր ինչ հասկանալ Մենդեան խորհուրդն ու ճշմարիտ ուրախութիւնը, թող մեկդի թողնէ գոռողամտութիւնը, ուրաւութիւնը հանգիստաւորութիւնն ու իմաստակութիւնը, և այս խոնարհ օրօրոցին մերձենայ անարատ միամտութեամբ, մանկական սրտով: Մենդեան օրը հրաւիրում եմ ձեզ գալ այն խոնարհութեան հանգերձով, որ հագին ունէր Կարմիր Փրկիչը: Դուք ամէնքդ զգում էք կեանքի փորձութիւնները, կեանքի գաղտնիքը, կամենում էք ոչնչացնել այս տանջութիւնները, բռնկել այս մեղքերը. դուք ուզում էք շատ ու քիչ բան հասկանալ այս կամ հանդերձեալ կեանքից: Արդ դուք կարող էք հասնել նպատակին, եթէ գիտէք ձեր Փրկչի վարքը, մերձենալով նորա խաչի մօտ, հրեշտակի հետ ի մասին նստելով նորա ամայացած գերեզմանի եզերքին: Արժուաչեայ հաւատքով զնացէք զինի նորա և դուք կը տեսնէք երկնքի դռները բաց, իսկ Յիսուս Քրիստոսին կանգնած Հայր Աստուծոյ վողմբ: Եկէ՛ք մի երկուրոպէ մնանք Բեթղեհէմում Քրիստոսի խանձարուրի մօտ, և տեսնենք: Թէ ի՛նչ կարող ենք ուսանել այն տեղ:

Չեզանից ոմանք աղքատ են: Հապա գիտէ՞ք, թէ Մենդեան խորհրդի մտածմունքով ի՛նչ անճառելի ցընձութիւն պիտի ծագի ձեր սրտում: Չեր Յէրը նոյնպէս աղքատ էր, ինչպէս որ դուք էք, ինչպէս ձեզանից շատերը: Չեր մանուկներին սիրեցէք և պաշտեցէք, որովհետեւ նա էլ աղքատ մանուկ է եղել: Փոյթ ունեցէ՛ք, որ դուք էլ նորա պէս հեզ, սուրբ և ոչ անճապաշտ լինին: Նա էլ քաղցած է եղել, նա էլ մրտել է, ինչպէս

որ ձեզ է պատահում: Չկարծէք թէ ձեր սննեակները՝
կառուրի տակ կամ նկուղի մէջ, աւելի անյարմար են,
քան Բեթղեմէի մտուրը, կամ թէ ձեր աշխատութիւ-
նը աւելի խոնարհ է, քան Նորա աշակերտութիւնը
Նազարէթի հիւանի խանութում: Լուսահրաշ երկինքը
քացուեցաւ աղքատ, խոնարհ, տգէտ մարդկանց առաջ,
այն աղքատ հովիւների առաջ, որ դաշտում հօտ էին
պահպանում: Նախ դռա արժանացան տեսնել սուրբ
Փանուկը խանձարուրում: Վարձ էք նորա հետ ընթա-
նալ մի սրտով և մի մտքով: Աղաչում եմ ձեզ, ի սէր
Աստուծոյ, մի՛ ստորացնէք Ծննդեան օրերը արեցու-
թեամբ, ձեր կրքերին յագուրդ տալով, անզգամու-
թեամբ, ինչպէ՞ որ սնում են շատ և շատ քրիստոնեա-
ներ: Թո՞ղ Գրիստոսի խանձարուրը սովորեցնէ ձեզ
յարգել ձեր անձը, պատուել այն ազնիւ բնութիւնը,
որ Նա ձեզ պարգևել է և որ Ինքն էլ ընդունեց ձեր
փրկութեան համար: Նա եկել է, որ օրհնէ աղքատու-
թիւնը, ոչ այն պատճառով, իբր թէ աղքատութիւնն
ինքն ըստ ինքեան աւելի օրազան է, քան հարստու-
թիւնը, այլ որովհետև մարգիանցից շատերին աղքա-
տութիւն է վիճակուած: Եւ որպէս զի աղքատի սրտի
մէջ յոյս հաստատէ, Նա՛ հարուստ գոլով՝ աղքատ
դարձաւ: 1) Դուք էլ ուրեմն ձեր աղքատութիւնը պէտք
է կրէք համբերութեամբ և համեստութեամբ: Դուք
ձեր խաղաղ աղջամուղջի մէջ պէտք է սպասէք տակա-
ւին աներևոյթ արշալուսին, որ իւր գալուստը աւե-
տում է թռչունների քաղցը երգերով լուսաբացից ա-
ռաջ, կամ որ մոխրամած արևելքում նշմարելի է դառ-
նում առաջին վարդակարմիր ճառագայթներով:

Միւսներդ հարուստ էք: Դուք էլ մերձեցէք մը-
տուրքին, որովհետև հարուստները գտնուել են թէ՛ Նո-

1) Բ. Կորն. Ը, 9:

բախանալու ընդհանուր և թէ՛ նորա գերեզմանն մասն և՛ իրա-
 արեւելքն եկն էին շրջա արեւելեան թագաւորնէն։
 Ենչպէս որ մտերին անուանում են։ Նորա եկան մե-
 ծառուններն վայել ընծանեցով, որ բերել էին խոնար-
 հութեամբ, անարտուճ, ոչ որպէս հարկ կամ առ-
 գանք, այլ որտե լիաւատ բերելու թեամբ։ Երանց գան-
 ձից պատարագ հանեցին ոսկի, կնքուղ և զմուգու-
 րակին՝ թագաւորն համար կնքուղ կամ խուկն՝ Աս-
 տուծոյ համար։ Սակայն բերած ամէն ընծաներն, առ
 ռաւել նշանաւոր էր արժանաւոր կենաց ոսկին, սուրբ-
 սրտով երկրպագութեան կնքուղ և կարեկցող հոգւոյ
 արտութեան զմուգուր, որ և մենք կարող ենք և պար-
 աւուսը ենք ընծայ բերել։ Նորա կարող էին ազանաճի-
 նորակաշարութիւնն զոգուած՝ ոսկին ու թանգ գանձե-
 րը պահել իրանց անձն համար, իրանց զուարճութեան
 համար, իրանց փարթաճութիւնը աւելացնելու համար
 իրանց ուստիքն և զսպեքն հարստութիւնն անծնկաւոր
 համար, Հարկաւ, նորա կարող էին այդպէս վարուել
 բայց մեթէ չէք խոստովանում, որ իրանց գանձը Տեք
 Աստուծու խանձարուրին պատարագերով և իրանց նուէր-
 ներն այնպէս անմահացուցանելով, նորա աւելի բախ-
 արուոր սեպեցին իրանց անձն։ Եւ իւրեք էր այս-
 օր ձեռ ընծանեաց բերել նորա մուրքը։ Ձեռ փորց եր-
 բայրներն, մեկին տալով զուր տալիս էր նորան։ Ի
 Այն զբան, որ այս օր զանձանակն ձգել և պարտ-
 պանէ ձեռնիկ վերայ քաւող փորցիկ ստեղծ, և տա-
 ճանէ զոգուած փորցիկ անդամներն, քաջաճիկ
 կարող հասն մեկին հոգուտա։ Ձեռ արտուածութեան
 նուէրներն քոստաւ և ճարտարակին և երկն օ-
 ճաններում և ի տարուրին պարտաներն թշուար մա-
 նուկեղի կանգը, և փայտեցին բոճեղ տարեց և կու-

1) Մատ. Ին, 40.

լուսնայինն այրի կնոջ տիրաւը: Միթէ այդ դրամը կո-
րուստն հը համարէք: Միթէ աւելի բախտաւոր կը լինիք,
եթէ դրամը պահէք ձեր պրպտնում, քան եթէ յամուսն
Յիսուս մանկան հանձնէք, որով հարձեհն թէ ուղիւնդ
հանդերձ հագած և երկնագոյն թեւեր առած՝ իրօք կօչ-
նէք այնպիսիներին, որոնց համար որ խաչեցաւ և թա-
ղեցաւ Քրիստոսը: Ահ, սիրելի հարուստներ, այս օր
Բեթղեհէմեան մտաբոլում չոքած, արդեօք չէք իմանում
արդէն այն ճշմարտութիւնը, որ վաղ թէ ուշ մահուան
ստոյանի ժամին յանկարծ պիտի զգաք, թէ միայն Յի-
սուս Քրիստոս կարող է պարգևել մեզ երկնաւոր կեանք,
քայքայ թէ կեանքը միայն այս աշխարհում չի վերջանայ
և թէ մահուամբ՝ ամենայն ինչ չի մեռնի:

Բացի աղքատներից և հարուստներից, ձեր մէջ
կան նաև վշտացածներ: Դուք էլ առաջ եկէք Քրիստո-
սի խանձարութիւն, որին որ դուք աւելի կարօտ էք, քան
միւսները: Տրտմած էք դուք: Ահ, նա էլ տրտմած էր,
«մինչև ի մահ» տրտում էր Նորա ոգին և ասաց. «Հայր
իմ, եթէ հար է, անցցէ բաժակս այս յինէն»: 1) Նա
ամէն տեսակ վշտեր է կրել. միայնութիւն, մարմնա-
դան չարչարումք, բարոյական յուզումն, մարդկանց
անզգամութիւն և ցածութիւն, մինչև իսկ խաչելու-
թիւն: Այս շքնաղ, քնքոյշ մանուկի վերայ, Որ խան-
ձարութի մէջ փաթաթած այս օր մեր առջևն է, ար-
դէն օրուած է թաչի ստուերը. Նորա արեան վերջա-
չոյսը փայլում է նաև Նորա ոսկեճանճանչ արշալոյսի
վերայ: Զարչարաններով նուիրագործած՝ նա կարող է
ամէնպիս սովորեցնել, թէ վշտի մէջ ինչպէս գտնենք
միեթարութիւն, զօրութիւն և վեհութիւն: Աւաղ, սի-
րելիք, գիտեմ, որ ձեզանից ոմանք այս Ծննդեան սօ-
նին իրանց տան մէջ դատարկ տեղեր կը տեսնեն, էլ

1) Մատթ. ԻԶ. 39:

չեն գտնի սիրելիներին, որ անցեալ տարի կենդանի էին: Գիտեմ և սիրտս մորմոքում է ձեզ համար. բայց մի մոռանաք, թէ Որդւոյն Աստուծոյ մարգեղութեան ուրախութիւնը հետք բերում է նաև յարութեան ուրախութիւն: և թէ չկայ ոչ մի փոքրագոյն երկրաւոր ուրախութիւն որ խոստում և աւետիս չլինի նաև երկնային յաւիտենական ուրախութեան: Մեր ուղևորութեան և ձեր սիրեցեալների ուղևորութեան վախճանը այս տեղ չէ: Մարդկային կենաց մէջ ժամանակներ կան, երբ որ փշուտ է հողմ, գալիս է անձրև, շրջապատում է ցուրտ ու բուք, իսկ երբեմն ևս փայլում է արեգակ երգում են թռչուններ, և ամենայն ինչ մայիսի պայծառութիւն է հանդիսացնում. սակայն երկու դէպքումն էլ մենք միշտ առաջ ենք սլանում և մեր ուղևորութեան կէտ նպատակը բնաւ չի փոխվում: Միթէ երբ որ ծունր էք դնում սուրբ մանկան խանձարուրի առաջ, ձեզ չեն մխիթարում այս բառերը, թէ «Եկաք առ իս, ամենայն վաստակեալք և բռնաւորք, և Ես հանգուցից զձեզ»: 1)

Բայց դուք, և՛ աղքատներդ, և՛ հարուստներդ, և՛ վշտացածներդ, դուք ամէնքդ մեղանշական էք, ուստի ձեր ականջին ախորժ կը հնչի հրեշտակների ձայնը. թէ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»: 2) Եթէ գիտէք, թէ Աստուած ինչպէս ատում է մեզքը, մի և նոյն ժամանակ տեսնում էք, թէ նա ինչպէս է արգահատում և սիրում մեղաւորին: Մերձենանք նորա որորանին ուսանենք այդ խրատը, Երբ և իցէ ունայնածուն դարձրել է նա Իրան զիմոզ մեղաւորին: նորա մօտ եկաւ հրէաներին և հեթանոսներին հաւասարապէս ատելի:

1) Որոհ. ԺԱ. 28:

2) Դուկ. Բ. 14:

մաքսաւորը, և Քրիստոս Եւր բաղմաբեղուն սիրով կենդանացրեց այդ ամէնից ծաղրած և խեղճ մարդուն: Թշուառ անառակ կանայք արտասուած գալիս էին Նորա մօտ, և Նա չէր մերժում նոցա, այլ բժշկում էր նոցա նախատինքը: Հնութեան ըմբռնած կինը հերարձակ, երեսանկեալ, լալով, ընկած էր Նորա առաջ տաճարի յատակին, և Նա նոյն իսկ գորան ասաց: «Եւ ոչ ես դատապարտեմ զքեզ, եթ՛, յայսմ հետէ մի՛ մեղանչեր»: 1) Ո՛հ, եթէ այս տեղ կան մարգիկ, որոնք իրանց արգար են համարում և ուրիշներին անարգում են որոնք ամբարտաւանութեան բորոտութիւնը անմեղութեան ծաղիկ են համարում, եթէ նոքա այս խանձարուրի առաջ չեն կարողանում հասկանալ Քրիստոսի Աւետարանի ազատական ոգին և անպայման սրբութիւնը:— աղաչում եմ ձեզ, թող որ գէթ այս օր գոքաքրիստոնեաներից փոքր ինչ զատուին: Եթէ օգնելու չնորհք չունիք, գէթ մի՛ խափանէք երկնքի բաց դռները: Աստուծոյ արքայութիւնը ձեզ չի պատկանում— բանալիքը այս տեղ է, այս սուրբ Մանկան խանձարուրի մէջ:

Թող այս խանձարուրին մերձենան բորոտները, մերժեալները, վշտացեալները արտասուալից այտերով, մեղաւորները բեկեալ սրտով, անհնազանդ պատանիները անզուսպ կրքերով, տառապող աղքատները, գայթակղած հարուստները: Թող դոքա չոքեն և ազատ խմեն Սիլովամի մեղմ հոտող ջրից, լուանան իրանց ցաւագար և զարհուրած հոգին երկնային երջանկութեան օսկի հեղեղի մէջ, կանգնեն երկնային անարատ լուսոյ կենդրոնի մէջ, Թող այդ բոլոր մարդիկ փախչեն միտքը շփոթող մոլորութիւններից, մարմինը մաշող հեշտութիւններից, հոգին ապականող մեղքերից, և միմիանց

1) Յովհ. Ը. 11:

չորհաւորեն ու ցտեղան Մնոքեան Կոնի երջանիւթիւն: որ ես էլ ձեզ ամէնիդ ի սրտէ մաղթում եմ: Եկէք ամէնքս մեծն ու փոքրը: հարուստն ու աղքատը: յանցաւորն ու զշտացածը: ամէնքս՝ հաւասարապէս մեղաւորներն և հաւատարապէս փրկութեան յուսացողներն՝ եղբայրների պէս կանգնենք Մանուկ-Արքայի խանձարուրի մօտ: որ տեսնենք լոյս Նորա լուսոյ մէջ, որ այս տեղից մեկնենք իմաստնացած, սրբացած, բերկբացած և յուսով ու արիութեամբ լցուած. «Արի, լուսաւորեաց, Երուսաղէմ, զի հասեալ է լոյս քո և փառք Տեառն ի վերայ քո ծագեցին: Զի ահա խաւար ծածկեաց զերկիր և մառախուղ զհեթանոսս. բայց ի քեզ Տէր յայտնեսցի, և փառք Նորա ի քեզ երևեսցին»: 1

1) Եւ. 4. 1, 2:

ՄԱՐԿՈՍ ԵՆՎԱՐՄՆ

Աւետարանի ընթերցուածքից մենք այսօր իմանում ենք մեր Տէր Յիսուսի փորձութիւնը անուպատում. իսկ թղթերից և առակներից, թէ հաւատուրաց հոգին ինչ պատուհաս է պատրաստում իւր համար: Ըատերը աշխատում են մոռանալ այդ խրատը. Սուրբ գրոց զարմանալի պարզութիւնը զարհուրեցնում է նոցա և զայրացնում: Նոքա ի հարկէ չեն ուզում արգելել, որ մարդարէները խօսին, այլ ցանկանում են, որ մատուցած բարոյական խրատը այնպէս մեղմացած լինի, որ այնուհետև իրանք չդժուարան իրանց գործերը մի կերպով արդարացնել: Բայց նոքա բարկանում են, երբ որ Ս. գիրքը սրտի բազմաթիւ մութը անկիւնների քողը բաց է անում և խորշերը լուսաւորում է աչքեր կուրացնող անտանելի փայլատակմամբ: Եթէ մենք ոյժ ունենայինք, ի հարկէ մենք էլ կաշխատէինք մոռանալ կամ մանաւանդ իսպառ ջնջել Ս. գրքի տխրագոյն յիշատակութիւններից մի քանիսը, բայց Եկեղեցին այլուպէս է վարվում: Եկեղեցին համարում է, որ մարդկային արատները այնչափ զարհուրելի են, այնչափ տարածուած և կորստաբեր են, որ անհնարին է անուշադիր թողնել անոնք, Իմանալով, որ կուգայ ժամանակ, երբ որ ամենայն հոգի պիտի գնայ և մերկանայ այն Աջի առաջ, Որի համար նոյն իսկ ջինջ երկինքը անբիժ չէ: Եկեղեցին աշխատեց լուսաւորել խաւարը, պատասնելով ինքնախաբուժեան վարագոյրը և հոգաւ մէջ բորբոքելով ամօթի ու պատկառանքի կրակը: Տեսնելով մեղքի մէջ թա՛րխուած աշխարհը, յիշելով այն բաղ-

մաթիւ եզերերգութիւնները, որ կատարուել և կատարվում են օրբազան և հասարակ պատմութեան նեղ բեմի վերայ, եկեղեցին զգուշացնում է խոնարհութիւնից դէպի բարձրութիւն գնացողներին, որ չլինի թէ վայր ընկնեն, և ուսուցանում է մեզ առաջնորդուել ոչ թէ ընկերական կեանքի նսեմ օրինակներով, այլ այն գրքի մէջ գրուածներով, որ միշտ բաց է Աստուծոյ աթոռի առաջ: Հարցուցէք ձեր սրտին, եթէ կամենում էք իմանալ, թէ արդեօք ուղի՞նք է դատում այդ գիրքը, և պատասխանն առնելիս ականջ դրէք ոչ թէ այն բանին, ինչ որ ձեզ կը թելադրէ ձեր ճարտարամիտ խելքը, այլ արթնացած և նոյն իսկ գարհուրած խղճմտանքին, որ սոսկալի մեղադրութեամբ դատապարտում է, ձեզ, թէ «Իսկ ես այդ ողորմելի մարդը»:

Թէպէտ մեր մէջ այնպիսի մարդիկ կան, որ անկեղծ սրտով միշտ աշխատել են խղճի համեմատ վարուել, բայց և այնպէս ամէնքս բաւական առիթներ կունենանք մեր կուրծքը ծեծելու և մաքսաւորի պէս ասելու. «Աստուած, քաւե՛ս՝ զիս զմեղաւորս»: 1) Ռեստի եկեղեցու օրինակին հետևելով, ես այսօր կը խօսիմ մեզքի և փորձութեան մասին. Թերևս այսպիսի մտածութիւններ անհաճոյ լինին, բայց աւելորդ չեն կարող լինել: Ամբողջ Ս. գիրքը, պատմութիւնը, կեանքի ամենատեսակ փորձը, բազմաթիւ կենսագրութիւնները ցոյց են տալիս, որ մեզքը միշտ խաւարեցրել է մեծամասնութեան կեանքը: Իմ ունկնդիրներէից շատերի մէջ կան այնպիսիք, որ (թերևս երկար փորձերի տառապութիւնից յետոյ) հանգստանում են խաղաղութեամբ և Աստուծոյ լուսով. բայց կան և այնպիսիք, որոնք տակաւին շրջապատուած են երեկոյեան աղջամուղջով, կամ աւաղ՝ կարելի է նաև՝ խոր գիշերի մէջ են: Ես առաւելապէս մի բանից եմ վախենում, չլինի թէ իմ

1) Ղուկ. ԺԸ. 13:

բառերը այնքան թոյլ լինին, որ չկարողանան մուտք
և տեղ գտնել ձեր սրտի մէջ: Այս պատճառով, աղա-
չում եմ, մի պատէք ձեր սրտերը այնպիսի անթափան-
ցելի զրահով, որ համոզման սլաքը չկարողանայ մէջը
մխուել: Յիշեցէք, որ մենք կանգնած ենք Աստուծոյ
առաջ: Որչափ որ թոյլ և անարժան լինին մարդու
շրթունքները, բայց և այնպէս անոնք կարող են մար-
գարէական խօսք արտասանել: Մեր ժամը յանկարծ
կարող է հասնել: Միշտ պէտք է պատրաստ լինինք:
Ո՞վ գիտէ թէ հենց այս վայրկեանին ձեզանից ուր՞ հա-
մար արգէն բացվում է յաւիտենականութեան դուռը:
Իսկ ձեր առաջ կանգնածը՝ կարելի է թէ այս ժամին
առաջուած է նոյն իսկ Ցէր Աստուծոց, որ այսպիսի
բաներ խօսէ: Ցէրը միշտ կարող է աներևութապէս ա-
ռաքել Իւր սերովբէին, որ Ցէր Աստուծու սեղանի հրա-
շէկ կայծակով ոգևոր է կահագող շրթունքները:)

Մի զարմանաք, եղբարք, եթէ ես առաջ կըբերմ
հնագոյն բնագիրներից մէկը, որ գտնվում է Ս. գրքի
առաջին էջերում: Ցաւալի է որ Աստուածաշնչի բա-
ռերը, որ մեր երջանկութեան են վերաբերում, այն
հրաշալի բառերը, որ երաժշտութեան են նմանում,
լայն ասպարէզ են բաց արել աղանդական բանակու-
ների համար: Ցաւալի է, որ երկրորդական նշանակու-
թիւն ունեցող և բնաւ հոգևոր կամ բարոյական կեան-
քին չվերաբերող զանազան խնդիրներ՝ քրիստոնեանե-
րի մէջ վէճեր են յարուցանում, և պատճառ են դառ-
նում միմեանց բանադրելու համար. ցաւալի է, որ այսքան
ձեռքեր պատառում են Փրկչի հանդերձները: Մինչև որ
Ս. գրքի հոգևով չապրենք, չենք կարող հասկանալ ա-
նոր իմաստը: Մեր անգթութեան, անիմաստութեան
մեր փարիսեցութեան պատիժը կրելով, շատերին սա-

1) նս. 2. 5—7:

ուեցրել ենք: Այլ որ դադարել է յարգել Աստուածաշունչ մատեանը, հորցնում է կենաց զօրաւոր մխիթարութիւններից մէկը: Եղբարք, եթէ ձեզ հետ այսպիսի քան է պատահել, մի՛ ընդունէք ստուերը էութեան փոխարէն, մի՛ շփե՛ք մեկնութիւններն ու ուսումնական խնդիրները այն խորամուխ, անզանկուտ խրատներէ հետ, որ ձեզ կարող է տալ միայն Ս. գիրքը: Ինչպէս էլ որ լուծուին այդ խնդիրները, Աստուածային բանի անհուն ներքին սրբութիւնը երբէք չի խախտուի: Ամպերը կարող են առ ժամանակ լուսոյ աղբիւրը ծածկել, բայց յաւիտենական լուսոյ ճառագայթները թափանցում են նոցա միջից, և հասնում են մեզ: Չայնքը կարող են խառնուիլ, բայց յաւիտենական իմաստութեան պատգամները պարզ և բարձրաձայն լսվում են ժխտի միջից: Միւս գրքերը կօժանդակեն ձեզ, որ դիմնական, պերճախօս, ճարպիկ դառնաք միայն Ս. գիրքը կարող է ձեզ փրկութիւն տալ, Միւս գրքերը կարող են ձեզ յափշտակել և դիւթել: Միայն Ս. գիրքը կը մաքրէ ձեր սիրտը, Երբեմն ուրիշ գրքերից էլ կարող է բղխել «Իմաստութեան անսպառ աղբիւրը», թէպէտ շատ անդամ՝ պղտորուած մարդկային կրքերով, խափանուած մարդկային խոչնդոտներով, ցամաքեցրած աւազով կամ աղմով, խի Աստուծոյ և Քրիստոսի աթոռից բղխող կենաց գեարձ հոսում է միայն այդ գրքում: Որքան ժամանակ էք կորցնում այն խառնակեալ ոսկին դանելու, որ դուք փնտաւում էք հեթանոսական իմաստութեան դանձարանում, մինչդեռ ամենաթանկագին մարդարիտը, ամէն գոհարներէց մեծագին իմաստութիւնը «լոյս ի լուսոյ» առատութեամբ դանլում է այդ գրքի մէջ: Շատ անդամ հիւանդութեան, կորուստների դառն յուսահատութեան մահացու տագնապի ժամերում, երբ որ ուրիշ դիտութիւնները անօգուտ են հանդիսանում, ձեր յիշողութեան

մէջ մ'նացած Ս. գրքից վկայութիւնները, անոր մաք-
րագոյն դասերը, պայծառագոյն օրինակները, հանդէս
են գալիս ձեր լքացած և թուլացած հոգու առաջ:

Ձոր օր, ինչ խորը նշանակութիւն ունի առաջին
մեղանչութեան պատմութիւնը: Այ մի քննադատու-
թիւնից անոր իսկութիւնը չի լիտխուի: Քանի խնդիր-
ներ են ծագել, թէ ինչպէս պէտք է հասկանալ այն-
արդեօք որպէս աստուածային փիլիսոփայութիւն, թէ
որպէս իրական իսկութիւն, արդեօք մարդը մէկ տե-
ղում երեւեցաւ, թէ իւր շրջապտող միւս արարածների
պէս շատ տեղերում, և թէ ուրեմն մեղանչութիւնը
որ տեղ կատարուեցաւ: Պարծեալ հարցրել են, արդեօք
միանգամից և մի հրամանով մարդը իւր ամբողջ կառա-
րելութեամբ յայանուեցաւ, թէ զարգացման ստորին
աստիճանները անցնելուց յետոյ, ապա վիճել են և
այն մասին, թէ արդեօք Ադամ և Եւան, դրախտը,
փորձիչ—օժը, քերտվելի բոցեղէն սուրը, զիտութեան
ծառը և կենաց ծառը—պէտք է համարել լոկ միայն իբրև
թափանցիկ այլաբանութիւն, կամ թէ իսկական եղե-
լութիւնների պատմութիւն: Եղբայրը, եթէ կամենաք,
դուք խորհեցէք այդ խնդիրների մասին, բայց խոնար-
հութեամբ և աղօթիւք, մի շփոթուիք, այս սակի բա-
նալիները ձեռքին ունենալով, դուք կիմանաք ճշմար-
տութիւնը, և ճշմարտութիւնը կ'արձակէ ձեր կաշկան-
դած ոգու կապանքները: Միայն մի մոռանաք, որ այս
տեսակ փիլիսոփայութիւնները այլ բաներ են, քան
սրբազան պատմութեան վեհ նշանակութիւնը, կամ
ձեր կրօնական կեանքը: Պուք Ս. գրքից ստանում էք
բարոյական, և ոչ թէ ազգագրական ծանօթութիւն-
ներ, հոգևոր, և ոչ թէ դիւնական տեղեկութիւններ:
Եթէ իրողութիւնները բառացի չպէտք է հասկացուին,
բայց և այնպէս անոնք աստուածային են, և անտա-
րակոյս ուղիղ են: Այս ապացուցանելու համար, պէտք

չեն ոչ զբառութիւններ և ոչ քննութիւններ, հարկաւոր է միայն իւրաքանչիւր մարդու անձնական փորձառութեան լոյսը, հարկաւոր է այն մարդկային ոգին, որ է «Աստուածային ճրագ»: Այնտեղ պատմուած է, թէ ինչպէս մեղքը, և զինի նորա նաև մահը, մտան աշխարհի մէջ. և մենք ամէնքս մեր փորձով զիտենք, որ մեղքն այդպէս է մտնում սրտի մէջ: Այդ պատմութիւնը չի հնացել, մեռեալ տառ չի դարձել, այդ է կենդանի սրբազան հանգանակ, որ երկմտութիւններով չի նսեմանայ, փորձով չի հերկուի, փիլիսոփայութեամբ չի ճոխանայ: Խնդրի սկզբունքն և ուղնաւճուծը արդէն այդ պատմութեան մէջ է: Այդ կարծ և պարզ խօսքերի մէջ ամենայն որ, նոյն իսկ փոքր մանուկը, կարող է իւր անձնական փորձի օգնութեամբ աւելի իմանալ, թէ ինչպէս է ծագում մեղքը, քան ինչ որ ամբողջ մարդկային իմաստութիւնը նորան ուսուցանել կարող է:

Որ հանգամանքներով պատմութիւնը գլխաւոր նշանակութիւն է ստանում: Սկզբում մենք տեսնում ենք մեր նախահայրերին, որ դրախտի անմեղ երջանկութիւն են վայելում: Ահանջի չար շշջիւնը, փորձութիւնը տակաւին յայտնի չեն իրանց: Բայց շուտով մեղքը, օգտուելով միակ պատուէրից, որ նոցա սատում էր, խաբեց նոցա և յաղթեց: Եւ նոցա մէջ շրջափոթ մտածմունք ծագեց, որ կարծես թէ մի ձայն էր լսվում և ասում, թէ «Արդարև ասաց Աստուած, թէ . . . »: 1)

Այս էր անհանդիստ երկմտութեան թելադրութիւն, և մի անարող ձգտում ըմբոստելու, իշխանութեան հակառակելու համար, մի ցանկութիւն անձնական կամք ցոյց տալու համար: Այս աղօտ փորձութիւնը սկզբում յաջողութիւն չգտաւ, որովհետև պարզ

1) Ծննդ. Գ. 1:

հրամանն արդեւրէն հանդիպեց, ուստի և միայն աւելի սրբազան երկիւղ զարթեցրեց: «Ասաց Աստուած, Մի՛ ուտիցէք ի նմանէ»: 1) Իսկ սաստիկացած և կրկնած խօսքի մէջ, թէ «և մի հուպ լինիցիք ի նմանէ» 2) — արդէն խիստ նրբութեամբ ակնարկուած ենք տեսնում, թէ թերևս վաղուց ծաղեւ էր անհնազանդութեան կրասակազմ ձգտումը: Ստիպան յամենայն դէպս, այսուհետև հետևեալ քայլը վտանգաւոր պիտի լինի. մոլութեան գուռը բացուել է: Գլուրբեկ թոյլ կինը՝ իւր հետտութեան սարսափելի վախճանի մասին աչքերը խուլի անելով, միամտաբար զուարճանում է փորձելի հետ, և մեղանշահան անվճռահանութեամբ գայթաղութեան տեղից չի ուզում շարժուել փախչել: Նա յաչաղելով սևեռած նայում է միայն մի արդեւրած պըտուղի վերայ, փոխանակ գոհութեամբ վայելելու այն բոլորը, ինչ որ իրան թոյլ է արուած, մինչև որ վերջապէս գայթաղիչ ձայնը յանդուգն երկմտութիւն ցանկուց՝ անդգայտաբար անցնում է աւելաստացութեան յանդուգն խոսաման, համարձակ ստախօսութեան: «Այ մեռանիցիք», «բացցին աչք ձեր», «լինիցիք իբրև զաստուածս»: 3) Այն ժամանակ կնոջ մէջ զարթնում են փառասիրութիւն, հետաքրութիւն, ցանկութիւններ: Լաւ յայտնի եղածները հիմա նորան համար ձանձրալի են դառնում, անյայտ չարիքը պայծառ գոյնեւոր է երևում: Նա տենչանօք նայում է ծառին, թէ արդեօք բարձր պիտի լինի, պտուղը համո՞վ կը լինի, դէթ աչքերին խիստ հաճոյ է ծառը, որ կարող է ուտողին իմաստնացնել: Այսպէս աւելի և աւելի հեռանում է Աստուծոյ ձայնից և նորա մասին մտածելուց, և անձ-

1) Ծննդ. Գ. 3:

2) Ծննդ. Գ. 3:

3) Ծննդ. Գ. 5:

նստուր է լինում արգելիքի պտուղի անուշահոտութեան և կարծեցեալ պատուականութեան: Այսպիսի սկզբը միայն մե վախճանի կարող է ունենալ: Ավ որ ծաղիկը քաղում է անդունդի ծայրին, պէտք է պատրաստուի մէջը ընկնելու: Մեղանչել ցանկացողին Աստուած թողնում է մեղանչելու: 1) Երեբող մտածութիւնը պայծառ պատկերացում է դառնում, պայծառ երկակայութիւնը— ջերմ ցանկութիւն, ջերմ տենչը— կիսակատայ դիտաւորութիւն և խորհուրդ, խորհուրդը աւարտվում է արագ, անխոհեմ գործով: Վայժակի աչքը գութեամբ, Եւայի համար հասաւ սոսկալի տազնապը, փորձութեան այն զարհուրելի վայրկեանը, երբ որ մեր կեանքն ու մահը կախուած են լինում մազից:

Այն ժամանակ մարդը վճռական քայլ անելու համար կարօտ է Ս. Հոգու օգնութեան, իսկ մենք շատ անգամ Եւայի պէս շփոթուած ենք լինում, թուլացած և կիսով չափ յուսահատ դրութեան մէջ, որովհետեւ մեղքին երկար ժամանակ ընտելացել էինք: Չար ժամին Եւան արագութեամբ մեկնեցիւր ձեռքը և կատարուեցաւ սխալ վարմունքը, որի հետեանքներն ու նշանակութիւնը մինչև ժամանակների վախճանը անթուելի և անչափելի են: Փակուած սահանքի դուռը այժմ բացուել է. մուտք մտքի աննշան բղխումը (հետզհետէ մեծանալով և լայնանալով՝ դարձել է գետ), որի համար արգելքներ չկան, որի ալիքների մէջ կարելի է լողալ, բայց որը այնգեհտե անծայր և անեզր է: Մի կնոջ յանցաւոր ցանկութիւնը սաստկացաւ մինչև ամբողջ

1) Մի սխալ ի փորձութեան իցե. ապից քե յԱսուծոց փորձմ. զի Ասուած անփորձ է յարեաց, փորձեալ եւ եւ ոչ զոք: Իւրաքանչիւր ոք փորձի առ ի յիւրոցն ցանկութեանց ձգեալ եւ պատեալ: Ապա այսուհետե ցանկութիւնն յոյցեալ՝ զմիզս ծնամի, եւ մեղքն կատարեալ՝ զմահ ծնանիս: (Յակ. Ա. 13. 15):

աշխարհի անուղղելի ապականութիւն: Այնուհետև մարդկութեան գլխին մէկ մէկու յետևից թափվում են գատապարտութեան նզովքներ, կայծակի կրկնուած որոտումների պէս այնքան ժամանակ, մինչև որ երկնքի սահանքները չեն բացվում, խոր ջրերը փոփոխ չեն դուրս գալիս, և աշխարհը չի ողողվում ամէն կողմից ծփացող ալիքների մէջ: Առաջ մենք կարգում ենք մեղսագործութեան պատմութիւնը, ապա ջրհեղեղի պատմութիւնը:

Լուսաբացին հոգու մէջ

Պատեց մեղքի մի կաթիլ:

• Աւանդ, մինչև երեկոյ

Համայն աշխարհ հեղեղեց:

Այս բանից մենք ոչինչ սովորելու բան չունինք: Միթէ ձեր կենաց մէջ նմանը չե՞ պատահում: Միթէ ամէն մի անօրէնութեան ժամանակ մի և նոյն ընթացքը չե՞ կրկնվում: Յիշեցէք ձեր անցեալ մեղքերը և խոստովանեցէք: արդեօք այն փորձանքը, որով յաղթուեցաւ Եւան, չէ՞ր կարող զգուշութեան օրինակ դառնալ ձեզ համար անցեալում, բայց կարելի է նաև այժմ: Գուք էլ սուսեցել էք անմեղութեան և անգիտութեան դրախտ որ ազատ էր փորձանքներից: Ձեր երջանիկ մանկութեան ժամանակ ամէն մի հողմի շրշիւնի մէջ լսել էք Աստուծոյ ձայնը, և շատ անգամ սքանչացել էք հրեշտակների լուսեղէն երևոյթներից: Բայց գրեթէ ձեք մտքի հէնց բացման հետ՝ սկսուեցաւ մաքառումը ընդդէմ չարութեան, իսկ այդ մաքառման ժամանակ մանկական անմեղութիւնը ցողի պէս ցնդուեցաւ հոգուց: Սկսուեցաւ կամապաշտութիւնը: Ֆիզիքապէս դուք զօրացաք, իսկ բարոյապէս թուլացաք: Երկմտութեան ձայնը շշջում էր, «Արդարև առանց Աստուծա՞», բմբոստութեան և գիտակցական ձայնը աղազակելով գոչում էր ձեզ, թէ «լինիցիք իբրև գաստուածա՞»: Բայց մարգ-

կային հագին այնքան սիրելի է Աստուծոն, որ նա չի թողնում առանց դողալու և յուսահատութեան սուս-ջին անգամ ճանապարհից խոտորելու: Նա իւր առատ գթութեամբ պարսպել և ցանկապատել է մեր առաջին մեղանշութիւնները:

Կարելի է դուք էլ այս բանը զգում էք, թերևս վտանգի և սոսկման ընազդական երկիւզը պատում է ձեզ, ձեր շրթունքներից դուրս է թռչում յանկարծական վսիսեցած ճիչը, կարելի է դուք յիշում էք Աստուծոյ որ և է սաստը, կամ այն լուսազուարթ և սուրբ աղօթքը՝ որ երբեմն ձեր մօր հետ ի միասին դէպի վեր էք առաքել, կամ նա և կարելի է Փրկչի սիրոյն էք անձկանում: Աերջապէս ինչ կլինի, դուք այդ ժամանակ թէպէտ յանցանք չէք գործում, բայց մտածմունքներից չէք վախենում, այդ համարում էք անմիաս, և անդուշաբար—ընտելանում էք չարութեան:

Բայց այն մարդու մէջ, որի խելքը լցուել է երկրակոր բաներով, էլ տեղ չի մնում Աստուծոյ համար: Գորա կորուստը անխուսափելի է: Մեղքը միշտ աւելի գեղեցիկ և հրապուրիչ է դառնում: Ս. Հոգու առաջնորդութիւնից խոտորուած և մոլեալ սիրաը, յանցաւոր խորհուրդներով դիւթած մարդը՝ խաղաղական ճանապարհը թողնում է և հեռանումէ անապատ, ուր միայն հոգևոր արհաւիրքներ են իշխում: Նա պէտք է պատրաստ լինի, թէ այն տեղ կը հանդիպի ամենի դադաններին, թէ Յանտալոսի անապահ ծարաւով կը տանջուի: Անապատի կիզիչ աւազներից պատրանօք հիւթած զառանցանքն ու խաբուսիկ փայլը անդադար չը մոլեցնէ նորան, հրապոյրը կը քաշէ դէպի անդունդը, մինչև որ այդ ամէնը չքուի և ոչնչանայ՝ նորա շրլացած աչքը բացուելուց յետոյ: Շատ նուազ գէպքերում, այն ևս միայն Աստուծոյ յատուկ ողորմութեամբ, յանցուոր մտքերը երբեմն մնում են լսկ իբրև մտքեր:

Փայց այդ մտքերը օձի ձու են, որոնցից իժեր դուրս
կու գան: Եւ մեզ վերայ, ինչպէս Եւայի վերայ, փոր-
ձանքը գալիս է յարմար վարկեանին «վագրի կատաղի
ոտախեններով», և մենք կորչում հնք: Մենք ընկնում ենք
և ափսոսում ենք մեր անձը, որ անկումը յանկարծակի
հասաւ. բայց այդպէս չէ, այլ մեր անկումը մեր նա-
խընթաց ամբողջ կենաց արդիւնք էր: Անկումը անխու-
սափելի է այն մարդու համար, որ իւր սիրտը վաճա-
ւել է չար զօրութիւններին: Իսկ այնուհետև կրկնվում
է հասարակ պատմութիւնը: Սկզբում երկշտ մեղքը՝
ապա անամօթանում է, և վերջապէս՝ ապահով է կար-
ճում ինքն իրան ամենայն վտանգներից: Նախ ասում
ենք «միայն այս անգամ», ապա համոզուած վերջաց-
նում ենք, թէ այս բանի մէջ ընաւ վատ բան չենք
տեսնուած: Կարմիր ծաղիկը թունաւոր պտուղ է տա-
լիս: Հրապոյրը վերջանում է ժխտմամբ, ժխտումը—
անզգայութեամբ, անզգայութիւնը՝ որովհետև չի ա-
պաշխարում կնքում է յաւիտենական մահուամբ: Ո՛հ,
եթէ մեր մէջ կան ուղիղ ճանապարհից շեղուածներ,
թող ժամանակին լսեն իրանց զգուշացնող ձայնին:
Սուտ ճանապարհը միայն մի վախճան ունի. արդարև
անոր վերայ շատ սերունդներ արագ քայլերով ընթա-
ցել են, բայց մի մարդ չի գտնուի, որ խուլ գերեզմա-
նական հառաչանքներով չվիայէր թէ այս է այն ճանա-
պարհը, որի համար որ ասուած է, թէ «անդ եղիցի լալ
և կրճել ատամանց»: 1)

Եղբարք, ասածների ընդհանուր եզրակացութիւ-
նը պարզ է և խիտ խրատական: Նախ հարկաւոր է
(աւանդ, որ միշտ մոռանում ենք և առ ոչինչ ենք գը-
նում) մշտական արթնութիւն, կատարեալ զգատու-
թիւն: Մեզանից լաւագոյններն անգամ միշտ վտանգի

1) Դուկ. ժԳ. 28:

մէջ են իրանց մարդկային ընութեամբ, մեղքերի մէջ տղմացած բազմաթիւ սերունդների ժառանգութեամբ և անթիւ հրապուրիչ փորձութիւնների պատճառով: Բայց ամենամեծ վտանգ է սպառնում ձեզ, երիտասարդներ: Մինչև իսկ հին բազմամեայ զինուորը չպէտք է վայր դնէ այս աշխարհում իւր սպառազինութիւններէն ոչ մի մասը, որովհետև պատերազմական ծառայութեան մէջ հանգիստ չկայ: Եթէ ամենալաւ քրիստոնեան անգամ, որի քաջութիւնը փորձուած է բազմաթիւ կռիւներում, որի յոյսը միշտ զօրացել է շատ անգամ չարութիւնն յաղթելով, — եթէ այդպիսի մարդն անգամ զգում է, որ իւր ձեռքից բաց չպէտք է մեկուսի դնէ վահանը, արդեօք կարո՞ղ էք դուք կռուի հէնց սկզբում, երբ որ շրջապատուած էք ձեզանից աւելի զօրաւոր և փորձուած թշնամիներով, երբ որ չար բանասերկուի հրեղէն սլաքներ առատութեամբ թափվում են ձեր շուրջը, — կարո՞ղ էք դուք մերկանալ ձեր զրահից և չլուցած լապտերներով ու չգօտևորած մէջքով ձեր անձը մատնել ծուլութեան կամ քնին: Մի առ ժամանակ ձեզ այնպէս կը թուի, իբր թէ այդ բանը հնարաւոր է:

Եթէ դուք երիտասարդութեան ժամանակ շրջապատուած էք հայրական հարստութեամբ, եթէ կարող էք ապրել գոռոզամիտ անգործութեան մէջ, ձեր հոգևոր «եռ» — թշնամիները համարձակ կարող են ձեզ հետ աւելորդ պատերազմելուց հրաժարուել, այն յուսով, որ դուք անշուշտ ինքներդ ձեր խորխորատը կը փորէք: Արթուն եղէք, եթէ ուզում էք փրկուիլ նոցանից: Յիշեցէք այն անեղ խօսքը, որով Աստուած Կայէնին դիմեց, երբ որ տեսաւ, որ նա առաջին անգամ ըմբռնուել է մռայլ և չարաթոյն ռիսկալուութեամբ. «Ո՞չ ապաքէն եթէ բարւոք գործես, եղիցի ընդունելի»:

և եթէ բարւոյք ոչ գործիցես, մեղք կան առ դուրս 1) :

Նաև ձեր որտի շէմքում, ինչպէս և առաջին մարգասպանի «առ դուրս», մեղք կայ ծածուկ պահուած գիշատիչ գազանի պէս, սակայն «առ քեզ լիցի ցանկութիւն նորա, իսկ դու տիրեսցես նմա» 2) : Գու ես թէր այդ բազմագլուխ հրէշի, այդ կոյր վայրագ գազանի, այն ամէն բանի, ինչ որ քո մէջ վատութիւն է և կարող ես ոտի տակ կոխել նորան : Իսկ եթէ նորան չտիրանաս, եթէ նորան պարարտացնես ի կորուստ անձիդ, այն ժամանակ նա կը յարձակուի քեզ վերայ հրքացայտ աչքերով, որստաձայն մռունչով, և այն ժամանակ թող Աստուած փրկէ քեզ : Կարելի է թէ դու սպատուիս նորա ամենակուլ կատաղութիւնից, բայց մարգարէ—չինականի խօսքը գործածելով, այնպէս «Զորօրինակ թէ կարասցէ թափել հովիւ ի բերանոյ առիւծու աքեացս երկուս կամ բլթակ մի ունկան» 3) : Ինչ որ բերանից կը կարողանաս թափել, այն կը լինի և քո քաժինը :

Երկրորդ խորհուրդ եմ տալիս զգուշանալ և խիստ ներողամիտ չլինել մեղանշութեան յաճախութիւնների դէմ : Կարասի արձագանգի պէս մի՛ կրկնէք անսրգութեան և անհաւատութեան հարցմունքը, «արդարեա առջ Աստուած» : Հասարակութեան մէջ տեսնում ենք շատ երևոյթներ, որոնք նշան են, թէ մարդիկ առ հասարակ որչափ թեթև աչքով են նայում ծանր մեղքերի վերայ, ինչպէս ներում և տանում են այն ամէնը : Ինչ որ ատելի է Աստուծուն, ինչ որ կազմում է մարդկային վնասաց անէծք, ինչ որ ի խաչ հանել է տուել Աստուծոյ Որդուն՝ այդ ամէնը հիմա դարձել է հանաքի և

1) Եւն. Գ. 7 :

2) Եւն. Գ. 7 :

3) Ամովս. Գ. 12 :

կծու ականարկութիւններէ նիւթ: Ատաթար գործերը չար մաքերի արդիւնք են, և մարդիկ այլ ևս չեն ամաշում մեղքեր գործել և ունայնութիւնից խորշել, եթէ մեղանշութիւնը հրապարակաւ չի ապացուցուած կամ յանցանքը չի բացուած:

Ամենայն օր լսվում է անիրաւութեան այս յանգուգն վարդապետութիւնը, և անոր հեռևողները աւելի անամօթ և համարձակ են հանդիսանում: Եթէ ձեռնութափ լինինք, ասպականութեան հեղեղը կը ցեխտէ ոչ միայն ամբոխի գրականութիւնը, այլ ողողելով ամենուրեք մուտք կը գտնէ: Մարդիկ էլ չեն ամաշի պաշտպանել անիրաւութիւնը, չեն կարմրի, երբ որ գոխքի դուռը գրախտի պէս կը զարգարեն, կամ իրանց խայտառակութիւնը կը պաշտպանեն բերանի փրփուրով: Նոքա մինչև անգամ չեն զգայ իրանց յանցաւորութիւնը և ցածութիւնը, երբ որ ցեխով կը շաղախեն արժանաւորի մաքուր անունը և դափնեայ պսակը: Հաւատացէք, որ այն օղզը, որի մէջ կան Պաւղոս տառքեալի կոչուած «անզգայեալք»¹⁾ այոնքն որոնց յայտնի է Աստուծոյ գիտութիւնը, բայց ճշմարտութիւնը անիրաւութեամբ ունին, որոնք անզգամութեամբ էլ չեն զգում այն, ինչ որ առաջ զգացել են կամ ինչպէս որ մեր թարգմանութիւնն է ասում. «որք զանձանց իւրեանց զյոյսն հարին», նոքա կորստեան ճանապարհին են: Իրանց ներշնչած թունաւոր գոյորշիններով, դոքա արբենում են, հպարտութեամբ են ոտնքանում: Աստուծոյ և մարդկանց առաջ, զուարթնոց պայծառ գէմքերի առաջ—դոքա բորտեալներ են և չեն գնում առանձնանալու, մերկ են և չեն ամաշում իրանց մերկութիւնից:

Մի ասէք, թէ այսպիսի խօսքերը բարեկրթութեան

1) Եփ. Գ. 19:

հակառակ են, թէ այսպիսի հայեացքները փիլիսոփայական չեն, կամ ընդդէմ են խելացի աշխարհական մարդկանց հայեացքներին, թէ հանճարները այլապէս են մտածել: Բայց եւ չեմ խօսում որպէս աշխարհական մարդ, և ոչ որպէս փիլիսոփայ կոչուածները, և ոչ այնպէս, ինչպէս որ հանճարները երգել են՝ մինչև որ յուսահատութեան և զղջման օրեր չհասան: Եւ խօսում եմ, ինչպէս որ պատուիրել է այն Աստուածը, որին որ ծառայում եմ, ինչպէս որ խօսել են նորա մարգարէները, առաքեալներն ու մարտիրոսները, ինչպէս որ խօսել են նոյն իսկ հեթանոսներից լաւագոյններն ու իմաստնագոյները, որոնց ասածն կարող էին անշուշտ ամայեցնել քրիստոնեայ կոչուածներից շատերին, եթէ տակաւին կարմրելու ընդունակութիւն չեն կորցրել: Իսկ եւ ասում եմ. Ասյ՝ այն մարդուն, որ համարձակվում է իւր ոչնչական անզօրութիւնը բարձր դասել, քան բարոյական օրէնքի աստուածային հզօրութիւնը, թող լինի նա յամառ պատանի, փիլիսոփայ յորջորջուած, փառքով պոսկուած հանճար, կամ յաջողութիւն վայելող աշխարհամարդ: Մի՛ խաբուիք. խախտել այդ օրէնքը—վտանկաւոր է, մերժել նոյնը—այնպիսի քրքապղծութիւնն է, որ անպատիժ չի մնայ: Մինայ լերան ամպն ու հուրը դեռ ևս ծխվում է մարդկան և ազգաց պատմութեան մէջ, և այն սեղի սարսափելի փայլատակումները լուսաւորում են, գալիս են նոր օրվորութիւններ, կրօնները ծագում են և անյայտանում, իսկ բարոյական օրէնքը ընդ միշտ դրուած է յաւիտենական տախտակների վերայ: Աազ թէ ուշ մե՛նք հատուցումն կըստանանք իւրաքանչիւր սուտ խօսքի և անարդարութեան փոխարէն, շուայտութեան և սնամիառութեան փոխարէն: Միայն արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը հաստատ կու մնան, անիրաւութիւնն ու ստուգութիւնը կարող են երկար ժամանակ տևել:

բայց դատաստանի օրը վերջապէս պիտի հասնի ամենայն բանի համար:

Երբորդ՝ այս է մնում ինձ ասելու, որ եթէ դուք ցանկանում էք ուղիղ հասկանալ պատուիրանադանցութեան պատմութիւնը, զգուշացէք այն տեսութիւնից՝ իբր թէ երիտասարդութեան մեղքը այնպէս ծանր չի համարուի, ինչպէս շափահասի մեղքը: Զգուշացէք այն տեսութիւնից, որ գայթակղեցնելով ձեզ քաջալերում է, թէ «երիտասարդութեան ժամանակ պէտք է գոթութիւններ անէք և խենդանաք»: Միթէ դուք կարծում էք, թէ հասակը կարող է արգարացնել Առտուծոյ օրէնք խախտելու ձգտումը, թէ ոչինչ վնաս չի լինի, եթէ ձեր Արարչին սպառել տաք, մինչև որ դուք խելքի գաք և ուշք ու միտքը հաւաքէք: Դուք Աստուծոն զլանում և մերժում էք ձեր ներկան, որ ձեզ է պատահանում, իսկ տալիս էք ապագան, որ դուք տակաւին չունինք: Դուք երիտասարդութեան ժամանակ վատնում էք այն պատուական պարգևները և անգին դէպքերը, որոնք ձեր հասուն տեղոց գանձ և զարդ պիտի դառնային:

Բայց Աստուած երբ շնորհեց կատարեալ ներում ձեր երիտասարդութեան օրերի մեղքերին: Միթէ նա ասել է ձեզ, թէ դուք ձեր լաւագոյն տարիքը կարող էք զոհել չար զօրութիւններին և պատուականագոյն գանձը այնպէս ցրուել, որ խոզերը կոխտին: Երբէք աշխարհային անմտութիւնը չի հնարել աւելի օուտ, աւելի վտանգաւոր, յիմար տեսութիւն: Բոլոր պատմական իրողութիւնները, բոլոր բնութեան օրէնքները, բոլոր Ս. գրոց պատուէրները աստութեան կնիք են դրողովում այդ մոլութեան վերայ: Այդ այնչափ ճշմարիտ է, որչափ եթէ թունաւորենք աղբիւրը և յուսայինք, իբր թէ գետը մաքուր պիտի մնայ: Այս այնչափ ճշմարիտ է, որչափ եթէ Սրբութեանց Սրբութիւնը ան-

վարդութեան և խայտառակութեան տեղի դարձնուի
և այնուհետև համարուի, իբր թէ պղծած վայրը այ-
նու ամենայնիւ կը լցուի խնկի անուշահոտութեամբ և
դարձեալ կը վկայէ Աստուծոյ ներկայութիւնը: Այս
նոյն է, եթէ շարդուի Աստուծոյ այգու ցանկապատը,
վարազներին ազատութիւն տրուի, որ մէջը մտնեն և
ամենայն ինչ ոտատակ անեն, և ապա ակնկառոյց մը-
նանք, թէ խաղողի ծիրանի ողկոյզները չեն վնասուի:
Ո՛չ, եղբայրք իմ, ամենայն ոք հնձումէ, ինչ որ ցանելէ:
Բայց մարդիկ միթէ երբէք չեն փրկուել: Միայն
ինչպէս ինչպիսի գնով, դառնապէս իմանալով, որ
«կրքերի սաստկութիւնը նշան է բանականութեան թու-
լութեան», և թէ նոքա այդ կռվում աւելի թուլացրե-
ցին իրանց բանականութիւնը և զօրացրեցին կրքերը:
Նոքա փրկուել են այնպէս, ինչպէս որ կրակից ազա-
տում են դեռ ևս մոխիր չդարձած, բայց և այնպէս
արդէն խանձուած ցախը: Այո՛, նոքա փրկուել են, բայց
փրկուել են տագնապով և զայրուցքով, փրկուել են
կրակի խանձուածով սրտում, բազմաթիւ անբուժելի վէր-
քերով: Հարցուցէք նոցանից, և նոքա ձեզ կը պատմեն,
թէ «երետասարդութեան մեղքերը նոցա վերայ ընդ
միշտ ծանրացել են: Այդ մեղքերի պտուղը երևացել է
նոցա խոնջացած կեանքի մէջ, մտքերը անօգուտ կեր-
պով մաշելու մէջ, ոյժերը ընդունայն թուլացնելու
մէջ»: Ապա մեղքերի ներգործութիւնը երևում է նոցա
յիշողութեան մէջ, որ տրամութիւնների և զղջումնե-
րի հանդիսարան է դառնում, նոցա բարոյական զգաց-
ման կոպտութիւնների մէջ մարմնական զօրութեան
նուաղման մէջ: Նոքա կարող էին դարձեալ պատմել,
թէ ինչ անտաժանելի զգացմունք է այն վիճակը, երբ
որ մարդ հասունութեան շէմքում կանգնած է արևու-
տնցեալի դառն գիտակցութեամբ. թէ որչափ խոր ցաւ
է գիտենալ, թէ սիրտը երբէք չի խաղաղուի, մինչև որ

չնչուի այն ամէնը, ինչ որ գրողն արդէն անջնջելի մտայլ տառերով գրել է, իսկ այս բանը անհնարին է: Այս բոլորը թշուառ մտածութեան մտքեր են, որոնց նմանը մարդկային հոգու մէջ քիչ են պատահում: Նորա արդար և փրկուել են, բայց քանիսը մնացել են տակաւին չփրկուած:

Պուք տեսնում էք, ասաց հին փելիտոփան, միայն այն մարդկերանց հագուստը, որոնք նաւաբեկութիւնից փրկուել են: Իսկ ո՛ւր են միւսների յիշատակները, որոնք անհուն անհամար թւով թաղուել են մրրկայոյզ ալիքներում:

Սիրելիք, յարգեցէք ձեր անձը, յարգելով Տէր Աստու վսեմ, գթառատ պատուէրները: Եթէ մինչև իսկ քրիստոնէութիւնը չլինէր, եթէ մարդս այլ առաջնորդութիւն չունենար, քան պապերի մնացած աւանդութեան լոկ մի աղօտ պսպղանքը կամ խաւարի մէջ մնացած բանականութեան մարդ ջահը, այն ժամանակ ևս նորա մէջ պիտի գտնուէր գէթ այնքան բընական ազնուութիւն, այնքան անկեղծ խղճահարութիւն և ամօթ, որ նա պատրաստ գտնուէր միշտ անարգանօք մերժել իւր բարի բնազդումների բարձր անդրանկութեան վաճառումը՝ ի ուէր մի շնչին շեկնութանի, ինչ որ կարող է ստանալ մեզքից: Իրականութեան մէջ այսպիսի զգացմունքերը շատերին օգնել են:

Բայց գուք եղբայրք հեթանոս չէք, այլ քրիստոնեայ էք: Պուք—Քրիստոսի եղբայր էք: Աստուծոյ որդի էք: Նորա պատկերի և նմանութեան վեհափառութիւնը ցոլում է ձեր մէջ: Նորա խաչի նշանը գրոշմած է ձեր ճակատի վերայ: Չեր մարմինը—Նորա սուրբ տաճարն է, ձեր սիրտը—Նորա սեղանն է, որի վերայ նա վառեց Իւր սիրոյ հուրը: Պուք լսում էք Նորա բանը, հաղորդութեամբ ընդունում էք Նորա Ս. պարգևները, Նորա բարձր հրաւէրը հրաւերում է լինել ձեզ

սուրբ և մաքուր, Աստու մօտ ձեր որդեգրութեան փառքը, այն անչափ թանգ գինը, որ վճարուել է ձեր փրկութեան համար, ընծայութեան և սրբութեան խորհուրդը—այս ամենով դուք ընտրեալներէ կարգումն էք դասվում:

Արդեօք այնպիսի վսեմ, աղնուական, աստուածային բան կայ, որի համար որ դուք կոչուած չլինիք և որի համար որ դուք պիտանի չլինիք, Եւ միթէ դուք յօժարահամ անձնատուր կլինիք մեզքի պղծութեան: Յարգեցէք ձեր անձը՝ վասն զի գուք աւելի բարձր էք քան կարծում էք: Երբ որ դուք խուրհում էք սրբերի մասին կամ մտքով միանում էք արգար հոգիներէ հետ, կամ աւելի ևս բարձրանալով համարձակվում էք նայել Հայր Աստուծոն, որ ձեզ ստեղծել է, որ Ս. Հոգուն, որ լոյս է հեղում ձեր սրտի մէջ, նորան որ Աստուծոյ աթոռի առաջ բարեխօսում է ձեզ համար,— այն ժամանակ որչափ վրդովեցուցիչ և զղուելի է թուում ձեզ այն փիլիսոփայութիւնը, որ ծաղրում է մեզքը և առ ոչինչ է համարում, որչափ վայրագ է զգայասէր աշխարհականների տեսութիւնը, որոնք ձեզ խորհուրդ են տալիս թողնել ճշմարտութեան լոյսը, որպէս զի ձեր ստամոքսը պարարէք խոզի պէս: Աշխատենք, որ մեր կեանքը արժանի լինի նորա սրբազան անուան, որ մեզ կոչում է ընտրեալների կարգը դասուելու: Այս կեանքում մենք չենք կարող լինիլ արժանի լինել, այլ ըստ մեծի ողորմութեան Աստուծոյ, մենք այդպէս կը լինենք այնտեղ, ուր չի կարող մտնել չարութիւնը: Ով սը մեզ սիրում է, Ով որ Եւր արեամբ վճարեց մեր փրկութիւնը, նա մեր մեղաւոր հոգին կը զարգարէ Եւր արդարութեան օպիտակ հանգերձներով և մեր անուանները կը յիշէ Եւր Հօր և հրեշտակների առաջ:

ՀՈՐԵԿՈՆ ԽՈՂԱՂԱՌԹԵՆՆ ԿՈՐՈՒՍՑ.

«Յորում աւուր ուտիցես ի նմանէ մահու մեռանիցես»¹⁾: Այսպիսի բառերով մարգն առաջին նախագգուշութիւն ստացաւ Աստուաց, առաջին արգելք և սաստումն, թէ ինչ պիտի լինի առաջին և ուժեղ պատիժը: Սակայն հազիւ թէ այդ բառերն արտասանող ձայնը լռեց,—իսկոյն պատուէրը խախտուեցաւ, որի հետևանքը բնականաբար պիտի լինէր սպառնացած պատիժը: Մի և նոյն փառաւոր և նուաստացնող դաս կրկնուեցաւ նաև Մովսէսի պատմութեան մէջ: Քարէ տախտակները, որոնց վերայ Ինքը Աստուածը գրել էր, աւելի շուտ խորտակուեցան, քան վերան գծագրած օրէնքները յայտնի եղան: Սասանուած լեռների վերայ տակաւին ծխում էր հուրը, երևում էր թանձր ամպը, որ ծածկում էր Աստուծոյ ներկայութիւնը, իսկ ժողովուրդը «ստաւ յուտել և յըմպել» և յարեան ի խաղալ»²⁾:

Աւանդ, միշտ այսպէս է լինում մարդկային պատմութեան մէջ: Նորա ըզրոր խորհուրդները առ չարն են ուղղուած և եթէ մարդը օրէնքի խտտութեամբ դատուի, էլ ոչ ոք չպիտի կարողանայ արդարանալ: Թերահաւատութիւնը—մարդկային աղէտների գլխաւոր պատճառն է: Աստուած աշխատում է

1) ԾՃՆԳ. Գ. 4—5:

2) ԵՂ. ԼԲ. 6:

արտերը գրաւել երկու նշանաւոր շարժիչներով—սիրով և տնով: Սակայն մեղքն ու կամապաշտութիւնը հրապուրում են մեզ, և մենք նախ երկմտում ենք ապա դադարում ենք հաւատալ, վերջապէս մոռանում ենք, կամ մտքից իսպառ հանում ենք, մոռանում ենք համարձակ և գիտութեամբ, մինչև որ մոռացումը դառնում է բաց աչքով կուրութիւն: յանցաւոր կուրութիւն: Եթէ հնարաւոր է այդպիսի մոռացութիւնից օթփափուիլ և ուշքի գալ, եթէ մահուան, դատաստանի, յաւիտենականութեան մասին մտածութիւնները կարող են մարդուն փոքր ինչ զգուշացնել այս մոլոր ճանապարհից, որ արագ արագ դէպի կորուստ է տանում,—հապա այս օր մենք մեզ մի վայրկեան քննենք և խոնարհ արտով տեսնենք, թէ արդեօք չենք ընթանում մեղքի շաւղով, և թէ ուր կարող է հասցնել մեզ այս ճանապարհը: Անցեալ կիրակի, խօսելով Աշամի պատուիրանազանցութեան մասին, մենք տեսանք մեղքի աճումը և աշխատեցինք օգուտ քաղել այն գասից: Այժմ խօսենք մեղքի հետեւանքների մասին, անոր անդառնալի պտուղի մասին: Այո դէպքումն էլ մեզ կօգտէ արգելեալ պատուգի պատմութիւնը իւր բոլոր ճշմարտութեամբ: Այդ պատմութիւնը մեզ, քրիստոնեաներիս, տալիս է աստուածային անխուսափելի դատ, ինչպէս էլ որ ուղենան նոյնը մեկնել քննադատներն և ուսումնականները: Պատմութիւնն այնքան զանաւ է, որ էլ ոչ մի բան չի կարող բարձրացնել անոր նշանակութիւնն ու խորութիւնը: Բայց որպէս զի այդ խրատը հասկանալի լինի, նախ պէտք է խոնարհութիւն ունենալ, վրան զի մեր մտաւոր և հոգեւոր հպարտութեան համար այդպիսի խրատը տխուր և դառն է, ձանձրալի և տհաճելի է, խոցոտիչ և վերաւորական է: Եղբարք, ես չէի ընտրի այդ պատմութիւնը, եթէ իմ ցանկութիւնը լինէր ձեզ զուարճացնել կամ շողո-

քորթել, եթէ մտածէի ձեր, և առհասարակ մարդկային գատաստանի մասին: Ինձ հետաքրքրում է առաւելապէս այս գտտի օգուտն ու ճշմարտութիւնը, և ես պարզ տեսնում եմ անոր ճշմարտութիւնը, որովհետեւ թէ՛ Ս. Գրքի մէջ (առաջին երեսից մինչև վերջինը) թէ՛ բնութեան մէջ, թէ՛ Ֆիզիքական կենաց պահանջները մէջ, թէ՛ պատմութեան մէջ, և թէ՛ հոգու շարժումների մէջ տեսնում ենք, որ մեղքն ու պատիժը միշտ սերտ կապուած են: անընդհատ շրթայտվ: Այս եզրակացութիւնը կարելի է հանել Աստուծոյ յայտնութիւնից՝ անյայտների մասին, և մարգարէութիւնից՝ գալուցների մասին: Մարգիկ այս իրողութիւնը դիւրաւ մոռանում են, որովհետեւ խրատ և նախադուռութիւն չեն սիրում: Բայց ես կարծում եմ, որ նախազգուշութիւնն անհրաժեշտ է, քանի որ իրողութեան հանդէպ մենք չենք լսում Աստուծոյ ձայնին և անուշազիր ենք թողնում դժուարակէք բարոյական կանոնները: Գայժակի որստումները շատ անգամ ցնցում են անհոգ ուղևորին, որ իւր գլխին փայլադ փայլատափումը չի նկատում:

Ուրեմն հեղ սրտով և պարտուպատշաճ պատկասանօք, շարունակենք պատմութեան այն տեղից, ուր որ կանգ առանք անցեալ կերպի: Արգելած պատուք ճաշակուել է, շարութեան գիտութիւնը ստացուել է: Փորձիչի ոտութիւնը, մի առ ժամանակ կարող էր ճշմարտութիւն երևալ Եւային, որ սքանչացել էր ունայնասիրութիւններից (ինչպէս որ բանաստեղծը*) գորան նկարագրում է, և ինչպէս որ միշտ

*) «Յայնմ պահու քղոյն զրադեայ եր Եւայ գնաշակուել: Եւ որպէս բուեր նմա արդեամբ կամ ի կածիս եւ եր առ կարի իմն ցանկաբեան գիտութեանն, յեր նորս Գրեայ ցայնժամ յայլ պօռւզ գայնպիսի փազրուրիւմ: Եւ կարծիք իսկ իւ-

պատահում է մեզանչութեան առաջին տպաւորութիւնից յետոյ, երբ որ ինքնահաւան ժպտութիւնը ըմբռնում է մարդուն): Արքեպան կամապաշտութեան քաղցրութիւնից, անհնազանդութեան ուրախութիւնից, պղտորուած երեւակայութիւնից, ըմբոստութեան ըռնկումից, չգիտենալով, որ այս ամէնը մահ է,—նա ոչ միայն ինքը կերաւ, այլ ւողէտալի արագութեամբ փորձիչի ձեռքի տակ ինքը ևս փորձիչ դառնալով՝ «եւ առն իւրում ընդ իւր, և կերաւ»: Եւ այն ինչ անցաւ կարճատե յափշտակութեան տենգային ներգործութիւնը, «և կացան աչք երկոցունց, և դիտացին զի մերկ էին» 1):

Այս խօսքը նման է զանգակի առաջին զարկին, որ տուժում է հոգու բաժնուելիք մարմնից: Այդ ձայնը արդէն տարածվում է աստանած օդի մէջ, սարսուռ ազդելով բոլոր լսողների վերայ, ոյն ինչ միւս զարկերը, մինը քան զմիւս աւելի ուժգնութեամբ կրկնում են, սոսկալի, տխուր և միակերպ եզանակով, թէ մեղքից յետոյ դալիս է մահը: Ադամ և Եւան լսութեն Յէր Աստծու գնալու ձայնը դրախտի մէջ, և թագնուեցան ծառերի մէջ: Ամաչելուց յետոյ դալիս է երկիւղը, խոստովանութիւնը, փոխադարձ մեղադրութիւնը: Ապա թափվում է անէծքը, այդ մարդու համար—աշխատութիւն երեսի քրտինջով, արտմութիւն, փուշ և տատասկով ծածկուած երկիր. կնաջ համար — ստորագրութիւն և տանջանքներով երկունք, երկուսի համար — գրախտի և կենաց ծառի պտղի երջանկութեան կորուստ և մարմնով հող գառնալը, և

Ի ու մ ն ա ս թ ու ա ծ ա ն ա յ ո յ չ կ ի ն հ ե ա ի ի մ օ ա ճ
 ն ո ռ ա : Ե կ եր ա ճ ջ ա գ ա ր ա ռ, եւ ո յ գ ի օ ա ճ յ ա ն ձ ի ն զ լ ա ն ի ի ճ ա
 յ ա կ ե յ ա ն դ > : Մ ի յ օ ն ն :

1) Եմեղ. Գ. 6, 7:

այս էր մահը, որ կարող է վերջանալ յաւերանական մահով: Լոգույ մեծութիւնը միջնացած է շարութեան գիտութեամբ, անոր լոյսը աւելի և աւելի նսեմանում է գերեզմանից վեր շնչող ապականուած գոլորշիներէ մէջ, ուր որ մարգու համար ոչ Աստուած կայ, ոչ յոյս:

Առաջին մարգական կեանքի շարունակութեան մասին ոչինչ չի խօսում Ս. Գրքը, որ գրուած է ոչ թէ մեր գառարկ հետաքրքրութեանը բաւականութիւն տալու համար, այլ մեր յաւերանական փրկութեան համար: Յանցանքից յետոյ Եւայի անունը Ս. Գրքում միայն երկու անգամ է պատահում: Մեզ յայտնի չէ, թէ նոքա այնուհետև արգեօք աւելի ցած էին գլորվում, ինչպէս որ շատ մեղաւորներին պատահում է, թէ նոցա զգաստացնում էր գթութեան և ողորմութեան յոյսը, որ նոցա ականջին աւետեց առաջին մարգարէութիւնը, և այն հաւատք, թէ կնոջ սերմը պիտի խորատակէ օձի գլուխը: Նոցա մնացած կեանքից Ս. Գրքում գտնում ենք միայն մի տեղաբան, որ կարծես թէ դիտմամբ յիշատակուած է այն սխալ գաղափարը փարատելու, իբր թէ Աստուած մահ սպառնալով ենթադրում էր միայն մարմնական մահ: Այն սոսկալի երևոյթը, որ առաջին անգամ նոցա կեանքում յայտնուեցաւ, կարծես թէ իրանց կրած կորստէ հետևանքներից միայն մի օրինակ էր: Նոցա գլխին յաղթական մահը իւր մանգաղն արգէն շողշողացրեց, առ ժամանակ հարուածը երկարաձգելով:

Այս ձիւաղի մասին հարկաւ նոքա արգէն պէտք է փոքր ինչ գաղափար ունենային: Մարգուց շատ առաջ նախաժամանակեայ հրէշները իրար պատաստուել են: Յընթացս շատ գարեբրի աշխարհքը եզել է կռուի և կոտորածի, ջարդի և վիրաւորութեան տեսարաններ: Բնագէտները հաւատացնում են, թէ

« բազմազանութեամբ, գեղեցկութեամբ, կազմութեամբ, սրութեամբ, զօրութեամբ, ներգործութեամբ ոչ մի զինուորական զրահաւորութիւն չի կարող համեմատուիլ քարացած աշխարհի մահաբեր գործիքների հետ »: Անտարակոյս մեր նախաժնողներին շատ լաւ յայտնի էր քայքայման երևոյթը և դարհուրում էին այդպիսի անտարաններից: Այդ բանի օրինակ էին և՛ ծաղկի գեղեցկութիւնը, թաւամութիւնը և՛ տեղեկների չորանալը. նոքա իրանց այքով տեսնում էին, թէ նախութեան առաջին նշանի հետ ինչ զգօւելի կերպարանք էր ստանում գաղանի փայլուն մօրթը կամ թռչունի գեղեցիկ փետուրը, բայց նոքա դեռ ևս չէին տեսել այն տեսարաններից մէկը, որ ամէնաքաջ սիրան անգամ թռչալցնում է, ուղեւորով անտանելի անգօրութեան և անճարութեան գիտակցութիւն: Նաքա տակաւին չէին պահել, թէ ինչպէս մեր ամենասիրելին՝ խաղաղութեան և երջանկութեան համար ամենաթանկագին էակը՝ ինչպէս անգառնալի կերպով հեռանում է մեզանից անյայտ աշխարհը: Նոքա չեն տեսել, թէ ինչպէս մարդկային հրաշագեղ դէմքը գունատվում և ցամաքում է մահուան սլանգակութեամբ, իսկ չքնաղ, սիրելի հայեացքը քիչ քիչ հանգչում է: Յուկայն նոքա ինչպէս տեսան և իմացան մահը:

Նոքա մեղանշութեան հետևութիւնները անդով էին բացի սաստկութեամբ, և նոքա լսեցին եղբայրասպանութեան բողոքող ձայնը: Միթէ այս անշունչ դէտիկ—այն զաւակն է, որ այնպէս սիրելի էր: Այն, ապշած, անճար, զարհուրած կանգնած էին այն մարմնի կշտին, որից որ հոգին հեռացել էր: Սիրտը պատառոզ ճչերը, հօր սրտմութեան բռնկումը, մօր արցունքը, որ թափվում էին որդու ճակատի վերայ, այնչափ ազդեցութիւն էին գործում սպանուածի վերայ, ինչպէս

և այն ցուրտ գետնի վերայ, ուր որ նա փռուած էր: Նորա գեղեցկութիւնից և քնքշութիւնից ոչինչ չի մնացել, բացի այն բանից, որ արդէն որպէս հող հողին պիտի դարձուի: Բայց այս դեռ բոլորը չէր: Այս բնական մահը, որչափ էլ որ սոսկալի, ահարկու, նուաւտացուցիչ էր, — լոկ միայն նմանութիւն էր միւս՝ աւելի վատթար մահուան:

Ո՞ւր փախաւ մարդասպանը: Փախստական երեւեալ և տատանեալ ճակատին Աստծուց նշան դրած Կայէնը՝ Նորա երեսից հեռացաւ, թաղնուեցաւ: Ահա այն սոսկալի պատկերը, որով սկսվում է Աստուծոյ յայտնութիւնը մարդուն: Առաջին մարդիկ աքոռուած են Եդեմից, նոցա սնդրանիկը — փախստական է, երկրորդ որդին — սպանուած զոհ է. Աստուծոյ պարկեշտ սրտով պաշտողը մեռած է, իսկ սպանողը մեռնում է աւելի սարսափելի մահով, — ահա թէ ի՞նչ տուեցի՞ր, սոսկալի արգելեալ պտուղ: Այո՛, այսօրում աւուր ուտիցես ի նմանէ, մահու մեռանիցես »:

Ուրեմն, պատգամը կատարուեցաւ: Այն կատարվում է այժմ ևս: Եղբարք, մենք ապրում ենք մահու աշխարհի մէջ: Նոյն իոկ բնութիւնը կարծես թէ անիծուած է և չարչարվում ու տանջվում է իւր երկունքի ժամանակ: Բնութիւնը իւր պատուհաններն ունի — սով, իւր բարկութեան և սոսկման երևոյթներ — երկրաշարժեր ու խաւարումներ: Ունի փոթորկից առաջ ահեղասաստ լուութեան ըոպէներ, իսկ հրաջուխները այն կրակի սոսկալի ապացոյցներն են, որ ներսն է ծածկուած: Երկրի մակերևութի վերայ թափուած են աշնան տերեւներից աւելի խիտ խիտ մեր ցեղի փտող մարմինները:

Ո՞ւր են այն մեծ ազգերը, որ կառուցել են բուրգեր և բարեխական տաճարներ: Ո՞ւր է Եմաթի թա-

գաւորը, և Արփաթի թագաւորը¹⁾: Գոցա յեշատակն անգամ անյայտացել է իրանց հետ ի միատին: Ինչպէս ասել են. «մեր երկիրը մեռեալներէ մեծ քաղաք է, որ անդադար նորանոր գերեզմանների փողոցներ է քացտանում»: Ինչպէս անցեալում ապրողները, այնպէս և մենք—խոտ ենք հնձող մանգաղի համար: Մենք էլ մերձենում ենք այն լռութեան, որով լռել են միլիոնաւորները: Մահը մեզ համար շատ հասարակ երևոյթ է, բայց և այնպէս այդ բանին երբէք չենք ընտելանում այն չափով, որ էլ սոսկալի չերևայ: Մեռեալները մեզ բաց չեն արել իրանց զարհուրելի գաղտնիքը, և երեկուայ մեռած երեխան աւելի գիտէ, քան ապրող հազար միլիոն մարդիկ: Բայց այդպիսի մահը աւելի փոքրագոյն, աւելի պակաս զարհուրելի մասն է երկրորդ հոգեւոր մահուան, որի մասին Ատուած զգուշացրել էր, թէ «յորում աւճուր ուտիցես ի նմանէ, մահու մեռանիցիս»:

1. Հոգեւոր մահուան էութիւնը քննելիս, ես կը խնդրեմ ձեզանից, որ ուշադրութիւն դարձնէք երեք պայմանի վերայ: Նախ իմանանք և սովորենք, որ մահը անխուսափելի է: Աաղօրօք սովորենք, թէ սուտ է խօսում փարձիչը, երբ որ յանդգնութեամբ խաբում է, թէ «Ոչ եթէ մահու մեռանիցիք»: Ո՛հ ինչպէս յաճախակի մինչև այս օր մեղաւորը այդ խօսքը շնչում է իւր սրտում, որ երբէք մարդկային փորձառութեան ոչ մի գէպքում չի ճշմարտացել: Եթէ մարդն ուզում է իւր մեղքի մէջ մնալ, թող այն էլ գիտենայ, որ այսպէս կամ այնպէս պիտի տուժէ, որ մեղքը նորան կը գտնէ, որ նորա ճանապարհը չարչարանքի ճանապարհ կը լինի, և ինքը երբէք հանգիստ չի ունենայ:

Զարմանալի է, թէ մեղքը ինչ զանազան վրէժ-

1). Ես. 12. 19, Դ. Թ. ԺԹ. 13:

խընդբութիւն: հատուցում և վարձք է ստեղծում: Երբեմն դաժնազան հիւանդութիւն և զանազան վերադէմար, երբեմն անյուր զգուանք կեանքից, երբեմն շարունակ դառն յուսախաբութիւն: Երբեմն հատուցումը յայտնվում է մարդկային օրէնքների միջամտութեամբ և խայտառակութեամբ: Երբեմն այնչափ անդակնկալ տառակի փորձութեանը, որ հոգին սասանում է և յուսահատութեան է հասնում:

Պատահում է և այնպէս որ մեղանշողը հարուստ և բախտաւոր է և քստ երևոյթին կատարելապէս գոժ կեանք է վարում: Բայց յանկարծ երջանկութեան քաղաքնակէտին իմանում է, որ իզուր է եղել իւր գոյութիւնն ու ջանքը, և նորա համար սկզբում են հոգու գծադրութեան ամենանշանքերը: Ա՛հ, այտարտի մարդը երբէք չի աւանայ վստահութեան և խաղաղութեան զգացում, միշտ փտանգների անի մէջ կլէծի, իւր բախտի գատավճիռը իրան աւելի վաղ կը հասնի: քան իւր յանցաւոր խաղը զերջանայ, այնպէս՝ ինչպէս Աբուրի մարմինը քարկոծմանը խառնուեցաւ այն գողացած բաների անիւնի հետ, որ նա երբէք չվայելեց: Այսպէս ևս Ազան մահացած ընկաւ պրծած ասպանակի առաջ, Գէեզիի ճակատը բորոտութեամբ ծածկուեցաւ, Յուգան սոսկաբալ սուհարի յատակի վերայ ձգեց շծախառն արծաթը¹⁾:

Հատուցումը կարող է հասնել շատ և շատ տարիներից յետոյ: Ինչպէս որ քառասուն տարուց յետոյ թափուեցաւ Եսաւի գլխին, որ վաճառեց իւր անդրանկութիւնը և անգոր զոջմամբ բարձր ազատակալ և դառնապէս չաց եղաւ: Մեղքը ծածկալ գիշերը կարող է երկարել, բայց Երբնեան գիցուհիների պէս դալիս է

1) Յեւ. է. 1, Բ. Թագ. 2. 4—8, Ա. Մեաց. ժԳ. 7—11:

չոյսը, որ բաց անէ սփիւրջ և վրէժխնդիր լինի: Հններն էլ այս բանը իմացել են. նոցա առաջադններում ասուած է, թէ չարագործներին տանջող գիցուհիները արժճի ոտքերով են դանդաղուս, բայց հարուածում են երկաթէ ձեռքերով, թէ աստուածների աղաքքը ուշ է աղում, բայց խիտ բարակ փոշի է դարձնում: Էպիկիդի որդու Գլաւկոսի պատմութիւնը, Իբիկոսի կռուներին, Տուլուզեան սսկու, կամ այն մարդու մտաին առաջը, թէ ծիծեռնակի բոյսը օտքի ասկ կոխտեց միան այն պատճառով, որ իւր ականջում լսուեցաւ, իբր թէ նոքա սղագակում էին «հայրապան», — մի և նոյն վարդապետութիւնն են լուսաբանում, որ մեզ խորատու է, թէ «ոչինչ է ի ծածուկ որ ոչ յայանեացի, և դադանի որ ոչ ծանկցի»¹⁾:

Մինչև անգամ հեթանոսները մեզ նոյնն են սուսուցանում: Աւրեմն, մի կարծէք, եղբարք, թէ դուք կարող էք ապատուել պատժից, եթէ անհոգ և անասուած կեանք վարէք՝ ուտելով, խմելով և մեղանչելով: Եթէ մեր նախածնողները անպատիժ չմնացին, դուք էլ չէք ապատուի: Աստուած չի աշառում, նա խորութիւն չի դնում մտրդիտնց մէջ: Եղէք դուք մանկահասակ, հօր, ուրախ, տաղանդաւոր և մեծահըռչակ, թայց եթէ դուք մտաւցել էք Ասածուն, եթէ անձնատուր էք եղել մարմնին կամ սատանային, դուք զերծ չէք մնայ անողոր հետևանքներից: Ասածուկապարճը լի է զանազան օտւր սխալներով, և եթէ դուք մեզքի մէջ էք ապրում, հաւատացած եղէք, ոմ Առաւօժոյ աղեղը ձեք դեմ լարուած է, հէնց այնպէս իմացէք, իբր թէ դուք այդ բանը ձեր աչքով էք տեսնում. կարելի է թէ սլաքն արդէն հնչում է օդի մէջ և անոր հատուցած վէրքը կրակի պէս կայքէ ձեր հոգին:

1) Մատ. Ժ. 26:

2. Այս պատիժը ոչ միայն անխուսափելի է, այլ և բնական է: Այդ բանը ոչ անակնկալ հրաշք է, ոչ յանկարծական երևոյթ է, ոչ պատահական է և ոչ բացառիկ դէպքերում է կատարվում, այլ շատ ուժորական եղելութիւն է, տակաւ առ տակաւ պատրաստուելով անվրիպելի կերպով և ստուգապէս իրականանալով:

Արչափ որ տարօրինակ թուին երբեմնակի յանկարծական և անակնկալ հատուցումները, որ մարդիկ վերին զօրութեանց քմահաճոյ միջամտութեան են վերագրում, ատունք հարկաւ վառաւոր ստուգութիւններ են, թէ այն հատուցումը մշտնջենական օրէնքի պտուղ է: Մեղաւորը կարող է խուսափել արտաքին հետեւանքներից. բայց նա չի կարողանայ բնական հետեւանքներից զերծ մնալ:

Դուք մեղք գործեցիք, և ոչ մի հրաշք չի պատուհատում ձեզ. մառախուղը չի լցվում ոպառնական դեւերով, ձեր պատերի վերայ չեն երևում բոցեղէն տառեր, բայց և այնպէս օրէնքը անխուսափելի կերպով սկսում է գործել, և Աստուծոյ լոյսը համբերութեամբ և անաչառութեամբ մերկացնում է իւրաքանչիւր գործ ըստ արժանեաց, որով մինը արգարանում է, միւսը մեղազրվում է: «Յաւուր յորում ուտիցես ի նմանէ, մահու մեռանիցես»: Հներից ոմանք թերահաւատում էին, վասն զի կայծակը՝ ինչպէս թուում էր՝ անխտիր հարուածում է թէ՛ անմեղին և թէ՛ մեղաւորին. բայց Աստուած կայծակի հարուածներով չի պատժում: Նա թողնում է, որ մեղաւորը և նոյն իսկ զղջացած մեղաւորը՝ վայելէ իւր մեղքի բնական հետեւանքները: Դեռ երկար ժամանակ անցնելուց յետոյ, ինչ որ մարդը մեղանչել էր, մեղքը նորանից չի հեռանում, չի պոկ գալիս. մարդու վարմունքը դեռ էլի շարունակվում և նորան հալածում է, երբ

որ նա արգէն զղջացել և վաղուց ամաչում է, նա ժառանգում է մեղքի հետեանքները, որոնք երբէք իրանից չեն բաժանվում:

Յեսէք արտը, երբ որ հողմից ծփում և խոնարհում է, ինչ անթիւ հասկեր կան վերան, մինչդեռ այս անհամար հասկերից իւրաքանչիւրը բռնել է մի մի տերմից, որ սերմանողը ցանել է: Այգ պէտ է և խըղճահարութիւնը, ամօթը, լքութիւնը, յուսահատութիւնը, կորուստը որ շատերի կեանքն է կազմում:

«Բնութիւնը» ասում է մէկը, գործում է զարմանալի միակերպութեամբ. նա խիստ է ճակատագրի պէտ, ինքնիշխան է բռնաւորի պէտ, անգութ մահուան պէտ. նա անմատչելի ընդարձակածուաւ է գովեստի համար, խիստ անողոք է ազաչանքի համար. «ականջ չունի՝ որ աղօթք լսէ, սիրտ չունի՝ որ կարեկցէ, ձեռք չունի՝ օգնութիւն կարկառելու համար»: Ով որ այս խօսքերը գրել է, Աստուծոն չէր հաւատում, բայց ինչ որ նա բնութիւն է կոչում—Աստուծ օրէնքների գումարութիւնն է, որ բարոյական աշխարհում այն նշանակութիւն ունի, ինչ որ Ֆիզիքական աշխարհում ունի ձգողական օրէնքը:

Այգ օրէնքները գթատիրութեամբ կարգուած և ստեղծուած են մեր զգուշութեան և փրկութեան համար: Երկնքի ամէն մի սև ամպի մէջ, երկրի ամէն մի գերեզմանի մէջ, մարդկութեան զգառտացող խղճի ամէն մի երևոյթի մէջ՝ անոնք անսխալ կերպով քարոզում են մեզ, թէ մեղքի պատիժը մահ է:

3. Ս. Գրքի այս առաջին գլուխներից մենք տեսնում ենք, որ հատուցումը ոչ միայն անխուսափելի է, ոչ միայն «մեծ օրէնքի մշտական հոսանքին» է ենթարկուած՝ պատճառի և հետեանքի յաջորդութեամբ, այլ և համեմատ է գործած մեղքին և ի յայտ է գալիս մեզանչողի սրտի համար ամենաանհաճոյ ձևով:

Յւան ցանկացաւ գիտենալ չարութիւնը, և ամօթով մնաց, երբ որ իմացաւ: Դէ՛գլի առաջուայ մաքուր, գեղեցիկ անմեղութեան կարմրութիւնը՝ լիսխուեցաւ ամօթի այրող գոյնի: Առաջ նոքա մերկ էին և չէին ամաշում այս բանից. այժմ նոցա Եւզը բացուեցաւ, և իմացան իրանց մերկութիւնը:

Նոքա կառկածեցին Աստուծոյ սիրոյ մասին, իսկ այժմ էլ չեն համարձակվում նորա երեսին նայելու: Ինչպէս միշտ նորա բարկութիւնն էլ համապատասխանեց նոցա գործած մեղքին: Հէնց այն մեղքերը, որոնք վերաւորիչ են նորա մեծութեան համար, նա ընտրում է որպէս գործիք Իւր վրէժխնդրութեան համար:

Մենք շատ անգամ տեսնում ենք մեղքի և տանջանքի զարհուրելի նայնութիւնը— Աստուծոյ դատաստանի պարզ օրինակներով: Անգաւթ թագաւորը, որի սեղանի տակ փշրանքներ են ուտում ձեռք ու ոտքը կտրած թագաւորները, ինքն էլ խեղանգամ է դառնում. իրանց անձը իմաստուն համարող մարդիկ՝ խելագարվում են. յաղթողներից ամենամեծամիտը՝ ամենատեսուր մոլութեան զոհ է դառնում, զգայարանքաների տարօրինակ պատրանքով՝ քամու ջաղացների հետ է կռվում և օգային ամբոցներում է ապրում, մարդասպանի, գայթակղիչի, և մոլորեցուցչի տանք երևում են շուայտութեան և արեան կատաղի դիցուհիներ: Այս են մեղքի ֆիզիքական և բարոյական երեււոյթները, որ ծածուկ չեն մնում « և՛ նախանձողի յուզումներում, և՛ ահաբեկուածի երկիւղներում, և՛ ծոյլի յապաղութեան մէջ, և՛ ամբարշտի ամօթի մէջ »:

Իսկ երբ որ Աստուած այդպէս է պատժում մարդուն, նա ուրեմն խիտ ըստկացած է նորա դէրայ: Երբ որ սառսիկ չի ըստկանում, նա մարդու գլխին թափում է պատուհաս կամ հիւանդութիւն:

քայց աւելի վառ է, երբ որ Նա նորանկց Իւր երեսը
խապաւ դարձնում է: Նա ամբարիշտին թողնում է
վարուիլ իւր ուղածին պէս և օգաուիլ իւր խելքի
քերմաւնքներից: Եթէ երկշտար փախչել է ուզում, թող
փախչի: Յանցաւոր քաղաքները թող կորչին մեղքերի
կրակոտ բոցի մէջ: Ամբարիշտները ամբարիշտ են
մնում, անառակները՝ անառակ:

Թէ ինչպէս Աստուծոյ բարկութիւնը թափուե-
ցաւ ծակալաք իտրայելացիների վերայ, ահա այդ բանի
նկարագրութիւնը. «եւ ասցէ ձեզ Տէր միս ուտելոյ,
և կերիջիք միս: Ոչ զմի օր ուտիցէք, և ոչ դերկուս,
և ոչ զհինգ օր, և ոչ զսասն, և ոչ զքրտն օր, այլ
զամսօրեայ աւուրս ուտիցէք, մինչև ելանիցէ ընդ
ուրդունս ձեր, և եղիցի ձեզ ի դառնութիւն»¹⁾:

Աբգի մատենագիրներից մէկը պատմում է մի
թագունու մասին, որ իւր սիրելեանին նամակ է գրել,
թէ իւր ամուսնուն ապունել է. և մատենագիրն աւե-
լացնում է, թէ այդպիսի կէնը անշուշտ քրեւոյց յետոյ՝
անկողին կը մտնէր, սը անմեղ մանուկի պէս հանգիստ
քնի: Խղճահարութիւնը միայն այն մտրդու քունն է
կտրում, որ կամ առաջին անգամ է գնում յանցանքի
ճանապարհով, կամ այն ժամանակ, երբ որ քաղցրու-
թիւնն արդէն ճաշակուած ունենալով, իսկ յանցանքից
իրան ըստին է մնում միայն կորոտեան դառնու-
թիւնը: Այս գէպքում կատաղի քիցուհիները կէս զի-
շերին նստում են անկողնու սնարին: Իսկ չարութեան
ուղին, մեծ մասով, մնում է նոյն և անխոտոր. երբ
որ մարդը ընտրում է իւր շաւիղը՝ իրան էլ ոչ ոք չի
արգելի, որ մինչև ի վախճանը շարունակ այդ շաւղի
մէջ մնայ:

Այսպէս է մեղքի ներգործութիւնը մահկանա-

1) Թիւ.՝ ԺԱ. 18—20:

ցուներիս վերայ, և հէնց այս վիճակը Ս. Գիբբը առանց փոխաբերութեան, առանց կատակ անելու, կոչում է մահ: Յիրաւի հէնց այս է մահը: Մահը մեր մէջ է, երբ որ մեր մէջ էլ չկայ սուրբ սիրտ, երբ որ ընդհակառակը մենք աւելի զգում ենք դէպի մեր անձը գարշութեան տխուր զգացմունքը, երբ որ գայթակղուած կամքը մեզ բաժանում է մեր կորուսած անմեղութեան երկնքից. մենք մեր մէջ մահ ենք զգում, երբ որ—որպէս «մի տխուր նաւի բեկոր ամայի եղերքի մօտ»— վեր ու վայր ենք տատանվում մեղքի ամէն մի ծըփանքի հետ:

Մեր յանցագործ ահաբեկութեան մէջ երկինքը մեզ թուում է բարկացած, իսկ «երկիրը գիւրաբեկ ապակուց շինած»: Մենք ամէն բան գործում ենք զգուանքով, և յուսահատվում ենք աշխարհի մէջ չգտնելով ոչ գեղեցկութիւն և ոչ ազնուութիւն:

Միթէ մահ չէ այն, եթէ մեր էութեան ամենայն մասով տանջվում ենք մեղքի ամօթալի լծից, հալվում ծախիչ կրակի մէջ, առանց մէջը գտուելու, զգում ենք խաչի ծանրութիւնը, առանց խաղաղուելու և հանգստանալու:

Աւելի վատթար է, երբ որ մենք մեր գարշութիւնն իմանալով կարծես թէ մի և նոյն ժամանակ լսում ենք Տէր Ասածու ոտքի ձայնը դրախտի ծառերի մէջ և զգում ենք, որ նա—մեր Բարեկամը, Հայրը, Արարիչը, Փրկիչը—Իւր երեսը դարձրել է մեզանից, թողնելով մեզ մուսյլ խաւարի մէջ կամ ճարակող կրակի մէջ: Մենք այս վիճակը կարող ենք կոչել մահ կենաց մէջ կամ կեանք մահու մէջ, սակայն խստակրօն Ս. գիբբը ուղղակի մահ է կոչում այդ բանը:

Երբ որ մարդու մէջ մեռել է բարութիւնը, յոյսը, երբ որ առ Աստուած սիրոյ հուրը սպառուել է իւր սրտի տաճարի մէջ, նա կարող է կենդանի հա-

մարուիլ, բայց իրօք մեռած է: Լոկ միայն մարմնի մասին մտածութիւնը մահ է, աշխարհի անապատ ամայութեան մէջ կորցնել Աստուծոյ յիշատակը՝ նոյնպէս մահ է: Որպէտզի այս բանը աւելի պարզ, աւելի համոզեցուցել կերպով ապացուցանուի, Սողոմոնը երիտասարդի ձեռքից բռնած, կարծես թէ նորան պատեցնում է մեղաց տան մէջ, ուր որ նստած՝ սիրում է նա խնջոյքի ուրախութիւնները վայելել: Հըրջապատողները վերայ մատնացոյց անելով, նա ասում է մանկահասակին, թէ թէպէտ այս մարդիկ ժիր և երիտասարդ են, ձեռքերում գինու բաժակներ են բռնել, ճակատը զարդարած ունին ծաղկի պսակներով, շրթունքներից վայրագ ծիծաղ են բռնկեցնում. բայց իրանք անշնչացած են և շուայտում են դժոխքի անդունդների մէջ: Ո՛հ, եթէ այստեղ էլ գանձում էք այդպիսի մեռածներ (դոքա ի հարկէ ամենահպարտ, արհամարհող, ինքնահաւան մարդիկ կը լինին), և նըստած էք անզգայ սրտով, միայն ծաղր անելու համար այդ կը նշանակի, թէ չենք երկնչում «վասն վտանգին, որի վերայ կայ», ¹⁾ թէ ամենայն բան ստույթիւն ենք կարծում, թէ ծերանում ենք այնքան ապականուած սրտով, որ սրտի տակաւին չմաշուած մասը չի իմանում, թէ միւս մասն արդէն չկայ, վերջապէս կը նշանակի, թէ անարժան ենք Աստուծոյ նոյն իսկ բարկութեան: Այս ժամերը, սիրելիք, երբ որ մենք աշխատում ենք քննել մեր սիրտը և հոգեշինութեամբ խրատուիլ, մեր նպատակը այն պէտք է լինի, որ չընկղմենք մահաբեր քնի մէջ: Եթէ այստեղ կայ մէկը, որ այդչափ ցած է ընկել—նորան զարթեցնել չի կարող մարդը: Միայն Աոտուած կարող է մեծամեծ տանջանքներ տալով զգաստացնել նորա հոգին: Այս է

1) Ա. Կորն. է. 6:

գորա միակ յոյսը, քանի որ Աստուծոյ առատարութեան հէրը անօգուտ անցաւ իրա համար: Բայց ի՞նչ է այն մարդու վիճակը, որի փրկութեան համար ուրիշ ոչինչ հնարաւորութիւն չի մնում: Ըստ ինքն իր անկատար կործանումն երկրի վերայ: Ով գիտէ, արդեօք գէթ այս բանից կը խրատուի՞ նա: Արդեօք այսպիսի ծայրայեղութիւնները կը փրկեն նորան մահուանից: Բայց աւանդ, միթէ պատիժը չի կատարեցնի մարդուն, աւելի անդեղջ չի՞ դարձնի, յուսահատութեան դուռը չի՞ հասցնի: Երանելի Օգոստինոսն ասում է. «Աստուած թողութիւն է խօստացել զզջացողին, բայց ոչ ոքի զզջումն չի խստացել, ով որ մեղանչում է»: Ահ, ինչպէս ամէնքս կարող էինք Սաղմոսերգուի հետ կրկնել. «Լոյս տուր Յէր աշաց իմոց, զի մի՛ երբէք ննջեցից ի մահ» 1):

Վարելի է, եղբարք, դուք այն յստով էք, թէ շտապելու հարկ չկայ և թէ միշտ ժամանակ կը գտնուի հոգու հետ հաշիւը տեսնելու համար: Բայց ժամանակը հաւատարիմ չէ և չի կարող փրկել: Դուք կարծում էք, թէ զղջալ կարելի է մահուան մահճին մէջ: Բայց դուք երբ և իցէ գտնուել էք մեռանոցի անկողնու մօտ: Ձեր վախճանն էլ այնպէս շուտ յանկարծակի կարող է գալ, ինչպէս ուրիշներինը: Դուք էլ պառկած կը լինիք տանջանքների և յուսահատութեան մէջ, պղտորուող և մէկը միւսին շփոթող մտածմունքներով, որոնք ի զուր աստանգական են լինում անցեալ մեղանչութեանց անապատում, ահ ու զողի մէջ ծիսացող, մռայլ հոգով, երկրաւոր հոգուերի մէջ ծանրացած սքտով, անհասկանալի բառեր արտասանող և պապանձուած լիզուով: Դուք կարծում էք, թէ այս մասին մարդը զղջալ կարող է, կամ ուր և է նշանա-

1) Սաղ. ԺԲ. 4:

կութիւն պիտի ունենայ այդպիսի զղջումը: Իսկ եթէ ոչ, ուրեմն ինչ որ լինելու է, այն էլ կը լինի: Չե՞մ հստկանում թէ ինչու մարդիկ այնպիսի թեթեւամտութեամբ են նայում իրանց արպագայի վերայ. ո՞ր տեղից է այդչափ համարձակութիւնը:

Չեմ ուզում խօսել այն վիճակի մասին, որ մեզ համար ծածկուած է մահու անխաղաղութիւն փողով, չեմ ուզում խօսել այս խնդրին վերաբերեալ զանազան կարծիքների մասին, այլ կը յիշեմ միայն այն անվրդով և յանգուզն անփութութիւնը, որով քիւրաւոր մեղաւորներ իրանց վախճանին են սպասում: Մեզ ժամանակում առանց տասանելու պնդում են, թէ մեզքը հանդերձեալ կեանքում հետեւանքներ չունի և խելագար են համարում այն մարդուն, որ հաւատում է, թէ մանր կորստաբեր է մեզուոր: չղջացած, խռոված հոգու համար: Բայց կեանքի մէջ ես տեսում եմ անընդհատութեան խիստ օրէնքը, դալոց իրերի Աստծու մէջ՝ հաւատում եմ, թէ տեսում եմ ներկայ իրերի Աստծուն: Ես աննում եմ, որ մեզքերը ծագում են հոգուց, և թէ հոգույ մեղանշարհանութիւնը չի կարող աշնչանալ այն մարմնի չափմամբ, որ միայն կեցն է հոգու համար: Երբ ես Ս. Պրքի մէջ կարգում եմ չմեռանող որդի, կասարեալն խաւարի, անշէջ հոգ մասին¹⁾, ես հարցնում եմ, ո՞վ է արտասանել այս բառերը և նկարագրել մեղանշող հոգու աստիակն սնմահութիւնը: Արդեօք Սինայի վերայ արտասանուեցան աստուծո՞ր որդէս զի որտաի ճայթիւնների պէս՝ արձագանգը անապատում տանի ու բերի Աստուծոյ ձայնը: Արդեօք այն խօսքերով հրէից մարգարէները ուղառնայի՞ք անդային իւրեանց զորդոքէ մեղագրութիւնների և անյուր զգուանքն արտայայտելու հոսանքում: Ո՞չ-

1) Մարկ. Թ. 42, 43, 47:

դարմանալին այն է, որ այդ սաստը արտասանել է նա, Ով որ մեզ համար խաչուել է, նա, Ով որ մեզ ստել է, թէ Եւր հայրը հոգս է քաշում երկնային թռչունների մասին, նա, Ով որ կամենում է, որ ոչ ոք չկորչի, այլ ամէնքը զոջան: Ո՛հ, արգար դատապարտութեան ձայնը աւելի ևս սոսկալի է այն պատճառով, որ յուրեմանական Սիրոյ շրթունքներից է լսվում: Հապա էլ ո՞ր տեղից պիտի ունենանք անպատիժ մնալու յոյր: Միթէ մենք աւելի արգար ենք մեր Փրկչից: Միթէ մենք աւելի քնքոյշ սրտով ենք սիրում ընկերին, աւելի փոյթ ունինք մեր ընկերների հոգու մասին, քան նա: Ինչ սոսկալի բան է մտածել անգամ, թէ աւելի լաւ կը լինէր, եթէ ոմանք չծնուէին, եթէ այն մարդկերանցից շատերը, որոնք հիացել են կապոյտ երկնքից, խաղացել են կանաչ մարգերի վերայ, որոնք երբեմն մանուկ են եղել իրանց գեղեցիկ անմեղութեան ամենայն սրբութեամբ, որոնք իրանց սպիտակափայլ թաթիկները բարձրացուցել են, աղօթք մըմնջելով առ երկնային Հայրը, — եթէ շատերը, առում ենք, աշխարհի լոյսը տետած չլինէին, այդ ուելի լաւ կլինէր. ո՛հ, ինչ զարհուրելի միտք է: Բայց Քրիստոս ասել է այդ խօսքը 1): Եւ իրօք, ի՛նչու համար բաբոյական օրէնքը ներկայի մէջ հատուցում ունենալով, ապագայի նկատմամբ անմտութիւն են հռչակվում նորագոյն աստուածաբանների կողմից: Միթէ այստեղ, երկրի վերայ, չկայ գոթաք, որ այնչափ վտտահութեամբ ժխտում ենք ապագայ կեանքից: Մենք տեսնում ենք, որ բարկութիւնն ու գարշումն, հատուցումն ու յուսահատութիւնը պատուհաս է դառնում ամենայն մարդու հոգու համար, որ չարութիւն է գործում, տեսնում ենք որ աստուածաշնչի

1) Մատ. Իջ. 24, Մարկ. ԺԴ. 21:

բոլոր դրբերը՝ Բաղդասար արքայի պալատի որմի պէս՝
այրվում են պատժի սպառնալիքներով, տեսնում ենք,
որ Աստուած այնպէս պարզօրէն յայսնեց Իւր բար-
կութիւնը մեղքի դէմ, իբրև թէ նա այդ բանը գրոշ-
մէր արեգակի վերայ և աստղերով գրէր գիշերային
երկնքի վերայ: Երբ որ այս բանը տեսնում եմ, ես
առանց քաշուելու ասում եմ. այս յանդուգն ան-
փութութիւնը հանդերձեալ կենաց մասին, այս միշտ
և միշտ աճող անտարբերութիւնը ապագայ պատժի
մասին, այս նենգաւոր և վախից ճարահատեալ փիլի-
սոփայութիւնը, թւում է ինձ մոլորութիւն մտքի և
անմտութիւն կամքի: Ա՛հ, աւելի լաւ է, որ մեզաւոր
հոգին ահ ու դողի մէջ ընկնի աշնան տերևի պէս,
քան այսպէս յանդուգն մտածէ, իբր թէ ինքն աւելի
լաւ գիտէ Աստծուց, կամ տեսնելով որ Ս. Գիրքը
բարկութիւն է սպառնում նորա վարած կենաց եղա-
նակի գէմ, նա օխալ կերպով յուսադրուի, իբր թէ
այդ բանը գթատրտութիւն է և ոչ թէ վրէժնաբու-
թիւն, ուստի և վայրենի ձիու պէս շարունակէ կա-
տաղութեամբ սանակոխ տնել տմեծայն ինչ, առանց
աջ ու ձախ նայելու:

Ապա ուրեմն, զարթի՛ր, քնած մարդ, վե՛ր կաց
մեռեալներից, և Աստուած քեզ լոյս կուտայ: Մի
ասէք սիրելիք, թէ այս բոլորը լոկ միայն կոչումն է
ահի ստորնագոյն թելադրութիւններին, իսկ դուք
այնքան խելօք էք, այնքան ուսեալ էք, այնքան զար-
գացած էք և լաւ գիտէք փիլիսոփայութիւնը, որ
ամօթ էք համարում երկիւղի ազդեցութեամբ բան
գործելու: Աստուած ասաց. «Մի լինիր իմաստուն
յաչս անձին քո, այլ երկիր ի Ցեառնէ»¹⁾: Այսպէս է
զգուշացնում Ցէրը, իսկ մենք չենք կարող արհամար-

1) Առկ Գ. 7:

Յել Նորան, Ար այսպէս զգուշացնում է: Բայց Ատուած այսպէս խիստ է խօսում, միայն սիրելով մեզ: Նա հաստատեց անդերձանելի մահուան օրէնք, վառնդի սիրում է մեզ, վառն զի բարեմիտ է դէպի մեզ, վառն զի մարդկային հոգու կարուսաք այնչափ սարսափելի է, որ մենք չենք կարողանում հասկանալ, իսկ շարժում է Նորա սննուն գթասիրութիւնը: Աւատի և Նա կամենում է փրկել մեզ, մինչև իսկ հրով: Աչ իթէ Նա է գաստապարտում, կորցնում կամ անխնամ հոգին. հագին ինքն իրան կորցնում է և դատապարտութեան է մատնում: Աչ եթէ Նա է խտանում մեք դէմ, այլ մենք ենք խտանում Նորա դէմ. ոչ եթէ Նա է զրկում Նւր սղորմութիւնից, այլ մենք ենք կորցնում սղորմութեան շնորհքը: Աւատի և, որպէս զի չմերթուինք Նորա երեոից, Ար մեր վեանքն է, Նա սովորեցնում է մեզ, թէ մեզքը մահ է, ինչպէս որ ջնութիւնը ցոյց է տալիս մեզ, որ հուրը կարող է մեզ այրել, իսկ ջրի մէջ կարող ենք խեղաուել: Մեր յեշած գէնքների խորհուրդն այն է, որ Նախագգուշացնեն մեզ, թէ մարմնական տենչք և աչքի ցանկութիւնք և կենաց հպարտութիւնք—անգութ անօրէններ են, և թէ անոնց հնազանդուելով՝ մենք կորուստ ենք պատրաստում մեզ. մեզքը ինքնախաբուութիւն է, հոգւոյ անօգուտ վաճառումն է, մեք ազնիւ, գեղեցիկ, օրհնեալ թուութեան փոխանակութիւն է այն բանով, ինչ որ մեր կործանումը պետի լինի: Այս նախագգուշութիւնները նման են այն սիրող հօր ձայնին որ տալում է իւր մալթեալ որգուն, թէ վառնած հարստութիւնն ու ագէկածեալ կեանքը՝ կը վերջանայ տխուր ուքորոսով և խոզերի կեանքով: Եւ մահուան փոխարէն Նա տուաջարկում է մեզ յաւիտենական կեանք: Մեր ամէն մէկ կամաւոր մեզքը հեռացնում է մեզ յաւիտենականութիւնից. առանց զղման անցուցած ամէն մէկ տարին

աւելի դժուարացնում է, որ բարի վախճանին հասնինք: Բայց քանի որ մենք կենդանի ենք, քանի որ հրաւէրի ձայն ենք լսում, քանի որ ստանում ենք Աստուծոյ ողորմութեան ապացոյցներ, — գուները տակաւին չեն փակուած, և մենք կարող ենք մտնել նեղ ճանապարհով: Այդ տեղ է մահուանից փրկութիւնը. այդ ամպերում տեսնում ենք ծիածանի ցալացումն, որ աւելի պայծառ է, քան ինչ որ տեսան Տապանից դուրս եկած մարդիկ: Եւային խոստացուեցաւ, թէ իւր սերմը պիտի ջախջախէ օձի գլուխը, որ նա լաւ չհասկացաւ, թէ ինչ է նշանակում: Իսկ մենք գիտենք, որ Քրիստոսը ոտի տակ կոխեց մեղքն ու սասանային: Եւայի հեռաւոր յուսոյ աստղը՝ մեզ համար փայլեց ճշմարտութեան Արեւելքում: Սաղայն մեզ շրջապատող մթութիւնից կարող ենք նորա լոյսը մտնել — միայն հաւատով և աղօթքով, միայն զղջման, մեղաց խոստովանութեան և ինքնանուաստութեան դժուար ճանապարհով: Եթէ մեղանշողի զղջումը ամբողջ կենաց պտուղ չէ, այլ բոպէական է, — այն ոչինչ է: Իոկ կատարեալ զղջումը բարերարութիւն է և կը վարձատրուի յաւիտենական կեանքով: Եւ այլ կեանք չկայ ու չպիտի լինի: Այդպիսի կեանքով ապրող մարդը՝ այլ ևս չի զգում ո՛չ սով և ո՛չ ծարաւութիւն. նա խմում է կենդանի ջրից, ճաշակում է երկնային հացից: Նորա առաջ է Աստուծոյ երեսի լոյսը, որտեղից բղխում է նորա Հոգւոյ սրբազնագոյն ներգործութիւնը: Այս է միակ երջանկութիւն, որ բաց է մեր առաջ: Առանց այդ երջանկութեան՝ մեր երկրաւոր կեանքը, թերևս և մեր անմահութիւնը, կը լինի լոկ միայն տխուր անյաջողութիւն, անլուր անէծք: Որպէս զի այս չպատահի, Քրիստոս մեռաւ մեզ համար և Իւր մահուամբ կոխեց օձի գլուխը: Ինչպէս էլ որ եղած լինինք առաջները, ինչպէս էլ որ վատ լինինք

այժմ, դեռ գարձեալ կարող ենք մատչիլ Ամենասիրեցեալի առաջ, Եւ այդպիսի խոնարհ զղջմամբ կարող ենք այն աղբիւրը փնտռել, որ մեղքից և անսրբութիւնից լուացուելու համար է ըզխում. մենք կարող ենք վեր կենալ և գնալ առ Աստուած մեր, որոյ գէժ յաճախակի և այնչափ ծանր մեղանշել ենք, գնալ մեծագոյն ինքնադատութեամբ, և նա կարող է մեզ վստահութիւն պարգևել, թէ մենք լուացած սրբացած արդարացած ենք յանուն Յիսուսի Քրիստոսի և Հոգւոյն Ցեառն:

ԳՆԵՑԻՔ ԶՂՆԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ*)

«Եկ զկնի իմ, և թոյլ տուր մեռելոցն թաղել զմեռեալս իւրեանց» 1): Այս էր մեր Տէր Յիսուսի պատասխանը Իւր աշակերտներից մէկին, ինչպէս ասում է հին աւանդութիւնը (Պղեմ. Աղեք.) Փիլիպպոս առաքեալին, որ նախ քան Նորան հետեւելու, ուղեց թաղել իւր հօրը: Եւ տարակոյտ չկայ, թէ այս հրամանի նշանակութիւնը ինչ պիտի լինէր: «Ի ու ապրում ես մարմնական և հոգեկան մահուան աշխարհում. դու կոչուած ես կենաց արքայութեան մէջ՝ թոյլ տուր հոգևով մեռեալներին, որ մարմնով մեռեալները թաղեն: Իսկ դու եկ զկնի իմ»:

Ո՞վքեր էին հոգևով մեռեալները մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի ժամանակ: Հասարակութեան ստորին խաւում կային վտանգաւոր կարգի մարդիկ—մեղաւորներ և անառակ կանայք, անհաւատարիմ ծառաներ և գժգոհ մշակներ, անգութ և կոպիտ զինւորներ, ցած կաշառակեր—մաքսաւորներ: Ահա Քրիստոսը աշխատում է դոցա շրջանի մէջ, որ և Նորան ընդունեցին ջերմ սիրով և շնորհակալութեամբ, երկիւղածութեամբ, զզմամբ և արաստուելով: Աւելի անտար-

*) Խօսուել է ուսանողների առաջ:

1) Մատ. Ը. 22:

բերութեամբ և կուրութեամբ վերաբերեցին նորան՝ հասարակութեան բարձր դասակարգերը: Բոքս իրանց անձը համարում էին միւս բոլորից բարձր, և իրանց արտաքին լաւութիւնը ցոյց էին տալիս կեղծաւորութեան և փքած հպարտութեան սուտ փայլով: Բոքս մէջն էին թեթեամիտ, կուշտ ուտող սաղսկեցիք, որ չէին հաւատում ոչ հրեշտակ և ոչ հոգի, զգոյշ հերովդիականներ, որոնց ջանքն ու փոյթը միայն իրանց հանգստութիւնն ու յաջողութիւնն էր, ուղղադաւան համարուող դպիրներ, որ ամենայն նախանձախնդրութեամբ պաշտպանում էին օրէնքի տառը, խոր տգիտութեան մէջ մնալով բուն իմաստի մասին: Էին այտտեղ նաև պերճաւիրութեամբ ու ինքնահաւան քահանայներ և զևտացիներ, որ սառնասիրտ կերպով վիրաւորեալներին թողնում էին տագնապի մէջ, ուխտադրուժ և անձնապաշտ փարիսեցիներ, որ իրանց բոլոր հեղինակութեամբ պահպանում էին խեղաթիւրած աւանդութիւնը, որ պատրաստ էին շահուել և՛ ժողովրդեան տգիտութիւնից, և՛ տիրող իշխանութիւնից, որպէսզի ստնակոխ ունեն ճշմարտութիւնը և ճշմարտութիւն պաշտողներին: Ահա մեռեալների այս ժողովից մեր Յէր Յիսուսը կոչեց Եւր աշակերտին, և Եւր հրաւերը հնչում է մինչև այսօր:

Մեր ժամանակը, նման այն ժամանակին, երբ որ երկրի վերայ ապրում էր Յիսուս, նոյնպէս զարգարուած է արտաքին, ձևապաշտ կրօնասիրութեամբ, և ով որ ուզում է Քրիստոսին հետեւել, պէտք է նմանապէս թոյլ տայ «մեռելոյն թաղել զմեռեալս իւրեանց»: Քրիստոնէութիւնը եղել է բարձր, վսեմ, հերոսական կրօն: Բայց որքան սակաւ վեհութիւն և հերոսականութիւն կայ մեզ շրջապատող հասարակութեան մէջ, աւանդ, որքան սակաւ է նոյն իսկ մեր սեպհական սրտում: «Եկ, շունչ, ի չորից հողմոց, և

փշեա ի մեռեալս յայտոսիկ և կեցցեն » 1) : Փոխանակ բարձր բարոյականութեան՝ մենք տեսնում ենք զգուշաւոր՝ աշխարհական հնարիմացութիւն՝ փոխանակ քաջատիրտ քրիստոնէական ազքատութեան—հարստանալու ծարաւի անմիա կատարի մրցութեան : Գրիստոնէական զգաստ անձնութեան տեղ բռնել է աւելի և աւելի տարածուող և քնքշացնող շռայլութիւնը : Փոխանակ պատուական քրիստոնէական ազնուութեան՝ փոխանակ Աստուածահաճոյ կենաց՝ սկսուել է ցածութիւնն ու թուլութիւնը : որոնք յիշեցնում են օձի համար ասած գատավճիւրք : « ի վերայ որովայնի քո գնացես » և հող կերիցես զամենայն աւուրս կենաց քո » : Ափոփոս՝ մեղ շրջապատում են անուամբ միայն քրիստոնեաներ : Գրիստոնէութեան այն մեծ զօրութիւնը՝ որ ներգործում էր հասարակութեանց սրտի վերայ՝ այժմ ունի միայն պայմանաւոր նշանակութիւն : Եւ եթէ ճշմարիտ հաւատոյ յարութիւնը առաջ չբերէ հաւատացեալներէ աւելի ազնուական եռանդ՝ նորնոր բարերար Զանքեր՝ ապա ուրեմն զարձեալ պէտք է բարբառէ ազգերը սասանեցնող ձայն՝ մաքառման կոչող ձայն : Այդ ձայնը չպէտք է նմանուի քնքոյշ շուկի՝ այլ պէտք է յիշեցնէ հրեշտակապետի փող և Աստուծոյ անեղութիւն : « Թոյլ տուր մեռելոցն թաղել զմեռեալս իւրեանց » :

Ա. Ո՛ւր պէտք է գնանք Գրիստոսի յետև : Ըստ հոգւոյ՝ և ոչ թէ ըստ գրի՝ մենք պէտք է այն ճանապարհով գնանք՝ որով նա է ընթացել երկրի վերայ : Այդ էր ինքնութեան՝ ազքատութեան ճանապարհը : Գրիստոս չօւնէր պատուարանք՝ նորան անարգեցին ցածահոգիները՝ արհամարհեցին հպարտները : Զենք ծածկում՝ այդ ճանապարհի վերայ վարդ չի

1) Եգ. 15. 9 :

ցանած: Այդ է դժուարակիր, բայց երջանկութեան տանող ճանապարհ: Այդ ճանապարհով են գնացել ամենավսեմ, ամենաազնիւ մարդիկ, որոնք յաւիտեանականութիւնը տեսնում էին ոչ միայն հանդերձելու, այլ կարծես թէ աներևոյթ կերպով իրազործուած² նաև ներկայում: Սակայն որքան բազմաթիւ են, որքան բազմաձաւալած են մահկանացուներու աշխարհային պահանջները, շահերը, կեղծ առարկութիւնները: Եւ որպիսի տենդային հապճեպով ամէնքը հետամուտ են այդ բաներին: Ի՞նչպիսի մշտական հոգսեր են ծնանում անոնք: Մինչդեռ պատուէրը շատ պարզ է: Մենք չենք կարող Աստուծոյ ծառայել և մամոնային³ եւ թէ միայն խօսքով չենք հետևում Քրիստոսի վարդապետութեան մենք պէտք է անտարբեր լինինք դէպի աշխարհ և անոր շահերը, պէտք է գոհանանք աղքատութեան և հալածանաց երանութեամբ այն դէպքում, ուր որ այդպիսի բախտ է վիճակուած մեզ: Քրիստոս կարճ որոտացող խօսքերով և ապա լուռ յանդիմանութեամբ դատապարտեց դիւրստաց հարստութիւնը և եպիկուրեան ներողամտութիւնը դէպի անձը, որ մենք բնաւ վատ բան չենք համարում: Նա նկարագրեց այն մեծատան մռայլ պատկերը, որ առաջ ոտվոր էր ծիրանի և բեհեղ հագնիլ և հանապազ ուրախ լինել, բայց յետոյ տեղափոխուել էր դժոխքը ուր նա չկարողացաւ գովացուցանել իւր լեզուն և պապակիվում էր դժոխքի տապից⁴): Միթէ երկնային ամենակարող թագաւորը այոպէս վարվում է այն պատճառով, որ զլանում է ուր և է քաղցրութիւն վայելել տալու այնպիսի չնչին հիւլէներին, ինչպէս որ մենք ենք: Ա՛յ, նա գիտէ, որ անմիտների յաշողութիւնը կորստաբեր է, որ մարմնական կոշտ ու կոպիտ

1) Դուկ. ժՁ. 19:

փարթամութիւնը, խոտորուած մաքի ուրախութիւնները չեն երջանկացնում, այլ միայն ապականում են սիրաը, որ անընդունակ է դառնում հասկանալ Աստուծոյ սրբութիւնը և կատարել Նորա գործը: Եթէ Քրիստոսի խրատները կարօտ լինէին հաստատութեան, մենք կարող ենք այն գտնել բազմաթիւ դէպքերում: Պատմութեան իւրաքանչիւր էջը լի է յուսախաբ թագաւորների և աշխարհամարդերի տրտունջներով: Ունայնութիւն ունայնութեան, ամենայն ինչ ունայնութիւն է — բացականչում է խոնջացած Սողոմոնը: «Հանգիստ, յաղթական և փայլուն թագաւորութեանս յիսուն տարիներէց՝ միայն երկու շաբաթը կոչում եմ անպղտոր, խոկանչէս բախտաւոր» զրում էր Աբդուրահմանը: «Ես տեսայ զրազբաղութեան և զուարճութեան անմիտ շրջանը և հեռացայ այդ բանից» ասաց պերճախօս, գեղեցիկ Բոլինբրոկը: «Ես ճաշակեցի աշխարհի բոլոր քաղցրութիւնները և չեմ ամոստում, որ այն ամէնը կորուսի»: «Աշխարհում այնպիսի բան չկայ, ի սէր որոյ արժենար ապրել»: հառաչելով ասում է մեր ժամանակի մեծագոյն մարդը, Լոնդոնի փողոցներով անցնելիս: Եւ իրօք, այս ճշմարիտ է երկրաւոր հրապոյրների նկատմամբ Աստուած մարդուն հոգի է տուել, որ չի կարող գտնուիլ այսպիսի մանր բաներից: Բայց այդ խօսքերը անարատ են քրիստոնէական կենաց նկատմամբ: Անթիւ անհամար բաներ կան, ի սէր որոց արժէ ապրել: Աղնուութիւնն ու ճշմարտութիւնը, բարձր նպատակներ, սիրով առատաբուխ սիրաը, — այս բոլորը քաղցրացնում է կենաց դառն բաժակը: Բախտը կարող է մեզնից թռչիլ, զուարճութիւնը ձանձրացնել մեզ վրա անհասանելի դառնալ, բարեկամը կարող է դաւաճանել, փառքը անփառութիւն դառնալ, բայց Աստուծուն ծառայելու հնարաւորութիւնը երբէք չի սչնչանայ, և

առ Աստուած սէրը երբէք չի մերժուի:

Եթէ ուրեմն մենք ուզում ենք Քրիստոսին հետեւել, պէտք է մեզանց բոլոր երկրաւոր ստոր ցանկութիւնները թափ տանք: որպէս աւելորդ թող մահկանացիներին վերայ: Այս է վարդապետել մեզ Քրիստոս և այդպէս էլ ապրել Ինքը: Գուք երեւի ուշադրութիւն էք դարձրել, եղբարք, այն հանգամանքի վերայ, որ Նորա երկրաւոր կենաց միայն վերջին երեք տարիների մասին շատ ու քիչ տեղեկութիւն ունինք: Իսկ Նորա մանկութիւնից սկսած մինչև կատարեալ հասունութիւնը, այսինքն այն ժամանակից ոկսած, երբ որ Նորան տեսնում ենք երկոտասանամեայ հասակով տաճարի մէջ քարոզելիս, մինչև այն ժամանակը, երբ որ Նա մկրտուեցաւ Յովհաննէս Կարապետի ձեռքով, մեր բոլոր տեղեկութիւնները Նորա մտին ընդ ամէնը միայն մի բառ է, որ թէպէտ և մեկնիչները փորձել են դուրս ձգել, բայց և այնպէս Մարկոսի Աւետարանի մէջ մնացել է: Այդ բառը, որով յոյս է սփռվում Նորա կեանքի շրջապատող մթութեան մէջ, — է հիւսն» *): Յիրաւի, հիւսն է: Այո՛, մի աղքատ Գալիլիացի շինակաւնի տունը, ուր անշուշտ ոչ աւելի քան միայն մի սենեակ կար, որի ամբողջ կահկարասիքը ոչ այլ ինչ էր, բայց եթէ կապերտ, մի քանի կաւէ ամաններ, ներկուած տախտակի սնտուկ — ասում ենք, այս տունն էր Տէր Աստուծո՛ւ Արդևոյ Մարդոյ բնակարանը, երբ որ Նա ապրում էր երկրի վերայ: Նա իւր խոնարհ արհեստով ապրուստ էր վաստակում Իւր և Իւր Մօր համար: Յընթացս երեսուն ամաց Նա, անյայտ մնալով, հիւս-

*) Մարկ. 2. 3. փոխանակ «Ո՛չ, աւս ձեռուկ հիւսանն եւ որդի Մարեմայ» — շատերի ընթերցումովք այսպես հ. «Ո՛չ, աւս է հիւսնն, որդի Մարեմայ»:

Նութիւն էր անուժ մի ամենատեղի դիւզի խանութում, մի ատելի գաւառում, որ մի ատելի և յաղթուած երկրի մասն էր կազմում: Ահա աստուածային խոնարհութեան օրինակ: Մենք կամապաշտ ենք, մեծամիտ ենք, միշտ հոգսերի մէջ ենք, մենք սնտի ենք, զարդարվում ենք, ապրում և շարժվում ենք անհուն ոչնչական կեանքով: Այսպէս չէր ապրում Նա, որոյ օրինակին որ մենք պարտաւոր ենք հետևելու: Նորա համար բաւական էր հելսան խանութը: Պրծող փառասիրութիւնը չէր յուզում Նորա անգործ հոգին. փայլագ կատաղութիւնը չէր պատառում Նորա արգարսէր սերտը: Թէ՛ յետոյ Իւր փառաւորութեան ժամանակ, ե թէ՛ աւանդ Իւր խոնարհութեան վիճակում, Նորա հոգին միշտ այնտեղ էր, ուր մեզ հրաւիրում է: Երբ որ աշխարհի թագաւորութիւններն ու փառքը Նորա սաքի առաջ էին անապատում, Նա այն անտուն և անպատասպար աղքատը, մերժեց Իւր հայաքցներին անարժան, այդպիսի փորձութիւնը: Հէնց մի և Նոյն ժամանակներում ապրում էր մի մարդ, որին ուստանան այդ բոլորը տուել էր, մի միակեծան բռնակալ, աստուածացուցած, անմատչելի կայր, որ ինչպէս նկարագրում է Գեբրոն պատմագիրը, « միանգամայն և՛ քուրմ էր, և՛ անաստուած, և՛ աստուած էր »: Նա ձանձրացել և զղուել էր երկրի կառավարութեան հոգսերից, թողեց այդ բաներն ու հեռացաւ. աշխարհից՝ ամենագեղեցիկ կղզիներից մէկը: Այն տեղ, բիւրեղեայ ծովի ջրերով սղոզուով կղզու քարայրերի մէջ շրջապատեց իւր անձը ամենայն հնարաւոր պերճութիւններով և փարթամութեամբ, Պիրկէի բաժակից խմեց այն բոլոր քաղցրութիւնները, ինչ որ կարող է ստեղծել իշացած երևակայութիւնը: Իսկ յետոյ: Թող պատասխանէ Պլենիոս պատմագիրը— « նա մարգկանցեց ամենամուայն էր » (tristissimus, ut constat hominum):

Ահա թէ ինքը անձամբ ինչ է գրում իւր շողօրորթող ծերակուտին. «Թող աստուածներն ու աստուածուհիներն ինձ պատուհասեն աւելի վատթարագոյն մահուամբ, քան ինչ որ ես կրում եմ ամենայն օր . . . » : « Ուրեմն, ասում է Տակիտոսը, ոչ հարստութիւնը, և ոչ միայնակութիւնը նորան չփրկեցին մեղքերով լրկուած հոգու յուսահատութիւնից » :

Եթէ մենք հանդիսատես ենք, թէ՛ մեր ապականաւ մեծ քաղաքների բնակիչներից մեծ մասը ինչպէ՞ս հպարտութեամբ, գոլարձութիւններին հետամուտ լինելով, մամոնային պաշտելով են ապրում, թէ՛ դժբախչ բաների են ձգտում և ինչեր են սիրում, — մենք իրաւունք ունենք պնդելու թէ՛ դոքա իրանց կենաց օրինակ են համարում ոչ թէ խաչեցեալը, այլ հռովմայեցոց կայսրը: Ամենայն ոք գոցա կը համարէ հետևող Յիբերիոսի և ոչ թէ Քրիստոսի: Ո՛հ եթէ շատ լինէին այնպիսի մարդիկ, որ արդար գործի համար անտրտունջ սրտով զոհէին այն բանը, ինչ որ հասարակաց անունով « շահ » է կոչվում, և այդպէս ազնիւ օրինակ տային ընկերներին: Եթէ մարդիկ գտնուէին, քացարձակ կերպով հարստութիւնից հրաժարուող ի սէր ճշմարտութեան, ազատութեան, խղճի: Եթէ շատ լինէին Քովմաս Ակուիտանացու աղօթքը կրկնող մարդիկ, թէ՛ « Տուր ինձ, Տէր Աստուած, սրտի այնպիսի ազնուութիւն », որ անմատչելի դառնայ երկրաւոր հակումներին, մարդիկ, որ հարստութիւնը արհամարհէին Ս. Էդմոնդի պէս, որ միշտ իւր գրամբ պատուհանի վերայ էր թողնում հողի հետ խառնած, ասելով. « Մոխիրը մոխրին, հողը հողին »: Առաջուայ դարերում աւելի էին պատահում այսպիսի օրինակներ: Եթէ աշխարհում չկայ աւելի բարձր, լաւագոյն, ազնուագոյն, խելացի առաքինութիւն, քան մեր մամոնայապաշտութիւնը, հապա ոչ միայն սուտ է Ս. Գիբբը:

այլ ժամանակ է, որ ասինք, թէ « պատուհանք բացած-
յերկնից, և շարժեացին հիմունք երկրի »¹⁾ :

Բ. Աւրեմն զկնի Քրիստոսի գնալու համար նախ-
հարկաւոր է անձնագոհութիւն ունենալ, ապա յանձն-
առնել աշխատութիւն: Այս բանում էլ Նորա վարքը
մեզ օրինակ պիտի լինի: Եթէ մենք ինքներս այդ բանը
չնկատէինք, Եւր խօսքերը կատարելապէս հաստատում
են Նորա կենաց խորհուրդը: Էլ տարակոյս չկայ, թէ
ինչ նշանակութիւն ունին երկու որդոց, այգու մշա-
կաց, անհաւատարիմ ծառայի առակները և անպտուղ
ծառերի խիտ դատապարտութիւնը: Դրախտի մէջ
առաջին օրէնքն էր « աշխատութիւն »: Թէպէտ այ-
նուհետեւ աշխատութիւնը, իրեւ պատիժ ծանր լուծ-
դարձաւ, սակայն հնազանդ հոգու համար՝ պատուա-
ւոր և բարբար գործ է դառնում: « Այս է, ասում է
Ռսկէբերանը, դառնաբեր սլաք, որ առաքում է Աս-
տուծոյ քնքոյշ ձեռքը »: Բայց աշխատութիւնը պէտք
է յարգել ինչպէս հարկն է: Մարդս պէտք է աշխատէ
Աստուծոյ այգու մէջ և Աստուծոյ համար: Հազարա-
ւոր մարդիկ աշխատում են ստրկի պէս, ակամայ-
կարծիս թէ կենքի մեքենական սովորութիւնը կա-
տարելով, Նոքա աշխատում են ոչ թէ պարտականու-
թեան զգացումից թելադրուած, ոչ թէ ի փառս Աս-
տուծոյ, ոչ թէ յօգուտ մարդկանց, այլ անձնական
չնչին շահերի համար: Այս տեսակ աշխատութիւնը
շատ բանով բարձր չէ ծուլութիւնից. եթէ այդպիսի
աշխատութիւնը չի փչացնում մարդուն, բայց ան-
շուշտ ցամաքեցնում է սիրտը: Աստուած այդպիսի
աշխատութիւն չի օրհնում, ուստի և յաճախակի ամ-
բողջ կենաց աշխատութիւնը անհետք կորչում է: Նոյն-
իսկ յաջողութեան ժամանակ չի բերում՝ երջանկու-

1). Նս. ԻԳ. 18:

Թիւն և ապագայ բարօրութեան յոյս: Իսկ միւս կողմից մեծագոյն երջանկութիւն բերող այլ ճանապարհ չկայ, բայց եթէ բարձր խորհուրդներ ունենալ և ամենայն սրտով ընծայել անձը Աստուծոյ ծառայութեան: Այսպիսի աշխատութեան նուիրած մարդը, կանխաւ պէտք է գիտենայ, թէ երբէք այնքան չի ապրի, որ իւր աշխատութեան պտուղները տեսնէ: Նորան վիճակուած է անարգանք, ծածուկ ատելութիւն և մըշտական ընդդիմութիւն: Նորան սպասում է երկրուոր ըլլոր առաւելութիւնների կորուստ, մշտական անհանգստութիւն և հոգսեր: Բայց եթէ հաւատում է Աստուծուն, եթէ գէթ փոքր ինչ աշխատում է հետևել Քրիստոսի օրինակին, — նա զուրկ չի լինի ներքին մըխիթարութիւնից, որ աւելի բարձր և քաղցր է, քան բախտաւորութիւնը: Նա ժամանակ չի ունենայ այլ մտածմանց համար, ամենայն օր այնպէս կաշխատէ, կարծես թէ յաւիտեանս ապրելու յոյս ունի, և կապրի՝ ամենայն բոպէ պատրաստ գտնուելով մեռնելու համար: Կէնտէրքերիի Էամունգն՝ ասում է, թէ երբ որ բախտաւոր խոնջացածը երեկոյեան քուն է մըտնում, Տէր Աստուծու հրեշտակները ըբրում են նորան օրհնութիւն և փակում են նորա հոգսերով լի սիրտը: Օրուայ նեղութիւնը վերջացել է, հնչվում է երեկոյեան երգ, աշխատութիւնը կատարուել է, հանգիստը սպասում է նորան երկնային ապարանքում, և Աստուծո՛ւ իւր սիրեցեալին առաքում է նինջ:

Արդ այսպիսի կենաց համար կոչվում էք և դուք, և երանի ձեզ, եթէ այժմէն իսկ հետևէք այդ կոչման: Ուսման մէջ անցուցած ձեր կենաց պայծառ տարիները կարող են խիստ բարեբար լինել ձեզ համար: Այդ ժամանակ դուք կարող էք ստանալ գիտութիւն, զգացմանց ազնուութիւն, ինքնիշխանութիւն մանաւանդ կարող էք իմանալ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի ողոր-

մութիւնն ու վարդապետութիւնը: Այդ տարիքը արագ կանցնի, բայց ներքին խաղաղութեան անսպառ աղբիւրը՝ երկար ժամանակ կը պահուի ձեր մէջ, և որպիսեանի կը լինի ձեզ մանաւանդ այն տարիքներում, երբ որ աւելի տաժանելի և մեծապէս պատասխանատու կեանք կը վարէք: Բայց միւտ կողմից, չլինի թէ այդ տարիները « մարախի կերած » տարիներ ¹⁾ դառնան, ծանրաբեռնած պարտքերով, ուշք ու միտք կորցրած կեանքով, խենդութիւններով և անհոգութեամբ անցուցած, տարիներ, երբ որ երիտասարդութիւնը սերով տալիս է ռատանային իւր երեխայիք պատուհները, ասրիներ, երբ որ և՛ ծուլութիւնը, և՛ սուտ աճօթը, և՛ անմիտ երկիւղը, և՛ նոյն իսկ զուարճութիւնները—մահուան սերմեր են պատրաստում:

Իսկ որովհետև մեր կենաց երէկեան օրերը ծնանում են բազմաթիւ « վաղուի » օրեր, միշտ երկիւղ կարելի է ունենալ, թէ օրհնութեան փոխանակ անէծք բերող տարիքը՝ վատթար կենաց պատճառ կը դառնայ: Իւր էսութեամբ համալսարանի կոչումն է զարգացնել այնպիսի մտաւոր տոկութիւն, որ ուղղուած լինի Աստուծոյ յիսուաւորութեան և մարդկային օգտին: Արդ ո՞ր իւր բանականութեան զարգացումը անփոյթ է թողնում, կրփնակի մեղք է գործում: Գեանքը խաղ և զոտարճալիք չէ, և անոր մէջ կան այնպիսի վսեմ հանգամանքներ, ինչպէս են մեղք և հոգի:

Ձեզանից ով որ համալսարանը դարձնում է զուարճութեան տեղի, ով որ բարձր նպատակները զոհում է մարմնական վարժութիւններին, նա ապրում է անարժան իւր անձին, անարժան այն բարձր հասարակութեան, որին որ ինքը պատկանում է, անարժան քրիստոնէական կոչման բարձր պահանջներին: Անցան

1) Յովել, Ա. 4. եւ շարունակութիւն:

այն օրերը, երբ որ ջէնտլմէնը կարող էր ազէտ լինելու որ ձգտում է միայն մարմնական մրցութիւններում հռչակ ստանալ, թափուր է լաւազոյն աղնուլթեան փառատիրութիւնից: Յամենայն դէպոյ՝ մի քանի տարի անցնելուց յետոյ՝ նորա ոյժերը կը թուլանան, իսկ այնուհետև նաև իսպառ կոչնչանան: Թող այդպիսին խորհէ, արդեօք զկնի Բրիտտոսի է գնում, կամ իրան չի վերաբերում հանգիստաւոր նախազգուշութիւնը, թէ «ով որ ուշք ու միտք չի հաւաքում, — մեռեալներին հասարակութեան մէջ է մնում»:

Գ. Գուք աւելի լաւ գիտէք, եզրաքը, արդեօք ձեր մէջ կան այնպիսիք, որոնք կարօտ են այդպիսի նախազգուշութեան: Միթէ հարկաւոր է աւելացնել, որ Բրիտտոսից անձնուրացութեան և աշխատութեան օրինակ առնելու ցանկացողը՝ պէտք է մտաց յափշտակութիւն ևս ունենայ, պէտք է միտտուած լինի Սուրբ Հօգով և հրով: Այս դէպքումն էլ նա պէտք է մեռեալներին թողնէ, որ թաղեն իրանց մեռեալներին: Աշխարհային մեռեալները չեն սիրում յափշտակութիւն: «Գլխաւոր բանն է քիչ փոյթ ու եռանգ՝ քիչ ջերմութիւն»: ասում է խելօք, խորամանկ, յաջողութեան հասած պետական մարդը, Տալէյրանը: Իսկ Սուրբ առաքեալ Պաւղոսն ասում է «Հօգւով եռացէք», ասենք, թէ ջերմ եղէք հոգով¹⁾: Այդ բառը ասել է ոչ թէ ցուցասէր Ատտիկեցին, և ոչ թէ երկայն պարեգօտ փարիսեցին: Այսչայն խօսքերից մէկն է, որ նման են որոտման: Երբէք աշխարհը այնչափ կարօտ չի եղել յափշտակութեան, քան այժմ: Այն անարգուած է, բայց միայն այն կը փրկէ աշխարհը:

Այժմեան գարը լի է թերահաւատութեամբ, գատարկութեամբ, լրբութեամբ, բայց այս ամէնը

1) Հո. ժբ. 11, Գործ. ժԸ. 28:

անկման իսկական նշաններ են: Իսկ անկման ժամո-
նակներում պէտք չեն մեղրածոր, քնաբեր ձայների,
քաղաքավարական դեղեր, շողջորթական բառեր:
Այլ հարկաւոր է կենդանի եռանդ, բուռն կերպով
յառաջ մղուող՝ և ոչ թէ լճացող՝ ոգևորութիւն:

«Մարգարէ» յայտնող երբայեցերէն բառը այն-
պիտի արմատից է ծագում, որ նշանակում է «կրակի
վերայ ջրի պէս եռալ»: Ժողովուրդը ճշմարիտ մար-
գարէին այն նշանով է որոշում և ճանաչում սուս
մարգարէների մէջ, որ նորա ողջակէզի վերայ երկնից
հուր է ընկնում, իոկ սոցա ողջակէզի վերայ՝ ոչ¹⁾:
Լեթանոսներն էլ կարծում էին, թէ իրանց պատգա-
մախօսները ատանող են և աստուածային զօրութիւն
են զգեցած:

Այո բոլորը տարօրինակ է մեզ համար, բայց
տարօրինակ չէր Ս. առաք. Պաւղոսի համար, որ (ինքն
էլ չգիտէր, արդեօք մարմնով թէ ոչ) յսփշտակուե-
ցաւ մինչև երբորգ երկինքը²⁾: Այսպիսի կրօնական
աջանչացումը ոչ ոքին տարօրինակ չի թուել, ով որ
իւր ամբողջ էութեամբ միշտ Յէր Աստու խորհուրդ-
ներով է ապրել: Եւ այսպիսիք սակաւաթիւ չեն:

Մենք այժմ խղճում ենք այդ անկերթ վայրենի
մարդկանց, որոնք բայց և այնպէս լցուած են եզել
երկնային հրով և աներևոյթ մատներով զարկած քնաբի
պէս ձայն են հնչել: Բայց մենք ապահով կարող ենք
լինել, որ հոգևոր ալեկոծութեան մրբիկները այժմ էլ
չեն յուզուի մեր կրօնական կենաց սառուցեալ մակե-
րևոյթի վերայ:

Սակայն հովացնող փոթորիկը որչափ աւելի լաւ
է, քան փտած ճահճի կանգնած ջուրը:

1) Գ. Թագ. ԺԼ. 16. եւ շար.

2) Բ. Կորն. ԺԲ. 1. եւ շար.

«Սքանչացող» անունը այժմ ծաղրական է դարձել: Մարդիկ առ հասարակ այնպէս են վարվում, որ կարծես թէ հասարակաց պարտեզումն են և չեն համարձակվում կարմիր աղիւսի խնով ծածկած շաւիղներից աւելի աջ կամ անեակ խոտորուիլ: Մեր արդէ ուզողութիւնը՝ ինչպէ՞ս որ սրամտութեամբ նկատել է ժամանակակիցներից մէկը՝ «այն է, որ աշխատում ենք բարիք գործելու ուստիկ մղումները հովացնել և սրտի առաքինութիւնները արտաքին պատշաճութեան փոխարկել»: Բայց առանց յափշտակութեան աշխարհք վաղուց կը դառնար այնպիսի ամայի անապատ, «ուր որ խլուրդի փորփրած գեանի կոյտերը մի մի սար կերևային» իսկ փշատունկը՝ մեծաշուք ծառ»: Այ մի մեծագործութիւն, ոչ մի կարևոր եղելութիւն չի կարող կատարուիլ առանց յափշտակութեան: Այգայիսի ներքին եռանդով է ոգևորվում Յովհաննէս Մկրտիչը, որ աներկիւղ կանգնում է բռնաւոր մտղասպանի և անառակ թագուհու առաջ: Նոյն եռանդով էին շնչուած մարգարէների և առաքեալների խօսքերը, որ մինչև այս օր ևս պահպանել են իրանց երկնային կրակը: Այն շնորհն եզաւ մարտիրոսների և քարոզիչների զօրավիզն, և մահակերպարան ստրուկը դարձեալ նոյն ուժով յաղթութիւն տարաւ վայրագ բանակների և հեթանոս կայսրների վերայ, որովհետև «տկարն Առասուծոյ զօրագոյն է քան զմարդիկ»¹⁾:

Ի՞նչը ոգևորեց Որիգենէսին, եթէ ոչ յափշտակութիւնը, երբ որ չորեքտասնամեայ հասակում ուզեց ստանալ մարտիրոսական պրակ, — կամ Աթանաս մեծին, երբ որ Նիցցայի ժողովում վեր կացաւ, որ բորբոքուած եռանդով յանդիմանէ մեծ հերետիկոսին:

1) Ա. Կորն. Ա. 25:

Մեր առաջ անցնում է յափշտակուածների շարք-
ահա Լուստերը՝ որ գնում է Վորմսի ժողովը՝ ուր նո-
րան սպասում է քահանաների բարկութիւնը և իշ-
խանների սպառնալիքը՝ և որ ասում է՝ եթէ քա-
ղաքի տանիքների իւրաքանչիւր կղմինդրի վերայ մի մի
սասանայ նսաած լինի՝ դարձեալ կերթայ այնտեղ-
ահա Միլտոնը՝ որ իւր մաքուր մանկութեան օրերում
զեղխութեան վերայ նայում էր այնպիսի աչքով « սրի
շանթով Գէեզին բորտուեցաւ, իսկ Սիմոն մոգը—
անիծուեցաւ »: Բահ Վայտֆիլդ, որ « ամբողջ կէտ
դարու ծիծաղների տակ » պտտում էր պանդակներն ու
տօնավաճառները՝ որպէս զի ոէր առ աստուած քա-
րոզէ անառակ կանանց և ապականուած սրիկայ
մարդկանց: Յիշենք և Էների Մարտիլային՝ որ ըստ
հասարակաց կարծեաց՝ անմտաբար թողնելով Պէմբրիջի
փառքերը՝ գնաց անյաջող քարոզութիւններ անելու
հեթանոսներին և ամենամեծ խոշտանգների մէջ մահ
գանելու: Այս մարդիկ բարձր էին կեցած հասարակ
քրիստոնէութեան մեռեալ և բթամիտ մակերևոյթից՝
իրանց չլսուած բարութեամբ և մուկուանդ հաւատով:
Նոքա նմանում էին այն հրաբուխներից մէկին — Օրի-
զաբային կամ Չիմբորազոյին — որոնց փառահեղ դա-
գաթը օդային, ովկեանի խաղաղ սփիւռների մէջ է:
Այդ սարի ծխող պտակը ասես թէ փարոս լինի՝ որ
ամայի լալեծուփ ծովի մէջ նաւորդիներին լուսսու-
րում է շատ հեռու:

Երբ որ մեր ստորաբարշ զուարճութիւնները վեր-
ջանան՝ մեր աղքատիկ անտեսութիւնները ցնդուեն,
մեր տղայական պարծանքները մոռացուին կամ յիշե-
լու ժամանակ միայն ժպիտ յարուցանեն, և երբ որ
մենք հեռու քաշուած լինենք այն մեծ ամբոխի մէջ,
որ թերևս սիրել է Աստուծոն փոքր ինչ, սակայն
մամոնային՝ ևս աւելի, — այն ժամանակ յիշատակած

մարգիկ) որ միշտ արհամարուել են, մերժուել են, այն հաւատարիմները թէ և ոչ հռչակուածները, այն հասարակ, սոսկական անյայտ մնացած մարգիկ, որոնց բերանով օրհնուիլ կը ցանկային նոյն իսկ եպիսկոպոսները, կը կոչուեն թագաւորներից և յաղթողներից, քահանաներից և ուսումնականներից առաջ՝ ներկայանալու Փրկչին, սր Իրան գործակիցներ ընտրեց ոչ թէ փարիսեցիների և դպիրների միջից, այլ նորոգուած ազգերի հսնով վարձատրեց ձկնորս Պետրոսի ջերմաւանդութիւնը և Պաւղոսի ու Յովհաննիսի անհուն սէրը:

Դուք ևս եթէ կամենում էք Փրկչին հետեւել, պէտք է նայնպիսի սիրով հակուիք: Իսկ եթէ կամենում էք միայն ուտել և խմել, արծաթ դիպել, յաջողութիւն ունենալ, արդէն կոխոտած դիւրիւն և հանգիստ ճանապարհով ընթանալ, պաշտելով աշխարհի բոլոր կուռքերը, երբէք չմերկացնելով աշխարհի կեղծաւորութիւնը, մի խօսքով եթէ կամենում էք ապրել այնպէս, իբր թէ դուք ձեզ էք պատկանում և Քրիստոս ձեզ չի փրկել Իւր արեամբ:—դուք կը մնաք մեռեալների դատում: Դուք կարող էք վարել պատշաճից կեանք, բայց ոչ ազնիւ կեանք: Ձեր հոգու մէջ դուք կը գերադասէք Աստուծուց աւելի մամոնան, մեծ գործերի անյաջողութիւններից աւելի ստոր յաջողութիւնները: Ձեզ համար չէ այն լուսաւոր գիտութեան ճանաչը, այն առատաբուխ օրհնութիւնը, որ վիճակուած է մոլորեալ հոգի փրկողներին: Դուք չէք կարող սիրել այն բարիքը, որ հալածվում է, ատել այն չարիքը, որ յաղթութիւն է վայելում: Ձեզ մնում են թեթեամիտ, դատարկ, անարժան զբօսանքներ, ձանձրացած, գեթո՞հ հոգեկան տրամադրութիւն, դուք անազնիւ կը լինիք դէպի ուրիշները, և դժբախտ ձեր իսկ անձից: Ձեր շուրջը կը կատարուին մեծամեծ սխրագոր-

ճուրխները, իսկ դուք մէջը անմասն կլինիք. ձեր շուրջը կը լսուին բարձր և վսեմ մաքեր, բայց ձեր պղտորած խղճի և արատաւորած սրտի մէջ անոնք արձագանք չեն գտնի: Ձեր առաջ աստուածային թափորով կանցնեն ազնիւ, սուսքինի, մեծ, իմաստուն մարդիկ, սակայն դուք նոյա թուում չէք դասուի:

Վերջ ի վերջոյ, ձեզ վրայ գունդ գունդ կը թափուին անօգուտ և անզեղ իննաց սաւցնող հոգսեր: Ձեր հոգին յագուրդից և խոնջութիւնից կը ձերանայ աւելի վաղ, քան թէ մազերով ալևորուիք: Վարելի է թէ դուք հասնիք յաջողութեան, ունենաք պատիւներ, հարստութիւն, բայց և այնպէս մեռած կը լինիք: Արդէն պատանեկութեան օրերից ձեր ճանապարհը կը ցանուի սպառուած ու ծախուած կրքերի մոխրով, բայց յամենայն դէպս դուք միշտ ծանրութիւն կը զգաք ձեր սրտի յափրանքից և պարարտութիւնից:

Իսկ հիմա տեսնե՛ք, թէ ի՞նչ կը լինի ձեր վարձքը, եթէ երթաք զինի Քրիստոսի: Բաց աննք մեր աչքերը և համոզուենք, որ քրիստոնէութիւնը աշխարհի հեռատես խոհեմութիւն չունի, երբէք յուսահատութիւնից և վշտից չի ազատում: Ձեր ծառայութիւնը ընդունելի չի լինի, եթէ վարձատրութեան մասին էք մտածում: Դուք պէտք է սիրէք պատերազմ և ոչ թէ յաղթութիւն, աշխատութիւն և ոչ թէ յաջողութիւն:

Դուք պէտք է գիտենաք, որ կը կորչիք տակաւին թշնամու ձեռքից չառնուած խրամի մէջ, և միշտ պատրաստ պիտի լինիք « ձեր կտորած սուրը յանձնելու խոնարհութեամբ և քաջ սրտով յաղթող բախտին »: Դուք չէք ստանայ աշխարհային վարձ, դուք չէք ունենայ ոչ պալատ, ոչ կառք, ոչ մարմարեայ արձան: Այս բոլորը կարող էք ձեռք բերել « անյագ եսասիրութեամբ, աշխարհավարութեամբ, խստասրտութեամբ »: Իսկ ձեր վեհագոյն վարձքը կը լինի:

արիւնաթաթախ ոտքեր, վշտակիր ճակատ, այն ևս ճաճանչազարդ, փոխանակ պսակով ծածկուած: Այսպիսի մարդը կարող է գժբախտ լինել, ինչպէս որ եղել են գրեթէ բոլոր մարգարէները, որ ապրել են աշխարհի ատելութեան և անգութ թշնամութեան մէջ, — քայց և այնպէս նա կամաւ տաքնապի մէջ կը մղուի և օրհնուած կզգայ իւր անձը: Նա է խորոց սրտէ ամենայն օր կը գոհանայ Աստուծոց, որ այդպիսի բարձր չարչարանքներէ համար արժան է համարուել: Նա այդ չարչարանքը աշխարհի ոչ մի բարութեան հետ չի փոխի: Երանի իցէ այնոցիկ, որք տրտմեցանն » 1), աշխարհի խոպանացած անապատում նոցա կերակուրը կը լինի Տէր Աստուծոյ դրախտից քաղած մանանան:

Այս օրինակներին հետեւելը աւելի հեշտ է, սիրելիք, այս յարկի տակ, ուր որ ոչ միայն ամենայն օր խօսում են Քրիստոսի մասին, այլ և որ տեղից որ շատ մարդիկ դուրս են գնացել և արդեամբ աշխատել են Նորա հետքերով ընթանալու: Դուք արժանացել էք ոչ թէ մի հասարակ տան մէջ ապրելու, այլ մի վայրում, որոյ վերայ սաւառնում է անմահ և իմաստուն մարդկանց հոգիք: Մարտիրոսները ազօթել են այս մատուռներում, այս տեղից ելած սուրբերը ապրել են վանքերում: Նոցա արժանաւոր դէմքերը պատերից այժմ նայում են մեզ վերայ:

Օդէմբորոկեան գաւթում *) ճեմում էր Բայդլին՝ յունարէն Աւետարանը ձեռքին, և անգիր սերտում էր թղթերը: Այս տեղ, Վայիուսի կոլէջում, Երեմիա Տայլորը հեղութեամբ սովորում էր այն կրակոտ և միկնոյն ժամանակ քաղցր պերճախօսութիւնը, որ յի-

1) Տովբ. ԺԳ. 18:

*) Համալսարանի զահագան կոչյմերի աւաններ:

շեցնում է քնարերգութեան անոյշ երգ: Տեառն մերոյ կողէջում Միլտոնը իւր ջահիլ և տաք սիրտը լցնում էր աստելութեամբ դէպի ամենայն ցածութիւն: Ս. երրորդութեան կողէջի գաւիթներում Գէկոնը, Նիւտոնը և Բէյն իմացան, թէ «եթէ մենք երեսի քրտինջով կատարենք Աստուծոյ գործը, նա մեզ հաղորդակեց կանէ Իւր յայտնութեան» (չորդ Բէկոնի աղօթքը):

Ապրինք այս մեծամեծ մարդկանց արժանի կերպով: Մենք էլ ձգտենք որ դասուենք այն մարդկանց կարգում, որոնք իրանց վերայ լջած Աստուծոյ Հոգւոյ շնորհով՝ եղել են Աստուծոյ որդի և մարգարէ: Սոքա այն իարտաներն են, որ ծագող ճշմարտութեան արեգակի ճառագայթները սերունդէ սերունդ ստացել և ցոլացրել են: Լաւ բան է դիտել դոցա վիայը, բայց աւելի լաւ է հայեացքը դարձնել դոցա ծագման աղբիւրին:

Ուրեմն եկէք այժմ երթանք զկնի Քրիստոսի յօժար սրտով, կամաւ, ջերմ եռանդով, լիոյթ չէ թէ մեզ ինչ է սպասում, արդեօք գովեստ թէ պարսաւ, յաջողութիւն թէ անյաջողութիւն, խաղաղութիւն թէ չարչարանք, — գնանք զկնի Նորա, որպէս զի յետոյ տեսնենք Նորա երեսը և միշտ այնտեղ լինինք, ուր որ նա է:

ՅՈՐՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՍ

«Չի եւ ինքեանք իսկ արարածքն ազատեսցին ի ծառայութենէ ապականութեան յազատութիւն:» Ը. Ը. 21.

«Գիտեմ զի ՂԵՒՏՈՒՆ խաչեցեալն խնդրէք. չէ սատ) քանզի յարեաւ, որպէս ասացն» 1): Այսպիսի քաղցր բառեր արտասանեցին հրեշտակները, դառնալով այն հաւատարիմ, սիրող հիանանց, որոնք ամէնից երկար մնացին Յիսուսի Խաչի մօտ և ամէնից աւելի վաղ եկան Նորա գերեզմանը: Այսպէս են խօսել հրեշտակային քնքոյշ ձայները, և 1800 տարի անցնելուց յետոյ ևս կրկին հնչում են, որպէս աստուածային արձագանգ խնդութեան և յուսոյ: Մեզ հասունացածներէս և ծերերէս համար Քրիստոսի Յարութեան յիշատակը այնչափ բերկրական է, որչափ որ մանկութեան ուրախութիւն է պատճառում Մնունդ աւետող զանգակի քաղցրաբարբառ զողանջիւնը:

Մանուկների համար յատուկ նշանակութիւն ունին այն տօնախմբութիւնները, որոնք յիշատակում են Յիսուսի ոտը մանկութիւնը, որ օրհնուել է Ասածուց և մարգկանցից: Յարութեան տօնը աւելի յարմարում

1) Մատ. ԻԸ. 5:

է մեզ, որ Նորա դառն բաժակի մի քանի հսթիլ խմել ենք և Նորա միրտութիւնը հրով ենք կրել: Քանի որ ճերութիւնը առաջ է գալիս, ըստ այնմ տօնի ազգած յոյսերը աւելի և աւելի նշանակութիւն են ստանում մեզ համար: Մենք յիշում ենք, թէ մեր Տէրը մեռել է, թէ մենք էլ շուտով մեռնելու ենք, թէ՛ նա «մահուամբ զմահ կոխեաց», սրպէս զի չարչարող էակների հեծժանքները ամոքէ և սիրտիէ, և ազատէ մեզ ջախջախուած թշնամու երկիւղից:

Ասում են, թէ ումենավայրենի ցեղերը մահուան մշտական երկիւղով են ապրում: Իրանց ամբողջ կենաց մէջ նոքա միայն այն են մտածում, որ փախուստ տան մահուանից: Մահուան մտածութիւնը թունաւորում է նոցա բախտաւորութիւնը: Արպէս անեղ ճիւղ մահը միշտ կանգնած է նոցա աչքի առաջ, նոյն իսկ հանգիստ և խաղաղ ժամերում: Նոքա վախենում են ոչ թէ ճգնաժամի տանջանքներից (թէպէտ այս էլ սոսկալի է), այլ մահուան գաղտնիքից, որ Ասածուց յետոյ ամենից աւելի անթափանցելի դադարներ է վասն զի «մահը հոգու վերջին խարիտեր կարելով՝ ասնում է նորան մշանջենականութեան անեղը ծովը»: Ահա թէ ինչ է նշանակում նոցա համար այն «անլեզու, անխօս սոսկումը», որի գէմ տկարանում է մարդկային համայն արիութիւնը»: Եւ միթէ զարմանալի է նոցա երկիւղը: Ա՛յ ապաքէն նոքա գաղափար չունին հանդերձեալ կենաց մասին, իսկ ի՛նչ է կեանք առանց այդպիսի գաղափարի: Արչափ չնչին և անօգուտ է այդպիսի կեանքը, որչափ ձանձրալի և անյոյս է: Այդպիսի կեանքը մի ճանապարհորդութիւն է առանց նպատակի դռներին որ ոչ մի տեղ չեն ստանում, նաէ, որ առաքատները բաց է արել՝ միայն անծանօթ ծովի խորութիւնների մէջ, կործանելու համար:

Լըջմաութեամբ նայեցէք կեանքի վերայ, և կը

տեսնէք, որ փոփոխական է, կարճատև է, տխուր է և
Նոսիս ուրախ, անհոգ երիտասարդութիւն, որի գեղեց-
կութիւնն ու իայլը՝ սակայն շատ շուտ ոչնչանում է.
ապա — պատահականութիւններ, փոփոխութիւններ,
կորուստներ, չկատարուած ըզձեր, կորած յոյսեր,
խաբուած փառասիրութիւններ, որ աւելի դառն են
լինում, երբ որ մեր երազները կատարվում են, քան
թէ անկատար մնային, այնուհետև գոյութեան մա-
քաւումն, ընտանեկան հոգսեր, դաւաճանած բորե-
կամութիւն, խանգարուած առողջութիւն, ընդունա-
կութիւնների նստմութիւն՝ անխուսափելի ծերութեան
հետ ի միադին:

Իսկ այսպիսի մըրիկների բոպէսկան դազարման
նուագներումն էլ՝ կարծես թէ անսելքներով ու ճի-
ւաղներով լցուող տան մէջ լսում ենք, որ միջանցքի
հեռաւորութիւնից ինչ որ սարսափելի քայլեր են
մերձենում, մահւան քայլեր, որ աւելի և աւելի
սաստկաձայն են հնչում, քանի որ մահն աւելի է
մերձենում:

Եւ այս բոլորը այնքան կարճ է տևում, որ մեր
մանր դիտարութիւնները անդադար ընդհատվում և
կարատվում են ոստայնանկի ձեռքի թէլի պէս. մեր
չնչին երկերը մեզանից երկար են ապրում և հասնում
են սերունդներին, որոնց յայտնի չի լինում նոյն իսկ
մեր անունը: Եւ բոլորն այս է: Մեր գոյութեան ամ-
բողջ շրջանը այս է եղել: Միթէ այստեղ պէտք է
վերջանանք: Միթէ աշխարհք եկել ենք միայն այն
խորհրդով, որ ամբսի մէջ՝ ոչ ու ձախ հրելով և
ծանրապէս ոգուրելով՝ մեր ճոնապարհը բանանք, վա-
յելենք փոքրաթիւ խաբուսիկ զուարճութիւնների
քողցրութիւնը, և ապա հեռանանք: Վայ մարդու
գլխին, եթէ այս լինէր ամէնը և աւելի ոչինչ երկրի
վերայ:

Ի՛նչ աղէտալի ընդ կը լինէր մահը, եթէ այնուհետեւ յարութիւն ի մեռելոց չլինէր: Ինչպէս սրտաքեկ պիտի լինէինք այդ բանից: Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն է քարոզութիւնն մեր ընդունայն են և հաւատաքն ձեր¹⁾: Թող մենք սուտ վկայ չլինինք Աստուծոյ, հսկ դուք տակաւին ձեր նախկին մեղքերից չփրկուած (այս ամէնը ինքնին սարսափելի է բայց ուշադրութիւն դարձրեցէք Առաքեալի խօսքի սրտամօմիկ շարունակութեան վերայ) «նոյնպէս և որ ննջեցինն ի Քրիստոս, Սորեան» : Սորեան, ի՛նչ խոր տրտմութիւն, ի՛նչ անճառելի յուսահատութիւնէ լսվում այս անլուր բառով: Հարկաւ ձեզանից շատերդ երեստարդ էք, և մեզ պէս պէտք չէք ունեցել մահուան մահճի մօտ կանգնած լինել: Բայց ամէնըդ կաքող էք դէթ զգացմամբ հասկանալ, թէ ի՛նչ կլինէր մեր վիճակը այդ ըոպէին, եթէ մենք չհաւատայինք և չգիտենայինք, թէ Քրիստոս յարուցեալ է:

Ահա անկողնում պառկած է այն մարդը, որին մենք սիրում էինք ամենայն սրտով, որ այնպէս թանկ էր մեզ համար: Նա աղնիւ էր բարի էր: Այն սակաւազիւտ մարդկանցից էր, որ մեզ սիրել են: Մեզ համար պատրաստ էր նա ամենայն զոհաբերութիւն յանձն առնելու: Քաջութեամբ և հեզութեամբ տանում էր նա բախտի ըզլոր հարուածները: Նորա կարճատե կենաց մթութեան մէջ քիչ ճառագայթներ լուսաւորեցին, թէպէտ այդ կեանքը դեղեցիկ էր և դրոշմած էր քարութեամբ և արդարութեամբ: Եւ անա ամենայն ինչ վերջացաւ: Փայլուն աչքերը խաւարեցին և ապակի դարձան: Քնքոյշ երեսը գունատուեց և սառեց: Արի և բարի սիրտը էլ չի բարասում: Նա այս կեանքին այլ ևս հաղորդակից չէ:

1) Ա. Կորն. ԺԵ. 14:

Կար ժամանակ երբ որ նա, հեռուից մեզ նկատելիս կը թուչէր տեղից և կը վազէր դէպի մեզ: Իո՞նչ այժմ նա պառկած է և չի լսում մեր սիրոյ ձայնը: Մեր ջերմ արաստուքը չի հասնում այն հոգւուն, որի լոյսը նորա մէջ հանգել է: Եթէ չկայ յարութիւն ի մեռելոց, ապա նա մեզնից դնացել է մոռացութեան մուայլ աշխարհը: Ինչ որ նորա մէջ ազնուագոյն էր, այն ամէնը կորել է, ինչպէս կը կորչի և այն ամէնը, ինչ որ կայ մեր մէջ և մեր մերձաւորներին մէջ: Ի՞նչպէս անտանելի պիտի լինէր այս կորուստը մեզ համար, եթէ չկարծէինք, թէ նա յարութեւն կուռնէ: Տրամութիւնը մեզ էլ գերեզման կը տանէր:

Ձեզանից շատերդ կարգացել էք մի յայտնի տեսիլքի նկարագրութիւնը: Այդ տեսիլքը տեսնող մարդուն պատկերացաւ եօթանասուն կամարններով մի կամուրջ, ու կապում էր մի ահագին, մեծակահակ հեղեղափ ափերը: Ոգին ասաց նորան. «Տեսած կամուրջդ մարդկային կեանք է. լաւ նայիր վերան»: Սկսեցի մտիկ տալ, շարունակում է նա, և տեսայ, որ անցորդներից շատերը թափընդափ կամրջի ասիկ էին կորչում և ընկնում էին հեղեղի ալիքների մէջ: Իսկ երբ որ ի մօտոյ նայեցի, ահասայ կամրջի մէջ հազար տեսակ ծածուկ որոգայթներ: Հէնց որ անցորդները անոնց վերայ ոտք էին կոխում, գլորվում էին ջուրը և իսկոյն ծփանքների մէջ անյայտանում էին: Սիրտս խիստ ախրեց, տեսնելով որ շատերը ուրախութեան ժամանակ անակնկալ կերպով կորչում էին: Փրկութեան համար նոքա ամէն բանից բռնում էին, ինչ որ իրանց հանդիպում էր: Շատերը վազում իրանց հրապուրող փայլուն փամփուշտների յեակեից: Եւ այն ինչ իրանց թուում էր, թէ արդէն հատել են նարատակին, շատերի ոտքը սայթաքվում էր, և նոքա չքվում էին յորձանքի մէջ: «Ո՛հ, ասացի, զուր է ստեղծուած»

մարդը. նորա վիճակն է միայն թշուառութիւն և մահ-
ապրելու ժամանակ նա չարչարվում է, և վերջը մա-
հուան կուլ է գնում »:

Երևակայեցէք, թէ ինչ ուրստիելի կեանք կլինէր
աշխարհում, եթէ մեզ չզօրացնէր ի մեռելոց յարու-
թեան հաւատքը: Այս տեսակ մտածութիւններ շատ
եմ ունեցել, երբ որ մի գերեզմանատան լեռան գլխից
նայել եմ իմ առաջ սիւռուած գեղեցիկ տեսարանի
վերայ, բայց երբէք այն աստիճան խիստ սպաւորու-
թիւն չեմ ստացել, քան երկու. օր առաջ: Իմ մտած-
մունքները նման էին մի գեղեցիկ՝ թէ և տխուր մեղե-
գու, որ այժմ ի զուր աշխատում եմ մտաբերել:

Այն հանդարտ ամառային երեկոներից մէկն էր,
որոնց խաղաղական գեղեցիկութեան համար, որ այն-
պէս հանդուտացնել զիսէ հոգսերով լի սիրտը, ան-
շուշտ պէտք է միշտ գոհանանք Առտծուց: Արեդակը
մայր էր մանուկ ոչ թէ ջերմագոյն ծիրանի հոյակա-
պութեան մէջ, այլ ամպամած, մեղմ լուսով, որ
հեղվում էր կանաչ դաշտերի վերայ: Ներքեկց, « Կրի-
կէր » խաղալու մարգագետնից, երեկոյեան թեթև հովը
հասցնում էր ականջիս ցնծութեան ծիծաղի աղաղակն
ու բւնկումը: Բնական է, որ մահուան մտածմունքից
շատ հեռու էին անմեղ ուրախութեան անձնատուր
եղած մասնակցողները:

Բայց այդպէս չէր իմ հոգու վիճակը: Նոր լսել
էի մէկի մահը, որ երեք տարի առաջ մանուկ հասա-
կում մտել էր այս յարկի տակ: Իմ շուրջը թաղուած
էին մեռեալներ, որոնց ականջին չէր հասնի ծիծաղը:
Ոտքերիս տակ, շատ մօտ թաղուած էր այն հոգու
ածիւնը, որ քիչ ժամանակ առաջ ձեր մէջն էր: Եր-
կու տարի առաջ, յիշում եմ, որ նա խեղճ այս
տարեկան տօնախմբութեամբ, անհամբերութեամբ
սպասում էր: Նա ոչ միայն ուրախներից ամենաու-

բախն էր, բայց իմ առաջին ուշադրութիւնը գրաւեց
իւր անսպառ, վարակիչ խնդութեամբ: Ես ի՛նչ կը
մտածէի այն ժամանակ, թէ այնպէս շուտ կը տեսնեմ
նորա գերեզմանի վրայ ածող ծաղիկները: Այո՛, տխուր
է այն մտածմունքը՝ թէ մարդկային կենաց լուսաւոր
քնթացքը այլ վախճան չունի, բայց եթէ մահուան
մռայլ ծովի անդունդը: Բայց ես արդէն յիշեցի, թէ
այս ենթադրութիւնը սխալ է. մարմնի համար կայ
յարութիւն, իսկ հոգու համար՝ անմահութիւն:

Մահը և որդը միշտ յաղթութիւն չեն ստանում.
մահը և մեղքը անզօր են, որոնց Աստուած Իւր ոտքի
տակ կոխեց, մեզ կեանք պարգևելու համար: Նոյն՝
բայց աւելի փառաւոր՝ մարմնով, նոյն հոգով՝ բայց
աւելի սքանչելի վեհութեամբ, կարող են սուրբել նաև
այն ժամանակ, երբ որ սահմանաւոր ժամանակը դա-
դարի կարող ենք ունենալ յաւիտենական կեանք (հա-
ւատում ենք), մկրտուած կենդանի ջրով, մաքրուած
բազմաթիւ բժերից Աստուծոյ գառուն թանկագին
արեամբ: Եւ ես յիշեցի յայտնութեան հոյակապ,
հրաշալի օրհներգութեան պէս զարմանալի բառեր, որ
կարծես թէ քերթէների ձայնով հնչում էին իմ ական-
ջում. «սչ տմենքեան ննջեսցուք, այլ ամենեքեան
նորոգեսցուք, յանկարծակի յական թօթափիլի ի փող
յեդին. քանզի փող հարկանի, և մեռեալք յարիցեն
առանց ապականութեան, և մեք նորոգեսցուք: Զի
պարտ է ապականութեանս այսմիկ զգենուլ զանա-
պականութիւն, և մահկանացուիս այսմիկ՝ զգենուլ
զանմահութիւն»¹): Մենք լսել ենք, մենք կարդացել
ենք այս բառերը մթախառն եկեղեցիներու մէջ, ար-
տասուալի աչքերով: Երբ որ յիշենք մեր սիրելիներին,
որ քնած են մեզանից հեռու գիւղերում, գերեզ-

1) Ա. Կորն. ԺԵ. 51—53:

մանատներում, — Լնդկաստանում, յիշենք նաև այս-
բառերը:

Մենք կարող ենք վերանայլ այս աշխարհի աղ-
մուկներից և ի խորոյ որտէ սքանչանալով գոչել. «Ո՛րք
է, մահ, յաղթութիւն քո. ո՛ւր է դրժողք, խայթոց,
քո»¹⁾: Այո՛, Քրիստոս յարեաւ: Ո՛հ ինչպէս այս բա-
ռերը փոխում են մարդու կենաց ամբողջ խորհուրդը:
Մերկից յետոյ արեգական լոյսը, որ թռնչուններին
քաջալերում է երգելու և կարկատիլ ջարդուած ծա-
ղիկներին կենդանութիւն է տալիս, այնքան չի փոփո-
խում տեսարանը, որքան այս բառերը մարդկային
կեանքն են փոխում: Ուրիշ ոչ մի բան աւելի ստոյգ
ապացոյց չէր կարող տալ մեզ, թէ մենք էլ յարու-
թիւն կտանենք: Այդպիսի հաւատք մեզ չէին կարող
ազդել ո՛չ մանկութեան աղօտ յիշողութիւնները, և
ո՛չ սքանչացման ըոպէների շփոթ յոյսերը:

Լին ազգերի ներքին ազգամար գուշակութիւն-
ները անմահութեան մասին, այնպիսի հանգիստութիւն-
ները, որ մարդու մտքի մէջ ինքնին ծնանում են, երբ
որ նա տեսնում է առաւօտեան արշալուսի կրկնու-
թիւնը, գարնան նորոգումը, սերմի բանիլը, կամ երբ
որ տեսնում է թիթեռ, բժոժից դուրս է գալիս և
փոքրիկ թևերով ոյժ է առնում ամառուայ արեգակի
լուսի տակ, — այս բոլորը հարկաւ կարող է մի քանի
ընտրեալների մէջ սաստիկ բաղձանք կարթուցանել:
գաղափար յղացնել ինչ որ մի հեռաւոր հնարաւորու-
թեան մասին, բայց չի կարող բոլոր խոնջացած և
չարչարած մարդկային սերնդին տալ մշտական, աղ-
նուացուցիչ համոզում, ճշմարիտ լոյս: Իսկ Քրիստոս
յարեաւ իրօք, ապա ուրեմն այժմ ունինք այն յոյսը,
ունինք այն գաղափարը, որ մեզ խաղացնում է խռո-

1) Ա. Կար. ժ. 55:

վեալ բողէներում, ունինք հաւատք, որ բարձրացնում է մեզ մինչև որդի Աստուծոյ լինելու մեծագոյն արտօնութիւնը:

Ի Բրիտանոս ննջեցեալները չեն կտրել: Ահա՛, նա-
յեցէք Փրկչի դատարկացեալ գերեզմանի վերայ, որ
պահպանում են հրեշտակները: Ձեզ համար նա խոր-
տակից բանտի շղթաները: Մտաի մի շոշափմամբ սա-
սանեցրեց երկաթէ վանդակներն ու պղնձէ դռները:
Նա ոչնչացրեց յափշտակողի տունը և գուրս հանեց
օձի խայթոցը. «չէ աստ» քանզի յարեաւ: որպէս
աս ցն»: Բողոր այս նեղ գերեզմաններում քնածները
կը զարթնեն և յարութիւն կառնուն: Մի լար տյրի-
ցած կին, այն պատկերի մասին, որ անջինջ պահեա
տրտումդ, որովհետև դու նորան կտեսնես: Մի լար,
հայր, քաջ որդուդ մասին, որ իւր արեամբ ներկել է
մահուան դաշտը: Մի լար, որը մանուկ, հանգուցեալ
մօրդ մառին, որոյ ջերմ համբոյրը այլ ևս չես գգում
ճակատիգ վերայ:

Ձեր մեռեալները կապեն. հողի տակ թաղուած-
ները յարութիւն կառնուն, նոքա բաց կանեն ծալած
թևերը, փրկուած վեր կը կենան և կը թռչեն արե-
գակի լոյսի մէջ, իրանց թողոտած հանգերձներից
թափառալով ապականութեան և մահուան անձիւնը:
Գետնից, գետից լայնասփիւռ ծովի կուտակուող ալիք-
ներից վեր կելլեն նոքա հրեշտակի փողի ձայնով: Բողոր
հանգուցեալները, և՛ խաղաղ գերեզմաններում, և՛
կռուի արիւնհանեղ գաշաբերում, և՛ դարափորններումն
ու ըուրգերում, և՛ մարմարեայ արձանների տակ և՛
քարայրերում եղածները, մեծ և փոքրը, ուրբերը
մարգարէները, առաքեալները, ամէն ժամանակի ու
աշխարհների անթիւ անհամար մարտիբոսներն ու ինք-
նակոյ հերոսները,—ամէնքը. Գառան դրոշմը ճակա-
տին՝ կազատուեն մահուան և դժոխքի իշխանութիւ-

նից: Ի՛նչ ահապին հունձք է: Ինչպէս կը ջախջախուի
և գարշապարի տակ և գետնի հետ կը հաւասարուի
վերջին թշնամին:

Դարեր շարունակ մահը հարուածում էր Տէր
Աստուգ գեղեցիկ արարածները. նա ձեռք էր բարձ-
բացնում նոյն իսկ Աստուծոյ օժեանքերի վերայ և
այնչափ անգիմադրելի էր թուում, որչափ և սոսկալի
էր: Այն ինչ որ միայն թագաւորն ու հզոր մարդիկ,
այլ և բազմամարդ փողոցի սովամահ եղած ամենաչն-
չին մուրացկանի հոգին, նոյնպէս և այն նորածին
մանկան հոգին, որ հողմի շնչի պէս մի քանի հազար
տարի առաջ անյայտացել էր՝ անզեղծ, լուսաւորուած
և անմահացած կը փրկուի մահուան սառուցեալ
ձեռքի զէնքից:

Ի՛նչ մեծ յոյս է: Ի՛նչ փոփոխութիւն է կենաց
մասին կարծիքի մէջ: Երթանք համարձակ հոգւով և
երջանիկ սրտով այս մռայլ հովտի ճանապարհով: Թէ-
պէտ ժայռերն այն տեղ ձգտում են իբանց ստուերը,
և մէջը ահարկու ուրուական է երևում, բայց և այն-
պէս ճանապարհի ծայրին մեզ համար յուսոյ դռներ
կան — անմահութեան դռներ, որ տանում են երկնային
դրախտը, ուր որ բնում են կենաց ծառեր և զղխում
են կենաց աղբիւրներ: Այտեղ՝ աղօտ պարտասուցիչ,
անհանգիստ կեանք, որ շատ անգամ վերջանում է
ախուժակսով, ոգորմամբ, հոգեւաւքով, այն տեղ՝ հոգին
բողորովին նորոգվում է բարձրագոյն գոյութեան գե-
տակցութեամբ, և Ինքն Աստուած սրբում է մեր ար-
տասուքը: Ահա թէ ինչ է Քրիստոսի յոյսը, և թէ
ինչով Քրիստոս մեզ՝ բոլոր յաղթութիւններից աւելի
բարձր է դասում. քանի որ մենք ոչ միայն յաղթում
ենք թշնամուն, այլ և սորա անէծքից մենք օրհնու-
թիւն ենք հանում, սորա բանալից պտակ և անքոյթ
ապաստան ենք ստանում: Վճանվում է ապականու-

թեամբ, աճում է անարատութեամբ, ցանվում է արհամարհութեամբ, աճում է փառաւորութեամբ, ցանվում է տկարութեամբ, աճում է զօրութեամբ, ցանվում է մարմին շնչաւոր, աճում է մարմին հոգևոր ։

Եղբարք սիրելիք, տօնելու օրեր են զալիս, երբ ամէն ինչ անսովոր կենդանութիւն պիտի ստանայ։ Գուք կարելի է կարծէք, թէ կեանքը միայն զուարճութիւն և անգործութիւն պիտի լինի, իսկ ես կուզենայի ձեր ուշքը աւելի մեծ մասժմունքների կողմը դարձնել, ցոյց տալով կենաց աւելի փառաւորութիւնն ու անեղ իրականութիւնը։

Անձնագոյութիւնը ամենալաւ օանձ է անմեղ զուարճութեան համար և ամենապատուական գոհար, որ ձեզ պիտի պահպանէ յաջողութեան արբեցութիւնից։ Կարելի է թէ չկարողանամ ցոյց տալ, ինչպէս որ ցանկանում եմ, այս տեսակ ճշմարտութիւններից ծագող կարևոր խրատները։ Ես կաղաչեմ Ս. Հոգուն, որ Նա սպաւորէ նոյն իսկ քարացած սրտերում այն ճշմարտութիւնը, թէ ինչ վատ մոլութիւններ որ ունին այժմ ձեր մարմինն ու հոգին, նոյն սպականած մարմնով և նոյն ապականած հոգով՝ դուք հանդիսանաք Աստու հրացոյտ հայեացքին, եթէ վաղօրոք չմաքրուիք։

Ձեր բոլոր մեղքերը կը հատուցուին։ Գու խաբել ես միամիտներին, դու անգութ ես եղել ամաշկոտի դէմ, խանգարել ես ջանասէրների արդար գործը, դայթակղել և ապակունել եո անմեղներին, ցաւացրել ես բարի մարդկանց, Մտածիր, թէ ինչ կը լինի վիճակդ, երբ որ Աստու անեղ դատաւորանին տեսես այն մարդուն, որին որ կենդանութեանդ ժամանակ նեղացրել ես, և եթէ նա մասնացոյց անէ քեզ և քեզանից այնքան տառապանքներ կրելուց յետոյ՝ այժմ ձայնը բարձրացնելով, ասէ. «ես մեռայ մեղա-

ւոր հոգւով և առանց զղջալու, բայց միթէ պատուհասից կազատուի՞ սա, որ իմ հոգուս մէջ առաջին անգամ ցանել է դժոխքի սերմեր»:

Էէնց այդպիսի հոգեպանների համար ասել են սիրող շրթանքները հետևեալ բառերը, որով վկայվում է, թէ դոցա համար անմահութիւնը արդարև որ նորովք պիտի լինի. «Լաւ է նմա՝ եթէ չէր իսկ ծնեալ մարդն այն»¹⁾: Եղբարք արդեօք ի՞նչ կը պատահի դորան. ո՞վ գիտէ: Անթափանցելի մթութեան վարագոյրը, անյայտ դաղանիքի խորութիւնը ծածկում են մեզանից այդ բանը: Թող ով որ ուզում է՝ ճշգրտեամբ որոշէ պատուհասի ժամանակն ու ձևը, մարդկային թոյլ ձեռքերով խաղայ երկնային կայծակներով և դատապարտէ իրանից ուրիշ կարծիք ունեցողին: Բայց ես երբէք չեմ պնդի այն բանը, որ չգիտեմ, և որ ոչ ոք գիտենալ չի կարող բացի այն փոքրագոյն բաներից, որ Աստուած մեզ յայտնել է:

Ես չգիտեմ ոչ պատժի ձևը, և ոչ անոր տևողութիւնը: Գիտեմ միայն, որ ուրիշ առիթներով էլ ասել եմ, թէ «Երկինքն ու դժոխքը շատ էլ հեռու չեն մեզանից: Ատոնք ոչ ոսկի քաղաքներ են երկնքում, և ոչ կրակի լճեր են երկրի պորտում: Ե՛ւ դրախտը, և՛ դժոխքը կան այժմ ևս. անոնք մեր մէջն են: Մաքուր, հանդարտ, սիրող ջերմ սիրտը — ահա երկինք: Յանցաւոր, վախկոտ, անշահ, փշացած, նախանձոտ, դժգոհ սիրտը — կատարեալ դժոխք է, և մինչև որ չմաքրուի, միշտ դժոխք էլ կմնայ, և թող չպարծենայ, թէ ինքը դժոխքից մի բանով պակաս է, որ իւր մէջ չկայ որդ և հուր»:

Յաւիտենականութիւնը հակադրութիւն է կազմում ոչ թէ ժամանակաւորի, այլ երևելի և տեսա-

1) Մարկ. ԺԴ. 21:

նելի աշխարհի: Յաւիտենականութիւնը ոչ թէ ժամանակի շարի կամ շրջան է, այլ պայման և հանգամանք, ոչ թէ ապագայ է, այլ մշտապեսութիւն է, ոչ թէ որոշ վայր և տեղիք է, այլ վիճակ: Ապրելը միշտ այս բանը խորհելով, և այն ժամանակ մեր կեանքը չի լինի այնպէս դառն, զատաբի, պզեբզ, անօգուտ, ապարդիւն արատաւոր, ինչպէ՞ս որ շատ անգամ լինում է:

Յաւիտենականութիւնը մեր շաւրջն է: Սուրբ և մաքուր, լինինք, որովհետեւ գիտենք, որ ճանապարհից շեղուելով, անկարելի է ոսկի վոդոցներով անցնել: Կատարելալ լինինք, որպէս զի ամօթից գետինը չքմաննիք, երբ որ տեսնենք, թէ մեր չաբաղտութեամբ անարգուածը և մեր ցուրտ արհամարհութիւն կրողը՝ արժանանում է Ատուծոյ պատիւներին և ընդունելի է դառնում Ատուծոյ Գառան գրկում:

Խոնարհ լինինք, որ Ատուած չպատժէ մեք հըպարտութիւնը, և որ չվատասկենք նզովք: Եւ այն ժամանակ յաւիտենականութիւնը թիչ թիչ կը բացուի մեզ համար: Սէր, բարութիւն, ճշմարտութիւն, որոնց վերայ որ բարայապէս հիմնուած է աշխարհը, երևան կու գան մշուշի տակից, որոնք կուտակուում են մեք անճանապարհութիւնից: Մենք կիմանանք, թէ այդ յատկութիւնները բնակից են մեզ, թէ անոնց մէջ է ոյժ և զօրութիւն: Այն ժամանակ մեր կեանքը ազնիւ և երջանիկ կեանք կարող է լինել: Մենք կարող ենք ժպտելով նայել մահուան վերայ, որովհետեւ մենք կուսքենք քրիստոնէութեան ամենահրաշալի ճշմարտութիւններէց երկուսի լուսով, որք են՝ մարմնի ցաւութիւն և հոգու անմահութիւն:

Թ.

Հ Ա Մ Բ Ա Ր Գ Ր Ի Մ Ե

« Եւ ամսն կալաւ զնա յաջաց նորա . . .
Գործ. Ա. 9.

Եւ այդ ամսը մ'նաց մինչև այսօր: Այն աչքերի համար, որոնք անձամբ տեսան, այդ ամսը մեզմ' և պայծառ էք, ինչպէս որ մայր մտնող օգեգտկան ճառագայթներ է մտոյ տեսնողի համար է լինում, իսկ այժմնան աշխարհի աչքերի համար՝ այն թուում է տհազին, թաւիպ և թանձր ամս: Անոր մթութիւնը տաբաժաւ է է համայն կապոյտ երկնքի վերայ, սեւցրել է ճերեկեան լոյսը: Անոր վերայ չի երևում ծիածան, որովհետև մի նշան է բարկութեան և արհաւիրքի, իսկ երբեմն ամոր խորութիւնից կայծակնացայտ արտասուքներ են փայլում: Ոչ թէ ժամանակաւոր ծովը ծածկել է մեզանից Արդարութեան Արեգակ Գրիստոսին, այլ սև մառախուղը, որ թշուառ թերահաւատութեան պատճառով բարձրացրել է մոլորութեանց անդաւնդից: Այդ մառախուղի գլխաւոր հիմքը մեզն է, ապա հետը մղանում են ամբարիշտ հպարտութիւնը, դաժաներես գիտութիւնը, անաստուած քննադատութիւնը և անել յուսահատութիւնը: Մենք այժմ այլ ես չինք տեսնում, իբր կատարեալ փայլով, այն սերելի Երեսը: Որ տխրացած է մեր մեղքերի

պատճառով: Այդ գէմքը էլ չի խորնարհեցնում Իւր գլուխը, որ լսէ մեր աղօթքը: Նորա գթասորտութիւնը էլ չի հեղում Իւր ճառագայթները մեր կրած ամինօրեայ թշուառութիւնների վերայ, ինչպէս որ Նա ամօքել է շատ մեռանող մարտիրոսներին: Վասն զի այլ ևս այն գիտակցութիւն չենք ստանում, թէ վերջապէս հաւատացինք, ինչպէս որ այդ պատահեցաւ երկմտող առաքեալին: Այլ վաղուց մտրդիկ հարցնում են. «հապա ո՞ւր է Նորա ուխտած երկրորդ գալուստը»: Հարիւրամեակներ և հազարամեակներ անցնում են մէկմէկու հետեւից խոր լուսութեամբ:

Տգիտութեան, մոլորութեան և ոճիրների բազմաթիւ դարեր անցան, չլսուեցաւ երկնքի ձայնը: Ոչ մի օր յայտնութիւն չհնչեց, որ զսպէր մոլորուող աղանդների պատերազմական աղաղակը և մոլեռանդութեան կրքերը: Աշխարհը աւելի և աւելի գլորուեցաւ մինչև այն ցածութիւնը, ուր կեանքը նուիրած է լոկ գիւղատնտեսութեան և առուտուրի, և մարդիկ սովորեցին իրանց սրտում ափել. «չկայ Աստուած» կամ, «եթէ կայ, մեզանից այնքան հեռու է երկրնքում, որ էլ հոգս չունի մեզ՝ պէս մարդ կոչուած որդերի և հիւլէների մասին: Մեր տառապանքի ողբը չի հասնում Նորա ահանջին, մեր մեղանչանքները չի տեսնում Նա»: Մարդիկ ցնորուել են և խելքը կորցրած՝ էլ չեն իմանում, թէ իրանց նման Մարդ—կատարեալը, որ մի և նոյն ժամանակ Աստուած—կատարեալ է, Այն անմահը, անեզրը սիրում է իրանց, որի Չայնը լսուել է որոտումների մէջ և որի Չեռքը կարող է բաց անել կենաց դռները իրանց առաջ: Գորցնելով այս գիտակցութիւնը, մարդիկ կորցրեցին կենաց բոլոր ազնուութիւնը, լոյսը, վսեմութիւնը: Գիշերային խաւարում ըարերարի ներկայութեամբ չեն լուսաւորվում: Հեղութեան ձայնը

նոցա չի ասում սաստիկ հողմի ժամանակ. «Յս եմ, մի՞ երկնչիք»: 1) Ամպն կալաւ զՔրիստոս յաշաց նոցա: Յէր Աստուած, արա այնպէս, որ նոյնը մեզ հետ չըպատահի այս օր, երբ որ տօնում ենք Քո Համբարձումը: Բող փարատուին մեղքի և թերահաւատութեան սև ամպերը, որ Քեզ ծածկուեմ են մեղանից: Բող, որ տեսնենք Քո երեսը և Քեզ տեսնելով Քեզ նման դառնանք:

Այո՛, մենք կարող ենք նորան տեսնել. և այն ժամանակ մեր սրտերը կը լցուին ուրախութեամբ, ինչպէս որ ենջանկացան ս. առաքեալները, երբ որ լուսաշաւիղ հրեշտակները աւետեցին նոցա, թէ նա կրկին դալու է: Այն ժամանակ ամպած երկինքը եօթը արեգակի լուսով կը լուսաւորուի: Աստուծոյ ձայնը, որ այժմ չի լսվում, կը լսուի ամէն մի շշուկի, հոգու ամէն մի շարժման մէջ: Այն ժամանակ մեզ ոչ ոք չի յաղթի, ոչ ոքից չենք վախենայ: Եթէ Աստուած հաճի, որ փորձութիւններ կրենք, այս էլ մեզ չի վհատեցնի, որովհետև Ով որ մեռաւ և կենդանացաւ, նա ինքն էլ շատ բաներ է կրել: Եթէ մարդու բացուած սրտի վերջերի վերայ նայելիս՝ մենք սոսկում ենք, որ արեգակի լուսից ծածկուած այս անկիւններում բուն դրած հրէշներից ոչ մէկը ծածուկ չի մնում Լուսոյ Հօրից, հապա հասարակութեան մեծամեծ մեղքերը, գաղտնի հիւանդութիւնները, յանցանքներն ու թշուառութիւնները, որ անդադար պատահում են այդ հասարակութիւնը կազմող բարոյապէս փչացած ընկաւորների մէջ, միթէ մեզ չպէտք է յուսահատեցնեն և թերահաւատ դարձնեն: Բայց մխիթարուինք թէ հենց նոյն ընտելները, որ մենք տեսնում ենք, որ ընդունակ է անհուն կերպով ապականուելու, այսինքն ձեր և իմ

1) Մատ. Ժ. 27:

ընութիւնը՝ փրկուել է արդարացել է՝ փառաւորուել է Մարդոյ Որգով՝ և հէնց այդպիսի ընութեամբ, բայց առանց մեղքերի, մարդկային, կատարեալ ընու-
թեամբ, նա մեր Քահանայապետ և ներկայացուցիչն է ընդ աջմէ չորս Ուրեմն, սիրելիք, իմացէք ամէնքդ, նաև ամենաշահեղներդ, թէ Համբարձման օրը մեծ և փառաւոր տօնախմբութեան օր է: Բոլոր երգերը, ամբողջ աշխարհի համայն երաժշտութիւնը այնքան ոյժ չունին, որ այդ բանը բարձրաձայն փառաւորեն: Հապա այսուհետև էլ ինչից պէտք է վախենանք. մեր միակ սարսափելի թշնամիներն էին մեղք, մահ և դժոխք: Եւ հա՛ն նայեցէք. որչափ ու երկինքը երկրից հեռու է, այնչափ Աստուած հեռացրեց մեզանից մեղքը: Դժոխքից մեռեալները դուրս եկան, իսկ ինքք դժոխքը իւր դժոխապետի հետ՝ ձգուեցաւ հրաբորբոք լճի մէջ: Քրիստոս դարշապարով կոխեց Եւր բոլոր թշնամիներին և նոյն իսկ մահը: Այս տօնը գրաւական է մեր յաղթութեան, այսինք թէ ճշմարտութիւնը կը յաղթէ ստութեան, աստուածային սէրը՝ սատանայի թշնամութեան, ստրուկը՝ իւր նեղչին, աստուածային փառքը՝ մարդկային վշութեան, հոգին՝ մարմնին Աստուծոյ բարձր զօրութիւնն ու ողորմութիւնը՝ մարդկային ապականած և տկարացած կամքին: Որքան հոգևոր երգերի մէջ օրհնաբանվում է, թէ մահուան արքայութիւնը ամայացել, և զերեզմանի վերայ վարդ է ծաղկում, այն ժամանակից, երբ որ Քրիստոսի դագաղը հողի մէջ իջեցրեցին: Յէր մեր Յիսուս Քրիստոս իւր ձեռքով յաւիտեանս խորտակեց մահը:

« Այսօր զանձմահ և զանապական մարմինն Տեառն՝ կանաչն որպէս մեռեալ խնկել խնդրէին, այլ հրեշտակին ձայնեալ ասէր, զի խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս: Նա զթշնամին կապեաց և զդժոխս աւերեաց.

յարուցեալ ի մեռելոց Քրիստոս Աստուած պարգևէ ազգի մարդկան զմեծ սղորմութիւնս :

Համբերութեամբ լսեցէք, տիրելի եղբարք, կարճ և պարզ բառերով կաշխատեմ ցոյց առ Քրիստոսի Համբարձման խրատները: Մրանի թէ կարողանայինք, այն խրատներին հետևելով, փորատել ամպը, որ Նորան ծածկում է մեզանց:

Նախ միշտ ժառածենք երկնքի մասին: «Համբարձէք, գրունք, զգլուխս ձեր ի վեր, ամբարձարուք, դրունք յուխոնց, և մոցէ Քաղաւոր վառաց»: 1) Ճշմարիտ է, Նա կը մտնի, ստեղծուի ոչ թէ մէնակ: Մը որ աներևոյթ թափորի մէջ զկնի Յէր Աստուծոյ փառքով մասն զօրութիւններ և հազարաւոր հրեշտակներ, յաւիտենց գոռները այնուհետև չփակուցան: Անոնք բաց են և այժմ, բաց են մեզ համար, մեր սերնդեան համար: Խմբերով մտնում են, և մինչև ժամանակների կատարածը շարունակ կը մտնեն փրկուած հոգիները: Նա զնաց տեղ պատրաստելու Եւր սիրեցեալների համար: Նա ելաւ «ի բարձունս», որպէ՛ս զի պարգևներ բերէ մարդկան համար, միջնորդ դառնայ, նոյն իսկ թշնամիների համար: Նա մտաւ իբրև մեծ կարապետ Եւր ժողովրդեան, և մենք էլ պէտք է գնանք զկնի Նորա: Ուր որ գլուխ է, այն տեղ պիտի լին, և ոնդամները: Մեր հոգւոյ գանձը, մեր կեանքը, մեր սէրը պէտք է Նորա հետ լինի ընդ աշմէ Աստուծոյ: Ո՛հ, ոլքան ժամանակ մեր սրտերը պէտք է կարծ լինին աշխարհին, և այն տեղ սողոփեն: Ողբոն ժամանակ պիտի տարուբերուին ունոր ծփանքների վերայ առանց լաղաղուելու: Ողբոն ժամանակ պիտի ծածկուին անոր ստորաքարը կենաց

1) Սաղ. 104. 7. 9:

ածիւնով և մեղքերի բժերով: Միթէ երբէք չեն բաց
անի իրանց ծալած թևերը և չեն բարձրանայ, որ
երկրի փոշին թափ տան բարոյական յարութեան
սպիտակ հանդերձներէց: Միթէ ընդ միշտ պիտի ցա-
ժութեան մէջ մնան, անձկութեան մէջ լինին և յա-
ւիտեանս անյայտանան: Ո՛չ լսենք այս ձայներին, որ
ձայնում են երկնքի բարձրութիւնից և երկրի վերայ,
որ գոչում է ամենայն արարած, լսվում է խղճի ձայ-
նից, խոնջացածի հառաչանքից և գերեզմանների տա-
կից: Այս մի ազգարար աղաղակ է: Թէ «համբարձէք
զսիրտս ձեռ»: Եւ թող ամենայն որ պաաստխանէ
«պատրաստ է սիրտ իմ յուսալ առ Աստուած»:

Երկրորդ խրատ, որ պէտք է հանենք այս տօ-
նական յիշատակութիւնից, է պարտք և պարտաւա-
րութիւն: Թուղթ առ Եփեսացիս, որ կարելի է կոչել
թուղթ յաղագս Համբարձման, պարզ արտայայտում
է այդ միտքը: Պատարեցէք և ինքներդ կը նկատէք
նոյնը: Որովհետև Գրիստոս այնչափ ի վեր ելաւ, «ի
վերոյ քան զամենայն երկինս», ¹⁾ մենք էլ բարձրա-
ցանք նորա հետ և կոչուած ենք լինել զթոտ և հեղ,
համբերող, պէտք է շնորհենք միմեանց, պէտք է մեր-
կանանք մեզնից հին մարդու կեանքը, խաբէութեան
ցանկութեամբ ասպականուած կեանքը, ի բաց մերժենք
գողութիւնը, ստութիւնը, հայհոյութիւնը, դատար-
կաբանութիւնը, ամենայն տգեղ բան բերանից, զազ-
րութիւն, խեղկատակութիւն և այն արատները, որ
չպէտք է անուանուին անգամ, որովհետև այժմ
պէտք է ապրենք սրբերի նորոգ կեանքով, Աստուծոյ
լուսով (ուսաւորուած ²⁾): Ինչպէս տեսնում էք, այս
բոլորը խիստ պարզ, նոյն իսկ ռամկական խրատներ

1) Եփ. Դ. 10:

2) Առ հասարակ Դ. եւ Ե. գրութիւնք:

են, բայց և այնպէս բարոյականութեան բարձր պատուէրներ են: Չեզ հրաւիրում են ոչ թէ մարտիրոսական շարչարանքով, կամ թէ ճգնաւորի որջի կեանքով ապրելու: Այլ ձեզ կոչում են հասարակ կենաց համար, որ հասարակ հանգամանքներ ունի: Միայն թէ չմոռանաք, որ սիրելի որդի էք Նորա, Ով որ ձեզ վերայ նայում է Իւր աթոռի բարձրութիւնից: Դուք պէտք է զսպէք ձեզ գողութիւնից, հայհոյութիւնից, երիտասարդական ցանկութիւնից, որովհետեւ ձեր Առաջնորդ Քրիստոսը երկինք վերացաւ, խոյ «ամենայն պոռնիկ կամ պիղծ կամ ազահ որ է կուսպարիշտ» 1) ժառանգութիւն չունի Քրիստոսի և Աստուծոյ արքայութեան մէջ, Միւնոյն պարզ անպաճոյճ իրար ենք դռնում այսօրուայ սաղմոսների մէջ. «Ո՞վ ելցէ ի լեառն Յեառն, կամ ո՞վ կսցցէ ի տեղւոջ սրբութեան Նորա»: 2) Միթէ հպարտ, անմատչելի, կեղծ բարեպաշտ, ժամանակաւորապէս բախտաւոր մարդիկ պիտի կենան այն տեղ: Ո՞չ, այլ հասարակ մարդիկ, որոնք Աստուծոյ ողորմութեամբ կամ իւրեանց համեռա ընթացքով և մաքուր սրտով կուտարում են իւրեանց պարտքը, ուրեմն հեզ, արգար, որտի մէջ չարութիւն չունեցող, չփչացած մարդիկ: Ո՞վ կը բարձրանայ Աստուծոյ լեառը կամ ո՞վ կը կենայ Նորա սրբութեան տեղը. «Որ սուրբ է ձեռք և ամբիժ որտիւ, սր ոչ առ զնանրութիւնս յանձն իւր, և ոչ երգուաւ նենգութեամբ» 3):

Երբորդ՝ պէտք է խօսեմ երկիւղածութեան կամ սրբազան երկիւղի մասին: Սիրելի եղբարք, դուք թ՛նչպէս էք ապրում: Ի՞նչ տեսակ կեանք էք վարում:

1) Եփ. Ե. 5:

2) ԻԳ. 3:

3) Սաղ. ԻԳ. 4:

Աւելի շուտ ի՛նչ էք մտածում, և ի՛նչ խօսում: Լաւ է ուղղուած ձեր միտքը: Եթէ ձեր կենանքը արդարութիւն է, ապա ուրեմն պտտմաւ չունիք երկիւզ կրելու, վասն զի այնչափ վեր Համբարձեալը ձեզ տաշտպանում է որպէս թէ սրով, հոգանի է ձեզ, որպէս աչքի ընթ, պահպանում է սրպէս Աստուծոյ զանձ, գրում է ձեր անունը կենաց Գրքի մէջ: Բայց երկնչեցէք և սպասեցէք, եթէ անգգամութեամբ, Աստուծոյ գէմ էք գնում, եթէ անձնատուր էք ձեր մարտիւնանքին արհամարհում էք հեղութիւնը ջանտարբութիւնը, հաւատաքք եթէ կուռքի պէս էք պաշտում հպարտութիւնը, կրքերը, զուարճութիւնները, եթէ սուտ և շար գաղափարների ջատագով էք հանգիւանում յանդգնարար:

Այն, երկնչեցէք և սարսեցէք: Թող անաստուածները զողան աշունքի չորացած տերևի պէս: Երկնչեցէք, որովհետև ձեր մեղքը հետամուտ կը լինի և ձեզ կը զանէ, սրովհետև ձեր յաջողութեան որմնաքրիտած է: ձեր զօրութիւնն ու գեղեցկութիւնը կը կորցնի իւր կենդանութիւնը և կաճիւնանայ: Երկնչեցէք, որովհետև դուք գրգռել էք Աստուծոյ ձեր գէմ: Երկնչեցէք այն աթոռ (ց), որի վերայ բարձր քան միւս բոլոր զօրութիւնները, թագաւորում է նա) Արայ անուան դիրք ոչ ոք չգիտէ և Արի ձեռքով փակածք ոչ ոք չի կարող բանալ 1): Նա ձեզ վերայ նայում է: Նորա ըոցավառ հայեացքը թափանցում է ձեր հոգւոյ ծածուկ տեղերը, և ամբարշտութիւնը անպատիժ չի մնայ:

Սարսեցէք. մտնը մերձ է, ապա նաև դատաստանն ու յաւիտենականութիւնը: Ձեզ համար հոգեբարձեալ Փրկչի աթոռը աւելի զարհուրեկի կլինի:

1) Յայն. Դ. 17, Գ. 7:

քան Յիսուսի ծխող լեռները: Ինչպէս որ համբարձաւ, նմանապէս կիջնի նա դատելու համար, և նորա ամենակարող վրէժխնդրութիւնը որոտման պէս կը զարհուրեցնէ ապշած լսողութիւնը: Քափառակամ ամպերի վերայ նստած, ամենաճարակ հրով զինած, մի դէմքով որի առաջ կոշնչանան երկինքն ու երկիրը, նա խարազանով կը խորտակէ թշնամիներին, որպէս կաւէ ամաններ: Այն ժամանակ էլ ի՞նչ կօգտէ ձեզ ձեր աշխարհային փափկասիրութիւնը, բոլոր կեղծ հրապուրանքները, զուարճութեանց սրբութիւնները: Սարսեցէք անզիղջներ, խոր թաւալած մեղաւորներ, և դուք, սրոնք այդպէսէք ուզում մնալ: Ձեզ համար Յէր Ասածու Համբարձման մէջ աւելի բան չկայ, քան ժիւսն բարկութիւն և դատապարտութիւն:

Չորրորդ՝ ով որ ձեզանկց սիրում է արդարութիւն և ոգորմութիւն, ով որ Աստծոյ ճանապարհը խոնարհութեամբ գնալով՝ ըստ չափու կարողութեան աշխատում է լինել աւելի ճշմարիտ, սուրբ, բարի, կարող է Յիսուսի Համբարձման յիշատակութեան մէջ գտնել յոյս: Համբարձումը մեզ համար գրաւական է այն թողութեան, որի համար որ մեռաւ Քրիստոս: Դուք կարող էք շատ ցած ընկնել, մկրտութեան ժամանակ հաղած սպիտակ հանդերձներդ կարող էք խիստ աղտոտած ունենալ, բայց եւ այնպէս նաև մեծ յոյս ունենալ. «Թէպէտ և ննջեալիք ի մէջ վիճակաց, բայց և այնպէս դուք էք որպէս թն աղաւնւոյ արժաթապատ, թիկնամէջք նորա ի գոյն ոսկւոյ»¹⁾: Մենք կարող ենք յուսալ, որովհետև Քրիստոսը մեր բարեխօսն է:

Հրէից քահանայապետը, գեղեցիկ և մաքուր լուսցած սպիտակ կտակէ շապիկ հագած, խոյրը գլխին, տարին մի անգամ մտնում էր Սրբութեանց Սրբու-

1) Սաղ. Կէ. 14:

թիւնը, խնկամանը ձեռին, և ցանում էր զուարակի արիւնով Սրբութեանց Սրբութիւնը, բաց անելով նկարակերպ վարագոյրը: Երբ որ այնտեղից դուրս էր գալիս, որպէս զի ժողովուրդը օրհնէ, այն ժամանակ նորա վերայ պնտում էր կապուտակից, ծիրանուց և կարմրից մանած հոյակապ պատմունճանը, քղանցի շուքլանակը նռնաձև, իսկ մէջէմէջ ոսկի զանգակներ ¹⁾: Այս փառաւոր, խորհրդաւոր նանգէսը լոկ միայն հեռաւոր օրինակ և նշան էր այլ ազատութեան:

Իսկ մեծ Քահանայապետը անարատ կենաց փայլուն հանդերձներով, մեղ համար զօհելով Իւր իօկ արիւնը և իւր աղօթների խունկը, գնաց վերացաւ՝ կապուտակ աստղալից երկինքի միջով՝ Իւր յաւիտենական էջխանութեան աթոռը: Ապա ուրեմն, մենք կարող ենք յուսալ, թէ կը կոչուինք անեղ դատաստանին: Այն տեղ շրջապատած է զմրուխտի պէտ քնքշատեսիլ ձիածանով, և մենք ունինք բարեխօս: Խոնարհութեամբ, բայց աներկիւզ կարող ենք կանգնել այն տեղ, ուր նոյն իսկ քերորէնները ծածկում են իրանց երեսը: Նա մեզ հիւր է: Եւ մեզ հետ կը պատահի նոյնը, ինչ որ պատահեցաւ Յեսու մեծ քահանային, Չաքարիա մարգարէի տեսիլքում, ²⁾ երբ որ կանգնած էր Աստուծոյ առաջ, իսկ սատանան աջ կողմը, որ հակառակ է նորան:

Միթէ Աստուած սիրողին Տէր Աստծու Համբարձումը չի Բերում խաղաղութիւն և յոյս, գիտենալով, որ բարեխօս ունինք, որ կարող ենք նորա հանդերձ քղանցքից բռնել, որպէս զի անվտանգ լինի մեր անձը, թէ նա կարող է սրբել մեզ մեղքերից և Իւր

1) Դեռ. Դ. 6, 17, ԺՁ. 4, ԻՁ. 31, Եյք. ԻԸ. 31—34:

2) Զոք. Գ:

ուպիտակ հանդերձով ծածկել մեր ամօթոյ մերկու-
թիւնը: Ո՛վ իմ մանկահասակ եղբարք, եթէ դուք այս
մատուռից դուրս գալուց յետոյ, զուարճաբանու-
թիւններ անելով՝ մոռանաք այն ամէնը, ինչ որ ես
ձեզ քարոզեցի երկնքի պարտականութեան, երկիւղա-
ծութեան, յուսոյ մասին, ինչպէս որ ձեզպէսներին
միշտ պատահում է,—խնդրում եմ Նոյն իսկ փոքրա-
գոյններէց, որ դէթ մի բան լաւ տպաւորէք մտքի
մէջ թէ Քրիստոս, ձեր թագաւորը, ձեր Փրկիչը, ձեր
Քահանայապետը, որ ձեր բնութիւնն ընդունեց, որ
դիտէ ձեր փորձանքները, որ տրտմում է ձեր մեղքերի
համար, և կարդում է ձեր սրտերում—յաւիտեանս
կենդանի է: Նա երկնքից սերով և յուսով նայում է
ձեզ վերայ, ձեզ հրաւիրում է դէպի Կնքը, ձեզ պաշտ-
պանում է խաբուօտիկ աշխարհի մոլորեցուցիչ հրապու-
րանքներից, սպանող յուսահատութիւնից, կորոտաբեր
անէծքից: Նոյն իսկ այս վայրկեանին: Նա սերով և
վշտացած քննում է ձեր սրտի ծածուկ խորհուրդները:
Դուք կարծում էք, թէ կարող էք այդ խոցհուրդները
ծածկել, եթէ ամօթալի և մեղանշական են: Ո՛չ, այն
ամպը, որ Նորան ծածկեց ձեզանից,—ամպ չէ՝ Նորա
համար: Դուք աղօթեցէք, որ այն չլինի ամպ և մեզ
համար, և ձեզ համար: Այն ժամանակ ձեր կեանքը՝
նոր կեանք կը լինի, լուսաւորած կը լինի երկնային
լուսով:

Ո՞Վ Է ՄԱՐԳԷ.

• Ո՞Վ Է մարդ՝ զի յիշես Գու. զնա՝ կամ որդի մարդոյ, թէ այց ինչ արասցես Գու. նմա ։

Պար. Ը. ։

Անցեալ տարի ձեզանից շատերը տեսան մեծ նկարչի պատկերը, որ պատկերացնում է Դաւիթ արքային՝ նստած իւր պալատի տանիքի վերայ ամառուան արեգական վերջին ճառագայթների ժամանակ։ Առաջուայ գեղեցիկ վարդագոյն գէմը ծերացել է, վիշտը խոր նստել է երեսի վերայ, փայլուն խոյոսքիկները արևորուել են, հոգսերը ճակատի վերայ կնճիռներ դրոշմել։ Ինքը իւր գլխից հանել է իշխանութեան փայլուն նշանը, որ անփոյթ կերպով ուտելի առաջ է ձգել։ Փղշապքիներուն հարուած առած ձեռքը յոգնած կռթնել է տանիքի որմի վերայ։ Հեռու երկնքի խոր կապուտակ խաղաղութեան մէջ թռչում են աղաւնիներ։ Արքան տխրած աչքով հետևում է նոցա, կարծես թէ ինքն իրան ասելով. Ո՛հ, եթէ աղաւնու թևեր ունենայի, որ վեր սքանայի և հանգստանայի։

Պամ կարելի է թէ նորա յիշողութեան մէջ կենդանանում է իւր արատաւորած, մեղաւոր կեանքը և ոգևորուած մարգարէանում է։ «Թէպէտ և ննջես ի մէջ վիճակոց, թևք աղաւնւոյ արծաթապատ, և թիկ-

Նամէջք նորա ի գոյն սոհւոյ»¹⁾: Նման երեկոյնն՝ բայց աւելի զուարթ յուսագրական հողւով, Դաւիթը գարձեալ նասած էր իւր սրաչտաի տանիքի զեւոյց: Արեգակն արգէն մայր էր մտել, և վերջին նառագայթները էլ չէին լուսաւորում ամրացած Երուսաղէմի որմն ժանկրները և շրջապատող լեռների ձթննեաց մախրագոյն ծառերը: Հորիզոնի վերայ երեւցաւ լուսինը, ասար և այնչափ անհամար աստղեր, որ ամբողջ երկնքը ճրագներով լուսաւորուած է թուում: Կն էր զգում Դաւիթը, ոչս զոեմ տեռարանին նայելիս: Միթէ այնպէս ճնշուած էր զգում իւր մտքը, ինչպէս որ այժմեան ըանաստեղծը, որ աննեւրով աստղալից երկնքը, ըսքականչում է.

«Աներկիւղ, անգութ՝ անթիւ աչքը,
Ճուրա բոց արձակող, բայց այդ բոցը
Տաղում, այրում է մարդու սիրտը,
Թէ՛ գու ոչինչ ես ճէք արարած»:

Պատասխանը սագման է ատլիս: Ազւորութեան հուրը Դաւիթի մէջ բռնկեց այսպիսի բորբոքած ըստերով «Տէր Տէր մեք, զի՛ ոքանչեքի է անուն Բոյսմեանայն երկրի. համբարձաւ մեծ վայելչութիւն Բոյսի վերայ ըան գերկինս: Յարժամ տէտից զերկինս, զգործս մասանց Բոյս, զգուտին և գաստեգս զորս Դու հաստատեցիր. ո՞վ է մարդ՝ զի յիշես Դու զնա, կամ որդի մարդայ, թէ՛ այց ինչ արասցես Դու նմա»²⁾: Եւ իսկոյն պատասխանը ասլիս է. Ավ է նա՛ն, նա մի էակ է, որ չպէտք է վախենայ անհունութիւնից, այլ լցիւն անհնութիւնը էւր մեծ կոչմամբ, որ չպէտք է ճնշուի անըսն արարածի անեղ հոյակարարութիւնից, այլ լինի վերան իշխան և թագաւոր: Մարդուն վիճակուած է

1) Սաղ. Կէ. 14:

2) Սաղ. Ը.

ոչ թէ պաշտել երկնային լուսատու մարմինները, այլ չափել և իմանալ անոնց կարգն ու կազմութիւնը «Փոքր ինչ խոնարհ արարելք զնա քան զհրեշտակս Գո, փառօք և պատուով պսակեցեր զնա և կացուցեր զնա ի վերայ ամենայն ձեռակերտաց Գոց. զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա»:

Դաւթի միւս սաղմոսը, որ գրուած է ոչ թէ հոնդարտ խորհրդածութեան ժամերին, այլ յաղթութիւնից կշտացած ըոպէներին բոլորովին այլ պատասխան է տալիս միևնոյն հարցմունքին. «Ո՞ է մարդ: Մարդ նանրութեան նմանեաց, և աւուրք նորա որպէս հովանի անցին»¹⁾: Այս բառերը աւելի նման են զղջացած, մեռանող մեղաւորի հառաչանքին, քան յաղթութիւն տարած արքայի երգին: Ապա, կարծես թէ ցանկալով ազատուել ամենայն շրջապատող չարափոյն թշնամիներից ու ամբարիշտներից, նա գոչում է, «Տէր, խոնարհեցս զերկինս և էջ, մերձեա ի լերինս՝ և ծխեսցին: Փայլատակեա, զփայլատակունս Գո և խըռովեա զնոսա, առաքեա զնետս Գո և ցրուեա զնոսա»: Միևնոյնը պատահեցաւ, երբ որ Յորը նոյն հարցմունքն արեց:

Ամբողջ Ս. Գիրքը լի է այսպէս ծայրայեղ հակապատկերներով: Մարդկային բնութեան մէջ տեսնում ենք սարսափելի երկուութիւն. նա ստեղծուած է հողից, բայց ըստ նմանութեան Աստուծոյ. Ամենաբարձրեալի զաւակ է—բայց որգնի կերակուր: Նա խմում է անօրէնութեան աղբիւրից, իսկ միևնոյն ժամանակ Ամենակարողը տալիս է նորան ոգևորութիւն և զիտութիւն. որգն և ոշնութիւն—բայց միևնոյն ժամանակ լուսոյ զաւակներին հաւատար է: Կամ հրեշտակի հովանու ներքոյ է կամ իւր սրտում նստած է օձ. նա

1) Սաղ. ձեԳ. 3:

կարող է բարձրանալ մինչև երկնային բարձրութիւնները և ընկնել դժոխքի անդունդները :

Միևնոյն հակադրութիւն է կրկնվում հին և նոր գրականութեան մէջ: «Մարդս— երկրաւոր աստուած է», ասում է հռոմայեցի հրետորը: «Մարդս ստուեր է» երազ է», ասում են յունաց ողբերգակիները: Մեծ Շէքսպիրն ասում է. «Ինչ բարդ արարած է—մարդս: Ինչպէս ազնիւ է նրա միտքը: Ինչպէս անհուն են նորա ընդունակութիւնները: Ինչպէս արտայայտիչ են և զարմանալու արժանի են նորա ձեւերն ու շարժումները: Գործով նա նման է հրեշտակներին, հանճարով— Աստծուն»: Բայց ահա միւսի դառը դատաւիճաւը. «Ինչ էլ ասէք չասէք, բայց մեր ցեղը մանր ու չնչին է»:

Մենք էլ տեսնում ենք տխուր հակասութիւնները. մի կողմից մարդու վեհութիւնն է մեզ սքանչացնում, միւս կողմից մենք կարմրում ենք նորա ապականութեան պատճառով: Մենք տեսնում ենք, որ նա իւր գիտութիւններով իշխան է հանգիստանում, իւր նաւերի սպիտակ թւերի մէջ կապելով ըմբոստ հողմներ, իւր արծաթափայլ փարոսները վառելով ալիքներ ջարդող ժայռերի գազաթներին, որպէս զի ովկիանին լոյս տայ և առևտրական ճանապարհը բանուկ դարձնէ: Այս իշխանը լծի տակ դրեց մահաբեր ելեգտրական լոյսը և գարձրեց իւր անվնաս ծառայ: Նա այդ լուսով բոստաններեց երկրագունդը, հաղորդակցում է մրկայոյզ ծովի տակով, հրամայեց ստրկացած շողուն, որ մարդ և ապրանք կրէ՝ աւազային անապատների և երկաթի սարերի ճանապարհները հորդելով:

Այն ինչ մենք տեսնում ենք մի և նոյն մարդուն՝ վերջին անբան կենդանուց էլ վատթարացած, որով թափուր է մնում իւր ազնիւ ծագման փառքից: Նա միակ արարած է, որ հակառակ է իւր Աբարչի խորհուրդներին և որ արատ է բերում նորա մեծութեան:

Նա ամէնից ցած է: որովհետև ամէնից աւելի մեղաւոր է: իոկ աւելի մեղաւոր է: որովհետև աւելի պատասխանատու է: քան Աստուծոյ միւս արածները: Նայելով ամբողջ արարչութեան հրաշալիքները վերայ, Եւր որ նա կարգուած է տէր և թագաւոր, ապա և նորա վերայ, որ այդ բոլորի իշխան է հանգիսանում, մենք ճիշդ այն զգացում ենք ստանում, իբրև թէ բուրգերի մէջ մի զարդարանկար միջանցքից անցնէինք միւտը, մի մարմարեայ սենեակից մտնէինք միւտը, և վերջապէս այդ լաբիրինթոսի վերջին մուտքը սենեակում գտնէինք լոկ մի անբան արարածի մումիս, կամ մի անանուէն և անյայտ թագաւորից մնացած լոկ մի բուռ հող և աճիւն:

Երբ մեր շուրջը նայում ենք, աւանդ, որքան քիչ ենք տեսնում այնպիսի կեանք, որ արժանի լինի այն էակի մեծութեան և անմահութեան, որին որ Կնքը Յէր Աստուածը պսակեց պատուի պսակով: Մեր կենաց մէջ քիչ է պատահում վեհութիւն, հերոսութիւն, արժանապատուութիւն, քիչ է և ողորմածութիւնը: Մեր տեսածը միայն հասարակ, սովորական, պայմանաւոր հանգամանքներ են. նպատակները մանր, շահերը մանր, սխալները մանր, անձնաւորութիւնները մանրացած, աւաքիւնութիւնները հետզհետէ նուազող: Եւ այս համայն ստոր մակերևոյթի վերայ իշխում են նոյնպէս մանր արատներ: Այժմեան դարը խոշոր յանցաւորութիւնների ատպարէզ չէ: Այս դարը մանր խաղախութիւնների դար է, այնքան երկչոտներ ունի, որ ձուլուած անհատականութիւններ չեն երևում, այնքան գժուծ է հաշիւներով, որ մտաց յափշտակութեան համար տեղիք չկայ: Սպանութիւններ քիչ են, բայց շատ են նենգութիւններ. գողութիւն քիչ է, բայց շատ է ժլատութիւն. ճշմարիտ ողորմասիրութիւնը քիչ է, բայց շատ է մարդասիրութեան ցոյց. քիչ է յայտնի ստուութիւնը:

իոսի մանր խաբեբայութիւնների ջրհեղեղ է. քիչ է բացարձակ առելութիւնը, շատ է գազանի բամբասանքը: Ասյ մեզ, մեր գլխից պոսակը ընկել է, որովհետեւ մեզանչել ենք: Ո՛հ, մեզ հարկաւոր է անակնունելի կայծակ, որ կիզէր այն շնչին շահերի շղթաները, որոնք մեր հոգին ջլատում են. մեզ հարկաւոր է սրամտող մարդարէի բերտ, աներկիւղ ձայնը, որ հանգստեան քնից զարթեցնէ մեր մեղկացած ընութիւնը: Աւելի լաւ կը լինի, եթէ Առտուծոյ ձեռքով սասանի ապակեայ ծովը, ուր որ մենք այնպիսի զգուշութեամբ մտն ենք դալիս, և բորբոքուէր ստորերկրեայ կրակը. աւելի լաւ է, եթէ բացուէին երկնային պատուհանները և ջրերի սահանքները անազին հեղեղումներով թափուէին. եթէ Առտուծո մեր մանր սնափառութեանց շէնքը փշրէր և հափք հետ հաւասարեցնէր, աւելի լաւ է, եթէ նա մեր խարխիւրը արձակէր, որ մենք ձգել ենք այնպէս պղտորուած ծովի մէջ, ուր սր վազուց ևս չի ցուանում ջրերի վճիտ կապոյտը և Աստուծոյ պատկերը, եթէ թափառիլ տար մեզ մոլի ալիքների վերայ և կրել տար Եւր առաքած փոթորիկները, որպէս զի գէթ այն լաւագոյն մասը երևան դար, որ տակաւին մնացել է մեր յուսահատ հոգու մէջ: Այո՛, աւելի լաւ է, քան թողուի, որ այդ հոգիները կործանուին գատարկ դիւրակեցութեան մէջ և իրանց շնորհած աստուածային, արիական, վտեմ ձիրքերը մաշեն և գործ դնեն զբամ վատտակելու և փշացնելու: Նոյնը մեծամեծ տոկոսիքով շահեցնելու, գծութեամբ օւռ օրերի անուսով ամբարներ դիզելու և աշխարհը ամէնից աւելի գերազոյն բան համարելու համար:

Ահա այսպիսի հակապատկերներ են՝ մարդկային ազնիւ ժառանգութեան հոյակապութիւնը և յանախակի ոտար կենցաղավարութիւնը: Այդ երկուսի միաւորութիւնը գազանից չէ: Մի կողմից մենք մարդու

վերայ նայուժ ենք, թէ ինչ կարող է նա լինել, մեւս կողմից՝ թէ ինչ է նա իսկութեամբ: Աւելի բարւոք և խելօգութիւն է, տիրելիք, եթէ մենք մտածենք առաւելապէս այն վեհութիւնը, որին որ մենք կարող էինք հասնել, քան մեր ներկայ անկման վիճակը մանր պրպտենք: Աւելի լաւ է յիշել այն փայլուն ճաճանչը, ուր որ մենք կարող էինք հասնել, այն աստուածային սեղանը, որից վեր ծխող բոցը մեր հոգու մէջ է լուսավորվում, քան մեր անձը ոչնչութիւն համարել, քան կարծել, թէ ուրիշ ոչինչ ենք, բայց եթէ անպետ, կորած մարգ: Աւելի լաւ է ոգևորուիլ, քան յուսահատուիլ: Աւելի լաւ է Դաւթի համարձակութեամբ, աչքերը բարձրացնել աստղերով ծածկուած երկնքին և հաւատալ, թէ մարդոյ նմանութիւնը կարելի է գտնել նաև Ամենակալի աթոռի վերայ, քան թէ ցաւագար, յուսահատած Յորի պէս համարել մեր անձը աստուածային հեգնութեան շնչին խաղալիկ և բռնաւոր հրամանի ատելի ստրուկ: Ինչպէս որ են մեր խորհուրդները, այնպէս ենք և մենք: Եթէ մեր մտքերը դարձրած են Քրիստոսի երանութեան և անմահութեան կողմը, մեզ համար յոյս կայ, թէ մենք երկնքում կը մտքնենք սրտով և մտքով: Օ, դուք ձեր մէջ յարգեցէք և բարգաւաճեցէք այն մտածութիւնը, թէ դուք աստուածային ծագում ունիք, թէ վեհ վիճակ է ձեզ վիճակուած, որ անցնէք գերեզմանի և մահուան դռների միջով և հասնէք մինչև Նորա աթոռը և աներկիւղ կանգնէք Նորա առաջ: Այս գիտակցութիւնը չի ծնանի ձեր մէջ հպարտութիւն, այլ ընդհակառակ այդ ախտը կը սպանէ և ինքնահաւանութիւնը կը դարձնէ աստուածային խոնարհութիւն, այդ գիտակցութեամբ հնարաւոր կը դառնայ սրտի մաքրութիւնը: Վարդացէք ձեր հոգու հրովարտակներէ մէջ իւր փառաւոր ծագման ապացոյցները, այն ժամա-

նակ նորա իրաւունքը կը բարձրանայ երկրաւոր շահե-
րից վեր: Գուք արքայորդիք, աներկիւղ պնդեցէք ձեր
մեծատոհմութեան արտօնութիւնը, պնդեցէք, որ
պաշտպանուիք ամէն տեսակ թուլութիւնից, ստորու-
թիւնից, գայթակղութիւնից, մինչև որ ձեր կենաց մէջ
գէթ փոքր ինչ ծագի այն լոյսը, որ երևում է Փրկչի
օրինակում, և այնպէս ճառագայթէք, ինչպէս որ
Մովսէսի երեսը փայլում էր աստուածային ճաճանշա-
ւոր փայլով, երբ որ նա իջաւ ծխող լեռնից, ուր որ
Հայր Աստուծոն արժանացել էր տեսնելու:

Բայց կան մի քանի թշնամիներ, որ կարող են
յարձակուել մեզ վերայ այժմ կամ յետոյ՝ մեր կենաց
զանազան գէպքերում:

Առաջինը նոցա մէջ—հոգսեր են:

Մեր վանքերից մէկի մէջ կարելի է տեսնել առանց
անուան և թուականի մի գերեզման, ուր դամբանական
տախտակի վերայ փորագրուած է միայն մի բառ՝
miserimus—«ամենաթշուառ» և ուրիշ ոչինչ: Մի մարդ
իբր համար ընտրել է այս մակագրութիւնը, ոչ մի
ուրիշ յիշատակ չթողնելով իւր մասին: Այդ գիրը՝
կարծես թէ մի խուլ բողոք է երկնքի դէմ, մի լուռ արը-
տունջ է Աստուածային սիրոյ դէմ, այդ հանգարտ
վանքի գաւթի մէջ: Արեգական ճառագայթները անոր
վերայ ընկնում են, մանկանք աշխոյժ ձայնը լսվում է
շուրջը, անփոյթ անցորդները կանգ են առնում սոս-
կայի տապանագրի առաջ:

Իսկ այդ անցորդներից քանի մարդ կարող էր
օգտուել այդ վերնագրից, որ մեր հոգսերով լի կենաց
վախճանին խիստ և խիստ պատշաճում է, որովհետև
այդպիսի կեանքը—չատերի հանապազօրեայ կեանք է:
Մինչև անգամ ուրախ Եպիկուրեանը, հոռովմէական
քնարերգուն երգել է թէ պաւազար հոգօք բարձրա-
ցել է պղնձէ ցուկանաւը և հեզնութեամբ նստել է

յազթուփիւններով պատկուած գիւցազնի յետեւ:

Իհրբաւոր ժամանակակիցներ պատմում են ձեռ իրանց հոգոտերը: որ արեւի ծագմանից մինչև մայր մտնելը ամէն կողմից խռնուելով նոցա նեղում են և առաւապեալներէ կրծքի վերայ ծանր նոսում են հոգե-վարի ժամանակ:

Հոգսեր ապրուստի, առողջութեան, բարեկեցու-թեան: եկամուտի (ամէնից աւելի անհանգստացնողի) մասին: հոգսեր զաւակների, ընտանիքի մասին: ամե-նաչնչին հոգսեր: Թէ արգեօք մեր վրայ մարդիկ ինչ են մտածում և խօսում: հոգսեր անցեալ տառապու-թիւնների: ներկայ տաղնապիների: ապագայ անտաու-գաւթեան մասին—բոլորն է միասին մի անկերպարան խառնուրդ: մի այլճօւփ ծով այնպիսիների հա-մար: որոնք որ այդ ճիւղերին անձնատուր են լի-նում:

Հոգսերի պատճառով առողջ կեանքը լցվում է հիւանդութեան ուրուականներով: կեանքի անոյշ մե-զեզիներից անոնք կազմում են խութնաձայներ: մար-գու ճակատի վերայ նստեցնում են կնճիւններ: Շա-տերի գլխից հոգոտերը խլել են իշխանական թագ: որպէս զի փոխարէնը գնեն սարկուլթեան անարգ նշան: Անոնք քանի՛ մարգու կեանքը ցամաքեցրել են: քա-նիո՛ի մէջ պզտորել են պայծառ մտածմունքը: քանի-սի՛ն խոտորեցրել են մաքուր վարքից: հաստաաու-թիւնից: հաւատարմութիւնից: բարութիւնից: մեծա-հոգութիւնից: ամենայն բանից: ինչ որ ազնուութեան հաւատոտիք է կազմում: Բայց մենք կարող ենք այս բոլորը մեզ վերագարծնել և կրկին ազատ մարդ դառ-նալ: Հարկաւոր է միայն: որ հոգսերը մեզանից վաճառենք: քիչ կարեւորութիւն տանք երկբաւոր բանե-րին: սովորենք արհամարհել աչքի մէջ թող փչելը: որ մեզ միշտ նուստացնում է:

Երկրաւոր հոգսերի լծացած ձահիճները աւելի մեծագոյն անէծք են մտրդու համոր, քան վարակիչ ախար, որով բռնվում է պաշարուած քաղաքը:

Ո՛հ, եթէ մենք ամէնքս կարողանայինք այդ սև մազձը հանել մեր հոգուց: Այն ժամանակ, եթէ հոգսեր այցելէին մեզ, մենք կարող էինք ապաւինել Նորան, որ արգէն մեր ցաւերի ծանրութիւնը Իւր վրայ է առել. և իւրաքանչիւր անգամ, երբ որ մեզ գրծբախտութիւն վիճակուի, մենք տխրած, բայց անձնավստահ կառէինք. «Մի անգամ էլ կը տանենք կենաց բեռը, իոկ ապա ինչ որ լինելու է, թող լինի»:

Եւ ինչո՞ւ հոգանք: Ինչո՞ւ վշտանանք, երբ որ արեգակը փայլում է մեր գլխին: Անցեալը, ապագան մեր ձեռքում չեն և անոնց հոգսը չենք ուզում ունենալ. միայն ներկան կարող ենք շատ թէ քիչ տնօրինել, իոկ եթէ այդ տեղ փորձանքներ հանգիպին— Ատտուած մեզ ոյժ կուտայ, որ դիմանանք:

Երկրորդ՝ մի ուրիշ թշնամի էլ, որից որ ձեզ զգուշացնել եմ ուզում, թշնամի, որ պակաս ձանձրալի չէ, քան հոգսը,—աշխարհական կեանքն է:

Աշխարհի կեանք առելով՝ ես չեմ ակնարկում միայն ձիարշաւ, թատրոն, պարահանգէս: Աշխարհական եմ կոչում այն կեանքը, որ փոյթ ունի միայն ժամանակաւորի և անցողակի, և ոչ թէ յաւիտեանականի մասին: Այս մեղքը գործում են ոչ միայն մաքսաւորները, այլ շատ խորամանկ փարիսեցիները: Խիստ մեծ վտանգ կայ այն կեանքի մէջ, որով ապրում են հազարաւոր մարդիկ: Նոցա մտածմունքը միայն այն է, որ մի կերպ բաւական դրամ յետ ձգեն, որպէս զի վաղ թէ ուշ գրամագլուխ կազմեն և զաւակներին թողնեն: Բացի հարստութիւն ունենալուց, նոքա ուրիշ մտածելու բան չունին: Նոցա համար հասարակաց շահերը այնքան օտար բան են, ինչպէս և մար-

դասերութիւնը: Նոքա զբաղուած են միայն իրանց անձնական յարմարութիւններով, գիւրութիւններով, շահերով, պատիւներով:

Ո՛հ, ինչ գատարկութիւն է տիրում այդպիսի կեանք վարող մարդու սրտի մէջ: Զահել սրտին վայել յափշտակութիւնը իսպառ ցնդվում է այդ տեղից: Նորա ազատասիրութիւնը, վայելչականութիւնը, աղնուութիւնը, այն ամէն հրապուրիչ կողմերը, ինչ որ իւր մէջ եղել է, այն ամենայն անարուեստ պարզութիւնը, քնքշութիւնը, իւր գոյութեան առաջնական մասը անյայտանում է և տեղը բռնում է հասարակ ինքնահաւանութիւնը: Նա իւր թեթևամիտ կեանքով այնպիսի թշուառութիւններ է ստեղծում, որոնք, ինչպէս որ մէկը սուր կերպով նկատել է, «քիչ են բարկացնում, բայց աւելի սպանում են, որոնք արիւն են ծծում՝ առանց մի կաթիլ թափել տալու, և սիրտը մերկացնում են մինչև սոկորները՝ առանց տանջուելու կամ խղճահարուելու»:

Ժանգն ու փտութիւնը ուտում են հոգու այն շնչին մասը, որ տակաւին ողջ է մնացել, իսկ անհոգի կեղծ քաղաքավարութեան թանձրութիւնը սփռուած է ամենօրեայ կենաց վերայ: Մարդիկ սկսում են նմանիլ հին ժամանակի սկիւթացւոց այն իշխանի դիակին, որին փառաւոր կառքով պտտեցնում էին տնէտուն: Որպէս զի հանգուցեալի բարեկամները փառաւոր խնջոյք կազմէյին նորա անշնչացած աչքերի առաջ: Այս աշխարհի մարդիկ էլ հարուստ են, ի պատիւ գոցա խնջոյքներ են թնդում, գոքա ունենում են գիւրութիւններ, յաջողութիւններ, պատիւներ,—բայց դոքա մեռեալներ են:

Նղբարք սիրելիք, որքան էլ որ աղքատ և աննշան լինիմ, բայց, փառք Աստուծոյ, չեմ նախանձում ձեզանից ոչ աւելի հարստին, և ոչ աւելի մեծատունին:

Հարստութիւնն ու մեծութիւնը կարող են լինել և՛
 պահանջել պարգև, և՛ աղէտալի անէծք: Եթէ այդպիսի
 բաներով պիտի թահմանափակէք ձեր կենաց հորիզոնը,
 և կենաց ուրախութիւնը փնտռէք աշխարհի գայթակ-
 ղիչ հեղեղատի մէջ, եթէ հարստութեան և մեծութեան
 պատճառով դուք պիտի վարէք անգործ և նորադի-
 րութեան կեանք, փակուելով դատարկ զուարճու-
 թեանց և անյագ գրգռութեանց նեղ շրջանում, միայն
 հագուստի, կառքերի, ծառաների և այլ այսպիսի
 մանր հոգսերի մէջ լինելով, — ես իմ կողմից աւելի
 յօժար եմ՝ իմ քրտինքով աշխատող՝ յետին մշակ
 քրիստոնեայ լինել, կամ փոթորկող ծովից չնչին ապ-
 ըուստ վաստակող՝ աղքատ և ոգեսպառ ձկնորս լի-
 նել, որի մարմինը նաւակի հետ ի միասին խաղալիքի
 պէս քարային է դուրս ձգվում ալիքներով, քան թէ
 ձեր տեղը լինել:

Այո՛, կարծում եմ, որ նոյն իսկ երկրաւոր կեան-
 քում այսպէս աւելի բախտաւոր կը լինիմ ձեզա-
 նից, որ ժամանակը վատնում էք ուտելու, խմելու,
 հագնելու, որսալու, և ոչինչ չամնելու մէջ: Ես գոնէ
 կունենայի պայծառ աւողջ աչքեր, ուժեղ ձեռքեր,
 համարձակ անկախութիւն, ազնիւ, անմեղ, աներկիւղ
 ճակատ, մի օրհնեալ օջախ, որ չի ճնշվում անօգուտ
 արտաքին արարողութիւններով, մի պարզ, իմաստա-
 կանութիւններով և յսփրանքով չփչացած՝ բայց ար-
 դարութեան և խաղաղութեան աղբիւր եղած սիրտ:
 Իսկ եթէ այս բաների վերայ աւելացնեք նաև յոյ-
 սեր, որ ընդ միշտ աշխարհի կեանքից վերացել են:
 Այդ բարեքներէց փոքրագոյնը չէի տալ ձեր ամենա-
 փայլուն թագի և ամենահրաշալի ամրոցի փոխարէն:

Ես ասացի, ինչպէս արդէ վսեմախոս մտտեան-
 գիրներէց մէկը. «Ուաջնորդեցէք ինձ, առաջնորդեցէք,
 իմ յոյսեր: Հաւաստի եմ, որ դուք ճշմարիտ էք:

Փոյթ չէ, եթէ անկատար մնաց և մի առ մի ցրուիք, ցնդուիք և անյայտունաց, միայն թէ միշտ նոր ձեներով պէտպիւանաւք: Եւ ձեր սուրբ պատրանքին պիտի հետեւի մինչև որ վերջապէս հասցնէք ինձ իմ երկնային Հօր ոտաց առաջ, սւբ որ ձեզ ամէնիզ կը գտնեմ թեւերը ծալած, գեղեցիկ զարգ կազմելով այն շափիզայի մթութեան մէջ, ուր որ կանգնած է նորա աթոռ—մեր տունը»:

Յորորդ՝ եւ թերի կատարած կլինիմ իմ պարտականութիւնն առ ձեզ, եթէ կարճ խօսքով ձեզ չզգուշացնէի ձեր անմահ բնութեան մի թշնամուց ևս, որ կարելի է թէ ամենատիերիմն է և ամենամահացուն—այն է վատ կրքերից:

Հարկ չկայ, որ սահմանեմ, թէ ինչ են այդ բաները. այգպիտի մոլութիւններին անձնատուր լինել՝ նշանակում է յազթոզ հանգիստացնել ձեր բնութեան ցած, աւելի ստորաքարշ, անասնական մասը. թողնել, որ այգ բանը կառավարէ հոգու սայլը, որու սայլապան է կարգուած բանականութիւնն ու խիզճը՝ Աստուաց:

Եղբարք սիրելիք, հոգսը կարող է քարշել մեզ գէպի գետինը, աշխարհի կեանքը կարող է կապել մեզ իւր «չազ դմակին», իսկ հեշտասիրութիւնն արգէն ստորացնում է մեր հոգին, կտրասում է մեր ազատութեան թեւերը և ապականում է ցեխի պէս: Բայց հաւատացէք ինձ (ինչպէս լաւ ականջ դրէք ասածիս), Աստուած այնպէս է անօրինել, որ մարդ երբէք չի դժուարանայ հէնց միայն իւր պարզ արեւատրութեամբ զսպել իւր մոլի կրքերը: Եթէ դուք մտքում պահէք մօր խրատները, եթէ խղճահարուելով և զղուելով երեսը դարձնէք աղտեղի խօսակցութիւնից, եթէ սարոսափիք այն յուսահատիչ մտածութիւնից, թէ դուք կարողէք ընկնել և ստորացնել ձեր մահկանացու մար-

մինք, որ Հոգոյն սրբոյ տաճար պիտի լինի, — գուցէ գծուարութիւն չէք ունենայ մաքուր ամբիժ հոգով ապրելու, անցնելով երջանիկ մանկութիւնից ազնուական պատանեկութեան, պատանեկութիւնից՝ աստուածանման չափահասութեան:

Դուք ի հարկէ կարող էք այնպէս խաղաղ սրտով ապրել, որ չհալածուէք չար մտքերից, որ ձեր ականջին չհասնի գայթակղիչի թևերի շարագուշակ թարթափը: Բայց չեմ ժխտում, թէ ով որ չի կարողացել ընդդէմանալ իւր մոլեկան կրքերի հետզհետէ անման և զարգացման, շատ պիտի դժուարանայ իւր անմահական անմեղութեան կորուսած գանձը՝ վերստին ոտանալ: Այս բանի համար հարկաւոր է մաքառման և արթնութեան մի՛) ամբողջ կեանք: Եւ եթէ գուց չէք ուզում կորչիլ այս և հանգերձեալ կենաց մէջ, գուց այլ ելք չունիք, բայց եթէ հանգէս դուրս գալ այդ պատերազմը պատերազմելու: Ուրեմն, յանուն Աստուծոյ, արիասիրտ եղէք. Աստուած, Փրկիչը և Սուրբ Հոգին ձեզ այդ գործում զօրաւիգն կը լինին, Աստուած չի զլանայ շնորհել Իւր ամենակարող զօրութիւնը՝ ձեր հոգին փրկելու համար: Ապա թէ ոչ, հոգին կը կորչի այն մեծատաղնապ ճանապարհում, ուր որ շատ թշուառներ մանկական միամտութեամբ են մուտք գործում, այն ճանապարհում, որ ասանում է դէպի գուները, որոնց ճակատին դրած է. «Էլ ոչ մի յոյս չունենաք, ներս եկողներդ»^{*)}:

Ուրեմն, ո՞վ է մարդ: Ահշտ պատասխանն այս է, «Փոքր ինչ խոնարհ, քան փառքով և պատուով պրահած Աստուած», — և միթէ այս չէ՞ր Դաւթի մտքում

*) Դավթի Դժոխի դրան նակտի վերձագիր: Հ. Ա. Դազիկեանը այսպէս է քարգմանել. «Թողեմք մեզն յոյս: դուք որ կը մտնէք»:

յղացած պատասխանը, երբ որ նա նայում էր աստ-
ղերով լուսաւորած երկնքին: 1000 տարի անցնելուց
յետոյ, մի և նոյն պատասխան, բայց աւելի վտտան,
աւելի բարձրաձայն, աւելի հանդիսաւոր կերպով և
անմահական բերկրութեամբ տրուեցաւ խոնարհ հո-
վիւններին, որոնք հօտեր էին պահպանում նոյնպէս
աստղերով ծածկուած երկնքի տակ: Լրեշտակները
ձայնը աւետեց նոցա, թէ ծնուել է Աստուածամարդ:

Յիրաւի, եթէ դուք ուզում էք տեսնել մարդու
կատարելութիւնը, մարդու իզէալը—նայեցէք Նորա
վերայ: Հոգսեր չէին խռովում Նորան, որովհետեւ
Գառը ի մանկութենէ ապրում էր Իւր, Հօր սիրոյ կա-
նաչ արօտատեղիներում և հանգարտ ջրերի մօտ:
Աշխարհի կեանքը չի ապականիլ Նորան, որովհետեւ նա
արհամարհեց աշխարհի թագաւորութիւններն ու անոնց
փայլը, երբ անոնք Նորա ոտքի առաջն էին ընկած:
Սիրքը երբէք չի խռովել Նորան, որովհետեւ այդ ախտը
միայն ցած և անզուսպ հոգւոյ մէջ է բոյն դնում: Եւ
թէպէտ Ինքը անձամբ փորձութիւններեց չէր յաղթ-
վում, նա տեսել է այդ չարիքը ուրիշների մէջ և ցա-
ւել է նոցա մասին աստուածային կարեկցութեամբ:
Հոգսերով վաստակեալներին և բեռնաւորեալներին
նա ասում էր. «Եկայք առ իս և ես հանգուցից զձեզ»¹⁾,
իսկ աշխարհ սիրողներին—«Մի՛ գանձէք ձեզ զգանձօ
յերկրի, ուր ցեց և ուտիճ ապականեն, և ուր գողք
ական հատանեն և գողանան: Այլ գանձեցէք ձեզ
գանձօ յերկինս, ուր ոչ ցեց և ուտիճ ապականեն, և
ոչ գողք ական հատանեն և գողանան»²⁾: Ընկած
փշացած, արատաւորած կնկան ասաց նա. «Եւ ոչ ես
դատապարտեմ զքեզ, երթ յայսմ հետէ մի՛ մեղան-

1) Մատ. ԺԱ. 28:

2) » Զ. 19:

չեր»¹): Նա բժշկուժ էր մեղքի և ամօթի հետքերը նոցա երեսի վերայ: Նա հալածուժ էր դեբրին՝ որոնց հոգան ու ցանկութիւնները ըոյն են դրել մարդկանց սրտերում:

Ապա ուրեմն, թող Նա, մեր Տէրը, մեր Յոյսը, մեր Փրկիչը լինի մեզ իգէալ, և ոչ թէ աշխարհը. թող Նա լինի մեզ օրինակ: Այն ժամանակ մենք կը հասնինք մեր կոչման բարձրութեան և երկրի վերայ արդար կեանք վարելուց յետոյ՝ կապրինք Աստուծոյ մօտ՝ որպէս հաղորդակից Նորա փրկութեան և ժառանգորդ Նորա անմահութեան: Մեր արտասուքը կը սրբուի, մեր հոգու մեղքերի և վշտի հետքերը կը դարմանուին, և մենք, որ հրեշտակներից խոնարհ չենք, այլ բարձր՝ քան նոցանից ոմանք, պսակուած անշիջանելի և անզեղծ հաճանչով ու փառքով, կապրինք, յաղթելով մահը և ջախջախելով բանսարկու թըշնամուն:

1. Յով. Բ. 11:

ՃԱ.

ԱՐԿԱՐԱԹԻՐՆԵՐ—ԱՋԳԵՐԻ ՈՅԹ Է. *)

Մենք այժմ իրար հանդիպել ենք այնպիսի վայր-
կեանում, երբ որ Եւրոպայի պատերազմական գաշտը
տակաւին չեն մաքրել ընկած մարդիկներէն, երբ որ
մեծ պետութիւնների սահմանները փոխուել են, թե-
րևս ընդ միշտ, երբ որ աշխարհի ամենահրահանգուած
բանակի տէր և քաջ պատերազմող ազգը՝ մի յուսա-
հատ կռուում կատարեալ պարտութիւն կրեց: Մինչև
այժմ պատերազմի գաշտից դեռ ևս շարունակուում են
տեղեկութիւններ հասնել մեր խաղաղ տներում: Մենք
անգագար մտածում ենք գերիների մասին, որոնց
բախտը կախուած է այս կամ այն կողմի յաջողու-
թիւնից. պպազայի համար ամէն տեսակ պատահա-
կանութիւնների ենք ակնկալում:

Մեր արիւնը սառւը մնալ չի կարող, երբ որ
տեսնում ենք, որ 400,000 քաջեր մասնակցում են տի-
տանական ոգորման մէջ: Ակամայ քաջալիբրական ձայն
ենք հանում «արի եղէք, քաջ եղէք»: Եւ այժմ բա-
նակում հաւաքուել ենք խաղաղ նպատակով, և այն
խոտը, որի վերայ որ ման ենք դալիս, արիւնով չի
թաթախուած, կարելի է թէ հէնց այս ամառային

*) Արտասանուած է կամուր զինուորների առայ, Ում-
բիլդների բանակում:

օրը կռուի ծուխը կախուած է երկու աւելի մեծագոյն բանակների գլխին և հենց այս խաղաղ զինուորական տօնահանդիսին՝ ուրիշ մարդկանց ականջում թնդում է ամբասիք հրետանու մռնչիւնը և կռուի շփոթը:

Ինչ զանազան զգացմունքներ և մտածմունքներ պէտք է յուզեն երկու բանակների մարդկանց սիրտը: Եթէ նոցա ժողովել են աղօթելու, իւրաքանչիւրը իւր համար առանձնակի, ոմանք յաղթութեան տօնակնքութիւնից արբեցած, ոմանք ոտտրացած և յուսահատած: Փառք Աստուծոյ, մենք չենք ենթարկուած ոչ յաղթութեան վտանգաւոր խնդութեան և ոչ էլ ամօթից տոչորուող յուսահատութեան: Ամբողջ դարեր մեր ազգի գոյութիւնը չի վտանգուել, մեր ազգային դբօջակն անարգուած չի եղել, և թշնամին ոտք չի դրել մեր անձեռնմխելի եզերքը: Եւ թէպէտ այսօրուայ ժողովը պատերազմական ձև ունի, սակայն գումարուել է խաղաղութեան շահերի համար: Մեր մտազրութիւնն ինքնապաշտպանութիւն է, և ոչ թէ յարձակումը, մենք չենք երազում աշխարհակալութիւններ անելու կամ ուրիշից երկիւրներ խլելու: Մենք լուի միայն խաղաղ, աներկիւզ, հզօր, զինաւորեալ մարզիկ ենք:

Սակայն վերջին օրերի լուրերը հարկադրում են, որ լուրջ և զգաստ աչքով նայենք երկրի ներկայ դրութեան վերայ: Փառք Աստուծոյ, մենք պարզերես ենք և մեր անցեալի մէջ այնպիսի հանգամանքներ չկան, որ մեզ կարմրել տան: Աւեց տարի առաջ լսվում էին ինչ որ անորոշ սպառնալիքներ, անստոյգ լուր վտանգի մասին, մեր երկիրը արշաւելու մասին: Արգեօք ճիշտ էին թէ սխալ այս լուրերը, բայց և այնպէս բորբոքեցին ազգաօթբութեան բոցը, որ քնած էր թուում ինքնասիրական շահերի մօխրի տակ: Այդ բոցը այնքան օստոկացաւ, որ ոմանք կոչեցին սնտոի

զարհուրումն, խօլական զարհուրանք: Անգլիացիներէ անվեհեր քաջութիւնը արթնեց: Յիմարներն այդ շարժումը անուանեցին սնոտի մոլեգնութիւն, թեթևամիտները ծիծաղեցին, այդ բանը համարելով պատրանք: Աւելի իմաստուն պետական անձինք գովում էին այդ յափշտակութիւնը, իսկ պլեուրած զինուորները ցնծութեամբ ողջունում էին այդ երևոյթը: Եթէ այս յանկարծակի զարհուրումը սնոտի ահաբեկութիւն էր, գէթ վաղանցուկ առկայծումն կամ անկարգ աղմուկ չէր, այլ լաւ հրահանգուած պատրաստութիւն էր, որ և ծանրակշիռ արդիւնք տուեց:

Ըին ժամանակ եկեղեցու կշաին յարադալար կարմրածառը այնպէս էր տնկվում, որ մեր պապերը կարողանում էին, երբ ուզենային, Աստուծոն նուիրած վայրում իրանց ազգային զէնքը կտրել: Այսօր ևս մեր եկեղեցին, թէպէտ և մաս մաս բաժանած և ուրեմն նախկին ազնուական ազգուութեամբ խօսելու կերպը փոքր ինչ կըրուսած, սակայն դեռ ևս ժողովրդեան սէրն ու յարգանքը վայելելով, առաջ եկաւ իւր օրհնութիւնը ասլու այդ շարժման:

Այսպէս էր վեց տարի առաջ, Այն, ինչ որ ժամանակաւոր մոլութիւն էր թուում, կայ և այժմ: Եթէ այն յափշտակութիւնը, պարոնայք, առժամանակեայ լինէր, անարգութեան արժանի էր, բայց այն ծագում էր աւելի խոր և աւելի սրբազան շարժառիթներից, քան յանկարծական ահաբեկութիւնից: Մենք չուզեցինք, որ մեր զաւակներին ժառանգութիւն թողնենք թիժ գրած անուն, կիսատ թողուցած առաքելութիւն, նոսմացած կամ անյայտացած փառք: Զանքը կատարուեցաւ, և Անգլիայի մայր մտնելու պատրաստ աստղը՝ ճառագայթեց նոր լուսով:

Մեր կամաւոր զինուորները, եթէ և մեզ չփրկեցին անխրաւ ոտնձգութիւնից, գէթ անշուշտ հար-

կաղընցին, որ յարգեն մեզ: Նոքա ակնյայտնի վկայ հանգիստացան, թէ մենք (անգլիացիներին մասին տարածուած հին բամբաստութեան հակառակ) միմիայն շահերի հոգսերով չենք ապրում: Նոքա ապացուցին, թէ թէպէտ և մենք կռուարար պատերազմողներ չենք, բայց երկչոտ ևս չենք, թէ մեր խաղաղասիրութիւնը այնչափ չէ, որ վախենայ պատերազմից, և ոչ լոկ միայն ոսկեզօծ քող է մեր հեշտասիրութիւնը, փռութիւնն ու բարոյական մահը ծածկելու համար: Նոքա ապացուցին, թէ Անգլիայի զաւակներին նոյն խոսք ամենաաղքատը սերտ կապուած է իւր հայրենիքին, մինչև իսկ եթէ մի կտոր հող էլ չունենայ այն տեղ: Եթէ այն շարժումը կարճատև լինէր, մենք շատ ստոր ընկած կը լինէինք: Մենք ցոյց կուտայինք, թէ ընդունակ ենք միայն ջղաձգական ջանքեր երևեցնելու, թէ մեր կեղծ հայրենասիրութիւնը ազնուութիւն չունի և ուրեմն անգօր է, որ մեզ ստիպէ զոհել հայրենիքի համար մեր դրամը և մեր հանգստաւէտութիւնը, կամ Անգլիայի սպասաւորութեան նուիրել այն ժամերից մէկը, որ ընծայում ենք մամոնային և քաղցր քնին:

Այն օրհնաբեր հաստատութիւնը, որ պատերազմի սաղմը խաղաղութեան գրիի մէջ է պահում, չպէտք է անյայտանայ: Այս մեծ բարիք է, որ մարգիկ, մանաւանդ հարստութեան յետևից վաղողները, չեն թմբրում և շարունակ արթնում են ստորաքարշ մբափից: Մեծ բարիք է, որ ազգային միութեան մտածութիւնը ազնուութեան կիրքէ բորբոքում մեռած ինքնահաւան սրտերի մէջ: Բարիք է, որ շահերի նոյնութեամբ՝ համերաշխ կերպով միանում են մեծատունն ու փոքրաւորը, հարուստն ու աղքատը, գիտունն ու տգէտը, ազնուականն ու մշակը, թէ նոքա ընդհանուր գործի ոգևորութեամբ՝ եղբօր պէս կողքը կողքի են կանգնած:

Անհուն բարիք է մեզ համար և զինուորների համար, որ հայրենիքի պաշտպանութիւնը դադարեց միայն սակաւների վտանգաւոր արհեստ լինելուց: Մեր զինուորները կարող են քաղաքացի լինել, իսկ քաղաքացիները՝ զինուոր: Ուրեմն կամաւորների հաստատութիւնը պատուար է միանգամայն և ժողովրդեան անիշխանութեան դէմ և բռնակալութեան մենաշնորհութեան դէմ: Այս բանում տարածայնութիւն չկայ և ամէնքը միանում են անգլիական ազատութիւնն ու փառքը պաշտպանելու համար:

Շատերի համար անհուն բարիք է այն հանգամանքը, որ տղայ մարդուն աւելի վայել այսպիսի զբաղմունքն ու վսեմագոյն մտածութիւնը՝ փոքր ինչ շեղում է հոգսերով լի կեանքից և արծաթաբերութիւնից: Այդպիսի նուագներում գոբա այլ ևս մամոնայի կառքին կպած ստրուկ չեն մնում: Արհամարհելով դիւրաստաց հարստութեան իդէալը, որով մարդ բռնաւորի ստրուկ է դառնում, նոքա կարող են զգալի կերպով մասնակցել այնպիսի ծառայութեան, որ թէպէտև նիւթական կերպով չի վճարվում, բայց առատորէն վարձատրվում է ամբողջ ազգի շնորհակալութեամբ:

Գործին նայենք ուղիղ դատողութեամբ. բացի բարիքից, այս ծառայութիւնը ծագում է քաղաքական անհրաժեշտութիւնից, նոյն իսկ այն դէպքում, եթէ Անգլիան ոչ մի ուրիշ կարիք և փոյթ չունենայ, բայց եթէ միայն պաշտպանուած լինելու: Անգլիան այլ ևս ծովերի թագուհի չէ, և անոր նաւերի սպիտակ հետքը «այնպիսի փողոց չի կազմում, որ անմատչելի կացուցանէ թշնամու երթևեկութեան»: Այժմ իւր ջրերում արդէն այնպիսի շոգենաւ է շարժվում, որի առաջ իւր նաւերից ոչ մէկը չի դիմանայ, իսկ միւս ազգերի բանակները այնպիսի հրացաններով են զինուած, որոնց առաջ անգլիական զինուորների հրացանները անպի-

տան են: Միթէ անգլիայի փառքն ու իշխանութիւնը, իւր հոյակապ գերիշխանութեան հազարամեայ յոգեւեանը, կախում պիտի ունենան նոր զբահաւոր շոգեւնաւերից և ասեղնաւոր հրացաններէց: Հենց այս էլ կը պատահէր, եթէ չունենայինք կամաւորներ:

Մի կարծէք, թէ մեր խօսքերով գէթ մի նշանաւեցի չաի պէտք է պահասեցնենք մեր հաւատքը առ մեր քաջ բանակը: Բազմաթիւ արիւնհանդ դաշտերում դա ապացուցել է իւր ժառանգական քաջութիւնը: Այն մարդիկ, որ կռուել են Բալակլաւի և Իսկերմանի մօտ, որ արեակէզ Հնդկաստանում առաջ էին մղվում դէպի Լէկնով և Վաունփուր, ապացուցին, թէ ոչ միայն Վիտտորիայի և Վատերլօօի հերոսների գաւակներ են, այլ և Պէտրի և Աղինկուրի յաղթութիւններ տանող քաջերի արժանաւոր ժառանգներ են: Բայց արգետք կարող է մի բուռն 50,000 մարդ (որ պահանջած դէպքում շատ արագ և առանց դժուարութիւնների չի էլ հաւաքվում) դեմ գնի 500,000-ին, որ կարճ ժամանակում իջնել կարող է երկրիս ամերին:

Մեր ժամանակում, երբ որ քաղաքական հորիզոնը գրեթէ երբէք ազատ չի լինում կայծակնաբեր ամպերից, երբ որ պատերազմի մասին լուրերը, ինչպէս մէկմէկու հետևող ծովի ալիքներ, գլորվում են դէպի ամբ, ազմկում են, զարկվում են և ցրվում, և մերթ մեզ քաշում են պատերազմելու, մերթ ամօթահար ահաբեկում են կամ վատթար անհանգրստութիւն են ծնանում,—անհնարին է ապրել մշտական խաղաղութեան երազներով: Ո՛չ, անքոյթ լինելու համար, ոչ մի զգուշութիւն շատ չպիտի համարուի, իսկ մենք պարտաւոր ենք անքոյթ լինելու: Անգլիան այս պարտաւորութիւնն ունի Աստուծոյ, աշխարհի և իւր առաջ:

Եթէ այն անարկու պատերազմական զօրութեան հանդիպելիս,—որ ամենայն օր մեր դէմ կարող է շարժուել, միւս երկիրներէ նտխանձի, բարկութեան կամ թշնամութեան պատճառով,—կարողանայինք վստահանալ միայն անքնկճելի հերոսութեան, աննկուն արիութեան, պարտաճանաչութեան, շրջապատող սարերի պէս անդրդուելի ազգասիրութեան, «հպարտ և գոռոզ ազգի ժառանգական դիւցադնութեան» վերայ) —մենք բոլորովին հանգիստ կլինէինք: Ստիպան ինչ են նշանակում այս բոլոր առաքինութիւնները. ռմբակիզ զօրութեան անդիմադրելի պայթոցների առաջ. ինչ բախտի կհանդիպէր մեր սակաւաթիւ զօրքը, եթէ 200,000 եղբայր-քաղաքացիների օգնութեան յոյս չունենար, որոնք միշտ պատրաստ պիտի լինին վահան դառնալու ճգնաժամին:

Այո՛, ոիրելիք, ձեզանից ամէն մէկը իւր մասն ու բաժին ունի Անգլիան փորձանքներից ապահով պահելուն մէջ: Սակայն հարցնում եմ ձեզանից, միթէ միայն այդքանով գո՛հ էք, որ Անգլիան անփորձ լինի: Իսկ անոր փառքը, մեծութիւնը, անոր ազդեցութիւնը միւս ազգերի հզօր բախտի վերայ—միթէ ձեզ համար աննշան բաներ են: Արդեօք այդ ամէնը ձեր աչքում անշօշափելի բաներ են, պարզապէս ցնորքներ են, որ վայել և արժանի չեն այնպիսի գործնական ժարդկանց, որոնք սովոր են միայն հարկերի, ապրանքների և հարստութեան մասին խօսելու. միթէ գո՛հ կը լինիք, եթէ լուէ Անգլիայի ձայնը, որ երբեմն դղրդում էր և ահադին նշանակութիւն ունէր միջազգային խորհրդածութիւններում:

Միթէ գո՛հ կը լինէք, եթէ մեր երկիրը միայն անձնատիրական նպատակների համար սուր հանէ կամ պատեամուժ թողնէ, մինչդեռ առաջ իւր սուրբ գործ էր անում մեծանշանութեան դատեր պաշտպանելու:

համար: Մեր փառքն այն է, որ չենք հանդուրժում և առում ենք բռնակալութիւնն ու կամայականութիւնը: Բայց միթէ մեր փառքը կաւելանայ, եթէ կորցնենք ասպետականութեան նշոյլն անգամ, ազնիւ պատուասիրութեան հետքն անգամ: Եթէ այդպէս է, Անգլիան արդարև կը հարստանայ, բայց իւր հարբատութիւնը թշնամիներու շտեմարան կը դառնայ, իսկ իւր վայրագ անհաղորդութեամբ՝ որ և է դժուարութեան հանգամանքներում՝ կը պատրաստէ իւր կարուստը: որի համար հարկաւ ոչ ոք արտասուք չի թափի:

Ահ, էլ մի աւետէք սնապարծութեամբ, թէ դուք ամենայն գնով կամենում էք վայելել խաղաղութիւնը, Չմիջամբութեան և չմիջամտութեան տեսութիւնը, չեզոքութեան սկզբունքը՝ կարելի է թէ արդարութիւն է, արժանաւորութիւն է, անխնայասիրութիւն է, սակայն մի՛ ի չար գործ գնէք այգ բանը: Ամաչեցէք և մի խայտառակուիք եւրոպական ազգերի առաջ, թէ դուք հարստանալու սնափառութիւնը աւելի էք գերադասում, քան թէ հնացած ցնորական յափշտակութիւնը, որ Անգլիայի պատիւը պաշտպանելու միշտ աւելի փոյթ է ունեցել:

Եթէ մենք կարող ենք պարծենալ, որ հեռու ենք մնում օտար ազգերի հակառակութիւններից, եթէ մեր ահագին կայսերութեան առտիճան առ աստիճան զարգացող շահերը պահանջում են, որ Անգլիան իւր ազգեցութեամբ այլ ևս Եղիսաբէթի և Կրոմուելի Անգլիա չը լինի, բայց և այնպէս պէտք է հոսկացնել ուրիշ ազգերին, թէ թերևս կարող է այն օրը լուսանալ, և շատ շուտ կը լսուանայ, երբ որ Անգլիան պատերազմի դաշտ դուրս կու գայ իւր փառաւոր ժամանակների անյողողգ քաջութեամբ: Մի թողնէք, որ Անգլիան անկարեկիր նայէ անօգնականների ջան-

քերին և հալածութեան տառապանքներին:

Անգլիան պարծենում է, որ մինչդեռ Եւրոպայում վեց միլիոն զինուոր կայ գէնքի կանգնած, ինքք, իւր լայնածաւալ երկիրներում՝ ունի ընդամէնը կէս միլիոն: Սակայն արդար յառաջադիմութեան մէջ ևս նա պէտք է միւս աշխարհներից առաջ ընթանայ և չթողնէ այդ փառքը ուրիշին իւր պզերգութեամբ: Նա չպէտք է մոռանայ իւր գրօշակի վերայ եղած առիւծի պատկերը և լորդ Բէկոնի ասելով, չք լինի թէ Յուդայի դքօշը՝ վերան կորիւն առիւծու նկարածը, և Յուդայի սաացած օրհնութիւնը, որ էր իշխանական գայիսոն և «ձեռք ի վերայ թիկանց թշնամեաց», մի գուցէ, ասում ենք, փոխէ Իսաքարի օրհնութեան հետ, որ աւելի անէծքի նման է, որովհետեւ սա, իւր ստացուածքներն ու հանգստութիւնը ապահովապէս պահելու համար, հնազանդուեցաւ ճակատագրին և եղաւ ծառայ *):

Թէ Անգլիայի ըարոյական նշանակութիւնը անխուսափելի կերպով թուլացել է իւր անգործութիւնից, մեր վարքով պէտք է ապացուցանենք, թէ այդ անգործութիւնը պարզ անձնապաշտութեան արգիւնք չէ և թէ այնպիսի օր կարող է գալ, երբ որ մենք մեր դէմ խիզախողներին զգացնել կը տանք, թէ Անգլիայի մեծագործ սիրտը և տիտանական եռանդը իւր առերեւոյթ քնից զարթնել գիտէ: Մեծագոյն բանաստեղծը ասել է. «Ինձ երևում է հզօր ազգ, որ քաջի պէս քնից զարթնելով, թափ է աալիս իւր յաղթական խոպուկը: Դա նման է կալանաւորած արժուին, որ

*) «Իսախար, էշ ուժեղ, հանգուցեալ ի մէջ գունդ. օճակայ զհանգիստն զի գեղեցիկ էր, և զերկիրն զի պարտա էր, եղ գուս իւր յաշխատն և ի եղև հարկատու ծառայ):

անվախ շեշտակի նայում է կեսօրեայ արեգակին, մինչ-
գեռ իւր շուրջը լսվում է շփոթուած և վախկոտ
թռչունների աղաղակը, որունցից ոմանք մթութիւն են
սիրում: Նորա ամէնքը դարհուրել են արծուի սրտոտ
հայեցուածքից:

Սիրելիք, այս բառերի համար պէտք չէ ներո-
զամտութիւն խնդրել, որովհետև ասոնց խորհուրդն է
զարթեցնել մեզ մեր վատթարադոյն և խիստ տարած-
ուած արատից — խոր արմատացած անձնասիրութիւ-
նից: Այդ խօսքերը հասկանալի են մանաւանդ այժմ
և այն տեղում, ուր որ այս վայրկեանին գտնվում
ենք: Աւելի խեղճ կեանք չկայ, քան որ անձը միայն
իւր համար հոգս քաշէ:

Միթէ աւելի ուարձափելի և զղուելի բան կարող
է լինել, քան այն, որ երկրագնդի մակերևութի վերայ
ապրող հազար միլիոն մարդկանցից մեծ մասը աշխա-
տում է միայն իւր անձի համար, այս պարագայում
մըջիւններից էլ պակաս առաքինի հանդիսանալով:
Ցայ Ստուած, որ այնպիսի ուղղութիւնից Ա.գլխան
միշտ զերծ լինի: Այդ բանը չի համապատասխանում
քրիստոնէութեան սգուն, որ մեզ ուսուցանում է,
թէ ոչ մենք ինքներս, և ոչ մեր կեանքը մեզ չեն
պատկանում: Որ դարձեալ ուսուցանում է լինել
պնդասիրտ, դիմացկուն, չժածկել Ստոծու պարգևած
ընդունակութիւնները խցերում կամ անսպասի մէջ,
այլ մոռանալով անձնական շահերը՝ հանդէս գալ և
բարձրանալ մինչև եկեղեցու և ազգի շահերը, իսկ
այնու նաև մինչև համայն աշխարհի շահերը:

Այն փիլիսոփան, որ չի հաւատում, թէ քրիս-
տոնէութիւնը ճանաչում է ազգասիրութեան առաքի-
նութիւնը, սխալ է ըմբռնում այդ վարդապետու-
թիւնը: Քրիստոնէութիւնը ձևապաշտ բարոյախօսու-
թեան տաղտուկ դրութիւն չէ, այլ կենդանի զրգիչ է:

ու ամենայն զօրութեամբ արտայայտվում է նաև հայ-
րենասիրութեան մէջ՝ ինչպէս և այլ առաքինութիւն-
ները մէջ: Իոկ հայրենասիրութիւնը երբեմն իշխանա-
բար պահանջում է պատերազմի զոհաբերութիւններ:
Չեմ հառկանում, թէ ինչպէ՞ս Ս. Գիրք կարգացողները
և պաշտողները պնդում են, իբր թէ անմեղներին
տանջելը և արեան հեղեղներ թափելը՝ աւելի պակաս
չարութիւն է, քան թէ մեղքերով հոգի ունենալը:
Ո՞չ ապաքէն ամբողջ Ս. Գիրքը լցուած է սրի և վա-
հանի շառաչիւններով: Այն տեղ անդազար պատա-
հում են փոխ ընդ փոխ արգար բարկութիւնն ու
որտամութիւնը և խաղաղութիւնն ու սէրը: Այն տեղ
շատ գլուխներ յիշեցնում են կռուի աղաղակ և արիւ-
նով ներկուած պատմուճաններ:

Ս. Գիրք կարգացողները և զօրութիւնը չհասկա-
ցողները չեն տեսնում՝ որ աւելի լաւ է «պատերազմ
հաղար կռիւններով» պատերազմ հազար գահեր խախ-
տող» քան ասպականուած, փտած և մամոնայ պաշտող
խաղաղութիւն: Այս այնպիսի բնազդական զգացում է,
որ մեր ընտելեան լաւագոյն կողմերից մէկն է, և որ
քրիստոնէութիւնն էլ սրբագործում է, որովհետև մեր
ազնուագոյն բնազդումներից մէկն է: Քրիստոնէու-
թիւնը ոչ փափկասուն կրօն է, և ոչ ջուրմերի և կեղծ
բարեպաշտների կանացի և մեղկ գրութիւն է: Այդ
կրօնը առաւելապէս արիասիրտ զինուորութեան կրօն
է, և որովհետև արիասիրտ է, ապա ուրեմն աստուա-
ծային կրօն է: Քաջութիւնը առաքինութիւն է:

Ուրեմն, և՛ քաջութիւնը, և՛ ասպետութիւնը,
և ջերմ զգացմունքը, և՛ յսփշտակութիւնը, և՛ հա-
մարձակութիւնը, և՛ միութեան ձգտումը, և՛ ըորբո-
քած ատելութիւն ստութեան, անգթութեան, անխ-
րաւութեան դեմ, — խիստ կարևոր տարերք են վսեմ
առաքինութեան: Տարակոյս չկայ, որ մի վախկոտ,

խեղճ, թուլամորթ, սողոսկող բնաւորութեամբ մարդ՝ երբէք չի լինի իսկական քրիստոնեայ: Քրիստոնէութիւնը վախկոտութեան փարատիչ է. արհամարհութեան կնիք է դրոշմվում այն հոգու վերայ, որ իւր փառաւոր կեանքը աւելի լաւ բանի գործ չի դնում, բայց եթէ ազահութեամբ ինքն իրան շրջապատելու դիւրութիւններով, զիզելու և ամբարելու արգար և անարգար վաստակներ: Ձեր ներկայութիւնն այս տեղ զբաւական է ձեր լաւագոյն օրերի և յոյս է մեր հայրենիքի համար: Ասում են, թէ Անգլիայի օրերը անցել են, բայց ոչ այն պատճառով, իբր թէ իւր մէջ ապականութիւնը լայն է դրել, թէ իւր ժողովուրդը յանցաւոր է, թէ մերժեալներին չի խնամում: Ասում են, թէ այս կորսուտը այլ պատճառից է ծագում, և թէ ոչ ժողովրդեան գողութիւնները, ոչ ազահութիւնը, ոչ ժլատութիւնը այս բանում կարեւորութիւն չունի: Ակնարկած պատճառները ուրիշ կարգի բաներ են. ասում են, թէ Անգլիայի քարածուխը պիտի սպառուի, նախնական անտառները անգարծ անյայտացել են, և մարդու պահպանութեան և բախտաւորութեան համար պարզեւած Արարչի պաշարը էլ չի նորոգվում:

Միբլեք, կարելի է, թէ և ո՛չ հարիւր տարի լրացած՝ արդէն քարածուխ չունենանք: Եթէ այդ պատահելու է, հապա եկէք այդ հարիւր տարին այնպէս գործ ածենք, որ մեր մեծութիւնը հաստատենք ուրիշ և աւելի լաւագոյն և պակաս վտանգաւոր հիմքի վերայ: Մենք ի հարկէ կարող ենք ախարանալ և աղքատանալ, սակայն ոչ մի ազգ ուրիշ բանից չի կործանվում, բայց եթէ մեղքից: Իսկ Անգլիայի ճշմարիտ մեծութիւնը, կամ աւելի լաւ է ասել, անոր միակ մեծութիւնը—աւելի լաւագոյն բան է, քան քարածուխը:

Քարածուխը չի տալիս Անգլիային իսկական փառք

և ապագայի յոյս, թէպէտ նպատոււմ է անոր հարեատութեան և զօրութեան: Իւր զաւակների արգարաւիրութեամբ, սրբութեամբ, ազնուութեամբ, պատուասիրութեամբ՝ Անգլիան և՛ կը փառաւորուի, և՛ տեսչական կը լինի: Եթէ իւր զինուորների և կամաւորների թիւը տասնապատիկ աւելի լինէր այժմեանից, այն ժամանակ ևս մեր թշնամիները մեզանից աւելի չէին վախենայ, քան ամեհի առիւծը տկար ոչխարների հօտից: Գլխաւորը քաջասրտութիւնն է, որով մարդիկ ոգևորվում են, այն ևս եթէ վազանցուկ չէ, այլ եթէ յարատև հերոսութեան գրոշմ ունի:

Եթէ դուք կամենում էք տեսնել ձեր հայրենիքի բախտը ցոյց տուող աստղը, փնտռեցէք ձեր եղբայրների և ձեր սեպհական որտում: Դուք, որպէս կամաւորներ, արտօնութիւն ունիք անմիջապէս ծառայելու մայրենի երկրին: Հնորհակալ եղէք Աստծուց, ինչպէս որ ձեր երկիրը ի բոլոր սրտէ շնորհակալ է ձեզանից: Բայց մի մոռանաք, որ հնարներ կան հայրենիքին աւելի ևս բարձր ծառայութիւն մատուցանելու:

Ձեզանից մեծագոյն մասը կամ պատանիներ էք և կամ հասունութեան առաջին տարիքումն էք: Ա՛հ, ինչ հրաշքներ կարող էիք գործել Անգլիայի համար: Դուք ընդ առաջ էք եկել, որ օգնէք պաշտպանէք հայրենիքը և բարձրացնէք անոր փառքը: Աստուած տայ, որ ամէն մէկդ հանդիսաւոր և ամենայն սրտով ուխտ ուխտէք հայրենիքը փրկելու և բարձրացնելու ոչ միայն ներկայ ըրպէյում, ոչ միայն այդ եղանակով, ոչ միայն այն դէպքում, երբ որ կանգնած էք այս տեղ, համազգեստը հագած, զէնքը ձեռին: Այլ յեշեցէք հայրենիքի փառքը նաև այն ժամանակ, երբ որ դառնաք ձեր խաղաղ գիւղերը կամ հեռու գաղութներում, կամ կղզիներում:

Դուք երկրին ծառայում էք քանակում, զինուո-

րական մարզութեանց ժամանակ—և երկիրը շնորհակալ է ձեռնարկից. կանայք և օրհորդները ձեռք յարգում և օրհնում են: Բայց դուք անհամեմատ աւելի օգտաւէտ կը լինիք հայրենիքին, եթէ ծառայէք անոր ոչ միայն հրապարակաւ, այլ և ձեր առանձնութեան մէջ, ոչ միայն մարմնով, այլ և կեանքի ամբողջութեամբ, պալատում կամ գործարանում, արուեստանոցում, մշակի խրճիթում, վաճառականի խանութում: Արի եղէ՛ք ոչ միայն այս տեղ, այլ և ծածուկ փորձութեան ժամին, աներևոյթ մաքառման ժամանակ, երբ որ ձեր գործը տեսնում է միայն Յէր Աստծու անցուն աչքը:

Ձեզ վերայ մենք նայում ենք, իբրև մեր մէջ երևեցած նոր տեսակ ասպետականութեան վերայ-մենք յոյս ունինք, որ ձեր ամբիժ խիղճը, մաքուր ձեռքերը, ձեր անտրատ և բարձր նպատակները, կօչ-նեն ձեզ, որ կարողանաք մեր գոյութեան կենսական ոյժերը մաքրել և պահպանել: Իսկ եթէ ձեր ընկերու-թիւնը այնպիսի մարդկանցից է կազմուած, որ չգիտեն զսպել անձն ու կրքերը, եթէ ձեր արեան մէջ չկայ արդարասիրութիւն, ուշիմութիւն, ճշմարտութիւն և հուտութիւն, հապա ոչ ճարպիկութիւնը, ոչ բազմու-թեան թիւը նշանակութիւն չեն ունենայ: Արդէն շատ ուշ կը լինի, եթէ հառնի այն ժամը, երբ որ ձեզ հրաւիրեն ոչ թէ այսօրուայ պէս տօնական զինահրա-հանգին, այլ անեղ կռուի օարսափելի դողողին, երբ որ ամէն կողմից սուլող գնդակի շառաչիւնը կը շարժէ ոչ թէ տօնախմբութեան ժպիտ, այլ իրօք կը պատ-ճառէ սոսկալի մահացու վերք, իսկ ձեր ոյժը կը փախչի ձեր ջլատած ձեռքից, քաջութիւնը՝ սպառուած հո-գուց, և ձեր արտի մէջ, որ լցուած կը լինի հանգած մոլութեանց մոխրով և փչացած կը լինի երիտասար-դութեան մեղքերով, չի գտնուի ոչ քաջութիւն և ոչ հերոսութիւն: Յուսով եմ, սիրելիք, որ այս անգա-

մութիւնները գէտ վարած կռուի մէջ ևս՝ զուք աշխատում էք հաւատարիմ պինուոր մնալ: Այն իրողութիւնը որ վեց տարուայ ընթացքում 200,000 կամաւորների մէջ շատ սակաւներ արասաւորել են իրանց համազգեստը, որ մեղանշող կամաւորը հասարակութեան կողմից խստիւ դատապարտում է, որ ամէն խաւերից և ամէն տեղերից հաւաքած այդպիսի բազմութեան մէջ մի քանի տարի շարունակ չեն պատահել արեցցութեան, անհնապանդութեան, կոպտութեան, անվայելչութեան դէպքեր, և տրտունջներ չեն լսուել, — իրաւունք է ասլիս եզրակացնելու, թէ կամաւորը իւր հագած համազգեստի մէջ նոր հզօր առիթ է տեսնում այն վոեմական անձնայարդութեան, որ նորան պէտք է սովորեցնէ բարձր հանգիստանալ չնչին, ստորադասցիչ, մեղանշական անձնապաշտութիւնից և համարել իւր մարմինը աաճար Հոգւոյն Սրբոյ:

Այժմ ոաստիկ մտքառումն է սկսուել ոչ միայն Եւրոպայի պատերազմական դաշաում: Ամէն կողմից այդ մաքաւումն է պաշարել մեզ, իսկ մենք մէջը զինուոր ենք մէկ կամ միւս կողմից: Այս անմուռնչ, մեծ նեւքին պատերազմը վարում են հեշտութիւնն ու սրբութիւնը, ստութիւնն ու ճշմարտութիւնը, արդարութիւնն ու անհրաւութիւնը: Այդ պատերազմի համար հարկաւոր չէ ոչ բարեպատեհ առիթ, ոչ մեծահանդէս ամփիթէատրօն, ոչ արապին հանդերձանքի փայլ և պերճութիւն, վասն զի կատարվում է մարդու սրտի ներքը: Սակայն անոր ազդեցութիւնն ու արդիւնքը տարածվում է ամբողջ աշխարհի վերայ: Այդ պատերազմը արտայայտվում է և՛ այն ժամանակ, երբ որ անմաքուր խիզճը կամ քայքայուած մարմինը մարդուն հաոցնում է ինքնասպանութեան կամ խելագարութեան, և՛ այն ժամանակ, երբ որ երիտասարդութեան

կենաց արմատը դառն է եղել, իոկ ծաղիկը՝ որպէս անիւն: Նոյն պատերազմով են պատերազմում և արբեցողը, որ իւր ախտից արժանապէս տանջվում է, և՛ հիւանդանոցներում պառկածները, որ մարդկանցից արհամարհած և կարծես թէ Աստուծոց մոռացուած՝ մարտիկներին թշուառ զոհեր են եղել: Վար ժամանակ, որ նոքա էլ ունեցել են անմեղութեան վարդեր և էին պատուաւոր մարդու նշան ունեցող էակներ (և այդպէս էլ կու մնային, եթէ մարդկային մեղքեր չլինէին), ճակատին կուսութեան շնորհով և հոգու մէջ Աստուծոյ ցօղով:

Ահա թշուառի մէկը կէս գիշերին զողունի մերձենում է մութով պատած դետին, լսվում է ջրի խուլ թնգիւնը, և ամենայն ինչ վերջանում է:— Այսպիսի մաքառման ձայն լսվում է ամենայն լաց ու կոծի, ամենայն յուսուհատ ուղեփութեան մէջ: Այդ հանդիսի մէջ հոգւով անդարձ կորածները՝ շարք շարք փռուած են մեր փողոցներում, և դոցա արիւնը, որով թաթախուած է շատ երիտասարդների սիրտը, և որի կարմիր բծերը թերեւ աղուեռագրոջմ է դարձել ձեզանից շատերի խղճի մէջ, Աստուծու վրէժ-խընդրութիւնն են կոչում: Դոքա զոհեր են, որ կոտորուել են Աստուծոյ դէմ վարած պատերազմում: Թ՛վ Անգլիայի երիտասարդ կամաւորներ, այս մեծ պատերազմում Աստուծոյ կողմը կանգնեցէք: Եղէք քրիստոնէական ասպետութեան անդամներ, կապուած մի անգամ ընդ միշտ սրտի ուխտած ուխտով, ըայց այսպիսի սուրբ ուխտով, ինչպէս որ ուխտում էին հին ասպետները: Էլ ինչն է պէտք մեր զէնքը, եթէ մենք Քրիստոսի զինուորներ չենք, որ միշտ պատրաստ պիտի լինինք զկնի նորա գնալու, յանձն առնելով մահը, եթէ չենք լաի նորա պատուէրներին, եթէ կը խախտենք նորա օրէնքները: Պաակը

վայր է ընկնում մեր ճակատից, որովհետև մեղանշել ենք: Ո՛հ, նուիրեցէք Նորան ձեր հոգին, այդ սուրբ, անսպաւան, աղնիւ ընծան: Լսեցէք Նորա մշտահրաւէր ձայնն, մի գայթակղուէք Նորա թշնամիներէց: Եթէ Անգլիայի զաւակները այս յաղթութիւնը տանեն,—էլ ոչ ոք չի կարողանայ վնասել նոցա հայրենիքին: Այսպիսի զաւակներ աւելի զօրավիգն կը լինին Անգլիային և աւելի մեծ վեհութիւն կաւ տան Նորան, քան երկաթով կռած Նուերի ամբողջ տորմիզը, քան շուրջը բլուրների վերայ շարած ռմբածիզ հրետանին: Այն երկիրը, որ մատնուել է փափկութեան, ճոխութեան և ազահուութեան գիւրիթիւններին, ունի իւր սրտի մէջ տկարութեան սաղմ և քայքայուելու ճակատագիր, ինչպէս որ վկայում է պատմութեան ամէն մի էջը: Իսկ այն ազգը, որի զինուորները միենայն ժամանակ Քրիստոսի յօժարակամ ծառայ և մարտնչող են,—թող ոչնչեց չվախենայ, եթէ նոյն իսկ ամբողջ աշխարհ անիրաւութեամբ զինուրի իւր գէտ: Եթէ մինչև իսկ մի առ ժամանակ պարտուի, այդ կը պատահի նորոգուելու համար, այդ կը պատահի, որպէս զի յարութիւն առնէ իբրև պատուական, երջանիկ, սատուածանման, քրիստոսնէական ազգ, այնպէս, ինչպէս որ արեգակն առ ժամանակ միայն ընկզմում է ովկիանի մէջ, որպէս զի արշալուսին աւելի փառաւորութեամբ ծագի նորոգուած լուսով:

ՄԻ ԴԳՐՈՅ ԳՍՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅՈՅՆԵՐ.

Մենք հաւաքուել ենք, եղբարք, որպէս զի պատուենք մի բարի մարդու յիշատակը և մտաբերենք մեր պարտքը դէպի մեծ համայնքը: Զոն-Նայոնի անունը, որ առհասարակ աշխարհին քիչ է յայտնի, մեծ նշանակութիւն ունի մեզ համար: Այսօրուայ համար մենք պէտք է թողնենք մեր մտածմունքները մեր անձի և մեր շահերի մասին և ուշք դարձնենք միայն Հարրովի դպրոցի, անոր շահերի և այն բանի վերայ, թէ ինչ պարտականութիւն ունինք առ միմեանս և առ մեր հասարակութիւնը: Հատ բան կայ ասելու, բայց աւելի շատ դժուար է անոնց մէջ յարմար ընտրութիւն անելու: Այսպիսի դէպքում և ի պատիւ այսպիսի հաստատութեան խօսող մարդու վերայ՝ մեծ պատասխանատուութիւն կայ: Սակայն որչափ որ անկատար լինին իւր խօսքերը, նա կարող է յուսալ, որ եթէ այդ խօսքերը ճշմարիտ սիրոյ պտուղ են և եթէ օրտից են բզիւում, համահրութիւն կը գտնեն բարեմիտ ունկնդիրների մէջ, գէթ բնաբանի մեծ կարեւորութեան պատճառով: Կարծում եմ, թէ աւելի լաւ կը կատարեմ պարտքս, եթէ նախ և առաջ հիմնողի հաստատութիւնը յիշենք, եթէ Հարրովեան դպրոցի անցեալը շքահայանք, ապա և անոր կոչումն իմանանք: Ի վերջոյ ես մի քանի նկատողութիւններ կաւելացնեմ, որ

ընտանանապէս հետևում են մեր բռնելիք յարաբերութիւնից դէպի այս պատկառելի հաստատութիւնը: Թող Սուրբ Հոգին մեզ հետ լինի և օրհնէ մեր գործը:

Ուրեմն նախ խօսենք մեր դպրոցի անցեալի մասին: Հնգետասաներորդ և վեշտասաներորդ դարում մարդկային միտքը արթնեց զօրաւոր կերպով: Նոր գիտութիւնը խոր սասանեցրեց Եւրոպային, և երբ ուր դարնան առաջին շունչը արտաքսեց ագիտութեան և սնահաւատութեան ցուրտ մառախուղը, հազարաւոր խորհողներ տպատուեցան շղթաներից, հնչուեցան պերճախօս ճառեր, գեղգեղեցին երգեր:

Այս էր փառաւոր ժամանակ,—հսկայական յառաջագիմութեան, գիտակցական ազատութեան, կատարեալ յոյսերի դար: Անգլիայում թախծաբարոյ կեղծ բարեպաշտ թագուհին կամեցաւ տիրել մարդկանց հոգուն և պապութեան ուռկանի մէջ բռնել նոցա: Հինգ եպիսկոպոս-մարտիրոսներ*) կրակի մէջ այրուեցան: Բայց Մարիամին յաջորդեց ուրիշ թագուհի, արքայական մեծ տաղանդներով, առիւծի սրտով: Նորա լուսամիտ հոգացող պաշտպանութեան ներքոյ ծաղկեցին միտք և գիտութիւնը: Նորա գահը շրջապատուած էր այնպիսի մարդկանցով, որոնցից մի քանիսն երի ճակատը պսակուած էր միանգամայն բանաստեղծի, պետական մարդու և փիլիսոփայի պսակով: Երբէք Անգլիայի փառքը այդչափ մեծութեան չէր հասել: Մի առժամանակեայ խաւարութիւնից յետոյ, այդ փառքը վերականգնեցաւ, ինչպէս որ արեգակը ծագում է ովկիանի ալիքներից:

Այս ժամանակ, մօտ երեք հարիւր տարի տօրանից առաջ,**) մի ազնիւ երկրագործ, որ կենում

*) Կրանմեր, Հուպեր, Բայդիչ, Լափմեր, Յարտար:

**) Զոն-Լայոնը Նիխաթիքից հրովատակ սօսցաւ 1571 թ.

էր Պրիստոնի դաշտերում, Լարրովում, սկսեց խորհել այն պատճառների մասին, որոնցից առաջ է եկել իւր գարի և իւր երկրի համար այնչափ փայլուն արգասիք: Լարի շխար այգ պատճառները հեռու փնտռելու չէր այդ մասին էլ չէր ասարակուսում: Լին տշխարհի մոռացութեան ատուած ուսումնականութիւնը և անխնամ թողնուած իմաստութիւնները՝ նորոգ զօրութիւն էին շնչել Սերոպայի թմբած մարդկանց: Գոքա տեսան, որ խիստ յետ են մնացել նախկին գարերից: Երբեմն մանուկ աղջերի սրտերը լարող երգերը՝ «յուզուած ռամկապետութեան» ալէժփութիւնից կենդանութիւն առնող պերճախօտութիւնը—գոցա մէջ ևս վառեցին ազատութեան բոցը և արթնացող զօրութեան զգացումը: Այն դատական հեղինակների ուսումնասիրութեան վերանորոգութիւնը, որ այժմ գուք ևս ուսումնասիրում էք, պատճառ դարձաւ գրականութեան վերածնութեան, իսկ գրականութիւնը ո՛չ ապարէն խորհրդածութեան, կորովի, առկաւնութեան, եռանդով գործելու և կենսունակութեան նոյնանիշ էր: Թագուհին ջանասիրութեան օրինակ էր տալիս: Նա չէր նմանում այժմեան ջէնտլմէններին, որոնք ազիտութեամբ են պարարվում և այլ կեանք չեն ճանաչում, բայց եթէ թափուր ամէն անսահ մտաւոր շահերից: Թագուհին պետական հոգսերով ծանրաբեռնած, գարձնալ ժամանակ էր գտնում լուրջ կերպով ուսումնասիրելու լատիներէն և յունարէնը և շատ էր կարդում. «ոչ մի համալտարոնական պատանի, ասում է Քէկոնը, աւելի երկար և աւելի բարեխղճութեամբ չէր սրարապում»:

Լարրովի երկրագործը տեսաւ, որ լեզունները լաւագոյն միջոց են միտքը լուսաւորելու համար, իսկ այս վերջին հանգամանքով մարդկութեան շահերն ու բարգր ժառանգով բարգաւաճում են: Այ որին յայտնի չէ-

նելով ինքը լուռ ու մունջ վճռեց իւր գիւղին հնարաւորութիւն տալ որ օգտուի այնչափ բազմաբեղուն առաւելութիւններէց: Սահայն Զոն-Լայոնը հասարակ շինական էր: Նա չունէր այնպիսի գիւրջ որով մարդկանց համար յարգանք է ստեղծվում: Նա չէր ստորագրում իւր անուանից յետոյ մինչև անգամ «Չենտըմէն» բառը: Եթէ մենք նորան փողոցում պատահէինք, նորա վերայ կը նայէինք իբրև ամէն մի հասարակ մարդու վերայ: Սահայն անյայտութիւնը արդելք չեղաւ, որ նա փորձ փորձէր իւր սերնդեան բարիք անելու: Փոխանակ իւր հարստութիւնը անցնելու կամ ունեցածը իւր գիւրութիւններէ համար ծախսելու, նա հիմնեց տարբական ուսումնարան և մի քանի պարզ կանոններ կազմեց իւր հաստատութեան ուղղութիւնը ապագայում ապահովելու համար: Այդ կանոնները իմաստութեամբ շօշափում են դաստիարակութեան երեք կողմերը՝ բարոյական, մտաւորական և ֆիզիքական: Անոնք վերաբերութիւն ունին հոգու, մտքի և մարմնի կատարելագործութեան, իսկ ներդաշնակ միաւորութեամբ՝ կատարեալ մարդու ամբողջութեան: Այդ կանոններից մէկը խիստ բնորոշ է, և ես խորհուրդ եմ տալիս լաւ նկատել այդ այն ժամանակուայ տիրող հոգու համեմատ, կանոնն ասում էր aut disce, aut discede (կամ սովորիր, կամ հեռացիր) և փոյթ ունէր, որ ծոյլերն ու անընդունակները դըպրոցում մի տարուց աւելի մնալու իշխանութիւն չունենան: Ծոյլն ու պարապ-սարապը տեղ չպէտք է գտնէր: Ոչ մի չորացած կամ գօսացած ճիւղ չպէտք է խլէր սնունդը պտղաբեր ոստերից: Զոն-Լայոնի ժառանգութեան մէջ տապալը պէտք է պատրաստ լինէր չորացած ծառի արմատի մօտ:

Այսպէս ուրեմն, Զոն-Լայոնը հիմնեց Հարրովի մէջ քերականութեան տարբական ուսումնարան: Այս

անուներ կարող է թուել շատ համեստ, բայց Հարրովը իրօք որ քերականութեան ուսումնարան է, ինչպէս և բոլոր բարձր հաստատութիւնները, եթէ բանը ուղիղ հասկացուի: Ով որ քերականութիւն է սովորել, նա լեզուի բանալի ունի և խմացել է խօսքի մեծ խորհրդեան ամենանշանաւոր գաղտնիքը: Նա սովորել է գործ ածել և գնահատել մարդկային ձիւղբերէց մեծագոյնը, այն ձիւղբը, որով մարդ բարձրանում է անբանից, որով մի հոգի հաղորդակցում է միւսի հետ, և որով օգի հասարակ ձայները ոգեշունչ մտքեր և կրակատ խօսքեր են դառնում: Այս ձիւղբի շնորհով, սրտի յոյզերը, արծաթէ լարի թրթռումների պէս, սրտից սրտին է հաղորդվում: Այս ձիւղբի միջնորդութեամբ մենք հասկանում ենք մարդկային մտերմութիւնները և խոստովանում ենք մեր գոհութիւնը Աստծուց: Այս ձիւղբը օգնում է ոգևորացած շրթունքներին, որ արտասանեն պարզ բառեր, իսկ իրանց բորբոքած ձայնը, Աստուծոյ պատգամների հետ ի միասին, մարդկանց հասուցանեն հազարաւոր սերունդներին յետոյ:

Հարրովի ուսումնարանը հիմնելուց մի քանի տարի յետոյ, երբ որ անոր միակ սենեակի մէջ մնացած էր հազիւ թէ 12 գիւղացի տղայ, անյաղթելի Արմազան մերձենում էր Անգլիային, իւր լայն հեռքը թողնելով մեր ծովի ջրերի մէջ: Մեր սակաւաթիւ նաւերը ընդ առաջ ելան և Աստուծոյ պարզեած փոթորիկ օգնութեամբ՝ ջարգեցին այն վիթխարը և գուքսառաջնորդին խաղք ու խայտառակութեամբ վաճառեցին: Արդեօք ինչպէս պիտի ուրախանար Զոն-Լայոնը Անգլիական առաքինութեան այս նոր ապացուցից, ինչպէս աղաչում էր Աստծուց (նա երկիւղած մարդ էր), որ իւր նոր գպրոցի մատաղ աշակերտները, որոնց ինքը մատակարարում էր կրօնասիրութիւն և լուրջ

ծանօթութիւններ, իրանց կողմէջ էլ գառնան քաջ, աչնիւ, ազատասէր անգլիացիներ, որ նաքա ժամանակով աղնուտարութեամբ և քաջութեամբ մասն ու բաժին ունենային աշխարհի մեծ կռուի մէջ:

Լոն-Լայոնի ցանած փոքր սերմը անեց և ծագեց: Ամբողջ սերունդների յայտն ու երկիւղը պատճապարուել էին այդ ծառի նիւղերի ստուերի ասկէ Երկրագործի հարկի ասով հաւաքվում էին Անգլիայի գաւազները մեծ միացեալ թագաւորութեան հիւսիսեց և հարաւեց, արեւելքեց և արեւմուտքեց: Դաքա դալիս էին ոչ միայն գիւղական աղքատ աներեց, այլ և հարուստ և մեծատուն ընտանիքների պերճ ընտելութիւններեց: Դաքա իրանց ասորիմակ, բայց գեղեցիկ միութեամբ՝ մի ընտանիք էին կազմում: Տէրը կանգնեցրեց պո սոււնը, և կառուցանողների աշխատութիւնը զուր չանցաւ: Ազգացի արգեամբ Աստու առաջած օրնութիւնը աւելի հզօր պատուար է գառնում, քան ազգերի մնալատասկը, որ գառոյ շէնքեր և զուարճութեան վայրեր կանգնեցնելու: Նմուէի պաշտաներ ու Շամիրամի կախեալ պարտէզներ շինել առաւ համար գտնել նմ ամբողջ դարեր: Իսկ Լարրովը շարունակ ածում և ծագիւմ էր: Անգլիան դարմանալի և զարեւրելի օրեր էր տեսնում: Մի թագաւոր գլխատուեցաւ այն պատճառով, որ ճնշում էր ազատութիւնը, միւսը ստիպուեցաւ ասարագիր փախչել, որովհետև բռնանալ էր ուղում կրօնական գործերում: Դաները խախտվում էին, իշխանական հարստութիւնները փոփոխվում էին: Միայն Լարրովի ուսումնարանը խազող մնաց այդչափ յուզումների մէջ, անփոփոխ՝ այդչափ փոփոխութիւնների մէջ: Ամար վերայ չէին ներգործում ո՛չ նոր թագաւորութիւնների գրաւումը, ո՛չ ամբողջ կայսրութիւնների նուաճումը, ո՛չ հզօր ցամաքների կորուստը: Ամար փոքր չէր ոչ կատակի

հալածանքը, որ Անգլիային ստանանցնում էր, և ոչ ներքին խռովութիւնների բորբոքը: Յարէցտարի ուսումնարանի նախկին աշակերտները գնում էին իրանց տեղերը բռնելու կենաց այդու մէջ, որպէ՛տ քարէն ազնիւ, արդարասէր մշակներ: Յարէցտարի աշակերտները իրանց խաղերի հրապարակում վարժութիւններ էին անում մրցանակով, որ մի արծաթեայ նետ էր: և ստանում էին արգարացէս արժանացած պարզեաներ խաղաղ գլորոցական սննեակում: Ապա ուրեմն, կրկնում եմ, գպրացը շարունակեց ընգարձակուել և ծաղկել, և մենք պարտաւոր ենք անկեզ՛ծ շնորհակալ սրտով յայտանել, որ վերջին ժամանակներում հասաւ ծաղկման բարձրագոյն աստիճանին և աշակերտների մէջտ ահող թուի գազաթնակէտին: Եթէ Զոն-Լայոնը այժմ կարողանար գերեզմանից վեր կենալ, թափ տալ այն անիւնը, որ շատ տարիներ իւր պատանքի վերայ փռուած էր, և երևալ մեր մէջ, էթէ մենք կարողանայինք նորան առաջնորդել շորբոք գատարանը, նա կը տեսնէր բանտտեղծների, պետական մարդկանց և մարտիկների անուներ, որ իրանց մանկական ձեռքերով փորագրել են կազնու տոխտակի սրմագրուագի վերայ, մենք ցոյց կու տայինք նրան: Աորգովորդի ատելով, թէ

Մեզ հետ են ապրել այս տեղ մեծ մարդիկ:

Այս տեղ են մատենագրել, այս տեղ է հնչուել Իրանց մեծիմաստ ճառերի ձայնը:

Նա կիմանար, որ իւր գիւղական ուսումնարանից քուրս են եկել անմահ բանտտեղծներ, մեծ աստուածաբաններ, գիտուն նահանգապետներ, որ հեռաւոր կուսակալութիւններում մէլիոնաւոր նոր հպատակներ կառավարելու են կոչուել, պերճախօս հեռտորներ, որոնց ձայնը շնչասպառ լսել է ծերակոյտը, պետական անձինք, որ քաղաքակիրթ ազգերի բախտին

ուղղութիւն են տուել, քաջամարտիկներ, որոնց յաղթութեան որոտումը թնդացել է ծով և ցամաքի սփիւռներում: Նա կիմանար, որ իւր հաստատութիւնը թագաւորական հովանաւորութեան ներքոյ է գտնվում, անվիճելի առաջնութիւն է ստացել, ոյժ և անուն է հանել Անդրիայի կրթութեամբ հասարակութեան մէջ: Ի՞նչ էք կարծում, նա չէ՞ր խնդայ ի բոլոր սրտէ: Նա չէ՞ր ցանկայ ուսումնարանի անցեալ պատմութիւնից և մեծամեծ արգիւնքներից այն խրատը հանել ձեռք հրահանգելու համար, թէ Աստուծոյ ողորմութիւնը նաև փոքր բաների հովանի է դառնում, այն խրատն եմ ասում, որ այնպէս փառաւոր կերպով նա հաստատում է իւր իսկ վարքով, մի պարզ երկրագործի վարքով, թէ բարե գործը անվարձ չի մնում:

Հարրովեան ուսումնարանի երկարակեցութիւնը գրաւական է անոր յարատև ծաղկման: Մի անգամ խոր արմատ ձգած այգալիսի հաստատութիւնն էլ չի կարող ոչնչանալ: Ինչպէս որ գոյութիւն ունի, այնպէս էլ գոյութիւն կունենայ բախտի և անբախտութեան օրերում: Այդ հաստատութիւնը քայլ առ քայլ կամ դարձեալ կը բարձրանայ, կամ խոր խաւարի մէջ կընկնի և անյաջողութեան անփառաւոր հետք կը թողնի: Հարրովի բախտը ձեր ձեռքին է, սիրելիք: Մի սերունդ կարող է ամբողջ ապագան պատրաստել: Այս տեղ պատանին առ հասարակ հինգ տարուց պահաս է մնում, բայց անհնարին է գուշակել այն բոլոր բարեքը կամ չարեքը, ինչ որ նա այդքան ժամանակում կարող է գործել: Հինգ տարուց յետոյ ձեզանից շատ սահաւներ կը գտնուին այս նստարանների վերայ, բայց մինչև ձեր կենաց վախճանը ձեր սրտում կը պահուի այդ ժամանակի յիշատակը: Իմացէք, որ ով որ ձեր տեղը բռնի, նա կամ կը թշուառանայ ձեր

կատարած մեղքերից կամ կը շահուի այն բարեքներէց, ինչ որ դուք այս տեղ ցանել էք և կը ցանէք:

Այս վայրկեանում դուք էք կազմում Հարրովի ուսումնարանն: Այո հաւաքահան մարմինը—որ անդադար փոփոխվում է իւր բաղադրիչ մասերով—ներկայացուցիչ է հազար յաջորդ խմբակցութիւնների: Ինչպէս որ ալիքները անցնում անյայտանում են, իսկ գետը մնում է, այնպէս էլ մեծ դպրոցի անդամները անդադար հեռանում և նորոգվում են, իսկ ինքը դպրոցը մնում է: Անոր զօրութիւնը կազմվում և ուղղվում է առաւելապէս հզօր ասանդութիւններից, իսկ իւրաքանչիւր պատանի նպաստում է անոր զարգացման: Մեր գործը մեզ հետ դուրս չի գալիս, երբ որ մենք հեռանում ենք դպրոցից: Գործը շարունակում է իւր ներգործութիւնը ընդարձակել աւելի և աւելի մեծամեծ շրջաններով, ինչպէս որ ջրի մէջ ձգած քարը համակենդրոն շրջաններ է կազմում: Գործը վկայ է հանդիսանում կամ ի նպաստ մեր կամ հակառակ մեր:

Պատասխանեցէք ինձ Հարրովի դպրոցի այժմեան տերնգեան աշակերտներ, — ես չեմ կարող ձեր փոխարէն պատասխանել — արդեօք Հարրովի պատիւը ձեր ձեռքում բարձրացա՞ւ, թէ ընկաւ: Ի՞նչ է եղել ձեր գործը, ի՞նչ էք սերմանել: Լաւացրել էք ձեր դպրոցի աւանդութիւնները, թէ չարութեան ձեր բաժինն էք վճարել: Աւելի փառաւորել էք Հարրովի անունը, թէ նսեմացրել էք: Այս բոլորի մասին լաւ մտածեցէ՛ք, և եթէ աննպաստ պատասխան ստանաք, աղաչում եմ ձեզ, գէթ ամաչեցէ՛ք:

Ենթադրենք, թէ դուք մի արհեստական ցեղի վերջին շառավիղը գոլով, արդեօք ի՞նչ կզգայիք, եթէ անուղղելի մշտական նախատինք բերէիք ձեր հոշակաւոր տոհմին: Բայց երևելի տոհմի մաքուր զինադրոշի

մէջ պատճառած մի բիծ՝ ոչինչ բան է: համեմատու-
թեամբ այն նախատինքի և ամօթի: որ գուք ձեր
թուլութեամբ կամ ամբարշտութեամբ կարող էք բե-
քել մեծահաշակ գպրոցի վարկին: այն գպրոցի: որ
աւելի ձեզ պատիւ է մատուցանում: քան գուք երբ
և իցէ պատիւ տալ կարող էք:

Չեր ջերմ սրտով և մեծանձնական ցանկու-
թիւնը: որ փառաւորէք ձեր կրթավայրը: որ պարիզ
այնպէս: որպէս զի շարքով Գպրոցի աշակերանները
սերունդէ սերունդ յիշատակին ձեզ: պարծենալով: թէ
«դա էլ շարքովի մէջ է գաստիարակուել»: պատուա-
կան կեանքի գեղեցիկ նշան է: Ամէնքդ չէք կարող մեծ
մարդ լինել: Երեւի թէ ձեզանից շատ սակաւները մե-
ծութեան հասնին: Սակայն ամենախոնարհ զիճակումն
էլ: գուք կարող էք արքայական կերպով կատարել ձեր
պարտականութիւնները և շարքովի առաջինի անձանց
երկայն ցանկի մէջ գրուել: Յրոնց անունները որ այս
պղնձէ սակտակների վերայ փորագրած են: եղել են
ոչ մեծ և ոչ հաշակուած մարդիկ: Բայց ամէնքը վախ-
ճանել են: իրանց պարտականութիւնները համարձակ
և քաջ կերպով կատարելուց յետոյ: ուստի և գոցա
անունները մինք կարգում ենք տխուր պարծանքով:
Եթէ Աստուծոյ տնօրինութեամբ ձեզ վիճակուէ: մի
հասարակ: անյայտ ուսումնարանի աշակերտ լինել:
այն գէպքումն էլ պարտաւոր էիք սիրել: յարգել և
քարճարցնել ձեր կրթավայրը: Բայց Աստուած ձեզ կո-
չել է ամենաբարձր: պատուականագոյն: առաջին տեղ
քանոզ գպրոցում սնանուիլ: Պարծենալ գպրոցով ոչ
միայն ներքի է: այլ և արդարութիւն է: ոչ միայն
հասկանալի է: այլ և ցանկալի: Այս հաստատութեան:
և ոչ թէ ուրիշին: պէտք է նուիրած լինի ձեր մտեր-
մութիւնը: այս հաստատութեան: և ոչ ուրիշին:
պիտի պատկանէ ձեր ասպետական հաւատարմու-

թիւնը: Եթէ Հարրովը պահատութիւններ ունի, արդ ճոխացրէք նոր առաւելութիւններով, շրջապատեցէք լուսազոյն կարգերով, հրապուրիչ կացուցէք աւելի գողտրիկ յիշատակներով: Քաջութեամբ արաւարտեցէք այն չարիքը, որ եթէ և իբր կայ, պէտք է հալածուի մութ անկիւնները: Իսկ առաւելապէս մի մոռանաք այն պերճախօս խորհուրդը, որ նորերիս լսեցինք. «Թող իւրաքանչիւրիդ մտէի՛նք արբութեան սեղան դառնայ, որովհետեւ դուք տանար էք Աստուծոյ», և ազօթեցէք Հարրովի համար անկեղծ սիրով, որպէս զի Աստուծոյ Դառան լայն լուսաւորէ այդ վայրը:

Այժմ դառնանք հասարակաց դպրոցի նպատակին և կոչման: Այգ բաները արժանի են ձեր պարծանաց և զիջոյ: Դպրոցի նպատակն ու գիտումն այն է, որ հնար արուի մանուկին խելօք և արժանաւոր մարդ դառնալու: Միևնոյն ժամանակ չպէտք է պահածի հօգացողութիւն առողջութեան և մարմնական ուժի մասին: Դպրոցը մանուկին օգնում է, որ նորա բացուող միտքը կազմակերպուի, սովորեցնում է նորան իմանալ ժամանակի գինը, փրկում է նորան ծուլութեան և օգիտութեան ճանկերէն: Բայց առաւելապէս աշխատում է, որ աշակերտը մեծանալով դառնայ մաքուր, ազնիւ, քաջ սղայ մարդ: Զէնտըլմէն և քրիստոնէսայ: Յիով բանիւ դպրոցի կոչումը այն պէտէ լինի, որ մատակարարած դաստիարակութեամբ մաճուկը դառնայ, ինչպէս որ մեր ամենօրեայ ազօթքն ասում է: բայց մենք միշտ մոռանում ենք, «օգտաւէտ անգամ Եկեղեցւոյ և հայրենեաց և ապա հաղորդակից յարութեան անմահ փառաց»:

Արքան որ կատարելութիւնից հեռու լինին անգլիական հասարակաց դպրոցները, այնու ամենայնիւ անոնք այնչափ լաւ լուծեցին իրանց խնդիրը, որ ամենայն իրաւամբ մտան Անգլիայի պանծալի հաստա-

տութեանց կարգը, իսկ ամբողջ Եւրոպան հիացմամբ
և նախանձով է նայում անոնց վերայ:

Եոթարդամասը առաջ կը բերեմ մի երևելի
և ձեռնհաս Ֆրանսիացի հեղինակի կարծեքը. «Անգլի-
այում» ասում է կոմս Մոնտալամէրը: մի տեսարան
կայ, աւելի հազուագիւտ և հրաշալի, քան խորհրդա-
րանը—այդ են անոր հասարակաց դպրոցները: Դպրոց
համեստ անուամբ պէտք է հասկանալ երեք կամ չորս
ընդարձակ հաստատութիւններ, որոնց մէջ առաջնա-
կարգ են Իտոն և Կարբով դպրոցները: Ասոնց մէջ
պատասպարվում են Անգլիայի մեծատունների զուակ-
ները, որոնք ամենապատուական առաջնորդութեան
ներքոյ և անգլիացուն յատուկ ինքնարգութեամբ
ստանում են միանգամայն դասական և արիութեան
գասակարակութիւն: Այս հաստատութիւնները նախ
և առաջ ներգործում են աշակերտների վերայ այն
մեծ մարդկանց յիշատակներով, որ իրանցից առաջ
նոյն նստարանների վերայ նստած են եղել և այնու-
հետև գնացել են, որ կառավարեն աշխարհի ամենա-
ընդարձակ պետութեան բախտը: Մանուկները այն-
պիսի ազատութիւն են վայելում, որ մեզ տարօրինակ
է թուում: Առանց հսկողութեան, առանց որ և է
սահմանափակութեան, բացի աւանդութեամբ սրբա-
գործութեաներից, նոքա սկսում են բուռնեռանդ արտով
և ուժով հմտանալ անձամբ անձի կառավարութեան
արուեստին: Եւ նոքա թէպէտ շատ վաղ են ընտելա-
նում ազատութեան, բայց նոցա մէջ չի նշմարվում
ոչ կոպտութիւն, և ոչ աներես յանդգնութիւն կամ
լպրջութիւն: Մանուկների խաղերը տեսնելով, հասկա-
նալի է դառնում դուքս Աելինգտոնի բացականչու-
թիւնը, երբ որ նա ծերացած հասակում կրկին այցե-
լեց իւր կրթութեան ընտելայրը, յիշեց իւր մատաղու-
թեան օրերի մարմնական վարժութիւնները և երբ որ

իւր ընկերակիցներէ դաւակններէ մէջ ևս գտաւ նոյնպէս վաղորօք զարգացած ոյժ, թէ «Ահա Աստուրլօօթ յաղթութեան բուն պատճառը»:

Սակայն, սիրելիք, թէպէտ ես չեմ ուզում խրտութիւն դնել «աշխարհական» և «հոգևոր» ուղղութիւնների մէջ, և ներողութիւն չեմ խնդրում, որ խօսում եմ ամբիոնի համար անսովոր նիւթի մասին, բայց և այնպէս չեմ մոռանում, թէ հենց այս տեղ, Աստուրլ ասան մէջ, մենք պէտք է նախ և առաջ պնդենք հասարակաց դպրոցի ծայրագոյն նշանակութիւնն ու կոչումը—որ է սրտի հրահանգութիւն: Ոյժ, առողջութիւն, գեղեցկութիւն և մինչև իսկ զիտութիւն—անհիւն և մոխիր են՝ որբութեան համեմատութեամբ: Մեզ համար աւելի լաւ է, որ դպրոցից մէկ հատ բարի մանուկ ելլէ, քան յիսուն խելօք, ուժեղ և լաւ սովորածներ:

Սիրելիք, եթէ Հարրոյի դպրոցը հռչակ է ստացել և յարգուած է, այդ բանի գաղտնիքը այս վայրն է, ուր որ միշտ տշխատել են ձեր մէջ պահպանել սէր առ Աստուած և ձեզ յիշեցնել Քրիստոսի օրինակը: Դուք միշտ եղել էք բարեպաշտ մարդկանց խնամոց ներքոյ: Մենք երբէք չենք սկսում և աւարտում մեր պարապմունքները՝ առանց ջերմ որոտվ աղօթելու առ Աստուած, որ նա օրհնէ մեր աշխատութիւնները:

Թող ինձ, եղբարք սիրելիք, չմեղադրեն, իբր թէ հասարակաց դպրոցի վտանգներն ու փորձութիւնները չգիտեմ: Եւ եթէ, Աստուած մի՛ արտօցէ, ձեր մէջ կան փչացած սրտեր,—մի՞թէ այդ բանի պատճառը Հարրոյի պիտի համարուի:

Ի՞նչ կասի դպրոցիս բարեպաշտ հիմնադիրը, եթէ կարողանար աչքը բաց անել և կրկին մեր մէջ երևալ, սքանչանալով նայէր այս սիրուն մատրան պատերին, ուր գրուած են քաջ մարտիկների անունները:

այս Նկարակերտ պատուհաններին, ուր հրաշալի ներկերով գուրս են բերուած Թագաւորների, մարգարէների, նոյն իսկ Աստուծոյ Որդու վարուց պատմութիւնը, եթէ ուրիշ կերպի որ նա կարողանար մասնակցել եկեղեցական արարողութիւններին, լսել սագմասներէ և շարականներէ քաղցր ձայները, եթէ իւր ականջով լսէր, թէ ինչպիսի Չերմուածգութեամբ, բազմակողմանի լրջութեամբ, հաւատով, համարձակութեամբ, յուզիչ արտասուքով ձեզ աւանդվում է Տէր Աստուծու վարդապետութիւնը, թէ ինչպէս ձեզ պատմում են Քրիստոսի գրկագործութիւնը, որպէս միակ հնարաւորութիւն մեզքից բժշկուելու և թողութիւն ստանալու համար: Գրթէ չէ՞ր ասի, թէ եթէ գուր խորհուրատ էք ընկնում, «արիւն մեր ի գլուխ մեր», և թէ մինք անպարտ և քուեալ ենք:

Այո՛, երևակայեցէք, թէ նա իւր գիւղական հագուստով մտնում է և գալիս է դասն է կանգնում: Երևակայեցէք, որ նա ուզենայ մի խրատ կարգալի իւր գպրոցին: Գրթէ չի՞ ասի, թէ «Եթէ գուր Հարբովի գպրոցում ընկնում էք, եթէ այն տեղ մտել էք մաքուր և բախտաւոր, իսկ Թողնում էք աւելի բան չսովորելով, քան միայն մեղք և վիշտ:— գուր մեղագրեցէք մեր անձը, մեր ընտելեան ապականութիւնը, մեր սրտի Թուլութիւնը, մեր բազմանքների ունայնութիւնը, մեր Աստուծոյ մոռացութիւնը, և ոչ թէ այն դայեանին, որ միշտ պատրաստ է եզել մեծացնել ձեզ բարեպաշտութեամբ և ազօթել սովորեցնելու:

Յիշեցէք, Հարբովի այն աշակերտներ, որ աւելի վատթարացած էք ելնում գպրոցից, քան ինչ որ եզել էք մտնելու ժամանակ, որ Սամուէլն ու Հեղիի որդիքը Աստուծոյ Տապանակի մօտ են գատախարակուել «Ե. սպասու Տեսան»: Ողակիզի կրակի լոյսը անխաբէ բոլորի վանկութիւնը լուսաւորել էր, և մի և նոյն

ճառագայթը ընկնում էր նոցա ամէնի վերայ ծիրանի նկարէն վարագուրից: Սամուէլը լսեց Աստուծոյ ձայնը և Աստուծոյ ձայնին և Բարձրեալի մարգարէ եղաւ, իսկ Հեղիի ժանս արդիւր արգէն Բէլիարի արդէ էին և վկայութեան խորանի դրան մօտ անտառակութիւններ էին դորժում¹): Միթէ տանալը փշաքրեց Հեղիի արգիւրանց: Ա՛յ, ինչպէս և ձեզ փշաքնոզը դպրոցը չէ:

Ես խօսեցի ձեզ հետ, իբրև հասարակութեան հետ. այժմ համբերութեամբ լսեցէք ինձ, որ մի քանի խօսք ասեմ ձեզ, իբրև առանձին-առանձին անհատներէդ:

Ասացի, թէ իւրաքանչիւր մանուկ իւր մասն ու բաժին է ունենում այն աւանդութիւնների կազմութեան մէջ, որ դպրոցի կենաց մէջ խոր ազդեցութիւն են դորժում: Հիմա անելացնում եմ, թէ իւր պարտականութիւնները կատարելու համար՝ մանուկը պէտք է ունենայ երեք մեծ առաքինութիւն կամ ակըրունք— ջանասիրութիւն, արիութիւն, վճռահաստութիւն: Այս տեղից շատ անգամ խօսել ենք ջանասիրութեան մասին: Այ նուազ խօսել ենք նաև արիութեան մասին: Գոյց տալով, որ վաղ հասակի արտաները— արիութեան մտացու և վճռակար կեդութիւններ են, սուտ արիութիւններ են, և թէ իսկական արիութիւնը յատուկ է միայն մարտը սրտերին:

Իսկ այժմ ուզում եմ խօսել վճռականութեան մասին: Միջինիք, եթէ կամենում էք դպրոցէն նկատմամբ ձեր պարտքը կատարել, պէտք է փոխանակ կրաւարապէս նետելու բարութեան, ներգործապէս թշնամի հանգիսանաք շարութեան գէմ: Ինչ էլ որ լինի, գուր երբէք չպէտք է հանդուրժէք, երբէք

1. Ա. Բագ. Ա—Գ.

չպէտք է համբերէք արատն ու մոլութիւնը, մանա-
ւանդ ձեր ներկայութեան առաջ:

Դուք չպէտք է վախենաք ապականուած ընկերի
անարդ ծաղրից: Վախեցէք դատաստանից, մեղքից,
խղճի խայթից, յաւիտենականութիւնից, Աստուծոյ:
Դուք ասում էք, թէ մեծածաւալ գայրոցից չարիք
վերացնելը, արմատով հանելը—գժուար բան է, ծանր
գործ է: Այո՛, այնչափ գժուար, որչափ և գժուար է
վէրքը առողջացնել, այն ինչ անպատճառ պէտք է
առողջացնել, ապա թէ ոչ վարակումը կը տարածուի
և ամբողջ մարմինը կը փտի: Երանի թէ դործի գժուա-
րութեան մասին չխօսէիք. որչափ գժուար լինի, այն-
չափ աւելի պատիւ է գժուարութիւն յաջողին,
այնչափ աւելի կարևոր է անոր գէժ մաքառումը: Ոչ
թէ իսկական գժուարութիւնն է ձեզ վախեցնում, ոչ
թէ անկարելութիւնն է ձեզ վախեցնում, այլ ինչից
որ վախենում էք, այն ձեզ թաւում է գժուար. հա-
մարձակութիւն առէք և գժուարութիւնը կը վերանայ:
Այս է ձեր պարտքը և այս բանը պէտք է պսակէք
յաջողութեամբ:

Նորամուտ աշակերտը, նոյն իսկ փոքրագոյն
մանուկը, իսկոյն պէտք է բարութեան կողմը կանգնի,
իսկ եթէ դորա միամտութիւնը ծաղրէ մէկը, նորան
զգացնել և հասկացնել տուեցէք, թէ թող չհամար-
ձակուի հանաքներ անելու: Մի՛ վախենաք, թէ ձեզ
ազդեցութիւնը թոյլ կը լինի. ոչ մի ազդեցութիւն
թոյլ չէ, իսկ եթէ իրօք այդպէս էլ լինի, թոյլ ազդե-
ցութիւնների հաւաքական գումարումը աւելի անյազ-
թելի է լինում, քան թէ մասնաւորների մեծամեծ
հերոսական ջանքերը:

Դուք ամէնքդ—տաճար էք Աստուծոյ: Ամէնքդ
ի միասին Աստուծոյ հրաշակերտ արարչագործութիւն
էք, իսկ Քրիստոս՝ հիմք: Ցանարի ամէն մի անգամ

պէտք է լինի հոգևոր կերտուածքի կենդանի, սիրուն, գեղեցիկ ակն պատուական: Պան ձեր մէջ այդպիսի պատանիներ: Անշուշտ. գոհութիւն Առաւօժոյ ձեր մէջ այնպիսի տղայք կան, որ պատիւ են բերում այս վայրին—Չանասէր, ազնիւ, սրտով, մաքուր, աշխոյժ և ուժեղ են, վասն զի չափաւորութիւնն ու զգաստութիւնը—կատարեալ զօրութիւն են: Նոքա գեղեցիկ են երեսով, որովհետև գեղեցկութիւնը բարութեան քնիք և դրոշմ է, քաղաքավարի և ազնիւ են, որովհետև առաքինութիւնը իոկական ազնուութիւն է, իսկ ազնիւ ձևերը՝ ազնիւ խորհուրդների ծնունդ են: Նոքա գոյնզգոյն շքեղ ակներ են շափիղայի երկնակամարում, զանազան՝ իրանց կարգով, իրանց փայլով, բայց ամէնքն էլ գեղեցիկ, ամէնքն էլ արժանի գործածուելու Բրիտտոսի պատուական անկեան վէմի մէջ:

Քոզ նոցանից մէկը լինի չափաւորութեան մեղեօտիկ կամ ամեթովս (մանիչակ քար), միւսը մաքրութեան մարգարիտ, երրորդը Չերմեռանդութեան կայծքար (կարմիր եաղութ): Նոցանից իւրաքանչիւրը, ըստ իւր կարգի, կը լինի երկնային փայլի պէս փայլող և երկնային աստղերի պէս յաւիտենական դանձ Աստուծոյ: Ի ուր ամէնք այդպէս եղէք— և այն ժամամանակ ցնորած, երևակայած, մտացածին բարեկեցութեան երկիրը, չնաշխարհիկը, նոր եղեմը—իրագործած կունենանք: Տուէք մեզ այդպիսի դպրոց— և էլ չենք ուզում աւելի լուսաւորագոյն տաճար, աւելի սրբազան սրբութիւն, աւելի երջանիկ տուն: Իրականութիւն դարձած իգէալը՝ աւելի սքանչելի աստուածային տեսարան կը ներկայացնէ, քան նիւթական ճարտարութիւնների ամենափայլուն յերիւրումը:

Ննդեալդ, խախտեալդ ի մըրկէ, ոչ սփոփեալդ ի մըրիթարութենէ, ահաւասիկ պատրաստեալ եմ կարկեհան զքարինս ըո, և զհիմունս քո շափիղա: Եւ

կանգնեցից զաշտարակս քո յասպիս: և զգրունս քո
յահանց վանեայց. և զամենայն սահման քո յընակը
ընակը ականց պատուականաց: Եւ ամենայն որդիք
քո ուսեսալք ի Տեառնէ: և ի բազում խաղաղութեան
մանկունք քո: 1):

Յայ Աստուած, որ և մեզ համար լինի այս մաք-
րարէութիւնը, իսկ այսօրուայ մարգարէութիւնը ոչ
ապաքէն վաղը իրագործուել կարող է:

1). Նս. ՆԴ. 11—14:

ԱՍՏՈՒԾՆԵՐԻՆ ԵՒ ՄԵՐԳԿՆԵՐԻՆ ԽՆՋՈՅԷ.

Չեզ համար միշտ պատրաստ է երկու խնջոյք—
աստուածային և մարդկային: Սեղանի վերայ այն մա-
քուք նուրբ կտաւը, որով ծածկուած է բեկեալ հացը
և նուիրեալ գինին, յիշեցնում է ձեզ այն խնջոյքը,
որ Աստուած ձեզ համար պատրաստել է կենաց անա-
պատի մէջ: Երկնային հացը՝ այն կերակուրը, որ Աս-
տուծոյ կամքը կատարելով է պատրաստվում, ջրի
աղբիւրը, որ ամէն ծարուութեան պապակն է կտրում
և յաւիտենական կեանքն է տանում, կենաց ծառը,
որ զարդարած է անմահ ծաղիկների վարդերով, որոն-
ցից իւրաքանչիւրը նշանակում է անմեղութիւն կամ
առաքինութիւն,—այո ամէնը փոքրաթիւ պարզ նշան-
ներ են Աստուծոյ խնջոյքի, ուր որ Աստուծոյ ձայնը
անդադար հրաւիրում է Իւր զաւակներին:

Սակաւաթիւ, պարզ նշաններ են. առոնց մէջ
չկայ ոչ փարթամութիւն, ոչ հրապուրիչ փայլ, ոչ
արքայական պերճութիւն: Իսկ մարդկային խրախու-
թեան խնջոյքը աւելի զարդարուն է յարտաքուստ:
Այդ խնջոյքը աւելի շլացուցիչ է իւր հեշտացուցիչ
փայլով: Հարստութիւնն այդ տեղ հեղում է ոսկու և
արծաթի հեղեղներ, արուեստը ստորանում է և այդ
տեղ է զո՞հ բերում գոյների նրբութեանց և ձևերի
կատարելութեանց գաղտնիքը, գեղեցկութիւնը ժպ-

տում է ամենալուսանգաւոր կերպով, մեղանշական խնդութիւնը ծիծաղում է սննդ շուսյաութիւններում: Այս սեղանի վերայ հպարտութիւնը ծածանեցնում է իւր ամբարշտութեան դրօշակները, իսկ փառամոլութեան փողերը հնչեցնում են ամենաթմբացուցիչ ձայներ: Այս է այն ամէն փարթամութիւնների և ղեղխութիւնների խնջոյք, ինչ որ աշխարհը հրապուրելով տալիս է իւր պաշտոններին: Ամենայն օր աշխարհը մեզ էլ է առաջարկում նոյնը:

Այսպէս են երկու խնջոյքներ: Նկատեցէք զանազանութիւնը: Մենաց հացի համն առէք, և դուք այլ ևս չէք քաղցի: Խմեցէք ջինջ բերքեղեան գետից, և դուք այլ ևս չէք ծարաւի: Ձեր հոգին գոհութիւն հղգայ, թէ մէկը և թէ միւսը վայելելուց յետոյ: Բայց նայեցէք աշխարհային կենաց ամենախմբութեան և տեսէք, թէ ինչ կը հետևի: Դուք ուտում էք անյագ և սրբան որ աւելի ուտելով՝ ձեր կերածը կոշտ ու աղբատիկ կերակուր է դառնում, այնքան աւելի դժում էք սովատանջութիւնից կրծող տաղափութիւնը: Դուք այնքան էք խմում, մինչև որ բաժակը դատարկուի, սակայն ըմպած խմիչքի դառնութիւնը աւելի է առչորում ձեր չորացած կոկորդը:

Դուք խնջոյքի էք նստում և, որպէս թէ դիւթական գաւազանի շարժմամբ, արդէն ամենայն ինչ տեսնում էք իւր իսկական լուսով: Դուք նստած էք ապրսկանութեան ոսկէզօծ մնացորդների մէջ: Այդ տեղ գեղեցկութիւնը մաշվում է, հարստութիւնը փշանում է, հանգերձը ցեցակեր է լինում, ոսկի և սրժաթը կարմրում է ժանգից ու կեղտից: Այս բաները առաջ չէիք հաւատում, որովհետև ամենայն ինչ սքողուած էր և կեղծուած, իսկ անմտութեան և հեշտասոյսութեան թանձր վարագոյրը փակել էր ձեր աչքերը: Դուք չէիք հաւատում, բայց այժմ առ աչօք

տեղնում էք: Դուք յուսահատուած ձեր շուրջն էք նայում, քայց միայն ապականութիւննից մեռածներ էք տեսնում:

Ձեզանից շատերը տակաւին նստած էք այդ խնջոյքին՝ գիւթած և հրաշացած: Մեր ընկերներից շատերը այդ տեղ նստած՝ հոգնած հիւրերին են նմանում: Քաղմաթիւ զեղխասէրներ անգաղար խռնվում են այդ տեղ: Եւ որովհետև խնջոյքի հրապոյրը այնչափ գրաւիչ է, որ մինչև ինքներդ շտեմնէք այն սոսկալի դարձուրանքները, ոչ ոքի ձեռքը չի կարողանայ պահպանել ձեզ այդ խորխորտաի մէջ ընկնելուց՝ ապա ուրեմն լսեցէք ինձ: Այսօր դուք հրաւիրուած էք ուրիշ: Թուելի մաքուր տօնախմբութեան:

Ցէր Աստուծու վարդապետութեան հետևելով, ետ կը պատմեմ ձեզ, թէ ով հրապուրու եցաւ այն տեղակ խնջոյքի աղէտալի հրաւէրից: Այս պատմութիւնը միայն մի հոգու պատմութիւն է, քայց ո՛վ գիտէ թէ ինչ անթիւ մարդկային կենաց պատմութիւն է: Կարելի է հէնց այնպիսիների պատմութիւն է, որ այժմ հրանց ջահել աչքերով ինձ նայում են: Այս պատմութիւնը այնքան յայտնի է, որ այս տեղի մանուկներից փոքրագոյնն անգամ լաւ գիտէ:

Արեգակն ամենայն տուաւօտ՝ մեր մատրան պատուհանների կարմիր ու կապոյտ ապակիներից թափանցած ցրտանալով՝ շուտաւորում է մի պատկեր, ուր որ այդ դէպքն է նկարած: Քայց տուելի քան եօթը տարուայ ընթացքում միայն մէկ անգամ տուիթ ունեցոյ այդ պատմութեան վերաբերեալ քարոզը լսելու: Այն ինչ՝ մուրրեալ որդու առակը¹⁾՝ Քրիստոսի առակների մէջ ամենաընթաց, ամենասրտաշարժն է:

«Առն միով էին երկու որդիք, ասէ կրտսերն ի

1) Դուկ. ժն. 11—32:

նոցանէ ցհայրն. Հայր, տուր ինձ բաժին, որ անկանի յընչիցք: Եւ նա բաժանեաց նոցա զկեանսն: Այն որդիքը— մենք ենք: Մեր մէջ բաժանում է Տէր Աստուածը Իւր ողորմածութեան պատուական ձիւղքերը: Մեզ ամէնիս նա տալիս է այս երկիրը իւր ամենօրեայ հրաշալիքներով և զօրութիւններով: Նա մեզ տալիս է արևի ծագումն ու մայր մտնելը, ծագիկներ, երկնային ցօղ, լեռներ և գետեր, երկինք և գաշտեր: Մեզ ամէնիս նա առաքում է առողջ օգ ցերեկը և քաղցր բուն գիշերը. իւրաքանչիւրիս տալիս է բնակարան, բարեկամի կամ եղբոր, ամուսնու կամ զաւակի քնքոյշ ձայնը, աստուայ ժամանակների փոփոխուող յաջորդութիւնը, մահուան քաղցր խորհուրդը, երկնային արքայութեան յոյսը:

Իսկ դուք, բացի այս բոլորից, ունիք կենաց բարիքների ուրիշ, մասնաւոր, թանկագին պարգևներ ևս. «տեսողութեան և լսողութեան հրաշալիք, պատանեկութեան ոտի ժամեր», ժամանակի անգին գանձ: Այլ և ձեզանից շատերը ունին հարստութիւն, պոհմային մեծութիւն, ոյժ, շահաբեր դիրք, մեծազօր խելք: Ասոնք Աստու պարգևած տաղանդներ են, ժառանգութիւն, որ նա բաշխում է մեր ծննդեան օրը: Նա ի՞նչ նպատակով է տալիս մեզ այդ բարիքները: Արդեօք որպէս զի մենք այդ բոլորը թաղենք, ծածկենք, գործ ածենք մեզ պարարելու կամ մեզ հոչակելու համար: Ա՛յ, Մեզ պարգևած պարգևները Իւր սեպհականութիւն են, և ոչ թէ մերը: Մենք ողորմութեամբ ենք ստացել և ոչ թէ անձամբ վաստակել ենք, և ստացել ենք ոչ թէ բուր բուրովին, այլ անոնք փոխ տուած են ի սպասաւորութիւն նորա, կամ որպէս զի գոհութեամբ, փութաջանութեամբ, սիրով գործածենք նոյնը ի վառս նորա: Աւսոյ, պատանեկիկ մալորուած որդին չէր հասկացել այս բանը:

Մենք տեսնուք նորա պատկերը տան մէջ: Այժմ տեսնենք, թէ ինչպէս է թողնում տունը:

«Եւ յետ ոչ բազում աւուրց ժողովեալ զամենայն կրտսեր որդւոյն՝ զնաց յաշխարհ հեռի»: Եւս ոչ բազում աւուրց: Տխուր: մեծանշանակ բառեր: Նորաբողբոջ, կենսազուարթ մանկահասակը, միայն մի քանի օր առաջ կենաց պարգևներ ստացողը՝ արդէն ուզում է հայրական տունը թողնել: Բոլոր չքնաղ յիշատակները, բոլոր սերտ մտերմութիւնները, բոլոր սիրող անձինքները՝ ոչինչ են նորա համար: Նա մերժում է տունն ու երգը, օճախի մսցուր, սրբաղնադոյն մթնոլորտը, այն տեղի բարեհամբոյր առողջ հրահանգութիւնը, այն սեղի օգտաւէտ և անհրաժեշտ ինքնազսպութիւնը: Նա երբէք չի զգացել շնորհակալութեան ամենաշնորհ հրաշագեղութիւնը, մատաղ հասակի հնազանդութեան առատ օրհնաբերութիւնը: Նորան ի՞նչ փոյթ այս ամէնը: Նա կամենում է այն ճանապարհով զնալ, ուր որ իրան առաջնորդում են բուռն կրքերը: Նորա սիրտը բորբոքուած է սուտ ազատութեան ցանկութեամբ, իւր խելքով ապրելու կորստաբեր ցնորքով: Սատանէն շշնջում է նորա անկանջին. «Լինիցիս իբրև Աստուած՝ ճանաչել զբարի և զչար»¹⁾: Եւ դուք տեսնում էք, որ հայրը չի արգելում նորան. թողնում է, որ ապրի ինչպէս և կամենայ, և կի՛թ է իւր կենաց պտուղը:

Վամապաշտներին պէտք է իրանց կամքին թողնել: Թող որ իրանց խելքով վարուելու փորձը ճաշակեն: Այս կը լինի պատիժ և միևնոյն ժամանակ բժշկութիւն: Երբ որ կրակոտ մանուկը նստում է կենաց կառքի մէջ, երեսը շրջում է բանականութիւնից և սանձերը յանձնում կրքերին, ապա կատաղի ձիերը

1) Ծմն. Գ. 5:

նորան պէտք է վայրագ ճախրադասութեամբ տանին վաղեցնեն, մինչև որ իրանց կարճատև այժմ սպասուի: Եւ այն ժամանակ նա, կառքից ապապլած, ջարդուած, աքիւնոտ, ձիերու սմբակից կոխ տուած, գետինն ընկած կը տեսնի իւր անչը:

Այսպէս ուրեմն, հաւաքելով ամենայն ինչ—իւր ջահելութիւնը, սոսոջութիւնը, գեղեցկութիւնը, հարստութիւնը—ողորմելի մոլորուած պատանին, հրածելտի արասառեցներ տեսնելով և բարեմաղթութիւններ լսելով, ուրախ անհոգութեամբ թողցն ծնողական տունը և հեռացաւ: Դուք այս անսխա պատանուն դատապարտում և անարգում էք: Դուք ասում էք, թէ նա մեծ տոհմի ճշմարիտ տերունդ չէ, այլ ինչ որ մի կողմնակի խորթ ճիւղ է: Իսկ մենք ամէնքս միթէ նոյնը չէ՞նք արել: Միթէ մենք սխալներ չէ՞նք անում, սուտ չէ՞նք խօսում, կուռքեր չէ՞նք պաշտում ամէն մի դալար ծառի տակ, մեր ծնաց օրից սկսած: Միթէ մենք չորս կողմը չէ՞նք տեսնում այդպիսի զաւակներ, որ մուսցել և քամու են տուել ծնողական տան մէջ մանկութեան ժամանակ լսած բոլոր մաքուր, հեզուութեան խրատները: Միթէ մեզ յայտնի չէ՞ն բուզմաթիւ մոլորուած որդիք, որ բառացի իմաստով փախել են իրանց մանկութեան վայրերից, սգի մէջ թողնելով մօրն ու գերդաստանը, մերժելով մանկութեան առաջնորդողին, մուռնալով Աստուծոյ պատուէրները այն խորհրդով, որ գնան սրտի ուղածին պէս ընկղմեն մուլութեան և մեղքի գլխապտոյտ յորձանքի մէջ և ապա վերադառնան (այն ևս ոչ միշտ) անօգնական, յուսահատած, մերժուած: Միթէ մուսցե՞լ ենք, որ երկրիս վերայ ծնած առաջին տղան, մի և նոյն ժամանակ առաջին մարդասպան եղաւ և արքորուեցաւ Աստուծոց, որ նորա ճակատին նշան դրոշմաց:

Պատանին դնաց աշխարհ հեռի—աւանդ և որչափ

հեռու երկնքից և ծնողական անից: Եւ ինչպէս իւր նոր տեսածներն ու լսածները այլ ևս նման չէին առաջուպ տեսածներին ու լսածներին:

Հին ժամանակներում երիտասարդ ասպետները անից հեռանում էին, որ արդարութիւն ցոյց տան և անիրաւութիւնն ուղղեն: Այս հրաժեշտը ազնիւ էր, յոյսերով լի նպատակ ունէր:

Բայց այսպէս չէր մտորեալ որդու վիճակը. սորան սպասում էր պղծութիւն, վիշտ, աղքատութիւն: Այս տեղ քաջութեան կամ արիութեան նշոյլ անգամ չկար: Այս ճանապարհը խաղաղ զուրկ էր վեհութիւնից: Այս ճանապարհը տանում էր անմեղութիւնից մեղքին, մեղքից դառնութեան: Սարսափելի էր սատանայի սարուկ դառնալը, փորձութեան շշնջին հետևելը դիշերուայ սև մթին: Դէպի որդայթ թռչող թռչունը, մորթելու գնացող եղբ—անա սյդպիսի ճանապարհորդութեան իսկական օրինակ: Ճանապարհները զանազան են, բայց ամէնքը մահացու են: Մինք տանում է խելագարութեան, միւսը՝ ինքնասպանութեան. մինը՝ յանկարծակի քայքայման, միւսը՝ յայտնի խայտառակութեան. բայց ամէնքը անցնում են սև ստուերների հովիտով և վերջանում են մահուամբ և գժոխքով:

Ինչ է անում պատանին այս հեռի աշխարհում: Նկարագրութիւնը կարճ և պարզ է. «և անգվատնեաց զինչս իւր, զի կեսայր անառակութեամբ»: Մենք անսանք ծնողական տունն ու հեռագնացութիւնը: Լրացրէք երրորդ տեսարանը երևակայութեամբ, ինչպէս որ կամենաք: Թողէք, որ մտորեալ որդին լաւ կշտանայ կարճատև քաղցրութիւններից: Թող որ խաբուսիկ բախտաւորութեան շլացնող լոյսը՝ երկներևութի պէս խաղայ նորա առաջ իւր վտանգա-

ւոր հայակապութեամբ: Այս են պատանու երազած
կարճատև ցնարքները:

Երևակայեցէք խեղճ մանկահասակին փառանկ
գիներուցի գրգանքների մէջ: Նորա աչքերը բորբո-
քում են: Աարդերի պսակը զգուռւմ է նորա գլուխը:
Թող խնդութիւնը լինի բուռն, երկարատև և աղմկա-
ձայն: Աւելացրէք, եթէ կամենաք, սուտ բարեկամու-
թեան նենգ շողոքորթութիւնն և կեղծապատիր սիրոյ
հրապուրանքները: Թող արատը մի առ ժամանակ
չմերկացնէ այն դիւթիչ դիմակը, որով պատանին
շտապեց փախչել սուաքինութեան մաքուր երեսից:
Մի քանի ժամանակ տևում են այս մեզանչական
զուարճութիւնները:

Ուրիշ թոյնների պէս, սկզբում մեղքը քաղցր է:
Ապա թէ ոչ, ո՞վ կուզենար մեղանչութեան համն
առնուլ: Հէքիաթների մէջ հանդիսացող Լամիա վի-
շապը որի՞ն պիտի կարողանար փորձութեան մէջ
գրաւել, եթէ գեղեցիկութեան քողի տակ ծածկուած
չունենար իւր թունաւոր ժանիքներն ու օձաձև տտուն:
Թող մոլորեալ որդին այս բոլորը ճաշակէ. ոչ մի մարդ
երկար չի վայելում այսպիսի զուարճութիւնները: Հե-
տևեալ խնջոյքը, ուր որ մենք պատանուն կը պատա-
հենք, էլ առաջնին նման չի լինի: Նա վատնեց իւր
կարողութիւնը անառակութեամբ ապրելով, ուրեմն
չպէտք է զարմանալ, եթէ ձեռին էլ սչինչ չմնայ:
Այս տեսակ կեանքում չափաւորութիւնը տեղ չի
գտնում:

Զարմանալի է, թէ ինչպէս մարդիկ վատնում
են կենաց պարգևները. Ո՛չ, «վատնել» բառը գեռ-
այնքան էլ ազդու չէ: Նորա շռայլում, ցրիւ են ա-
նում, լափում են: Եւ տեսէք, թէ նոքա ինչպէս են
լուանում իրանց երեսի միւռոնը, մերժում են կենաց
ամենայն ազնուութիւն և սրբութիւն, կարծես թէ

կերակրի պնակը լիզում, մարտագարգում են և քա-
տաբկեցնելով՝ մեկդի են շարտում: Ընտր չատ շուա
տեսաւ մոլորեալ որդին՝ որ՝ ուրախութիւնն շտեմա-
բանները հատել են: Պատանկիութիւնը կորաւ զար-
մանալի արտգութեամբ: ոյժը ջլատուեցաւ, գեղեց-
կութիւնը թաւամեց, առողջութիւնը քայքայուեցաւ,
յագուրդն ու յափրանքը կարծես թէ՛ երկարատե
կծող ցաւագարութիւն գարձան: Նայն իսկ քաղցրու-
թիւն վայելելու ընդունակութիւնը մաշուեցաւ և
սպառուեցաւ:

Էհասթափութիւնը զարմանալի կերպով վազ է
հասնում: Զահելութիւնն անյայտանալուց յետոյ՝ շատ
վաղ կորչում է ճշմարիտ խնդութիւնն զգալու կարո-
ղութիւնը: Պատանին զգում է, որ ինքն իրան սպա-
նում է, կամ թէ արգէն սպանել է իւր մէջ ճշմարիտ
առողջարար զուարճութիւնը: Դևը խոտտանում է,
բայց չի կատարում խոտտումը: Ով որ իւր հոգին վա-
ճառում է ստախօսին, թող չզարմանայ, եթէ ի վար-
ճատութիւն ստանայ միայն ստութիւն և խաբէ-
ութիւն:

Մեղքը գձուձ կերպով է բաժանում արդէն իսկ
աղքատիկ և թունաւոր զուարճութիւնները: Տալիս է
միայն այնքան, որ գայթակղեցնէ, բայց ոչ թէ հան-
գըստացնէ. միայն այն չափով, որ ամբողջ կենաց
համար լոկ գրգռէ և բորբոքէ ապականուած ճաշակը՝
բայց ոչ այն չափով, որ գէթ մի օրուայ համար գո-
հացման զգացում տայ: Մեղքը խոտտանում է բերկ-
րութիւններ, իսկ տալիս է իւր միակ կարողացածը՝
այն է՝ իւր զգուելի ներկայութիւնը և մահը, որ մեշա
մեղքի հեաքերով է գնում և իւր նետերն է սրում:

Ուրեմն լսեցէք շարունակութիւնը. «և իբրև
սպառեաց զամենայն» եղև սով սաստիկ յաշխարհին
յայնմիկ: Այն հեռու աշխարհում միշտ սով է թա-

գաւորում: Նախ քան հոգին իսպառ հանգչի, իսկ շունչն այդ ժամանակ ճեշտութեան է մատնվում, մարդու մէջ գեռ էլի մի ձգտում է մնում գէպի լաւագոյն: գէպի վեհագոյն կեանքը, որից որ իւր անձը դրկուած է գտնում ընդ միշտ անդամ կերպով: Իսկ երբ որ հոգին արդէն հանգած է լինում և շունչը անասնացած, սարսափելի ազահութիւն է սկսվում նաև այնպիսի կերակրի համար, որ այլ ևս հաց չէ, և ծարաւութիւն՝ այնպիսի ջրերի համար, որոնք աւելի ևս տոչորում են պապակը:

Մեղքի աշխարհը չարաչար սովի աշխարհ է, որ լցուած է միայն զանազան հիւանդութիւններով և տեսակ տեսակ մահերով: Այն տեղի ուղած բնակիչները աստիճան առ աստիճան անցնում են վաճից աւելի վատթարագունին: ստոր կարգի զուարճութիւնից՝ միշտ աւելի նսեմացուցիչ մեղքերին: Բայց այս բաներն ևս հետզհետէ աւելի անհամանում են և կորցնում են առաջուայ բուրած հոտը: Աւելի տխուր և աւելի խրատական բան չկայ, քան այն սոց երգելը, որով այս աշխարհի խոնջացած որդիք ողբում են իրանց երիտասարդութեան թուած ուրախութիւնները: Նոցա համար երիտասարդութիւնը եղել է մի տենդային քուն: Նորա երազել են կերակուրներ, բայց զարթնելուց յետոյ սոված են մնացել: Եւ երբ որ շուրջը նայել են, իրանց կորստից աւելի գառն բան չեն գտել:

Ո՛րք են այն բոլոր անմտութեան, զուարճութիւնների, մեղքերի ժամերը. հետքն անգամ չի երեւում: Հապա ինչո՞ւ են վաճառել նորա իրանց հոգին: Նորա կարծես թէ նստած են այն պալատի մախրի վերայ, որ այրել են իրանց ձեռքերով:

Մտորեալ ս, դին ընկաւ կարօտութեան մէջ— և սկսաւ ինքն չբաւորել: Այս էլ անլուր բան չէ:

Քյոպէիսի դէպք կրկնվում է հազար և բնաբ կենսագրութիւններում: Այդ բոլորի վերայ եւ հաւելցանեմ մի նոր էջ երական կեանքից: Կար մի վարդ: որի անունը՝ մեր քոյրոցի գասարանի պատի վերայ իւր մեղքով փորագրած՝ յաճախ ցոյց է տրվում օտարականներին: Ըստ որով մինք, աւագ, շենք կարող պարծենալ: Կար երկտասարգ էր, գեղեցիկ էր, մեծատուն էր: Թուում էր, որ նա ունէր բարձր միջքեր, ինչ որ Աստուած պարգևել կարող է: Նա կրում էր մեծադաշակ տանձային անուն, գեղազանց էր հարսգիտանում ամեն մարգական խաղերում: Հանձարեղութեան լոյսը վառվում էր նորա հոգու մէջ: Կարծես, թէ քախար առատապէս ձօնեց նորան ամենափայլուն աստղերով: Աշխարհը նորա առաջ արածուած էր, որպէս լուսաշաւիղ, ուր որ նա կարող էր լիութեամբ ցնծալ: Նա մի փորձ արեց, և ինչ էք կարծում, ինչ է գրեւ իւր ասպարիզի առաջին քայլերում ձեզպէսներեց մէկը, այդ բանաստեղծը, որ ձեր շրջանից էր: Ահա նորա խօսքերը.

Աշնան տերևի պէս գունատվում են օրերս:
Սիրոյ ծաղիկները թառամեցան, պտուղն ընկաւ:
Որդ, ասպականութիւն և արցունք, և վշտիւր—
Ահա վիճակս:

Տեսնում էք, սա նոյն պատմութիւնն է, հին պատմութիւնը. մոլորեալ սրգու քաղցածութիւնը մեղքի աշխարհում:

Այն կրակը, որ այրում է կուրծքս—
Հանգած հրաբուխ է միայն:
Զահը հանգչում է, լոյս չի տալիս:

Այն ինչ կրակ է, որ մեղաւորի կուրծքն է այրում: Արդեօք «գոխքի կրակ չէ», որի վառելիքը— շատակերութիւնն է, բողը՝ հպարտութիւնն է, կայ-

ճերը՝ անառակ խօսքերն են՝ մոխիրը՝ անմաքրութիւնն է՝ իսկ վախճանը՝ դժոխք է՝ *) :

Ահրջին՝ չորրորդ տեսարանում մենք մտորեալ որդուն տեսնում ենք, ամենայն յարգանք կորցրած դէպի իւր անձը և բոլորովին կորած՝ շուրջնացեալ յարեցաւ ի մե՛ ոմն ի քաղաքացւոց աշխարհին այնոքիկ և յղեաց զնա յագարակ իւր արածել խոզս :

Հիմա այլ ևս չենք տեսնում ոչ պայծառ լուսաւորած խնջոյք, ոչ վարդերի պսակ, ոչ գոհութեան փայլտ, ոչ ծեղոզ խունկ, ոչ արբեցնող խմիչք : Մեզ ներկայանում է միայն ցնցոտիք, սով, աղքատութիւն, միայնակութիւն և մի այնպիսի պարապմունք, որ նոյն լիակ աղտոտ, դիւանար գաղարացիք (դերգետացիք) նուատաացուցիչ էին համարում : Այդ պարապման տնունն անգամ զզուանք և ատելութիւն էր յարուցանում հրէից մէջ : Նոցա աչքում այդ պարապմունքը անյոյս և անել չքաւորութեան նշան էր : Այս ինչ սարսափելի անկումն էր հարուստ, համարձակ պատանու համար, որ նոր էր հեռացել ծնողական տան խաղաղական առատութիւնից, այն անկասկած յուսով, թէ կերթայ կեանք վայելելու, անկախ կը լինի, ազատութիւն կունենայ : Ո՛ւր են այժմ իւր նախկին բոլոր բարեկամներն ու շողջորթները, որ նորա բարեկեցութեան հաղորդակից էին. ո՛ւր են նորա ուրախ գինարբուքի սրտակից ընկերները, նոցա՝ հաբրատութեան պէս՝ հեռացան նորանից :

Ճշմարիտ բարեկամութիւնը այդ ճանապարհով չի հաստատվում : Միայն առաքինութիւնն ու արդարութիւնը ստեղծում է բարեկամութիւն, և միայն բարձրատիպ, ազնուամիտ մարդկանց մէջ այդպիսի մտերմութիւն է գոյանում : Նոյն իսկ լաւագոյն մար-

*) Երաննի Օգոստինոս :

գը, որ գիտէ թէ որչափ սրբազան զգացմունք է ճշմարիտ բարեկամութիւնը, կարող է չգտնել այդ բարիքը և իւր կեանքը թառամեցնել տխուր միայնակութեան մէջ, խորշելով այնպիսի կեղծ բարեկամութիւնից, որով «բարեկամ» մեծ անունը արատաւորվում է Եթէ լաւագոյններէ հետ այսպէս, որչափ աւելի ևս վատթարներէ հետ:

Ձուարճութիւնների, արատների, մոլութիւնների և յանցանքների մէջ մասնակցութիւնը հերիք չէ՝ որ ապա մարդիկ սերտ օրտով միանան իրար հետ: Ընդհակառակ՝ այնպիսի մասնակցութիւնը անվրէպ սկիզբ է յաջորդ խորշութեան: Նոքա, որոնք ձեզ շողջորթում և փշացնում են, որոնք ձեզ մղում են մեղքի մէջ և ծիծաղում ձեզ վերայ, նոքա, որոնց երկիւղից կամ որոնց գովեստից դուք ձեր անգբանկութիւնը վաճառում էք և բարեպաշտութեան գանձը շների ստի տակ էք ձգում,—երբէք չեն լինի և չեն կարող լինել ձեզ բարեկամ: Նոքա միայն անարգում են ձեր թուլութիւնը, իսկ դուք շատ շուտ ստիպուած կը լինիք ատել նոցա՝ իրանց վարմունքի համար: Նոքա միայն խաղեր կը խաղան ձեզ հետ, մինչև որ ձեզ իրանց մակերևոյթը իջեցնեն, իսկ յետոյ կը շպուտեն ձեզ արհամարհութեամբ: Երբ որ ձեր ընկերակցութիւնը իրանց ձանձրացնէ, նոքա կսկսեն ծիծաղել ձեր դժբախտութիւնների վերայ, իսկ երբ որ դուք իրանց նպատակներին անպէտք դառնաք, ձեզ կուղարկեն իրանց խոզերն արածելու:

Այսպէս ուրեմն, մենք քայլ առ քայլ մօտենում ենք խեղճ պատանու ճգնաժամին, որ այնպիսի խօսքով է արտայայտվում, որպէս թէ մի անհուն յուսահատութեան արձագանք է լուվում մեր ականջում. «Եւ ցանկայր ընուլ գորովայն իւր յեղջերէն, գոր խողքն ուտէին» և ոչ ոք տայր նմա»: Եւ ցանկայր... այս

լինչ ամբողջական, անբնական ցանկութիւն էր) և ինչպէս սասանիկ պիտի լինէր սովոր, որ խոզի կերածն ուտելու տինչ է զարթեցրել:

Կար ժամանակի երբ որ այդ պատանին սննդվում էր առողջ, մաքուր կերակրով: Նա հագնում էր լաւագոյն պատմուհան, մտաներին մատանիներ ունէր և անմեղ ուրախութիւնների ժամանակ ուտում էր պարզակէ եզի խորտիկներ: Այժմ նորա համար կայ միայն աղտոտութիւն, նուաստութիւն, միայնակութիւն, ցնցոտիք, չբաւորութիւն և սով: որ իւր կենաց բոլոր ջգերն են հաշում և մաշում: Ո՛հ, այս ստեղծի սովը, որ սքտի մէջ ծածկուած օձի պէս է կրծում և խայթում: Ոչինչ չի կարող թեթեացնել սովի տանջանքը կամ վերացնել սովը: Նա այնպէս վշացել է, որ չի կարող ճարակել առաքինութեան կերակուր, և ի զուր միտքում է սասնալ աղտոտ եղջերներ, որ աղտոտ անասուններն ուտում են սովի ժամերին: Այոպիսի սովը աւելի սարսափելի է, քան դժոխքը, և բերանի մէջ այն դառնութեան համ է դառնում, որ աշխարհային պինարութիւնից յետոյ մնում է: Միայն մի նշանակեցով Տէր Աստուածը նկարում է այդ վիճակը: Նորա միայն մի բառում բովանդակած է բոլոր մուրթուող հոգիների պատմութիւնը, մեղանշող աղգերի և մեղանշող մարդկանց վիճակը. «Նւ ցանկայր լնուլ զորովայն իւր»:

Բուք լսել էք, որ եթէ Տէյլոնի որսորդները կերակուր չեն ունենում, ուտում են ծառի կեղևներ: Նոյնը պատահեց և մուրթուող որդուն: Լիմա բանն այն չէր, որ ախորժակին վայելում արուի, այլ որ որովայնը լցուի: Եւ ինչո՞ւ, որովհետեւ, երբ որ մեղանշական զուարճութիւնները արդէն վաղուց ի վեր դադարել են զուարճութիւն լինել, անոնք դարձեալ շարունակում են հալածել և կատաղեցնել սոված հո-

գումն: Անոնք իրոնց յեանից թողնում են վատ սովորութիւններ, և անելով հոգու մէջ, այնպէս են գրգռուում, որ խեղճ մտրգն այնուհետև ուզում է իւր որովայնը լցնել, թէպէտ գիտէ, որ այսպիսի ազանդի կերտկողով երբէք չի կարող լցուցանել իւր պէտքերը: Լէնց այս բանն էլ լաւ նկատվում է այն յուսահատութեան և ստորութեան պատկերի վերջին ստղում, որով այնպէս սրտաշարժ կերպով աւարովում է նորանկման պատմութիւնը. «և ոչ որ տայր նման: Ո՛վ մեղք, դու իրօք որ անգութ բռնակալ ես եղել քեզ ծառայողների վերայ:

Ես նկարագրեցի Յիսուսի առակի մէջ պատմած հոգւոյ ոնկումը: Բայց փառք Աստուծոյ, այս մուայլ պատմութիւնն ունի նաև միջիթարական, սրտաշարժ վտիճան—փրկութիւն հոգւոյ: Աստուծոյ պարմութիւնը մեղաւորին օգնեց, որ զղջայ: Աստուծոյ ձայնը դասւ նորան իւր դառն, ոտորացուցիչ, յուսահատ միայնակութեան մէջ: Եւ այդ ձայնը հասաւ նորան, ինչպէս որ գարնան հողմի առաջին շարժումը, որով երկիրը զարթնում է ձմեռուայ քնից:

Զղջման արշաւոյսը տարբեր կերպով է գալիս գունազան հոգիների մէջ: Մի քանիսների վերայ այն լոյսը իջնում է անակնկալ, անդիմադրելի, արդու ուժով, որպէս սաստիկ կայծակի և բերում է Աստուծոյ ներկայութեան յանկարծակի գիտակցութիւն, ինչպէս որ այդ պատահեցաւ այն պատանուն, որի դարձը այսօր Եկեղեցին յիշատակում է: Միւսների զղջումն սկսվում է Ս. Գրքի որ և է բառից, որ անսպասելի կերպով ընկնում է քարացած սրտի մէջ, ինչպէս որ արեգակի ճառագայթը թափանցում է ասպառաժների մութ ճեղքերի մէջ:

Մի մարդու մասին կարդացել եմ, թէ նա առաջին անգամ իմացաւ իւր յուսահատ գրութիւնը, երբ

որ կարգաց Ս. Գրքի ճննդարանութիւնները, ուր որ բազմաթիւ տներ վերջանում էին «և մեռաւ» բառերով: Այս բառերը նորան կանգնեցրեցին՝ մահուան և անյայտ հանդերձեալ աշխարհի դէմ առ դէմ: Մի ուրիշ վարդ. առաջին անգամ մտածեց հոգևոր աշխարհի մասին, ուշադրութիւն դարձնելով այս տան վերայ. «Հուն որ կենդանի է չաւ է՝ քան զառիւծ մեռեալ»¹⁾: Նա գիտէր, որ ինքը կարելի է թէ և՛ ցած արարած է, և՛ շնչին, բայց կենդանի է, իսկ այժմ իմացաւ, որ նոյն իսկ յետին կենդանութիւնը յուսալու հնարաւորութիւն ունի, որից որ զուրկ է աւելի ազնիւ ծնուած մեռեալը:

Բայց երևի թէ մեծ մասով մենք չարեքի միջնորդութեամբ ենք իմանում բարութեան զօրութիւնը, կամ թէ մեղքի, վշտի և պատուհասի միջնորդութեամբ բարձրանում ենք մինչև յաւիտենական կեանքը: Այսպէս պատահեց մոլորեալ որդուն: Զախջախուած, ստորացած, ամենայն ինչ կորուսած օտարականը՝ զգաստացաւ: Նա «եկեալ ի միտս իւր» յիշեց հայրական տունը: Չնայելով ամօթին, խայտառակութեան, երկկողին և այն բոլոր զգացումներին, որոնք յաճախակի վստահութիւն չեն տալիս խեղճ, մոլորուած պատանիներին, որ դառնան հայրական տունը, սա գնաց իրան մնացած միակ ճանապարհով: Երեսը դարձրեց իւր բոլոր մեղանշութիւններից, խոստովանեց և զղջացաւ. խոնարհեց: Վեր կացաւ և քնաց առ Հայր:

Եւ ինչպէս ընդունեց Հայրը: Երկրաւոր հայրերից շատերն այդպէս չեն վարվում, թէպէտ իրանց որդիներանցից այնպէս սաստիկ վերաւորուած չեն լինում, ինչպէս սր մոլորեալ որդին վերաւորել էր իւր հօրը:

Ես ճանաչում էի մի հայր, որի որդին ծովային

1) Ժող. Թ. 4:

ծառայութեան ուղարկուեցաւ: Յարելի է պատանին իրան շատ լաւ չէր պահում, բայց նաւի մէջ շատ խիստ էին վարվում նորա հետ: Աղորմելին փախաւ նաւից և դարձաւ հօրը: Ի՞նչպէս հանգիպեց նորան տարիքով փորձուած, անձամբ վշտեր կրած և ընդ նմին քահանայ մարդը: Նա պատանուն փակեց վերնատան սենեակում, միայն հաց և ջուր տալով, և հետեւեալ սուսուտ, անուշադիր թողնելով որդու ազատանքներն ու արքունքը, վերստին դարձրեց ատելի նաւը և աւելի ատելի նաւապետին, որոնցից որ փախել էր: Այս պատանին այլ ևս երբէք չգարձաւ հայրական տունը:

Իսկ մոլորեալ որդին կարո՞ղ էր գուշակել, թէ ինչպէս կընդունուի. ինչպէս իմանար, թէ իրան չի սպասում անգթութիւն, պատիժ, իսկ կարելի է նաև ծեծ և մահ: Միթէ այլ ակնկալութիւն կարո՞ղ էր սունենալ, քան թէ հայրական տունը պիտի փակուի իւր առաջ, և ինքը խայտառակութեամբ պիտի վռնտուի այն սրտերից, որ ինքը տրամեցրել է, և այն տնից, որ ինքը արատաւորել և նշաւակել է: Բայց գուք գիտէք, թէ նա ինչպէս ընդունուեցաւ: Ամբողջ արտաքին և հոգևոր գրահանութեան մէջ չի գտնուի այսպիսի ամենակարող, ամենագութ և ամենախոր սիրոյ նմանը: «Եւ յարուցեալ եկն առ հայր իւր: Եւ մինչգեռ հեռագոյն էր, ետես զնա հայրն և գթացաւ. յարեաւ և ընթացաւ ընդ առաջ, անկաւ զպարանոցաւն նորա, և համբուրեաց զնա»:

Ես աւելի քան չեմ ասի. մնացածը գուք արգէն գիտէք: Ո՛հ, եթէ այս տեղ գտնուող ամենայն կորած, մեռած որդի կարողանար նոյնպէս կենդանանալ և նոյնպիսի ընդունելութիւն գտնել: Այս տեղ էլ կան մոլորեալ որդիք: Դոքա երիտասարդ են տարիքով, բայց ծեր են մեղքով: Դոքա այս տեղ նստած են, կա-

բելի է թէ ուրիշներին անյայտ և ուրիշներից անկասկած, բայց իւրեանց հոգու խորութեան մէջ մահացու օտով պագող: Քննիր քեզ խղճիդ դատաստանով և օթափուրի: Եւ եթէ յայտնուի, որ դու մոլորեալ որդուն հետեւի ես մոլորութեամբ, հետեւիր նորան նաև զղջմամբ և դարձով քո հայրենական տունը:

Ինչպէս որ մաքրաւորներն ու մեղաւորները Աստուծոյ Որդու Բանը լսելով՝ դարձի կոչուեցան, քեզ ևս, ով թշուառական, Հայրը կոչում է, թէպէտև դու քո միտքն ու խիղճը պղծել ես և մանկութիւնից սկսած ամէն տեսակ մեղքերի մէջ ես թաթախուել: Դարձիր աշխարհի խնջոյցից, որ նախ ապականում է ճաշակը, ապա օալիս է իւր վերջին կաթիլները. դարձի՛ր ճշմարիտ հացի սուրբ խնջոյցին, առ որ տակաւին կոչում է քեզ նա:

Եկէք ամէնքդ մոլորեալ որդու պէս, նոյն իսկ ազատտ հագուստներովդ, նոյն իսկ խողի գոմից, նա ձեզ չի մերժի: Ընդ հակառակ նա հեռուից արգէն կը նկատէ ձեզ և ձեր անպիտանութիւնը կը ծածկէ Իւր սպիտակ հանգերձներով: Նա կը փրկէ ձեզ սովի սանջանքներից: Չեզ կազդուրելու համար, նա երկիրը կը օփուէ երկնային մանանայով: Նա ձեր սոսկալի ծարաւը կը կարէ բերեղի պէս մաքուր կենաց ջրով, որ բըղխեցնում է Ինքը Ցէր Աստուած և Աստուծոյ Գառը:

ՄԱՐԳՈՒԿԵԱՆՔՆ ԵՒ ՀՈԳԵՒՈՐ ԿԵԱՆՔ.*)

Եւ էր Եսաւ այր հմուտ որսոյ՝ վայրագ,
 եւ Յակովբ այր հանդարտ, ընտասուն:
 ԾՆՆ. ԻԵ. 27.

Մարգուկեանքն ու սիրաը 4000 տարի առաջ
 էսկայէս նոյն է եղել, ինչ որ արդի մարգուկեանքն
 ու սիրան է: Սուրբ մատենագրի ձեռքը նահապետի
 խորանի վարագոյրը բաց է անում և ցոյց է տալիս
 մեզ ընաւորութեան մի և նոյն գծեր, ինչ որ մենք
 տեսնում ենք արդի անդլիսիական տան մէջ: Ահա մենք
 տեսնում ենք երկու խաղացող մանուկ: Երկուսն էլ
 բարեպաշտ ծնողների զաւակներ, պատուական ուխտի
 ժառանգորդներ: Երկուսի առաջ կայ ոսկի ապագայ:
 Սակայն թէպէտ երկուսն էլ մի և նոյն արտօնութիւն-
 ներ ունին, բայց նոքա տարբեր կերպով են օգտվում
 այդ բանից և յընթացս ամբողջ կենաց տարբեր ճա-
 նապարհներով են ընթանում:

1) Մանուկները զանազանվում էին, ինչպէս և
 գուք զանազան էք: Եսաւը՝ զօրեղ, համարձակ, վը-
 տանգներ սիրող, բացօթեայ խաղերին վարժուած,
 գործունեայ, ջղոտ—անուպատի խտտակեաց վայրենու

*) Ուսակողներին ասուած:

տիպար է: Յակոբը մտախոհ, խաղաղահիբոն հովիւ էր: Նա սիրում էր օճախի կշտին նստած՝ հանգարտ պարապմունքներին անձնատուր լինել: Առաջինը միայն այն ժամանակ երջանիկ էր, երբ որ շնչում էր պարզ լեռնային օդ, երբ որ որսում էր Յուդայի լեռներում արծիւ, կամ տեսնում էր, թէ ինչպէս առիւծը իւր որջից ոստնելով դուրս է գալիս: Երկրորդը կեանք էր վայելում, երեկոյին իւր ոչխարների մօտ նստած: Աստղերի լուսնի մէջ նորան երևում էր Աստուծոյ անունը՝ երկնային մեծ Գրքի վերայ գրած: Նմանապէս սիրում էր խորանի մէջ նստել՝ արգէն ծերացած Աբրահամի ոտքի առաջ՝ և սրտի ըտրախմամբ լսել Աւետեաց պատմութիւնը:

Այն ժամանակներում որսորդութիւնը գատարկ զբօսանք չէր: Այլ լուրջ և անհրաժեշտ պարապմունք էր, լի վտանգներով, և մի և նոյն ժամանակ՝ ապրուստի միջոց: Կասկած չկայ, Յակոբի ձգտումները անպայման կերպով աւելի ազնիւ էին, բայց Եսաւի ձգտումներն էլ բացարձակապէս անբարոյական չէին:

Զգուշացէք Ֆիզիքական գերազանցութիւնները խիստ բարձր գատելուց: Հարկաւ պէտք չէ արհամարհել ոյժ, արագութիւն, սրտապնդութիւն, բայց ով որ այդ բաներն է համարում իւր իզէալը, ինչպէս Եսաւը, նա ընտրում է ստորին կարգի իզէալ, որ մի և նոյն ժամանակ երբէք խաղաղութիւն չի պարզւում: Եսաւի օրինակին նմանիլը արժանի բան չէ: Երևի թէ նորա ընտրած իզէալն էր իւր հօրեղբայր Իսմայէլը, արաբական հրոտակների առաջնորդը: Ս. Գիբբը Իսմայէլին կոչում է «վայրագ», բառացի նշանակութեամբ — «վայրենի իշին նմանող մարդ»: Այո՛, անապատի վայրենի էլը սիրուն, ազնիւ, երագ, անընկճելի և զօրեղ կենդանի է, սակայն միթէ Աբրահամի զաւակը, կամ աւելի ևս Աստուծոյ զաւակը, գո՛հ կը լինի, որ

այդ անունը ստանայ, որ իւր նախապատկերը համարէ որ և է վայրի անասուն: Ինչպէս ողորմելի պիտի լինի իւր կեանքը, որ միայն մի ժամ պայծառացած է երևում—արեգակի մայր մանելու միջոցին:

Ամէն տեսակ ֆիզիքական յաղթանակները կարճատե են. և ի՞նչ կը լինի միայն այդ բաներով ապրող մարդու վիճակը, երբ որ երիտառարգութիւնը երազի պէս անցնի և հիւանդութիւնը, պատասխանութիւնները կամ ծերութիւնը քամեն նորա ոյժը և նորան հասցնեն մահու դուռը: Միայն ներկայով մի ապրէք, մտածեցէք նաև ապագայի մասին: Արիութիւնը, զօրութիւնը և միև ֆիզիքական ձիրքերը կարող են մարդու ճակատին դնել անմեղ, կամ նաև փառաւոր պսակ, բայց միայն այն դէպքում, երբ որ բացառապէս այն բաների յետեից չէ ընկած, և երբ որ հետը միանում են ուրիշ, աւելի լաւագոյն յատկութիւններ: Ինքն ըստ ինքեան Եսաւի ճաշակը ստոր բան չէր. ես միայն այն եմ ասում, թէ Յակոբի ճաշակը աւելի վսեմ և ազնիւ էր, ինչպէս որ մարմինը ստոր է, քան հոգին ու միտքը:

Բայց Աստուած մեզ պարգևում է պէսպէս ձերքեր, և մենք հարկաւ շնորհակալութեամբ պէտք է անոնց արժանիքը ճանաչենք: Ամէն կենդանի էակին մեր երկնային Հայրը տուել է որ և է ձերք, որով մարդ բախտաւորվում է և ինքն իւր աչքում յարգելի է դառնում: Մէկն ունի գեղեցիկ, ազնիւ մարմին, միւսը՝ սուր միտք: Մէկը յառաջագէտ է դաստարարում, միւսը փրկիտի մէջ: Իւրաքանչիւրը կարող է միևսի մէջ գտնել որ և է զարմացման արժանի բան, որ շարժէ իւր բարի նախանձն ու յարգութիւնը: Ո՛հ, եթէ ամէնքը միմեանց յարգէին և փոխադարձաբար օգնէին: Չէ որ ամէնքը եղբայր են, ամէնքը որդի են մի և նոյն Հօր, ամէնքը ոչխարներ են մի փարախի:

Եթէ միշտ այսպէս լինէր, որչափ բարձր և բախտաւոր պիտի լինէր մարդկութիւնը, բայց աւանդ շատ անգամ նոյն իսկ մի գերգաստանի ամբողջութիւնը հերձուած և պառակտած է լինում: Այս պատահեց նաև Իսահայի ընտանիքի մէջ:

Մտողները կարող էին պարծենալ երկու որդոց արժանաւորութիւններով ևս և հաւասարապէս սիրել նոցա, բայց, գժբախտաբար, հայր և մայրը համերաշխութեամբ չէին զերաբերվում իրանց որդոց: Իսահակը սիրում էր որտոտ, անվիհեր մանուկին, իրան որս բերողին Աստուծոյ օրհնեալ դաշտերից: Իսկ Ռեբեկան աւելի քնքշութեամբ էր սեղմում իւր կրծքին հանգարտ և մտախոր որդուն: Եղբայրների մէջ էլ այդպէս էր: Յակոբը կարող էր Եսաւին սովորեցնել աւելի հանգարտ իմաստութեան, իսկ Եսաւը Յակոբին ազգեղ՝ աւելի աւուրջ քաջասրտութիւն. սակայն Եսաւը անարգում էր Յակոբին, իսկ Յակոբը նախանձում Եսաւին:

Մեր մեծ վասնգներից մէկն այն է, որ մենք լիակատար կեանքով չենք ապրում, որ ինչպէս հարկն է՝ չենք զարգացնում մեր մէջ հաւասարապէս մեր բնութեան երկու կողմը—Ֆիզիքականը և բարոյականը:

Մէկը կարող է, չի կամենում,

Միւսը կամք ունի, բայց ոյժ չունի.

Այսպէս քայքայած, միշտ պառակտած ենք:

Եսաւի համար նշանակութիւն ունէր մեզ պարզ և ևած բարձրներից միայն մի կէտը, այն ևս աւելի ստորնագոյն և վաղանցուկը: Իսկ միւս կէտի մասին մտածմունքը՝ նորա գլխի մէջ ասես թէ տեղ չէր գտնում, այսինքն նա չէր մտածում, թէ ինքը ստեղծուած է աներևոյթ Էսկի նմանութեամբ, թէ ունի անմահութեան և հանդերձեալ կենաց անհղ ձիւրը: Նորա յոյսերն ու ձգտումները սահմանափակուել էին նեղ

կեանքում. միայն հողեղէն երկրից էր ստանում իւր ուրախութիւնները:

2) Այսպէս մեծոցան այն մանուկները, և նոցա պատմութեան հետևեալ նշանաւոր դէպքը ապացոյց է, թէ ինչպէս վտանգաւոր է՝ միայն անասնական կողմին նուիրած մարդկային կեանքը: Եսաւին պատահեց այն, ինչ որ հասարակաբար պատահում է իրա նըմաններին. նա մոռացաւ Աստծուն և ընկղմեցաւ անզուսպ, անխոհեմ դգայտոիրութեան մէջ: Նա ապրում է ամենաստորին կեանքով, անասնական կեանքով: Նա «վայրագ» է, ուրեմն անբան, անխելք է, չի զարգացած: Մի մոռանաք այս բանը, մինչև որ շարունակեմ այն ունայնասիրական կեանքի պատմութիւնը: Արդէն հասակն առած, թաւամորթ որսորդ Եսաւը վերադառնում է ամբողջ օրուայ շարքաշ որսից յետոյ: Նա մահու չափ յոգնած է:

Բայց այնպէս պատահեց, որ խորանի մէջ միամիտ սրտով նստած Յակոբը՝ իւր համար պատրաստեղ էր ոսպնաթան: Այս մի ամենահասարակ, էժան կերակուր էր, բայց չնքթեալ՝ որսորդի ակորժակին խիստ համեղ բան երևեցաւ: Թանի կարմիր գոյնը գրաւեց նորա ուշիքը, և նա գոչեց տղայական անհամբերութեամբ. «Տուր ինձ ճաշակել ի շիկնաթանէդ յայդմանէ, զի նքթեալ եմ»,¹⁾ իսկ բառացի այսպէս է. «տուր ինձ, որ այդ կարմիր ճաշակեմ»: Անզուսպ անասնական եռանդեամբ չի էլ կարողանում կերակրի անունը յիշել, որ միայն գոյնով է անուանում, «այդ կարմիրը»: Նա ուզում է, ինչ էլ որ լինի, ճաշակել աչքի առաջ եղածը: Եւ հէնց այստեղ է արտայայտոււմ Յակոբի բոլոր խորամանկութիւնը: Նա տեսնում է, որ դէպքը իրան ձեռնասու է, զիտէ, որ Եսաւը ոչինչ՝

1) ԾՌՌ. Իե. 30:

չի խնայի և ամենայն ինչ պատրաստ կը լինի տալու իւր բորբոքած ախորժակի համար, և ասում է. «Վաճառեա ինձ զանդրանկութիւն»: Յայանի է, թէ Նսաւի պէս մարդը այսպիսի առաջարկին ինչ կը պատասխանէր: Քանի որ անդրանկութիւնը հոգևոր օրհնութիւն է, և ուրեմն ոչ ուտել կտրել է, ոչ խմել, ոչ երկու ձեռքով բռնել, քանի որ այդ աներևոյթ բանը Նսաւին երբէք չահ չի տուել ոչ որսի, և ոչ իւր վայրենական խաղերի ժամանակ, — հետևապէս նա պատասխանեց անարդուութեան արժանի շտապով:

Յակոբը դէպքից օգտվում է, Նսաւին ստիպում է երդուել, և ապա թէ տալիս է այն շնչին հացն ու թանը, որի փոխարէն որ զգայատէր որոտող մի վարկեանում տուեց հեռաւոր ապագայի մարգարէական գուշակութիւնը և հազար տարուայ օրհնութիւնը: Մի քանի ըոպէում թանը կերաւ և ապա՝ Ս. Գրքի ասելով՝ «կերաւ և արբ» և յարեաւ գնաց և անարգեաց Նսաւ զանդրանկութիւնն»:

Դուք կասէք, թէ է՛ն այսքանով էլ բանը վերջացաւ: Մեղաւորների մեծ բազմութիւնը կրկնում է նոյնը, երբ որ աչքերը խփած՝ առաջին անգամ փափկափրական դուարճութեան գիրկն են ընկնում: Բայց աւանդ, այս միայն սկիզբ էր: Վերջն էլ այն եղաւ, որ նա, իւր բոլոր լաւագոյն յատկութիւններով հանդերձ, իւր ուղղամտութեամբ, գթաշարժութեամբ, քաջութեամբ, վեհանձնութեամբ—էլ երբէք յետ չը ստացաւ իւր անարգուած անդրանկութեան իրաւունքը: Սկզբում տիրեց նորան մի ներքին տեսակ անհանգրստութիւն և անփոյթ անօրինութիւն, որ նորան զրդեց անմաքրութեամբ ամուսնանալ անիծուած ցեղի դուստրըների հետ. ապա սկսուեցաւ արիւնահեղ կռիւններով շողադուած բռնակալութեան կեանք. վերջապէս բնակութիւնը ընդ միշտ հաստատեց ոչ թէ՛ պարար-

տութեան և ցօղոյ երկնից, վայրերի մէջ, այլ հեռու պարարտութիւնից և ի վերուստ ցօղից՝ Սէրի կարմիր ժայռերում և արևակէզ անապատներում:

Նորա ճակատին դրոշմուեցաւ «Յդումվ» կամ «շէկ» անուն, որովհետև նա վաճառեց անգրանկութիւնն իւր բոլոր անժահ առաւելու թիւններովը մի հասարակ շիկնաթանի համար: Նա գնաց անապատի մէջ ապրելու որպէս անշունչ դիակ, որովհետև կեանքի գործի պատուի և փառքի համար արդէն կորել էր:

Վերջին անգամ մենք տեսնում ենք նորան իւր ուլացած նետերի վայլատակիման մէջ, որով նա ուզում էր իւր սխակալութեան կրքին յագուրդ տալ և սպանել եղբորը: Սակայն դարձեալ կրքի մէջ, բայց այս անգամ վեհանձնութեան կրքի մէջ, ներում է եղբորը, և այնուհետև իրա մասին էլ ոչինչ չենք լսում, բացի այն տեղեկութիւնից, թէ նորանից սերեց մանր իշխանների մի հարստութիւն, որոնց մասին ոչ մի յիշատակ չի մնացել, բացառութեամբ մէկի, որ անապատում ջերմուկներ է գտել: Իսկ ինքն այդ իշխանների հայրը, այլ մահարձան չթողեց, բացի այն առակից, որ յիշեցնում է նորա դժբախտ ընդունելիք մէկը. «Մի՛ ոք պառնիկ և պիղծ իբրև զԵսաւ, որ ընդ միոյ կերակրոյ զանգրանկութիւն վաճառեաց»¹⁾: Յըխուր վիճակ մի մարդու համար, որ այնքան աշնուութեան և քաջութեան յատկութիւններ ունէր: Բայց աւանդ, մեղքի նշովքը հէնց այն է, որ ստորացնում և ապականում է աշնուական հոգու տէր մարդկանց, որ պինդ և հաստատուն շղթայի մէջ մի թոյլ օղակ գտնելով, կոտորում է այն և ամբողջ շղթան անպիտանացնում է:

Ատում են, թէ իրօք անպսամական է այն կեանքը,

1) Եբր. ժԲ. 16:

ուր որ մեզքը պատմութեան ամբողջութիւնն է կազմում, և ոչ թէ լոկ իբրև միջնագէտ: Մի քանի ընական լաւ յատկութիւնները՝ մերկայոյզ գիշերուայ փայլատակման պէս՝ աւելի ևս ստատկացնում են ընդհանուր մթութիւնը: Նսաւը այս տեսակէտից շատ լաւ օրինակ է: Նա իւր անձը ընծայեց երկրաւոր շնչին կապերին, վասն որոյ կորցրեց նաև այդքանը: Նա իւր հոգին ծախեց այս կենաց մարմնական հաճութիւններին և ստացաւ, նոյն իսկ այս բանում, պակաս, քան իւր եղբայրը: Ինչո՞ւ: Որովհետև Յակոբը իւր հոգււ խորութեան մէջ ունէր հաւատք, աներևոյթի մասին. հաւատք, ունէր Աստուծոց կախման զգացմունք և սէր առ Աստուած, կամ այն ամէնը, ինչ որ անհասկանալի էր Եսայիին:

Այդ Յակոբի կենաց մէջ վերջապէս հասաւ ճգնաժամը, որով նորա հոգին մաքրուեցաւ ամենայն բանից, ինչ որ նորան ստորացնում էր, և մնաց միայն իւր ընտելեան սրբագոյն և վսեմագոյն պարգևով: Յակոբի հոգու լուսաւորութիւնն սկսուեցաւ նախ այնու, որ նա տեսաւ ոսկի սանդուղ, որով հրեշտակներն ելնում և իջնում էին: Ապա երբ որ Յակոբի հոգին միայնակութեան մէջ և գիշերուայ հսկմամբ մարտնչում էր, նա կարծես թէ դիւթական ձեռքի շարժմամբ՝ յանկարծ դառաւ Իսրայէլ (որ մարտնչի ընդ Աստուծոյ):

Ետաւը այսպիսի ճգնաժամ երբէք չի ունեցել, որովհետև այդ բանին ընդունակ չէր: Նորա ճգնաժամն էր կերակուրը, որ այնպէս ազանութեամբ կերաւ: Այնուհետև, ինչպէս աւանդ ուրիշ շատ ընախի, մեծանձն, արի մարդիկ, նա հետզհետէ աւելի ստրկացաւ իւր անկարգ բնազդումներին: Այս բաւականութիւնը ստանալուց յետոյ՝ նա մտանուեցաւ անփոյթ անտարբերութեան: Նա ընդարմանում էր, աւելի և աւելի

ընկզմում էր մեղքի մէջ, մինչև որ մարդկային երջանկութեան բաժակը մեղքի սերմով չլցուեցաւ, և կատարի դեցուհիները վրէժխնդիր չեղան:

Ահա, դուք կասէք, թէ երբէք կերած բանը այսչափ թանկ չի նստել, թէ աւելի տարօրինակ և յիմարաբոյն վարմունք չի եղել, և թէ աւելի անմիտ մարգ չէր կարող լինել: Ներեցէք ինձ, սիրելիք: Անգրանկութեան այսպիսի վաճառումը, հոգին ծախելը—շատ սովորական բան է և երբէք օգտաւէտ չի եղել:

Նթէ Եսուրը հոգին վաճառեց կերակրի համար, Եւան վաճառեց արգելած պտուղի համար, Բաղասմը՝ այնպիսի խոտման համար, որ երբէք չկատարուեցաւ, այլ ընդհակառակ մահ ստացաւ կռւում, որպէս Աստուծոյ թշնամիների կողմնակալ¹⁾: Աքարը հոգին վաճառեց նկարէն ամդանի (հագուստի) համար, որ էլ չհագաւ, ոսկու համար, որ մի քանի շաբաթ իւր վրանի հողի տակ թաղուած էր²⁾: Աքաբը՝ այգու համար, որի դռների մօտ հետևեալ օրը մարգարէն հանդէպ եկաւ և հարկադրեց անիծել այդ տեղը³⁾: Յուդան իւր հոգին ծախեց երեսուն արծաթի համար, որոնցից ոչ մէկը չծախսեց, այլ մի քանի օրից յետոյ սոսկալով տաճարի յատակը շարտեց, մոլորեալ որդին վաճառեց այնպիսի խնջոյքի համար, որ սկուռեցաւ շուայտութիւններով, իսկ վերջացաւ խոզի կերած եղջերենիներով:

Բայց ի՞նչ հարկ կայ օրինակներ փնտռել 2000 տարուց առաջ ժամանակներում: Միթէ ձեզանից ոչ ոք իւր հոգին չի վաճառել: Գուք ամէնքդ ունեցել էք կամ ունիք անդրանկութիւն—Հոգւոյն սրբոյ ներ-

1) Թիւր, Իբ—ԻԳ., Բ. Սր. ԻԳ. 4:

2) Յես. Է.

3) Գ. Թագ. ԻԱ. 20—29:

կայութիւնը ձեր մէջ, չարութիւնից պահպանող կամ
քարութեան դրդող աստուածային ձայն, մանկական
հեղ և սուրբ հնազանդութեան միամտութիւն, առուի
պէս ջինջ և անարատ յիշատակութիւններ, հրեշտա-
կաց հանդերձի պէս անբիծ անմեղութիւն, արշալուսի
պէս մաքուր երեսի վարդ, գայթակղութիւններից,
մեղքից կամ ամօթաբերութիւնից ազատ սիրտ,—այս
ամէնը ձեր անդրանկութիւն էր: Իսկ ո՛ւր է այժմ:
Արդեօք պիղծ տեսիլքներով լցուած սրտի մէջ: Թէ
մեզանչութեան յիշատակներով գեղուած յիշողութեան
մէջ: Թէ թուլասիրտ ներողամտութեան մէջ դէպի
անձը, որով խուսափում էք պարտականութիւններից
և փախչում էք դժուար տքնութիւններից: Թէ ամ-
բարիչա կամ զգայասէր ոգու անհնազանդութեան,
պղբագութեան, ինքնապաշտութեան մէջ: Ասացէք
ինձ, ձեր անդրանկութիւնը սփռ է: Իսկ եթէ ոչ,
տպա ուրեմն վաճառել էք: Բայց ի՞նչ գնով: Հարց-
րեցէք իւրաքանչիւրիդ, նոյն իսկ ամենակրտսերիդ, ի՞նչ
գնով վաճառեցիք մանկական անմեղութեան անդրան-
կութիւնը: Միթէ աւելի լաւագոյն, աւելի հաստա-
տուն, պակաս ամօթաբեր գնով, քան շիկնաթանը:
Մինչև անդամ առակներում պատմում են, թէ ով
որ իւր հոգին սատանային ծախել է, ստացել է Վո-
դոմի խնձոր, որ թէպէտ դիւթական ոսկւով է եղել
օժուած, բայց իսկոյն փխրուել է մոխրի պէս կամ
չոր տերևներ է դարձել:»

Ի ուրջ այս պատմութիւնները գատարկ բան էք
համարում, բայց իղուր. ամէնը զուտ ճշմարտութիւն
է: Սատանային հոգի վաճառելը հատարակ բան է,
բայց այսօր այդ բանը կատարվում է պռանց առու-
տուրի: Մարդիկ իրանց հոգին վաճառում են ոչ թէ
անազին գանձի, ոչ թէ անսահման իշխանութեան
համար, այլ ամենաչնչին մեղքի, կամ յիմարի ծաղրա-

ժուլթեան, կամ ընկերի գայթակղութեան պատճառով, որ գժոխքի գուռն է հասցնում: Կողքի են ծախում և՛ վատ կրքի, և՛ վատ մտքի հրապուրով: Մարգիկ տալիս են իրանց առաջուայ ունեցածը, առաջուայ հարստութիւնը, ամենայն ինչ, որ ինչ երբեմն ուրախացրել է իրանց. և ի՞նչ են ստանում իրանց զոհաբերութեան փոխարէն, (այն, ինչ որ գուռ էլ ստացել էք, եթէ այգայէս էք վարուել) — հիւանդութիւն և յափրանք, ափսոսանք և հողեկան մահ, արմատով կտրած կեանք, սրտի սոսկալի շփոթութիւն, որ աւելի սաստկութեամբ է աղմկում, քան ինչ որ պատահում է մարդուն կէս գիշերի աչքակոխ մթութեան ժամանակ, կամ գերեզմանատան մասին մտածելիս:

Եսաւը «կերաւ և արբ, և յարեաւ գնաց. և անարգեաց զանգրանկութիւնն» — այսինքն մեղքի հաշիւը արագ վերջացրեց, բայց որովհետև մեղքից մնացած յեշտակութիւնը այնչափ տհաճելի է, որչափ և զինարբութիւնից յետոյ նողկութիւնը, երեկ թէ Եսաւը շտապեց մոռանալ այն: Սակայն եթէ նա ինքը իւր հաշիւը վերջացրեց մեղքի հետ, փոխարէն մեղքը դորանից իւր պահանջը չգաղարեցրեց: Մեղքը Եսաւին զգացնել տուեց անցածը ոչ թէ իսկոյն, ոչ թէ մէկ կամ երկու տարուց յետոյ, այլ երկար ժամանակ անցնելուց յետոյ — 40 տարուց յետոյ: Մինչև այդքան ժամանակ նա համեմատաբար բախտաւոր էր այն մարդկանց պէս, որոնք որ մոռանում են Աստծուն, և որոնց որ Աստուած էլ քիչ քիչ մերժում թողնում է այնպէս, ինչպէս որ Եզեկիէլի տեսիլքի մէջ Աստծու Ոգին հեռացաւ տաճարից նախ նախագաւաթը, ապա արևմտեան գուռը, և վերջապէս քաղաքից գուրս լեռները¹⁾:

1) Եզեկիէլի տեսիլ:

Ջարմանալի է, թէ ինչպէս մեղքի մէջ խոր թա-
թախուածը մի առժամանակ ամենայն քաղցրութեամբ
խմում է մեղքի լիք լիք բաժակը:

Բայց Եսաւի դատաստանի ժամը հասաւ, ինչ-
պէս որ մեր ամէնի ժամը կը հասնի: Չեր մանկութեան
մեղքերը՝ դարանամուտ գազանների պէս՝ կը յար-
ձակուին ձեզ վերայ, աւելի հասուն տարիքում: Ինչ-
պէս ասացի, մեղքը Եսաւին յիշեց մեայն քառասուն
տարի անցնելուց յետոյ: Այդ բանը արտայայտուեցաւ
արդէն այն սրտածմլիկ տեսարանում, երբ որ այնքան
գողտրիկ յատկութիւններ ունեցող մանուկը, սիրելի
որդին, որ պէտք է հօր օրհնութիւնը ժառանգէր,
յանկարծ գտաւ, որ այդ օրհնութիւնն արդէն տրուել
է անգարձ կերպով ուրիշին, իսկ յետոյ մանկութեան
մեղքը նորա գլխին թափուեցաւ ծանրութեան բալոր
ճնշմամբ. «Գիտէք զի թէպէտ և յետոյ կամեցաւ ժա-
ռանգել զօրհնութիւնսն» խոտան գտաւ. զի և ապաշ-
խարութեան տեղի ոչ եգիտ, թէպէտ և արտասուօք
խնդրեաց զնա¹⁾: Ծննդոց գրքի բառերով խօսելով,
«Եւ եղև իբրև լուաւ Եսաւ զբանսն հօր իւրոյ, աղա-
ղակեաց ի ձայն մեծ դառնացեալ յոյժ, և ասէ ցհայրն
իւր, օրհնեա արդ և զիս, հայր: Եւ ոչ մի՞ ինչ օրհնու-
թիւն թողէր ինձ, հայր: Միթէ մի՞ օրհնութիւն իցէ
քո, հայր. օրհնեա և զիս, հայր. և ամբարձ զձայն իւր
Եսաւ և ելաց. 2)»: Երանի՛ թէ ամէն մարդու ականջում
թնդայ այս աղէթոռով յուսահատութեան ողբը, ով
որ (թերևս ոչ թէ իսպառ ապականութիւնից, այլ
թուլութիւնից, խնդութեան միջոցին, Աստուած մո-
ռանալով) ծախում է իւր անգրանկութիւնը. թող
ամէնքը մտքով պատկերացնեն այս զօրեղ, գետնի հետ

1) Եբր. ժԲ. 17:

2) Ենն. ԻԷ. 34, 36, 38:

հաւասարեցրած, իւր կորած կենաց վերայ ողբացող
խեղճ մարդու դառն յուսահատութիւնը:

Ի կնիք բանի թոյլ տուեցէք մի երկու խօսքով
բարեկամական խորհուրդ տամ:

Ահա առաջին խորհուրդ ձեզանից շատ շատե-
րին, որոնք խաղերը գերադասում էք, քան աշխա-
տութիւնը. զարգացրեցէք Աստծուց ձեզ պարգևած
բոլոր կողմերը, և գիտացէք, որ միտքը բարձր է, քան
մարմինը, իսկ հոգին՝ երկուսից էլ վեր է:

Ամէն կողմից գանգատներ ենք լսում, թէ պրպ-
րացում անցուցած աշակերտների ժամանակը, ըստ
մեծի մասին, կորած է իրանց մտաւոր զարգացման
համար: Յոյս ունենանք, որ այս խօսքը աւելի վերա-
բերում է այն մանուկներին, որոնց ծուլութիւնն ու
սգիտութիւնը բիծ է դնում անդլիական ջէնտլմէնի
վերայ, և որոնք հաւասար չափով մեղաւոր են թէ
մարդկանց, և թէ՛ Աստուծոյ առաջ: Մի խաբուիք:
Ոչինչ չգիտենալ այն ամէնից, ինչ որ ձեզ մի քանի
տարի աւանդել են, ժամանակի ամօթաբեր և անօ-
գուտ գործածութիւն է: Ընտրեցէք աւելի լաւագոյն
և արժանաւոր մասը:

Յոյս ունենանք, որ ձեզանից որոնք որ խաղերում
խիստ գերազանց են հանդիսացել, այս տարի ոսկի
առիթը չեն փախցնի, որ ամենայն ջանքով աշխատեն
միւս մասում, և կը լինին ջանասէր, արիասրտու-
թեամբ հեզ և հնազանդ: Տէր Աստծու անունը տուէք
և յիշեցէք, թէ ձեզանից է կախուած այս գպրոցի
փառքն ու երջանկութիւնը, ապա և այս երկիւղած և
առաքինի կղզու վաղնջական պատիւը:

Իմ երկրորդ խորհուրդը բոլորիդ է վերաբերում,
մանաւանդ նորընծաներիդ, և խօսքս կարճ կը լինի:
Պատեմ մի խօսք. «Զգուշացէք, զգուշացէք վաճառել
ձեր անդրանկութիւնը թուլամորթութեան, անմտու-

թեան, Աստուած մոռանալու լրտպէներում: Մի փոխէք ձեր անմեղութեան երջանկութիւնը խղճի խայթի, ահի և ամօթի հետ: Խուսափեցէք սուտ բարեկամներէց, ծուլութեան հրապուրից, շարութեան առաջին քայլից: Զգուշացէք հայհոյական բառերից: Աւելի և ոչ գուշացէք վաս խորհուրդների ազէտալի ասպատակութիւնից: Ազալում եմ, եղբարք սիրելիք, արթուն կացէք և աղօթեցէք, որպէս զի փորձութեան չհանդիպէք:

Արդ, խնդութեամբ և ի սրտէ ողջունում եմ ձեզ ուսման տարեմտին: Աստուած տայ, որ այդ ժամանակը և՛ ձեզ և՛ մեզ համար լինի ամառուայ պտղաբեր օրեր: Մաղթում եմ, որ Աստուած սրահպանէ ձեզ, որ ահեղ փորձութիւններից անխրատ չմնաք, որ անմեղ մանկութիւն ունենաք, հասուն տարիք տեսնէք, լաւ, ազնիւ, սուրբ, արդար, և փութաջան լինէք, որ Աստուծոյ որդիք լինէք:

ԺԵ.

ԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆ ԱՂՈՐՄՈՒԹՅԱՆ ԱՂԱՅՈՅՑ*).

Յակոբ նահապետը, երկրի վերայ իւր թափառման առաջին տարիներում, Աստուծոյ ողորմութեան յատուկ ապացոյցներ ստացաւ: Մի անգամ, մանկութեան ժամանակ, երբ որ հօրը սուտ ասելու պատիժը կրեց և վշտացուցած եղբօր վրէժխնդրութիւնից փախչելու հարկադրուեցաւ, եկաւ մի տեղ և քնեց, գլուխը քարի վերայ գնելով: Նա տեսաւ երկրեց գէպի երկինք տանող սանդուղ, որի վերայ հրեշտակներ ելնում և իջնում էին, իսկ վերևը հաստատուած էր Տէր Աստուածը: Այս անեղ տեղում նա երդուեց, թէ Տէրը միշտ իւր Աստուած կը լինի, և ապա երբէք չզրժեց ուխտը:—Մի օր նա վերագառնում էր, որպէ՛ս առօրէ ճամբորդ, ցուպը ձեռին: Նորան հետևում էին կանայք, որգէք, ծառայք: Նա շրջապատուած էր հովուական թագաւորի ամենայն փառաւորութեամբ: Երբ որ Մանայիմի (Աստուծոյ բանակի) մօտ ¹⁾ կրկին «ընդ առաջ եղին նմա հրեշտակք Աստուծոյ», Յակոբը նոր ազատուել էր իւր մօրեղբայր Լաբանի սար-

*) Նոյնպէս ուսանողներին ասած, հրեշտակայեցեալի օմիկն:

1) ԾԱՃ. ԼԲ. 1:

տափեղի հալածանքից: Այս նշանաւոր եղելութեան վախճանը դուք այսօր առաւօտ լոնցիք: Ահա այն ճանապարհի վերայ էր իւր դառնացուցած եղբայրը, որ արդէն անապատական մարտիկների հզօր առաջնորդ էր ճանաչուած:

Ահաբեկուած և իւր նախկին մեղաւորութիւնն զգալով, նահապետը այնու ամենայնիւ ամէն նախազգուշութիւններ ձեռք առաւ: Նա հետամուտ էր, որ իւր կանայք, որդիք և անասունները անվտանգ անցնին իրանց հանգէպ եղած լեռնային կատաղի հեղեղը: Եւ եղաւ երեկոյ, և մայր մտած արեւի ծիրանին լեռների գլխին վերջապէս մարեց, հանգաւ, որպէս հեռացող հրեշտակաց փարոսի վերջին առկայծեր: Երկնքի վերայ փռուեցան սոսողեր: Երկրին պատեց սրբազան մթաւթիւն: Յակոբը մնաց մէնակ, միմիայն կտակածներով և սոսկո՛ւմներով լցուած: Կէս դիշերուայ երկրնքի հովանու տակ, լուռ անխօս լեռների մէջ: Անշուշտ այս մի ահեղ վայրկեան էր: այն վայրկեաններից մէկը՝ երբ որ մարդու աչքերի առաջ կենդանանում է չորսօր անցեալը իւր անմտութիւններով և մեղքերով, համարձակութեամբ և համբերութեամբ, մամոնային ծառայելով և Աստուծոյ տեսիլքներով: Եւ յանկարծ նա պարզ տեսաւ, որ ինքը մէնակ չէ, թէ իւր հետով որ մէկը կայ: Մինչև առաւօտ նա մարտնչեց խորհրդաւոր էակի հետ՝ հատկանալով, որ ինքը մարդը, մահկանացուն՝ մէնակ մարառում է Աստուծու հետ: Եւ երբ որ արեւելքում արշալուսի առաջին ճաճանչը երեւեցաւ, Ոգին ասաց. «Արձակեա՛ զիս քանզի այդ եղև»¹⁾: «Ո՛ջ՝ արձակեցից զԳեղ՝ եթէ ոչ օրհնեցես զիս», պատասխանեց Յակոբը: Բայց այն վայրկեանից, հենց որ արեգակի ծագման յանկարծակիս՝ կրակները

1) ԾԱՆ. ԼԲ. 26:

վառուեցան իւր առաջ լեռների վերայ, Յակոբը՝ այն սաստիկ մարտի մէջ արդէն վաղացեալ՝ դարձաւ այլ մարդ: Նախկին Յակոբը այժմ եղաւ Իսրայէլ (ւոր մարտնչի, ընդ Աստուծոյ): Նորա համայն էութիւնը փոխուեցաւ և լուսաւորուեցաւ: որ անշուշտ հիմա աւելի քարձր: աւելի սուրբ էր: Մարդկային կենաց առաւուսը այսպէս անցաւ և եղաւ պայծառ օր, և Յակոբի վերջին արտասանած խօսքերն էին իւր բարձր մարդարէութիւնը իւր երկոտասան զաւակներից իւրօքանչիւրի համար: որոնցից որ ապա ազգեր սեռեցան: Սերելիք թէպէտ մեր մահկանացու աչքերը չեն տեսնում տեսիլքներ, թէպէտ մեզ չընկապատող խառաքը տեղի չի տալիս և անոր վերայ չեն երկում լուսաւոր դէմքեր և հրաշալի թեւեր: այնու ամենայնիւ Աստուծոյ հրեշտակները մեզ հետ լինում են աւելի յաճախ: քան կարծում ենք: Իւրաքանչիւր սուրբ արտի համար ամենայն տունը՝ Բեթել է: իսկ ամենայն կենսական ճանապարհը՝ Փանուէլ է և Մանայիմ է*): Ե՛ւ արտաքին աշխարհում, և՛ մեր ներքը անդադար տեսնում ենք և անդադար հանգիստում ենք: Աստուծոյ դեսպաններին—հրեշտակներին: Բնութեան մէջ, Նորա հրեշտակներ են հոգիները (հոգմերը): իսկ պաշտօնեայ է՝ կեդեալ հոգը (փայլատաղումը): արեգակն ու լուսինը յայտնում են Նորա գիտութիւնը: իսկ վազորգայն ազատները քարոզում են Նորա վառքը¹⁾: Մեր ներքն էլ հրեշտակներ կան—մանկութեան, անմեղութեան հրեշտակ:—աղօթքի, ժամանակի և մահուան հրեշտակներ:

Արդ Սաղմոս էլ Աստուծոյ դեսպաններ են: Մեր վարմունքները անագին նշանակութիւն ունին մեզ համար:

*) Տուն Աստուծոյ, —Տեսիլ Աստուծոյ, բանակ Աստուծոյ:

1) Սաղ. 27.

Անոնք բերում են մեզ օրհնութիւն կամ անէծք, օրհնութիւն՝ դօտեպնդեալներին և լապտեր լուցանողներին, անէծք՝ ժոյլերին և շարերին, անէծք՝ անառտի սրտին և պարարտաբոյժ կեանքին: Ով որ այդ բաների հետ կառուում է հաւատով և ազօթքով, նորա համար այդ հրեշտակների ձեռքերը դառնում են շնորհաց լիութեան եղջիւր: Իսկ ով որ այն հրեշտակներից ուրանում է կամ նոցա հետ լաւ չի վարվում, կը հանգիպի նոցա մերկացած սրին կամ հրեղէն բոցին:

Լտեցէք, եղբարք, թէ ինչ պէտք է ասեմ մեր կենսական ճանապարհում հանդիպող հրեշտակների մասին: Ազաշում եմ, Յակոբի պէս մարտնչեցէք նոցա հետ և յաղթեցէք, որպէս զի ստանաք նոցա ձեռքով բերած օրհնութիւններ:

Նախ և առաջ մեր հանդէպ է մեր մանկութեան հրեշտակը: Չկարծէք, թէ դորան կարող էք երկար պահել ձեզ հետ: Նա շուտ և ընդ միշտ կը թողնէ ձեզ: Ամենայն տարի, որքան որ աւելի անսիրտ լինիք և արհամարհէք նորան, այնքան քիչ բարեք կը ստանաք նորանից: Յանուովեց տարեկան պատանին պակաս կը ստանայ, քան տասնուհինգ տարեկանը, սա էլ աւելի քիչ, քան տասներկու տարեկանը: Ուրեմն, տնօրինեցէք, ինչպէս իմաստուն տնտես, ձեր կենաց այս բարեմասնութիւնը: Մի՛ դժբաժէք այդ բարեբար բանն այնպէս, որ բոլոր կենաց մնացած մասը դառնանայ, այլ այնպէս ծախսեցէք, որ յետոյ ամսոսալու բան չունենաք:

Մի՛ մոռանաք, որ ինչպէս որ ձեր զէմքը այժմէն իսկ այն արտայայտութիւն է ստանում, ինչ որ եկող տարիներում կատարեալ կերպով պիտի ունենայ, այնպէս էլ կը պատահի ձեր կենաց հետ: Չեր ամէն մը վարմունքը—օերմ է՝ երկնքում ցանած կամ գժոխքում, որոնցից հէնց այս ժամին, հասնում են ամենա-

քաղցր կամ մահաբեր պտուղներ: Ձեզանից է կախուած գառնալ ճշմարտախօս, համարձակ, մաքուր, անձնազօն, կամ ստախօս, երկչոտ, աղտեղի, ինքնասօր:

Երիտասարդութեան հրեշտակը կարող է (և այս փորձով տեսնուժ ենք) ձեր ձեռքից բռնել և հասցնել մինչև պատուական չափահասութիւնը ձեր ամենայն զօրութեամբ և համբերութեամբ: մեծութեամբ առաքինական գործերում, անխոցելի անմեղութեամբ, անշէջ ջերմութեամբ, սրբութեան սաղաւարտի և արգարութեան վահանի զրահաւորութեամբ: Բայց նա կարող է հակառակն էլ գործել, եթէ ուրանաք նորանից: նա կարող է (այո բանի փորձեր էլ կան) զրկել ձեզ երիտասարդութեան առաւելութիւններից, և դուք կլինիք անշահ, անձնասօր, տգէտ, ապականած: Բորոտութիւնը կարող է այլանդակել ձեր հոգեկան գոյութեան տաճարի պատերը, իսկ փոթանակ աղօթքի, շիառաքանութեան և սուրբ սրտի անուշահոտ խընկարկութեան, որ պէտք է ծիւի հոգւոյ սեղանի վերայ, այն տեղ կը տարածուին մեղքի վնասակար գոլորշիներն ու նեխեալ մթնոլորտը:

Լեռնեալ հրեշտակը — անմեղ զուարճութեանց հրեշտակը — պատահում է աւելի մանկութեան ժամանակ: Վարելի է թէ այդ բանից զրկուած են ծանր աշխատութեան տակ տառապող և դուզնաքեայ կերակրով ապրող ազգատ, խեղճ մանուկները. բայց դուք, փառք Աստուծոյ, միշտ ուրախ էք, խնդում և ցնծում էք: Ձեզ է հարմարում հին ժամանակների նկարագրութիւնը երիտասարդութեան մասին. «Երիտասարդութիւնը ուրախ պարում կայթում է օդային հրախաղութեան պէտ, փայլում է աղաւնու խայտաճամուկ վզի պէս կամ նոյն իսկ ծիածանի պէս, որ անէակ գոլով՝ ամէն տեսակ կախարդիչ գոյն և ձևեր է ստանում»:

«Անմեղութեան երջանկութիւն»: Այս երկու բառը պարունակում է իւր մէջ խորիմաստ նշանակութիւն և արտայայտում է երկինք երկրի վերայ Ի՞նչ չքնադ յիշատակներ ևն ծնանում այդ բառերը մեր հասուն տարիքում: Ակամայ մեր մտքի առաջ կենդանանում են անցեալ զուարճութիւններն ու յաղթանակները: Ինչպէ՞ս չյիշենք այն ժամանակուայ անհոգութիւնը, ձեռք բերած ծանօթութիւնները՝ արտակէց բարեկամները, թէ և ոմանք այժմ մեռած են կամ մեղանկէց օտարացել են: լուռաշաւիղ յոյսերը՝ որ այժմ կարելի է թէ աղօթասցել են կամ ընտւ անյայտացել են:

Պարծես թէ այն ժամանակուայ պէս մանկական հոգով զգում ես արշալուսի թարմ պայծառութիւնը և յայր մանող արեգակին հրաշակերտ փայլը՝ շուշանի գեղեցկութիւնը և տխակի երգը:

Մեր առաջ որպէս կենդանացած վեր են կենում երկայնակիք ամառային արձակուրդի յիշատակներ: Երբ որ մենք խաղացել ենք ծովի ափը բլուրների վերայ, մինչևի ծնկները ընկղմելով ծիրանածաղիկ խոտի մէջ՝ Ա՛հ, ինչ գեղեցիկ բան է հնարաւորութիւն ունենալ ամենայն անմեղութեամբ լիարուռն խմելու քաղցր աղբիւրից՝ որպէս զի յետոյ ծերութեան հասակում անջրդի անապատում գէթ մասամբ ծարաւի չմնանք: Այն ժամանակի յիշողութիւնները առաջուայ ուրախ: Խաղաղ սրտի մշտական արևի լոյս կը դառնան և երբէք իրանց պայծառութիւնը չեն կորցնի: Ննայելով բուռն մրրիկներին՝ որ մեզ թշուառութիւն են բեգում: Եւ անթութեան ալիքներին՝ որ ծփում են մեր ոտքի տակ: Դուք փարոզ էք կրկնել այն անգլիական գլխահուսկ աղօթքը՝ որ գայթակղութեան ժամանակ աղամանդով փորագրեց ամբողջ պատուհանի վերայ հետևեալը. «Ա՛հ, ինձ զօրութիւն պարգևիր՝ որ անմեղ մնամ, իսկ աշխարհի մեծութիւնները թող ուրիշներին»:

Բայց սիրելիք, անփոյթ չվարուիք այս հրեշ-
տակի հետ: Զուարճութիւնը և՛ անմեղութիւն է, և՛
ապականութիւն: Յիշեցէք, որ ճեթանոսական դիւցա-
ջանութեամբ, զուարճութեանց աստուածք մի և նոյն
ժամանակ մահուան աստուած էր: Եթէ ձեր բախտա-
ւորութիւնը փնտռէք մեղքի մէջ, որ Աստուծոյ կամքի
գէտ ըմբաստութիւն կը լինի, յանցանքի մէջ, որով կը
խախտուի մարդու հանգստութիւնը կամ բախտաւո-
րութիւնը, աբաաի և մոլութեան մէջ, որ ձեր անձնա-
կան կենաց մէջ միայն նուաստացողքէ սովորութիւն
կգած կը լինի,— հապա այդ ամէնը՝ և՛ մեղքը, և՛ յան-
ցանքը, և՛ արատն ու մոլութիւնը ձեր հոգու մէջ
գաժան հեաք կը թողնեն, որով ընդ միշտ կը դառնա-
նայ ձեր բախտը «Յանցաւոր երջանկութիւն» չկայ
պշխարհիս երեսին, յանցանքով բախտաւորութիւն
վնասուելը զուր է: Այո՛, կայ «յանցաւոր զուարճու-
թիւն», դժոխային անդունդի հէնց եզերքից քաղած ծա-
ղիկը— կարճաբաւ, թունաւոր զուարճութիւն, որ կո-
րըպտաբեր է յանցանքի մեծութեան և չափի համեմատ:
Իսկ «յանցաւոր երջանկութիւն», ո՛չ, բնութեան մէջ
յայտնի չէ. այդպիսի բան: Ընդհակառակ, բնութեան
մէջ երկուորեակ են— յանցանքն ու գծբախտութիւնը:
Էլ ի՞նչ բախտաւոր կը լինի մարդը, եթէ նորա հոգին
պրկոււմ է յանցաւորութեան գաղտնիքներից, եթէ նա
գիտէ, թէ ինքը ինչ է, եթէ ատոււմ է իւր մեղքը,
բայց չի ուզում ուղղուիլ: Էլ ի՞նչ բախտաւոր կը լինի
նա, եթէ մարդկանցից մէկը կամ միւսը գորան մատ-
նաբոյց պնէ, որպէս իւրեանց կորտաի բուն պատճառի
վերայ: Եթէ նա ձեռք ու ոտքով կապուած լինի մեղքի
մէջ, եթէ նորան տանջում լինի անշէջ հուրը և խղճի
խայթի կրճող որդը:

Ո՛չ, սիրելիք, այսպիսի մարդը բախտաւոր չի
կարող լինել: Իսկ դուք տակաւին մանկահասակ էք, և

անմեղութեան երջանկութիւնը պատրաստ է ձեզանից շատերի համար: Հաւատացեք ինձ, պատանի եղբայրներս, Աստուծոյ ողորմութիւն և պարգև է այդ բանը: Արքայութեան նախազգացումն է այդ բանը: Եւ Աստուած, ամենազօւթ Աստուածը, Յէր և Հայր Աստուածը թող ձեզ այդ երջանկութիւնը տայ այժմ և յաւիտեանս:

Բացի այդ բանից մեզ հետ են նմանապէս, թերևս նաև այժմ, ժամանակի և յաջող հանգամանքների հրեշտակները: Մենք միշտ կարող ենք դոքա ձեռքից ստանալ անմահութեան ծագիկները պոսկի: Նոքա անլսելի քայլերով և թեատարած տանում են մեզ միշտ առաջ, մութ ջրերի հոսանքը կտրելով, դէպի անյայտ աշխարհը: Աւելի վաղ, քան թէ կարողանայիք ուշքի գալ, դուք արդէն հասակն առած մարդ էք դառնում: Մեր ոտքով արդէն մտել ենք լիքների մէջ, իսկ կեանքի գետը անշշուկ կերպով աւելի և աւելի խորութիւն ստանալով, լայնանում, երկայնանում է, լուռ անմուռնչ բարձրանում է մինչև մեր ոտքի ելուստը: Ժունկը, վիզը, ծածկում է գլուխը և, աննշմար մեղանից, միշտ շապպեցնում է իւր արագ ջրերը: ձգտելով կուչ տալ մեզ իւր մշտական անյատակ խորութեան մէջ: Ո՛հ, պատկառեցէք, որպէս հարկն է գործ գրեցէք այն ժամերը, որանց նիւթական կորստեան համար դուք յետոյ պէտք է համար ու հաշիւ տաք:

Իւրաքանչիւր նոր լուսացած օրուայ վերայ դուք նայեցէք որպէս Աստուծոյ նոր՝ տակաւին չապականած՝ պարգևի վերայ, վասն զի ձեր անցած օրերի գումարութիւնը միշտ կարճատև է, և այսօր կարող էք գարձնել անցեալ կորածները, ուստի արշալուսեց սկսած այդ օրուայ հետ մարտնչելով, ասացէք. «Ոչ արձակեցից զՔեզ, եթէ ոչ օրհնեսցես զիս»¹⁾: Սրբագոր-

1) ԾՆՆ. ԼԲ. 26:

ժեցէք այդ օրը ձեր աղօթքով, մինչև որ եղծուած չէ
և անմեղ է: Իսկ աղօթքը—հրեշտակ է: որի թևերը
արծուի թևերի պէս ուժեղ են: Թէպէտ նման են
աղաւնու ոսկէփետուր և արծաթապատ թևերին: Աղօթքը—հրեշտակ է: որ շարժեցնել է տալիս Նորա
ձեռքերը, Ով որ աշխարհ է շարժում և պահպանում.
հրեշտակ է: որ կարող է ապականութիւնը դարձնել
անապականութիւն, մեղաւորներին՝ զղջացող, զղջա-
ցողներին՝ սուրբ: Աղօթեցէք, և դուք կը լինիք բախ-
տաւոր, անմեղ և ազնիւ: Բայց դուք այն կը լինիք,
ինչ որ կը լինի ձեր աղօթքը: Եղբարք սիրելիք, աղօթե-
ցէք, աղօթեցէք ձեր երկնաւոր Հօրը անդադար, բա-
րեպաշտութեամբ, ճշմարիտ սրտով: Չորսօժ տեղից
չվերկենաք, մինչև չզգաք, թէ դուք ձեզ յաղթել էք
և թէ արդէն կարող էք Աստծուն կրկնել հին նա-
հապետի ասած խօսքը. «Ոչ արձակեցից զՔեզ, եթէ ոչ
օրհնեսցես զիս»:

Երիտասարդութեան, ժամանակի, բախտաւորու-
թեան, աղօթքի հրեշտակների հետ մենք կարող ենք
մարտնչել կամ ոչ: Բայց կայ մի հրեշտակ, եղբարք,
որի հետ մաքառումը անհրաժեշտ է: և որի զօրաւոր
օրհնութիւնը կամ անէծքը մենք չենք կարող փոխել,—
այն է մահուան հրեշտակը: Մենք չգիտենք, թէ նա
երբ կու գայ մեզ կանչելու: Բայց մենք տեսնում ենք,
որ մարդկանց սերունդները մեր շուրջը նոյն վիճակն
են ունենում, ինչպէս և անտառի մէջ տերևները: որ
նախ արեգական լուսով և գարնան ցօղով դալարացած,
ապա թարշամում և գետինն են ընկնում: Մենք գի-
տենք, որ մեզանից իւրաքանչիւրը նոյնպէս իւր հեր-
թով կերթայ, իւր սիրելիների ողբի և սգի յուզարկա-
ւորութեամբ, յաւիտենական հանգստեան տեղը՝ մահ-
ուան անշարժ կացութեան մէջ՝ ոսկրացած, սառած և
ընդարմացած:

Մէկի կամ միւսի վախճանը անդադար մեզ յիշեցնում է: Թէ մեզ էլ ինչ բախտ է սպասում: Այդպէս էր և սորանից տասը տարի առաջ, երբ ու ես այս տեղ էի. ես լաւ յիշում եմ այն նկարակերտ պատուհանը, որ այդպէս զարդարուեցաւ հեզ, սուրբ մտանդակներից մէկի յիշատակի համար: Իսկ չորս տարի առաջ, երբ ու մահը մեզանից խլեց այն բարեկամներին ձեզանից, շատերը ճանաչում և սիրում էին, և որ նոյնպէս կարգուել էր այն տեղ, ուր որ ես բախտ եմ. ունեցել պաշտօն վարելու, յիշում էք թէ այն ժամանակ ձեզ ինչ ասացին. «այս մատաղ դպրոցը աւելի և աւելի աճում է, սակայն մարդկային կենաց պէտք դպրոցի շարահասութեան մերձենալը՝ բերում է կորուստներ և հաւէրժանում է նախկին սիրելիների գերեզմաններով»: Աւաղ այսօր, դարձեալ մի գերեզման աւելացաւ առաջուայ թուի մէջ. հեռու Հնդկաստանի գերեզմանաանում հողի տակ պառկած է նա, որ այս տեղ ուսուցիչ է եղել, բայց գնացել էր այն մեծապանծ աշխատութեան գործակցելու, որի մասին լոկ միայն մտածութիւնը շնորհակալութիւն և պարծանք կարող էր ազդել մեր Մարտիրոյի*) ամենայն պատանու սրաին: Սորանից երկու տարի առաջ նա ինքը յիշեցրեց ձեզ այդ աշխատութիւնները: Նա այս տեղից արտասանեց քրիստոնէութեան սկզբանց մասին քաջասիրտ խօսքեր, բնորոշ խօսքեր: Այդ քարոզի ձեզանից շատերի ձեռքումն է և շատերը երեւի թէ լաւ յիշում են: Բայց այժմ այն ձայնը լուել է ընդ մեզ, և դուք այլ ևս այն մարդու երեսը անսնէք չէք կարող: Այն տեղ, ուրիշ աստղեցի աակ, իւր Անդրիայից իւր սիրած տնից հեռու, նորա հանգստացած աճիւնի վերայ արգէն կանաչել է խոտը: Միթէ նորա Հնդկաստ

*) Կոյէյի սևուռ:

տան գնալուց մի քանի ժամանակ առաջ, երբ որ երկուսովս կիրակի օրը միասին էինք քահանայական խաղաղ տան մէջ: Մէթէ, տառամ եմ, մտքովս կանցկենար, թէ ճետեհաւ անգամ ինձ վիճակուած պիտի լինի յիշատակել նորա անունը, որպէս արգէն Աստուծոս մօտ կոչուած մարդու անուն, յիշատակել այն մարդկանց ժողովում, որոնք նորան յարգել են, և այն մանուկների առաջ, որոնց նա ուսուցել է:

Բայց մահը աւելի մերձ է: Դուք ոչ միայն իմացել էք նորա մերձեցնալու ձայնը, որ նման է տան ճեռաւոր միջանցքներից լսուող զարհուրեցուցիչ քայլերին, ուր որ ընկուած են ւերուակիաններ,—այլ մահը հենց ձեր առաջն է կատարուել: Դուք զգացել էք անոր սև սառուէրներ սփռող թևերի ըսխումը: գուք տեսել էք: Թէ ինչպէս մի վայրկեանում մեզ իւր ոտի տակ է նմուծ և ինչպէս որ մանուկը թղթի կտորներ կտր աւազ ու ցելս ոտի տակ է անում, ընդ միշտ կախտառում է: մեզ հետ միասին՝ մեր մեզք ու վիշտը, յոյս և երկիւղը: Ձեր ընկերները, որոնց գէմքերը դուք լաւ յիշում էք, որոնց ուրախ ծիծաղը յաճախակի լսել էք, որոնց ձեռքերը քիչ առաջ ջերմ սրտով թոթաւել են ձեր ձեռքերը, վերջին ամիսներում անյայտացան ձեր միջից: նոցա տեղերում այժմ նստած են ուրիշները, իսկ իրանք որպէս ականատես զնացել են Խառնուս և Յիսուս Գրիստոսին զեկուցանելու Մալքորոյի մանուկներէ և նոցա կենցաղավարութեան մասին: Ահա սիրելիք, ձեզ կոչող ձայները—գերեզմանում հանգստացած մանուկների ձայներ են: Արդեօք գոցա մահը խորհրդաւոր, հանգիստաւոր, ժանրակշիռ նախազգուշութիւն չէ՞ն ձեզ համար: Միթէ չէ՞ք լքսում ասես թէ աներևոյթ աշխարհից եկած՝ նոցա անեղ ձայնը: Պահպանեցէք ձեր անմեղութիւնը և աշխատեցէք արդարութեամբ ապրել, որովհետև մարդս

միայն այդպէս կարողանում է խաղաղութիւն գտնել: Ա՛հ, եթէ զուր շողաղակէին նոքա և արդեամբ ձեզ զգուշացնէին:

Դուք այս անդ տեսել էք, ինչպէս և մենք տեսել ենք Հարրովի մէջ (ուր շատ անգամ ողբացել եմ ոչ թէ մէկ, ոչ թէ երկու), այլ շատ մանուկների, ձեզ պէս մատաղահասների մահը), որ նոյն իսկ փոքրագոյն արարածն անգամ կարող է ասել անառակութեան, թէ «Դու ես իմ հայրը», որդւ և ճճուկն», թէ «Դուք էք իմ մայրն ու քոյրը»: Բնութեան մէջ ևս միթէ չմնք տեսնում, որ թառամում է ոչ միայն խոտը, այլ և նորաբողբոջ ծաղիկը: Խոտը չորանում է, ծաղիկը թարչամում է, բայց Աստուծոյ խօսքը մնում է:

Աստուծոյ խօսքը մնում է, և այդ պատճառով մահուանից յետոյ գալիս է դատաստանը: Սակայն մեր դատաստանը կատարվում է միշտ, ամենայն օր: Տէր Աստուծու աթոռի առաջ կայ մի բաց գիւրք, ուր որ օրէցօր գրվում են, դատաստանի օրուայ համար, մեր անցեալ կենաց բոլոր գաղտնի և յայտնի մեղքերը, իսկ իւրաքանչիւր մեղաւոր, բացի այդ բանից, իւր խղճի մէջ ունի մշտապէս նաև իւր խիստ դատաւորը: Ահեղ դատաստանի ժամանակ, մենք կը հանդէպինք դատաստանի հրեշտակապետին, և մենք Տէր Աստուծու աթոռի առաջ մեր վարք ու բարքի համար ու հաշիւ կու տանք: Այն ժամանակ հրով կը բացուի այն ամենայն, ինչ որ գաղտնի գործել ենք, և կը յայտնուի Աստուծոյ, հրեշտակների և մարդկանց առաջ:

Ո՛ւր կը լինինք այն օրը, երբ որ անգ ձայնի թընդացող արձագանքը և հրեշտակապետի փողի մեծագոյ ճնչիւնը կը վերկացնէ մեռեալների բազմութիւնները իրանց երկար քնից, երբ որ մեր գործերը կանայադատան, կենաց չնչին օնափառութիւնները կաճիւնանան, իսկ բոլոր չնչին յոյսերը, սին յաջողութիւնները կը

կորչեն այն ցեցի պէս, որ շլացած բոցի մէջ մղվում է
այրուելու, երբ որ մարմնի և աչքի բոլոր ցանկու-
թիւնները, ամբողջ կենաց պարծանքը կը հանդիսանան
որպէս կատաղած ալիքի լոկ փրփուր միայն, երբ որ
կրակի մէջ կը հալչին աշխարհի տարերքը, իսկ երկինքը
կը կննռտի, որպէս այրուող թղթի թերթեր*): Հանա-
պապօրեայ կեանքը ցոյց է տալիս, թէ ուր կը լինինք:

*) Հիմա ըսեմք օրհասականի նկարագրութիւնը նաեւ մեր
նոզելոր բանաստեղծից.

Յորժամ տարերքս դորդին.
Հաստատութիւնքն սասանին.
Իբր զժողու կոհակք կուտին
Ի յեռանդանն կաթսային.
Լայնատարած դողայ գետին.
Ի թանձրութեանց հիմանց շարժին.
Լերինք հիմամբք զարհուրին.
Եւ ուժգնակի բախմամբ թնդին.
Կարծր բնութիւնք վիմաց հալին
Եւ ամենայն նիւթք հրդեհին.
Մենչ գետք հրեղէնք յորդահոսին
Իբր զհեղեղ ջուրց ծաւալին.
Հողմով հանդերձ սաստիւ հնչին
Եւ միգախառն մրմռին.
Խորնահայեաց դիմք վառին
Եւս թափանցիկ վայրաբերին
Իբր զտերեւ մի բորբոքին
Բնութիւնք ամէն հողեղինին.
Բլուրք լերամբք հալեսցին
Եւ դաշտաձեւ աշխարհք լինին.
Ծովու ալիքըն ցամաքին
Եւ կենդանիք նորա նուազին.
Յորժամ բարբառքն նուազին,
Փողն գոչէ Գաբրիէլին
Յանկարծակի մէջ դիշերին՝
Ի յեղակարծ ժամանակին.

Նայեցէք ձեր սրտի մէջ, և այն տեղ կը գտնէք պատասխանը:

Գուց շկարծէք, թէ անհամար ամբողջի մէջ մենք չենք նշմարուի: Այդ տեղ էլ մեր մեզքերը մեզ կը գտնեն, Աքարի պէս¹⁾, և ընդհանուր գատաստանի փխրում մեր անձի գատասպարտութեան որոտը կը հասնի մեր ականջին:

Ինչ որ արած կամ խորհած լինինք այս աշխարհում, որքան որ տարբեր լինի մեր կեանքը, բաւական է տախտակի վերայ գրած հրեշտակ-վկայի միայն մի տող, որ այդ բանով անկտրուտա նշանակուի մեր գերեզմանը: Այն տախտակի վերայ թուած չմն լինի ոչ մեր արարքները փառալուրութիւնները, և ոչ մեր տոհմային ծագման փայլը:—այլ այնպէս կարճ և խիտ կը լինի, ինչպէս իսրայէլացւոց թագաւորների դամբանական գիրն է: Նոցա գերեզմանի անփուտ մարմարինի վերայ կարող էին յիշատակուած լինել իրանց երկաթէ կառքերի և ոսկի վահանների, իրանց նուաճած աշխարհների, իրանց շինած փղոսկրեայ պալատների թիւը: Ասկայն նոցա կենաց համար, ինչպէս և մեր կենաց համար, որ կամ փառաւոր է և կամ մըռուայլ, հերիք է միայն մի յիշատակարան, որ երկնքում պահվում է: Այն է մի պարզ, անպահոյճ խօսք. «Արար բարի և ուզողութիւն առաջի Յեառն Աստուծոյ իւրոյ» կամ «Արար շար առաջի Յեառն Աստուծոյ իւրոյ»²⁾:

Ո՛հ, եթէ կամենում էք հաւատով և աներկիւզ հանդիպել մահու և գատաստանի հրեշտակներին, մարտնչեցէք, տիրելէք, երիտասարդութեան, ժամանակաւոր յաջողութիւնների, ազօթքի հրեշտակները հետ:

1) Յես. է:

2) Բագաւորութեանց գրիւրում—բագմիցս:

Դուք այժմ էլ կարող էք մարանչել նոցա հետ: Յե-
տէք որ նոքա չհեռանան, մինչև որ չօրհնեն ձեզ:
Ամենայն օր այս տեղ, մանաւանդ աստուածայաշառու-
թեան ժամանակ, Յէր Աստուծոյ այս պատուական
տան մէջ, առաւել ևս այսօր ս. հրեշտակներն և ձեր
տէրելի դպրոցի հիմնադրութեան տօնի օրը, նոքա ձեզ
առաջարկում են իբանց շնորհները: «Զի՞նչ ինչ առնել
էր այգւոյ խմում, և ես ոչ արարի նմա»¹⁾: Զգուշա-
ցէք որ ձեր երջանկութեան օրերին: (վասն զի յաջո-
ղութիւնն աւելի վտանգաւոր է, քան անյաջողու-
թիւնը) և մենք դողում ենք ձեզ համար մանաւանդ
ձեր բախտաւոր օրերին, զգուշացէք որ ձեր այգին՝
փոխանակ ազնիւ խաղողի՝ ձեզ չտայ վայրի խաղող և
փնւշ, երբ որ Յէր Աստուածը հարցնելու գայ այգու
վիճակը: Մինչև այսօր այս տեղ այդ բանը չի պատահել:

Որչափ որ գեռափիթիթ է այս դպրոցը,—կարելի
է թէ առաւելութիւնք հենց այդ է: որովհետև յոյս
ուեննանք, որ զարդարուած է մանկութեան գեղեցիկ
անմեղութեամբ, և տակաւին ապահանուած չէ աւելի
մեծ հասակի վատթար աւանդութիւններով,—այնու
ամենայնիւ շատ թուով ունեցել է օգտաւէտ անդամ
Ֆիլեզեցւոյ և ազգի իսկ ապա՝ նաև հաղորդակից յա-
րութեան անմահ փառաց:

Դպրոցի պատիւն ու փառքը յանձնվում է ձեր
և դպրոցի հետևեալ սերունդների ձեռին: Զգուշա-
ցէք որ ձեր ձեռքի մէջ և ձեր մեղքերով դպրոցն այն-
պիսի ուղղութիւն և աւանդութիւններ չտանայ, որ
չեսոյ անջնջելի նզովք դառնան:

Ուղղութիւնն ու աւանդութիւնները այն բարոյ-
ական միջոցով է որ կազմվում է դպրոցի իւրա-
քանչևր աշակերտի վարած կեանքից: Եթէ այն

1) Ես. Ծ. 4:

կեանքը չար է, կարող է թունաւորել դպրոցի ամբողջ բախտաւորութիւնն ու օգտաւէտութիւնը և դպրոցի խնամքին յանձնած ամէն մի անմահ հոգի վտանգի մէջ դնել: Մինչև այսօր այդ դպրոցում թագաւորել է ուղղութեան պարզութիւնն ու մաքրութիւնը, բնաւորութեան լրջութիւնն ու արիութիւնը, որոնց վերայ առանձին ուշագրութիւն է դարձրած, այն փոխադարձ սիրոյ և յարգութեան հազուագիւտ միաւորութիւնը, որ աշակերտների և ուսուցիչների մէջ հաստատուել է:

Այս բոլորը անգին առաւելութիւններ են: Բայց ի հարկէ ես կը դժուարանամ անաչառ լինել: Սորանից ինը տարի առաջ ես ինքս ձեր մէջն էի: Ասում եմ, ձեր մէջ, որովհետև Մալբորոյի մէջ ուսուցչի սերտը նման է աշակերտների որաին: Թէպէտ այն ինը տարուայ մէջ ես ստացել եմ նոր պարտաւորութիւններ և նոր հոգսեր, բայց այդ պատճառով չեն թուլացել իմ շնորհակալութիւնն ու սէրը դէպի այն վայրը, ուր որ բարեկամներ եմ գտել: Այս տեղ ես ունեցել եմ ընկերներ, որոնք որ ինձ հետ վարուել են եղբայրական սիրով, համակրութեամբ և համբերութեամբ: Նոքա այժմ գործում են ձեզ հետ ի միասին մի և նոյն դաշտում, աշխատելով ձեր սրտում և այս մեծ դպրոցի կեանքում կանգնեցնել մի տանալ, որի քովթարը (սեան գլուխը) վերնախարիսիքը պիտի լինի Տէր Աստուծոյ սրբութիւնը: Այժմ այս տեղ դառնալով, դարձեալ գտնում եմ մի և նոյն բարեկամներիս և չփոխուած: Տեսնում եմ, որ գործը շարունակվում է նոյն սրտագին, ջերմեանգ, պարզ, անձուէր ոգով և զարմանալի աճող արդիւնաւորութեամբ:

Առաջ եղել են փորձութեան, տարակուսութեան և դժուարութեանց օրեր, բայց Աստուած օրհնեց Իւր փառաւորութեան համար ձեռնարկած գործը, և մենք

խնդութեամբ ու շնորհակալ սրտով կարող ենք տեսնել և խոստովանել, որ այժմ յառաջագիտութեան, ծաղկման, տօնախմբութեան օրեր են հասել: Այն ժամանակ Կոլէջի բարեկամները սերմանում էին արտասուքով, այժմ հնձում են ուրախ սրտով: Ի լիութիւնէ սրտի մաղթում եմ, որ այդ բարիքները շնուազին: Մաղթում եմ, որ Ածծուած գեղեցիկ գոյներով զարգարէ ձեր քարերը, իսկ հիմքը՝ շափեղայով, որպէս զի «եղեցին ամենայն որդիք ուսեալք ի Յեառնէ և ի բազում խաղաղութեան մանկունք»¹⁾: Որպէս հազարաւորներէց մէկը, որոնք սիրում են այս մեծագործ դպրոցը, բարեմաղթում եմ, որ Յեառն Հայրական բազուկը միշտ լինի ձեզ հովանի, իսկ Նորա Հոգին Սուրբ՝ ձեզ հետ լինի, և որ Նա սովորեցնէ ձեզ ճանաչել և լսել Իւր ձայնին, որպէս զի դուք կարողանաք օտանալ յաւիտենական կեանք:

1) Ես. ԾԴ. 18:

•ԳՈՐԻՉ ԻՌԻՆՆՑ ԶՈՂՆ ՋՀԵՑ ՆՈՑՈՒ• 1)

Դժուար թէ որ և է այլ գիրք կարողանայ տալ աւելի վսեմական հանգստութիւն: աւելի երկնային յոյս: քան Ս. Յովհաննու Աստուածաբանի Յայտնութիւնը այնպիսիներին: որոնք որ ուզիչ են հասկանում այս գիրքը: Այո՛, այս գիրքը շատ անգամ նախապաշարմամբ վիճարանութեան է ենթարկուել: միջի արժանաւորութիւնը նսեմացրել են: իմաստը միջնացրել են: և այդ պատճառով պարզամիտները էլ չեն կարգում այդ գիրքը: Բայց խաղաղ, ճշմարտասէր որաի համար՝ գիրքը լիքն է անճառելի իմաստութեամբ:

Հրաշալի տեսիլք երևեցաւ այն մարդու աչքին, որի գլուխը պատանեկութեան ժամանակ՝ հանգստացած էր Քրիստոսի կուրծքին²⁾: Ծծմբի հանքերից, գաժանառեսիլ կղզուց, միայնակութեան աքսորից, տնրազործների ընկերութիւնից, յանցաւորի շրթաններից՝ նա տեսիլքով վերացաւ մեծ անմահների վերնազաւառները: Անթիւ անհամար զբանչելի տեսարաններ անցնում էին նորա մտաւոր աչքի առաջ: բարձրագոյն երկնքի օրհներգութիւնները անճառելի

1) Յայս. ԺԴ. 13:

2) Ըստ Յով. ԺԳ. 23—25:

քաղցրութեամբ հրաշանում էին նորա մահկանացու ականջների մէջ: Այո՛, նորան վիճակուեցաւ և այլ տեսարաններ տեսնել—եօթը մեծ վէրքեր, եօթը սկաւառակ լի ցասմամբ, թշուառութիւն գուժող փողոյ ձայներ, խժերի խմբեր, սպիտակ ձիու վերայ նստած մահ, հրոյ լին, մեծ գատաստան պոռնիկի, որ արբեցած էր մարգարէների արիւնով, և շտեմնուած երկրաշարժեր ու արեգակի խաւարումներ: Բայց այս տեսարանների հետ և անհամեմատ աւելի փայլով գալիս են Գառան և առիւծու տեսիլքներ, սպիտակ բնահններով և արմաւենի ձեռքն մարդկային երջանիկ հողիք, պոսակով երեցներ, հրեշտակ-յաղթականներ և երկնքից իջնող Ասկի Երուսաղէմ՝ յասպիտի պարսպներով և մարգարտի դռներով: Այգ վերջին մեղեդիները զեռ դարձեալ մեր ականջում հնչում են. ասոնք արժանապէս փակում են մեր առաջ Յայտնութեան դռները, որ մարդուն մի հարեանցի գաղափար է տալիս արքայութեան փառաց մասին: Ինձ յայտնի չէ մի ուրիշ դիրք, որ աւելի կարողանար բարձրացնել այնպիսի մարդու ոգին, որ յոգնած լինի կեանքի տաղակութիւններից, վշտերից և անձնապաշտութիւնից, որ կորուսած լինի սրտի ձգտումն ու յոյսը, քան Յայտնութիւնը: Այս դիրքը բարձրացնում է, վսեմացնում է և կենդանացնում է մարդուս:

Այսօր ես ուզում եմ ձեզ հետ խօսել մի քանի բառերի մասին, որ այդ գրքի տեսիլքների մէկից հանում եմ ¹⁾: Նախ մեծ որոտման և բազմութեան ջրերի պէս ձայների մէջ Ս. Յովհաննէս լսում է քնարների վերայ հարկանող երաժիշտների ձայնը. ոտքա էին կուտանք՝ Աստուծոյ Գառան կնիքը ճակատին: Ապա երկնքի մէջ թռչում է հրեշտակ՝ յաւիտենական Աւետա-

1) ԺԴ. ամբողջ գլուխը:

բան մեռին: Երկրորդ հրեշտակը գոչում է. «Անկաւ,
անկաւ Բարեպետ: Երրորդ հրեշտակը պատմում է այն
պատեժը, որ գաղանին պաշտողը պետէ կէ: Այս
հապառանգի վերջաբանը նման է ցասման արեան մէջ
թաթախած և քամած չաթին:

Չաւը գլխին անարհաւ կերպարանքը նստած է
սպեռակի ամպի վերայ: Գաւ ձգում է իւր սուր գերան-
դին հռնակի վերայ և այնպէս է կէտում խաղաղ, որ
արեան սարսափելի հեղեղը հոսում բարձրանում է
մինչև ձիանի սանձը: Բայց այս բարբ արեաւիքըն-
բում, գառապարտութեան և զբէժինգութեան մէջ
տեղը՝ որպէս արեան հեղեղի ալիքներէ վերայ թռչող
ազաւնի՝ թնդում է մի քաղցր ձայն: որ նմանում է
մուր գիշերային խաւարը յանկարճեակէ լուսաւորող
աստաղին: Զայն աւետում է. «Այսուհետև երանի
մեռելոցն որք ի Յիք նեղեցին. զայս ասէ Լորին: քանզի
հանդեան յաշտառութենէ իւրեանց. զի գործք իւ-
րեանց չազան զեա նոցա»:

Ո՛հ, քանի անգամ լսել ենք այս բառերը: եր-
բայք, երբ որ գերեզման են իջեցրել մեր սիրելիներ-
դին: Թերևս ոչ մի գրքից այնքան ծանօթութիւն չենք
կորոզ ստանալ մեռելներէ վիճակի մասին: քան
Յայանութիւնից: Թէպէտ այդ գիրքն էլ բարձրացնում
է անթափանցելի վարագուռի միայն մի անկիւնը: Բող
ուրիշները փորձեն աւելի թափանցելու: իսկ մեզ հա-
մար այս էլ բաւ է գիտեալ: որ մենք մեռեալն աւ
կենդանիներս հաւատարապէս գանձում ենք Յիք Աս-
տուծու մեռքի մէջ:

Ես անձամբ ոչ յաւատում եմ գիտեալու: և ոչ
գիտեմ աւելի: Մեզ համար էլ կուգայ այն օրը, երբ
որ վարագուռը կը բացուի: և ասքս մենք կենդանի
ամենայն ինչ: Իսկ մինչև այն օրը՝ մենք աւելի բան
չգիտենք մեր մեռեալների նոր բնութեան մասին:

քան եւք որ օգից նայում ենք մի նաւին, որ աքեզակի մայր մանելու ժամանակ՝ տանում է ճեռու և ծածկում է մեզանից մեր բարեկամին՝ ապրակուռի մէջ թողնելով, թէ դորա թախան ու վիճակը ինչ է լինելու: Ահա նա անյայտացաւ ծովի ցուացումներով լուսաւորած հարկոնում. և սրբազան մթութիւնը պատեց նորան: Մենք այս աշխարհում սքինչ չգիտենք, բայց հու դայ ժամանակ, երբ որ մենք էլ կիմանանք, իսկ առ այժմ է մեռելոց յարութեան յաւտով և կատարեալ հաւատով այն խօսքերով յուղարկւորենք մեր բարեկամների մահկանացու անիւնը:

Իմ առաջ բերած խօսքը մեզ պատմում է, ոչ թէ մեռեալները նոր վիճակի մասին, այլ այն անմահ յիշատակի մասին, որ նոքա թողել են. ոչ թէ նոքա ինչպէս են այժմ՝ իւրեանց մեռելութեան ժամանակ, այլ թէ ինչպէս են եղել՝ կենդանի ժամանակ: Եւ այն տեղ խօսվում է ոչ թէ առ հատարակ մեռեալների մասին, այլ վասն «մեռելոցն օրք ի Յէր ննջեցին», այսինքն մեծ և սուրբ մեռեալների մասին: «Չի յոյս ամբարշտի իբրև զգոռի յարուցեալ ի հողմոյ, և իբրև զեղեամն է մբրկէ հարկածեալ մանր, և իբրև զծաւի մաշեալ ի հողմոյ: Բայց արդարք յաւիտեան կեցցեն. և ի Յետոնէ է և՛ վարձք նոցա և՛ խնամ նոցա ի Բարձրելոյն»¹⁾:

Նկատեցէք, Հոգին ասում է, թէ այդպիսի մեռեալները երանելի են, թէ նոքա հանգստացան իրանց աշխատութիւնից: Այս բառով անարբիութիւն անգամ չեայ, թէ մեռեալները կարող էին չաշխատել և այնպէս դալ հանգստանալու: Նա, Որոյ բաղցր ձայնը երկնքից հնչուեցաւ, հանգստութիւն բերելով երկրաւոր սրգաւորներին, այլ տեսակ երանելի մեռեալ չէր ճանաչում: Եւ անհնարին է, որ այնպիսիք լինէին:

1) Իմաս. Ե. 15, 16:

«Հանգստութիւնը քաղցր է կատարուած գործից յետոյ: Իսկ եթէ գործք չկայ, չի կարող և հանգստութիւն լինել: Աշխատութիւնն առաջին օրէնք էր, որ Աստուած կարգեց եղեմում, և վերջին օրհնութիւն է, որ լսում ենք Նորանից Ս. Գրքում, ինչպէս որ այդ գիտենք մեր առաջ բերած Յայտնութեան վկայութիւնից: «Զինուոր, հանգստացիր, որովհետև կատարել ես աշխատութիւնդ»: Ահա և մեր աշխատութեան ասպարէզ. ահա երկիրը—մեծ այգին, որ պէտք է դու մշակես: Դու պէտք է հաւաքես այդ տեղից պտուղը և մաքրես անպտուղ վայրերը: Աշխատիր, մինչև որ մահը քեզ ազատութիւն չտայ: Միայն այն ժամանակ կարժանանաս և կը ստանաս հանգստութիւն: Երկնքում տեղ չկայ ծոյլերի, անշահների, անձնադիւր մարդկանց համար:

Ո՛հ, ինչ խեղճ, անտանելի, սոսկալի, արհամարհութեան արժանի պիտի երևայ վերջապէս այն կեանքը, որ ոչինչ անելով է թռուցել իւր օրերը: Երբ որ վախճանը գայ, ինչպէս օարսափելի պիտի թուի աշխարհամարդու և ծոյլի կեանքը, լապտերը չլուցանողի և մէջքը չգօտևորողի կեանքը, թաղած տաղանդի և անխնամ թողած այգու կեանքը:

«Նորա հանգեան յաշխատութենէ իւրեանց, և գործք իւրեանց չողան զհետ նոցա»: Ի՞նչ գործք: Ի հարկէ ոչ այն գործքերը, ինչ որ դուք կարող էք սպասել մարդկանց սովորական կենցաղավարութեան նայելով: Ոչ ոսկի և արծաթ, որոնց դանձելու համար նոքա այնպէս աշխատում են, և որ իւրեանց մահուանից յետոյ՝ թերևս ծախուին իրանց ատած նպատակներին և իրանց ատելի մարդկանց ձեռքերով. ոչ օրն գովեստներ և դատարկ բառեր, որոնց համար սառած ականջը այնպէս խուլ կլինի, ինչպէս և գերեզմանի չոր խոտի վերայ շնջող հովի համար. ոչ թանկագին ակ-

նեղէններ, որ նոքա կրել են, բայց յետոյ կը փայլին ուրիշների վրայ, երբ որ իրանք կը փառն գեանի տակ. ոչ մեծագին հագուստներ, որոնց փոխարէն պատանք կռնենան. ոչ հոյակապ տներ, որոնցից որ ընդ միշտ գուրս կու գան, որպէս զի ամփոփուին խոնաւ, նեղ գերեզմանի մէջ: Օրերից մէկը, ժամերից մէկը յանկարծ կարող է թափուր անել նոցա իրանց պարծանքներից, զուարճութիւնից, ազգեցութիւնից, հարստութիւնից: Նոքա պէտք է այնպէս վարուին, ինչպէս և մի մեծ թագաւոր, որ ձայն առնելով, թէ «Պատրաստուիր որովհետեւ հիմա պէտք է զնաս աստուածների մօտ» — իսկոյն հանց իրանից ծիրանին և խոնարհութեամբ փաթաթուեցաւ կտաւի սաւանի մէջ¹⁾: Ոչ, այսպիսի գործեր չեն հետևում մարդկանց յետևից, որովհետև այդ բաները ոչ մի նշանակութիւն չունին, փչանալու և ապականելու բաներ են, այլ հետևում են նոցա սէրը, արդարամտութիւնը, մաքրութիւնը, մեծանձնութիւնը, միեթարուածների սրտերը, իրանց ձեռքով փրկուածների հոգիները:

«Զի գործք իւրեանց չոգան զհետ նոցա»: Ինչո՞ւ գործքերն այս տեղ չմնացին, այլ զհետ նոցա դնացին: Պատան զի այս տեղ, երկրիս վերայ, իւրեանց գործքերը շատ անգամ՝ բառիս բուն կամ այլաբանական նշանակութեամբ՝ չեն հետևել նոցա: Մարդիկ չեն ճանաչել, աւելի ևս չեն գնահատել և չեն վարձատրել դոցա: Այս հերիք չէ, այլև դոքա շատ անգամ պարսաւանք են լսել գովեստի փոխարէն և անյաջողութիւն վայելել՝ փոխանակ արժանացած յաջողութեան: Այդ մարդիկ ազնուութեամբ աշխատել են յօգուտ այլոց, իսկ իւրեանց վարձատրութիւնը եղել է ետատէրների անտարբեր չեղողութիւնը, տխմորների ծաղրը և անբա-

1) Յովնան, Գ.

ընթաց մարդկանց անարգութիւնը: Հապա ուրիմն այդպիսի մարդը իւր ցանածը հնձում է ո՛չ թէ մարգ-կանցից և ո՛չ թէ իւր կենաց ժամանակ:

Ժամանակակիցների անողորմ ձեռքերը շատ անգամ սպանում են իւրեանց մարդարէնն: Իսկ յետոյ արձան են կանգնեցնում նորան: Լեզուները որ նորա վարկը սեւացրել էին կենդանութեան ժամանակ, կեղծ ծաւորութեամբ փոկէզրծում են նորա անիւնը, մաքաիկ արցունք հափար որ նա արցել է: Թու՛ռաւորում են նորա կենաց բարտաւորութիւնը, իսկ արդա պատկենք են ձուռում նորա գերեզմանի վերայ: Զշմարթա փառքը միայն մեռեալներն են վայելում: Աշխարհը շատ յաճախ իւր բարեբարներին վճարում է՝ կենդանութեան ժամանակ—նախապէնը, խալապապիւթիւն, արբատ մեցնելով և սիրար խոցելով: Բայց կեանքը կարճ է, և կու գայ վախճանը: Իրանց գործքերը կեթեան նորա հեռուց, և իմաստութիւնը կը հշմարտանայ ժառանգ-ների համար: «Այն ժամանակ արգարք ամենայն հարմարձակութեամբ կը կանգնի ինքը վերաւորանքի և իւր արարչութիւնները անարգողներին առաջ, սորա էլ մեծ երկիւզով կը շինթուեն և կը զարմանան նորա փրկութեան վերայ և կտռեն. ո՛չ ապարէն սա այն մարդն է, որին մենք առաջ ծագրել կնք և հայհոյել կնք: Անմիտնեցս, մենք սորան խելագաց էինք կարծում և սորա կեանքը—անպետան, բայց ի՛նչպէս էզպա: որ դպրուհեցաւ Աստուծոյ որդոց և սրբերի կարգումը:»

«Զի գործք իւրեանց չտգան զհեռ նոցա:—Իւր թեանց հշմարթս գործքեցա, և ոչ թէ փառասիրտակուն խորհուրդներն քւ երազական յայտեցա: Ի ուր, մեծ կարծախնդրոգ, որքալ որքալ զարմուտնք էք, վերնազարդ շքաշանակ էք, որ կրակի մէջ այրվում ցնգվում է, այն ինչ միայն զուտ ոսկին կարող է դիմանալ կրակին: Մեզ

համար խիստ խրատական գաս է, երբ որ տեսնում ենք, թէ ինչպէս անհետք են կորչում այն մեծագործութիւնները, որ ջջ մարգիկ գորոգամտութեամբ գործում են անձնական շահերի համար, իսկ իւրեանց ճշմարիտ դարձեցը, անձնույտ աշխատութիւնները, խոր համոզմունքները՝ անշուշտ կենդանի են և բարգաւաճում են: Առաջին գէպում նոցա գործեր են տներ՝ աւագի վերայ շինած, իսկ երկրորդ գէպում՝ վէճի վերայ շինած: Առաջինները—տկար, անցաւոր պատումներ են, երկրորդները—խնայական, մշտնջենական, յուրանական գործեր են:

Օր ա գիշեր աշխատող անգլիական ուսումնականանք յաջողութեամբ գտնում է աշխարհ կառավարող ընդհանուր զրէնքը: Այնուարարութիւնից զայլ ըստ անգլիական պետական անձն՝ ազատ երկրի պատմութեան էջից ջնջում է սորակների վաճառման նախապէսը, Հասարակ անգլիական ջենտլմէնը՝ իւր անձնական ջանքերով կարողանում է իրագործել եւրոպական կալանաւորների վիճակի բարւարումը: Այս քաղաքը ճշմարիտ գործեր են, որ նոցա հետևից կերթան:

Իրմա այդ բանեցի հետ համեմատենք այն գործերը, որ աշխարհի աշքում աւելի ըստնք է համարվում: Մի անյայտ երիտասարդ զինուոր՝ ամբողջ քամարի բախող անորինող իշխան է դառնում: Նա յազբտահարում է թագաւորութիւններ, նա օտի ասկ է կոխում գրոջակները և սպասնեցնում է ազգեցի զգրութիւնը: Նա գառնում է մեծ ազգի կայր և թագիք է գնում իւր եղբայրների, քոյրերի և զօրապետների գլխին: Այս էք հստկան, ոչ թէ ճշմարիտ գործ: Եւ ի՞նչ վախճան ստացաւ գործը հէնց նոյն մարգուր կենդանութեան ժամանակ: Այդ բանի պատկն էղան մանր շարաթոյն վէճեր՝ Առաւնգեան սվեպանի

հեռու մենացած քարուտ կղզու վերայ: Նա Եւրոպան խճճեց յաղթական պատերազմների յորձանքի մէջ, բայց այս բանը ի՞նչ պտուղ տուեց նոյն իսկ իւր կենդանութեան ժամանակ: Ոչինչ:

Այս չեն այն գործերը, որ երանելիների հետեից գնում են: Ընդհակառակ այս են, ինչպէս որ իրաւամբ կոչուած է, «փամփուռտի շլացուցիչ բռնկումն»: Միայն մի ժամ տեսողութեամբ ամբողջ աշխարհը թուում է ծխով ու բոցով ճարակուած. ոչ աւելի, քան բայց միայն մի ժամ տեսողութեամբ: Կրակը շուտ հանգչում է, իսկ աշխարհը շարունակում է իւր հին լեռներով ու գետերով անփոփոխ մնալ: Գլխովին այլ տեսակ են ճշմարիտ իմաստութեան որդոց գործերը: Անոնք չեն կայծակում և չեն բորբոքում սաստկաբար, բայց և չեն հանգչում. անոնք լուսաւորում են արեգակի և աստղերի շարունակ փայլով, այն իմաստութեան փայլով, որ Աստուծոյ կարողութեան և Ամենակարողի փառաց մաքուր ներգործութեան շունչ ու կենդանութիւն է: Այդ իմաստութիւնը ամենայն դարերում հեղվում է սուրբ հոգիների վերայ, որով իրանք Աստուծոյ սիրելի և մարգարէ են գառնում:

«Ձի գործք իւրեանց չոգան զհետ նոցա»: Կարիք չկայ, որ այս գործքերն մեծահռչակ սխրագործութիւններ լինին: Այլ կարող են բոլորովին անյայտ մնալ աշխարհում: Ի՞նչ բան է մարդկային անունը երկրի վերայ, ի՞նչ է հռչակը: Միայն թէ հրեշտակ-վրկաները չմոռանային այդ անունը նշանակել: Եղբարք, աշխատեցէք աւելի մոռանալի դառնալ երկրի վերայ, եթէ այդ հնարով պէտք է երկնքում յիշատակուիք:

Մի օր ես կանգնած էի Հռոմի փոքր եկեղեցում, որ նուիրած է առաջին վկայի՝ Ս. Ստեփաննոս սարկաւազի յիշատակին: Այդ եկեղեցին տարէնը միայն մի անդամ է բացվում: Անոր պատերի վերայ նկարուած

են քրիստոնեաների ամբողջ զինուորութիւնները, որոնք հալածուել և ընկել են: Դոցա անուանները, բացի մի երկուսից, անյայտ են մնացել: Այդպիսի տեղում գտուար է շմատածել այդ մարդկերանց գործքերի և իրանց ստացած վարձատրութեան մասին: Ի՞նչ են արել դոքա: «Հաւատով նուաճել են թագաւորութիւններ, տարածել են արդարամտութիւն, միաբանական ուխտեր են հաստատել, առիւծներ են հովուել, կրակի զօրութիւնն են ընկճել, քաջ են հանգիստացել կռուում, ընդ կրունկ են դարձրել հեթանոսներին»: Միով բանիւ, նոքա քրիստոնէական հաւաքի են դարձրել մարդկանց: Ահա թէ ինչ են գործել: Եւ ի՞նչ էր իրանց վարձատրութիւնը: Նոքա կրում էին անգութ ծաղր և լլկանք, շղթայ և բանտարկութիւն: Նոցա քարկոծում էին, պատառ պատառ էին անում, փորձութեան էին ենթարկում, սրակտղխոզ էին անում, տանջում էին: Նոքա ապրում էին աղքատութեան, թշուառութեան մէջ, և վերջապէս ոճրագործի գերեզմանական յիտսն էին ձգվում:

Բայց անյայտ մնացածների այս քսամանի յիշատակների մէջ՝ անհնարին է այն ևս չտեսնել, թէ երկրպագութեան արժանի իրանց արգիւնքը՝ եկեղեցու սերմ է, թէ իրանց յիշատակաբանները բոլոր բուրգերից էլ աւելի հաստատուն են, թէ «Գործք իւրեանց չոգան զհետ նոցա»: Դոցա գէմ էին թագաւորներ, կայսրներ, բանակներ, խարոյկի բոց, կրկիսի գաղաններ, դահիճների չարչարանք: Իսկ դոցա հետ էր Աստուած: Նորա ամբողջ կապոյտ երկինքը նոցա վահան էր, և թէպէտ մարդիկ նոցա յիշատակը և նոցա կեանքը արհամարհութեամբ ոտնակոխ արեցին, — աշխարհի բոլոր զօրութիւնները անզօր մնացին նոցա գէմ, որոնց անուաներն անշուշտ գրուած են «Գեներաց գրքի» մէջ:

Դուք կարծում էք, թէ այս օրինակը մեզ չի կարող վերաբերել: Միթէ գործերը միայն մեծ և անօրինակ լաւագոյն մարդկանց են հետեւում: Բաւ լիցի: Գիտէք, թէ ո՞ր գործերն են արգար: Տէր մեր Յիսուս Բրիտանոս Ինչն ասաց, թէ և՛ այրի կ'ընջ լուսան, և՛ յանաւն Իւր մատուցած մէ բաժակ ցուրտ շուրջ՝ այդ կարգին են պատկանում¹⁾:

Մեծութիւն ու վեհութիւն կայ նաև անյայտ անաւններում, անմահութիւն կայ—նաև սառնագոյն մարգարն մատչելի—չուս ու մունջ պարտականութիւններում: Եբք որ Դասաստանէ օրը գայ, յետեւնեկրեց շատերը առաջինը կ'իկնն: Մի՛ կարանաց աշխարհի սուտ դատողութիւնները: Մարդն աւելի ազնիւ կարող է լինել, քան իշխանը, հասարակ գիտութիւն աւելի՛ քան զօրապետը, Եթէ զօրապետը վրասնգի ժամին քողութիւն է գործում, նա կատարում է իւր պարտականութիւնը, բայց անհատկած գիտէ, որ յաղթութիւն տանելու դիպում՝ իրան սպասում է փառք: Միթէ աւելի բարձր չէ՞ն հասարակ գիտութիւնը, այդ լսեղճ ազգաները, որ շատ անգամ պատերազմի պատեհառը չգիտեն, բայց հերոսաբար կատարում են իրանց պարտականութիւնները: Նոցա անյարգողք ցնում են հրացանները ի գիւնաց մահաշունչ թնդանօթներէ, թէպէտ գիտեն, որ իրանց անունը կը մուսաղութ, իրանց գիտանք աննշմար կը շինի, և թէ իրանց իրանց ընկած տեղը անյայտութեան պատկած կու մնան:

Միթէ բարձր չէ՞ն այս ամերոնք կրտստուտեաները, ինչպէս որ Կոշուաց այգոյկաթնեղին անուանեց է: Այո՛, գոցա մեծ են, որովհետև կատարեց են և բաւ են կատարեց իրանց անյայտութեան մատուած: ան-

1) Մատ. ժ. 42, Լուկ. Իվ. 2—3:

յիշատակելի: ոչնչով չվարձատրելի պարտականութիւնը: միմիայն այն ազգամեջ: թէ այդ է իրոնց պարտականութիւնը:

Գժուար է ապրել, փոքրագոյն տեղ բռնելով երկրի երեօին՝ Աստուծոյ անդառնալի կամօք, ուրախ սրտով կատարել մանր պատակածութիւնները և մանր զբաղմունքները շնչին շըջանի մէջ, անտրտունջ տանել խոնարհ դրութիւնը, սխալ համարման զոհ լինել, անարժան կատկածի տակ մնալ, բամբաստել և համբերութեամբ տանել այս ամէնը, ժպտել, երբ որ ուրիշները ուրախ են, թէպէտ քնքռ տխրութիւնից կտոր կապ կս լինում, զգուշանալ ամենայն փառասիրութիւնից, հպարտութիւնից, անհամբերութիւնից, և այս ամէնը միայն այն ժախճանով, որ Փրկչի գարձոց նմանող լինիք: Այս կարգի կենաց համար պահանջում է աւելի դիմացկունութիւն և աւելի հերտաութիւն, քան բերդի վերայ մի ժամ շարունակ յարձակուելու կամ ամբողջ օր թշնամական կրակի տակ մնալու համար: Այսպիսի մարդը ուրիշներից աւելի արժանի է հերոս կոչուելու, և իւր գործքերը գնում են նորա հետեից: Ես հերոս է ոչ թէ աշխարհի, այլ Աստուծոյ համար: Նինուէ և Բարեկոյն կառուցմանը կը մտացունին իսկ նորա յեշտակէք օրհնած կտ. մնալ և Փրկչի հարսանեկան խնջոյքում այդ մարդը աւելի քարծր կը թաղմի՝ քան երկրի շատ նշանաւորներն ու իշխանաւորները:

Չեք կենանք այս տեղ սիրելիք, երեք կարգի արգիւնք կարող է ունենալ. կամ ըստի գործեր, որ նրանելի մեռածները հետեից են գնում, կամ ոչ մի տեսակի կամ չար գործեր Իսկապէս ասանքով երկը քորդ խորոցը կամ այլևայլութիւնը անմտարիւն է վրան զի «ոչ մի տեսակ գործ» նոյն է թէ շար գործ: Իսկ եթէ ձեզանից մէկը մեծանայ առանց որ և է

արի նպատակ ունենալու, բայց և այնպէս (մի հը-
բաշքով) անձնատուր չլինի անարգ մեղքերին, և եթէ
իւր կեանքը փշացնէ միայն անշահ ժամավաճառու-
թեամբ, ամենայն օր ընն զուարճութիւններ փնտաւ-
լով, եթէ այդ կեանքը նմանի չորացած ծառին, որ
ոչ ստուէր, և ոչ պտուղ է աւլիս—այսպիսի կեանքը
ոչ ապաքէն կարելի է կոչել զուրկ որ և է գործից:
Իսկ ոչ մի լսւ ըան չկատարող մարդը՝ չարութեան
արբանեակ դառնալու վտանգի մէջ է:

Երբ որ ես տեսնում եմ մի պատկեր, որ որ մեծ
նկարիչը սրբապղծել է աստուածային հանճարի կու-
սական հուրը, որովհետև մեղքի սեղանի վերայ է վա-
ռել, կամ երբ որ բանաստեղծի ոտանաւորներ եմ
կարգում, որ յիշեցնում են Յուզա առաքեալի խօս-
քը, թէ «անսասա ալիք ծովու, որ միշտ փրփրեն
դիւրեանց անձանցն զամօթ»¹⁾ կամ Եսայի զարձու-
ածը, թէ «անօրէնք իբրև զծով ծփեսցին՝ որ հանգչել
ոչ կարէ, և արձակեն ջուրք նորա տիղմ և կաւ»²⁾,
և երբ որ յիշում եմ, թէ ինչպէս վատ երևակայ-
ութեան ծնունդը երկար ժամանակ իւր թունաւոր
հեղեղը տարածում և օգը վարակում է փտող գէշի
պէս,—ես այդ ժամանակ կարծում եմ, թէ այս տեղ
էլ մարդկանց գործքերը իրանց հետքերով են գնում:
Ո՛չ, չէ թէ միայն իրանց հետքերով գնում են, այլ
հալածում են, ինչպէս որ ծխի ամպերը, տաք մոխրի
կայծեր և բոցի երկայն լեզուները հալածեցին այն
մարդուն, որ գուրտ էր գալիս իւր ձեռքով կրակ
տուած քաղաքից, կամ ինչպէս որ դիցաբանութեան
մէջ՝ մազերի տեղ գլխին օձերով և ձեռքին Չահերով՝
կատաղի գիցուհիները հալածում էին ոճրագործներին:

1) Յուդ. 13:

2) Ես. Եհ. 20:

Աւաղ, հանճար հարկաւոր չէ ունենալ, որ մարդ չար գործեր կատարէ և երկար ժամանակ նստող գառնայ աշխարհի համար:

Ամենատխմար մարդն անգամ կարող է չարութիւն գործել, մէջը կորչել և ուրիշներին կորցնել: Իմաստունները միշտ զարմացել են, որ յիմարը կորստաբեր ձգտում ունի չարութեան, և իրօք պէտք է ապշել, թէ չարութիւնը ինչ տիտանական ազդեցութիւն է գործում ամէն տկարամիտ և ցած սրտի վերայ: Դոցա մասին ևս կարելի է ասել սոսկալի ճշմարտութիւնը, թէ իւրեանց գործերը գնում են դոցա հետակց:

Եթէ դուք շատ բան չլիջէք, գէթ այս հարցմունքն արէք: Ի՞նչպէս են ձեր գործերը, արդեօք բարի են, չար են, թէ բնաւ կատարած բան չունիք: Եթէ անարժան են կամ անարգ, — ազօթեցէք ամենայն սրտով, որ Աստուած փրկէ ձեզ այդպիսի գործերի պատուը վայելելուց, այլ զօրաւիգն լինի ձեզ այնպիսի գործեր գործելու, որ ձեզ կարողանան անմահացնել: Ինչ էլ որ լինի ձեր գործը — ոսկի, արծաթ, գոհար, փայտ, խոտ, կամ տերև — բոլորը կը փորձուի հրով, և հրոյ մէջ կը փորձուի ամենայն մարդ:

ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ ՈՐԻՑ ԱՐՉԱԿՈՒՄԻՆ ԶԿԱՑ. *)

«Այս գոյ արձակումն է պատերազմի», ասում է Սողոմոնը¹⁾ մարդկութեան թշնամու՝ մահուան մահին: Բայց ամբողջ Ս. Գրքը, Մենդեցից ակասած մինչև Յայտնութիւնը, թոյլ է տալիս մեզ այդ անտու-թեան իմաստը ընդարձակել նաև մարդկութեան ուրիշ թշնամիների դէմ պատերազմելու վերայ, մանաւանդ մեղքի դէմ, այդ հոգևոր չարութեան դէմ, որով աշխարհը կործանվում և մահը փառաւանդվում է:

Ուրեմն պատերազմ՝ որից արձակումն չկայ է պատերազմ մեղքի դէմ: Ամբողջ Ս. Գրքը լեզուն է այդպիսի սրբազան պատերազմով: Այն միայն սրբերից շատերը իրօք զինուոր են եղել, այլ և Ս. Գրքի փո-խարեըութիւնները զարմանալի յանախութեամբ ըն-տրբուած են պատերազմական տեսարաններից: Ի՞նչ-պէս է նկարագրուած քրիստոնէի կեանքը: Նա պէտք է համարձակ լինի մաքառման մէջ, պէտք է քաջու-թեամբ կռուի, և Գրիստոսը նորա առաջնորդ կը լինի: Թէպէտ նորա զէնքերը նիւթական չեն, բայց և

*) Միդրախի կամաւորներին ուղղած խօսք, զատկական տօնի օրերում:

1) Ժող. Ը. 8:

այնպէս զինուորական ուսառազինութիւն են — զրահ Աստուծոյ, զրահ լուսոյ, զրահ արդարութեան: Արդարութիւնը պէտք է լինի նորա լանջանոց, հաւատք — վահան, փրկութիւնը — սաղաւարտ, սուրբ — սուրբ Հոգւոյ, որ է Բանն Աստուծոյ: Նորա այս տեղի յոյսն այն է, որ Աստուծոյ ողորմութեամբ յաղթէ աշխարհը, մարմինը և սատանային, իսկ հանդերձելում — յաղթէ մահուան լուծը և դերեղմանի աճիւնն ու խուսարը: Ուրեմն կեանքը հարկաւ պատերազմական դաշտ է: Այս պատճառով նորածին երեխան կոչվում է զինուորեալ եկեղեցու անդամ — որ միշտ մարտնչելու պատգամ է նշանակում:

Մկրտութեան ցօղը սրսկելով երեխայի ժպտող գծագրութիւնները վերայ, մենք ասում ենք, թէ նորան դրոշմում ենք խաչի նշանով, հաստատելով այն հանգամանքը, թէ մեծանալուց յետոյ նա չի տկարանայ դաւանել խաչեցեալ Քրիստոսին, թէ նորա զբօշակի տակ արիւթեամբ կը պատերազմէ մեղքի, աշխարհի և սատանայի դէմ, և թէ մինչև կենաց վախճանը կումնայ Քրիստոսի հաւատարիմ զինուոր և ծառայ: Այս պատերազմը կարող է լինել ծածուկ՝ սրտի մէջ, և յայտնի:

Ի պաշտօնէ այս օր պարտաւոր եմ մի քանի խօսք ասել իւրաքանչիւրիդ հասարակական, ազգային կենաց մասին, երկրի քաղաքիական պարտականութիւնների մասին:

Թէպէտ գիտեմ, որ ոյժերս տկար են, բայց և այնպէս մաղթում եմ առ Աստուած, որ իմ ասածները մէջ ունկնդիրներս գտնեն փոքր ինչ բան, որով նոքա կարողանան հոգւով բարձրանալ և լուսաւորուիլ: Պատմութիւնը — նոյնպէս պատերազմ է, և անոր մեծ մարդիկը մի և նոյն ժամանակ մարտիկ են եղել: Այդպէս էին Գեղէոնը, Բարսիլը, Սամվոսոնը, Յեփթայէն

և Գաւիթը՝ այդպէս էին և Մահաբայեցւոց մեծ Թագաւորները և Վոստանդնու քրիստոնեայ-լեզէոնականներէց շատերը, քրիստոնէութեան սուրբ մարտիրոսները, ռափկապետութեան երկաթէ զինուորները և Պամբրունի հզօր երէցները, Աոտուծոյ ողորմութեամբ այսպէս էին և Անդլիայի ժողովուրդ զինուորներից շատերը, և նոքա, որ այսօր ևս ողջ առողջ են, և նոքա, որոնց մարմինը հանգստանում է Եւքսինեան ժովու ափերին, կամ Հնդկաստանի կիզիչ արևի տակ։

Բայց միայն զինուորները չեն հերոս: Սամուէլը և մարգարէները Ս. Գրքում հաւատար են նկարագրած մարտիկներին և Թագաւորներին: Ս. Պօղոս առաքեալը, որ մարդկանց մէջ ամենահեղ, գրեթէ կանացի քնքշասիրութիւն ունէր, որի ձայնը սրտի փղձուկից և աչքի արտասուքից կտրվում էր,—բայց և այնպէս կռուել է առիւծների դէմ¹⁾ և առիւծից աւելի կատաղութեամբ՝ մարդկանց դէմ: Իւր երկար կենցաղավարութիւնը կնքեց նա այս խօսքով. «Զբարւոք պատերազմ պատերազմեցայ»¹⁾:

Իսկ աւելի զժողովուրդ է կեանքի մէջ կեղծ բարեպաշտութեան, տգիտութեան, մոլորութեանց, չար սովորութիւնների, պաշտած կուռքերի, յաղթական ստութեան դէմ մարտնչելը, և աւելի վտանգաւոր է, քան զինուած թշնամու դէմ կռուիլը, մանաւանդ որ հարկաւոր է աւելի արիութիւն և անսասան հաւատք ունենալ: Այս կարգի հերոսներից է կազմուել այն մեծ բանակը, որ մեծամեծ վշտեր կրելով, իրա հանդերձները լուացել է Աստուծոյ Գառան արեան մէջ: Եկեղեցու հայրապետների, վկաների և մարտիրոսների մէջ շատ են եղել այսպիսի հերոսներ: Երևի թէ չի եղել ոչ մի մեծ մարդ, ոչ մեր, և ոչ ուրիշ պատմութեան մէջ, որ

1) Բ. Տիմ. Դ. 17, . . . 7:

արիութեամբ կռուած չլինի հակառակորդներէ դէմ մի այնպիսի գործ պաշտպանելու: որը որ ի սէր Աստուծոյ, ի սէր ազատութեան կամ ի սէր ճշմարտութեան է ձեռնարկվում:

Ահարձէք, սիրելիք, որ ձեր այսօր լսած աստուածային լեռնաքարոզը՝ հակառակում է այս ճշմարտութիւններին: «Երանի լաղաղաբարաց»¹⁾, սակայն ով որ խաղաղութիւն է սիրում, պարտաւոր է, երբ որ հարկ լինի, մարմնչել լաղաղութեան համար: Իսկ միթէ հնարաւոր է հեղութիւն և ուէր, առանց ի որոէ անարգելու ամենայն ստորութիւն և առելու չարութիւնը: Մեր լուսագոյն և ամենաքաջ մարտիկները մի կողմից սրտի վախկութեամբ և մեղմութեամբ կարեկցել են նոյն իսկ անբան արարածներին, բայց միւս կողմից ամենի բարկութեամբ ըորընթուել են այնպիսիների դէմ, որոնք յանդգնութեամբ կնոջ արցունքի կամ մանկան հառաչանքի պատճառ են եղել:

Ինչպէս որ կայծակի ոգին ամփոփուած է մի կաթիլ ցօղի մէջ, այնպէս էլ ազնիւ սրտի մէջ արդասք պայքոյթը շատ անգամ ներհում է հեղութեան և գթութեան հետ ի միատին: Երբ որ դուք խորհում էք մեր Յէր Աստուած Յիսուս Բրիստոսի մտին, մեր Վարդապետի և Փրկչի մտին, որ աստուածային Օրինակ է ամենաւրատ ներողամտութեան, հեղութեան, երկայնամտութեան, սիրոյ,— մի՛ մոռանաք նորա բնութեան և միւս կողմը: Նա, Որ լայ է եղել Ղաղարտի գերեզմանի վերայ, բարակ չուաններից խարազան չինեց և դուրս արեց այն մարդկերանց, որոնք նորա Հօր Տունը դարձրել էին գողերի սրճ²⁾: Նա, Որոյ սէրը քանի անգամ կամեցաւ Երուսաղէմի որդոց ժո-

1) Մատ. Ե. 9:

1) Յով. Բ. 13—17:

զովել, ինչպէս որ հաւը իւր ձաղերին թևի տակ է հովանաւորում, հրով էր այրում և ցամաքած փարե-սեցիկներէ ու դպիրներէ խայթած խղճի գազանիքներ էր բաց անում: Նա թափում էր անարգութեան և արհամարհութեան բորբոքած խօսքեր՝ կեղծաւորների վերայ¹⁾:

Նա, Որ Իւր անհուն սիրոյ պատճառով դէպի մարդկութիւնը՝ չէր զզվում բորոտի վէրքերից և թոյլ էր տալիս զզջացած անառակ կնոջ, որ նա իւր ջերմ արտասուքով լուանայ Նորա ոտքերը և իւր մազերով սրբէ, աներկիւղ կանգնեց ժողովրդանոցի կատաղի անգամների առաջ և արհամարհական պատասխան ուղարկեց թեթևամիտ, արեան մէջ սողողած արքային²⁾:

Ահա ուրեմն, քրիստոնեան էլ պէտք է ունենայ զինուորի աներկիւղ ոգի և պինգ ջղեր: Հարկաւ, կեանքն աւելի դիւրին կը լինէր, եթէ մենք կնամարդութեամբ ապրէինք, երբէք չմարտնչելով անարգութեամբ ճշմարտութիւնների համար, չպաշտպանելով զրպարտած մարդուն կամ ջոջերին հաճելի չեղած կարծիքները, ուշադրութիւն չդարձնելով բամբասանքների վերայ, պղերգութեամբ հանգուրժելով, որ ծաղրեն մեր անձը, ոչնչին հակառակ չկալով, չամբաստանելով արատն ու մոլութիւնը:

Հեշտ է այնպէս ապրել, որ հոգանք միայն ուտելու և խմելու մասին, դրամ գիղելու կամ գիղածը շնչին յարմարութիւնների և դատարկ զուարճութիւնների վերայ ծախսելու մասին, մոռանալով ամենայն սրբութիւն, բացի մեր անձից, մոռանալով, որ մենք

1) Մատ. ԻԳ. 37, Ե. 20, Ժե. 1—9, ԻԳ. 3, 15, 23, 25, 27, 29, Եոյնպէս եւ միւս աւետարե.

2) Մատ. ԻԶ. 6, Դուկ. Է. 37—38, Մատ. ԻՅ. 23—27, Դուկ. ԺԳ. 31—33:

քրիստոնեայ և քաղաքացի ենք, անգլիացի ենք, ժողովրդայն ցեղը, որին որ պատկանում ենք, է՛յն, այս կը լինէր և՛ գիւրին և՛ սովորական բան, բայց և այս փանի անարդուութեան: Ալլինի թէ այսպիսի տխուր ետականութիւնը կոչենք «քրիստոնէական հանդստութիւն և խաղաղութիւն» անունով, կամ թէ մեր ստրկական երկչոտութիւնն ու վատութիւնը ծածկելու վորձենք՝ կրօնասիրութեան անունով:

Այն մարդը, որի համար երկինքն ու երկիրը իւր ազարակի կամ ապրանքների մէջ է բովանդակում, արժանի է դաւանանի կամ ստրկի կենաց: Իսկ ով որ կամենում է լինել Տէր Ասածու զինուոր և քրիստոնէական փառաւոր երկրի արժանաւոր քաղաքացի, եթէ իւր մէջ կայ գէթ մի կայծ ազնուութեան, վեհանձնութեան, արիութեան, պէտք է, երբ որ հարկը պահանջի, պատերազմէ Աստուծոյ, ճշմարտութեան, արդարութեան կամ կարեկցութեան համար, և աշխատէ յամենայն դէպս յաղթութիւն ստանալու: Թող ոչ ոք չյաւանիր զրկել քրիստոնէութիւնը այն արիութիւնից, այն ազատաշունչ համարձակութիւնից, որ հին լեզուներում նոյնանիչ էին առաքինութեան:

Ամաչկոտութիւնը—քրիստոնէական առաքինութիւն չէ: Այդ բանը—մեղքի և ամօթական գործոց ժառանգութիւն է: Թող խարզախը, նենգաւորը, սուտը, արբեցողը, անառակը ամբողջ կեանքի ընթացքում դողայ ու դողգողայ սուտ խղճահարութեան պատրանքներից, համարձակ հայեացքը, ազատ կեցուածքը, աներկիւղ հոգին՝ յատուկ է քրիստոնէական մարտրիկին: «Փախուցեալ է ամպարիշտն առանց ուրուք հալածելոյ, իսկ արդարն՝ իբրև զառիւժ յանձն ապաստան է»¹⁾:

1) Առկ. ԻԸ. 1:

Բերեալսն էի հեզութիւնը: ասում է մէկը, երբէք չպէտք է վախկոտութեան բնութիւն ստանայ, և մենք տէտք է ստանայի արբանեակներին տեղի չտանք, որ մնայարժուութեամբ իրանց գլուխը գովեն, իբր թէ համարձակութիւնն ու զօրութիւնը միայն նոցա է պատկանում: Սիրելիք, արդեօք այս մտքերը ձեզ մի օգուտ կը բերեն, թէ չէ, չդիտեմ, բայց ես մի բանի հաւատք ունիմ, որքան որ մենք աւելի լաւագոյն և արիւղոյն լինինք, օրպէս անգլիացիք, այնքան աւելի լաւ կը լինինք նաև որպէս մարգիկ:

Մեզքը նոյնչափ կործանիչ է ազգերի համար, որչափ և հատ հատ անձնաւորութիւնների համար: Խանութպանը, որ կեղծ կշիռք է բանեցնում կամ յաճախողին խաբում է, կալուածատէքը, որ մշակի վարձը կտրում է, հարուստը, որ աղքատների քրախնքն է քամում, աղքատը, որ իւր վաստակը արբեցութեան համար է վատնում, և բոլոր ծոյլերը, չարամիտները, զգայասէրները — սոքա ամէնքը հաւասարաբար հայրենի աշխարհի անէծք են դառնում: Այն խոր արմատացած եսասիրութիւնը, որ իւր ցանցի մէջ բռնել է մարդկանց մեծ մասը և նոցա մեղքերի կէտի պատճառ է դառնում, ամենաոխիրիմ թշնամի է մեր երկրի և մեր անձի վսեմութիւններին և առաքինութիւններին: Այս մատում մենք հին ազգերից և հեթանոսներից յետ ենք մնացել: Գարեւի է թէ նոցա կեանքի մէջ մաքրութիւնն ու բարձր սկզբունքները աւելի քիչ է եղել, քան մեր կեանքի մէջ, բայց և աւելի քիչ է եղել նմանապէս և մամոնայի երկրպագութիւնն ու չնչին ունայնութիւններով ապրելու ճիգը: Նոցա մէջ աւելի էր հատարակական ոգու վեհութիւն, առաքինի հայրենասիրութիւն:

Օգտուէտ է զգաստանալ այն զարհուրելի անձնասիրութիւնից, որ այժմեան հասարակութեան հիւան-

գութիւն է կազմում և որ կրօնական բարեպաշտութեան մէջ ևս անարգաբար խառնում ենք: Աստուած մարդիկ ի զուր չի բաժանել զանազան աղգերի: Մեր պնցեալ փառքը մեզ յիշեցնում և սաստում է, որ թողնենք անմնական շահերը և արժանաւոր կերպով քարէր պահենք հայրենի գրօշակը: Եւ հէնց այս օրերիս մենք աւելի գոհ պիտի լինինք մեր հայրենեաց անդորր վիճակից: Այս գարնան օրերին, երբ որ բնութիւնը յարութիւն է առնում, և այս զատկական օրերին, որ ուրիշ աւելի մեծադոյն Յարութիւն է բերել մեզ և անմահութեան յոյս, գիտէ՞ք թէ՛ աշխարհում ինչ աղէտալի դէպքեր են պատահել:

Արդէն շաք անգամ կայծակի փայլատակումները, որ Աստուած մեզ ուսուցել է գործածել տեղեկութիւնները ելեքորական լարերով մտքի արագութեամբ հաղորդելու, մեզ բերել են այնպիսի սոսկալի, սրտաճրմլիկ լուրեր, որ լրագրական իւրաքանչիւր համարի ընթերցանութիւնը ծանրակշիռ խրատ է գարձել: Իսկ ամէն մի հաղորդած դէպք նախագգուշութիւն է լինում կամ առիթ՝ անկեղծ սրտով գոհացողական մաղթանք վերառաքելու:

Մեր աշխարհից դուրս տեսանք կայսեր անգրանիկ որդուն, որ ախտացել էր նորերեւոյթ և զարհուրելի հիււանդութեամբ: Նորան տարան Ֆրանսիայի բարեխառն հարաւը, ուր որ նա ապրեց իւր պատանեկութեան վերջին օրերը, գրեթէ կենդանի գերեզման մտնելով, բախտի խոտութեամբ խլուելով այնպիսի պետութեան կայտերական թագից և իշխանութիւնից, որի հրպատակները ամբողջ մարդկային ցեղի երրորդ մասն են կազմում: Լանդերձեալի մութ անյայտութիւնը կոչեց նորան երիտասարդութիւնից, կեանքից, յոյսերից, սրբելի ծնողներից և ընտանեկան սնից, ամբողջ կայսրութեան երկրպագութիւնից, մանկամարդ հարօք

քնքոյշ սիրուց, կոչեց այն վայրերը, ուր որ թագաւոր
և մուրացկան հաւատարապէս կանգնած են, որպէս
մեզաւոր հոգի Աստուծոյ աչաց առաջ:

Եւ որպէս այս խաղաղ մահուան զարհուրելի
հակապատկեր կազմելու՝ մենք մի քանի օրից յետոյ
լսեցինք մի այլ անձի մահ, որ ժողովրդոց բախտի ոչ
պակաս նշանաւոր կառավարիչ էր, որ ոչ թէ անփորձ
պատանի էր, այլ ալեոր ծերունի, որ ծնուած էր ոչ
թէ ծիրանու մէջ, այլ բարձրացրել էր հասարակ
մարդկանց դատերից: Նա կամաց կամաց չէր հալչում
անուշահոտութիւններով լցուած սենեակում, անդա-
դար մահուան գուժաբեր շշուկը լսելով բարեկամ-
ների արտասոււալից փղձուկի մէջ: Ո՛չ, նա յանկաթ-
ժակի անդարձ կորաւ թատրոնի օթեակում. առողջու-
կազմ, յոյսերով լի, վաստակներով ամենից յարգուած,
նա գետնին վայր տապալեցաւ արիւնթաթախ, ան-
խօս, ընդ միշտ անշնչացած: Երբ որ նա հասել էր
իւր կոչման գագաթնակէտին, նորա կենաց թելը
խղուեցաւ մի վայրկենում ոճրագործի ձեռքով: Դըժ-
ուար թէ պատմութեան մէջ այլ աւելի խրատական
օրինակ գտնուի, քան այս մարդու կեանքը, որի
սպանութիւնը ողբում է ամբողջ աշխարհը:

Եթէ Աբրահամ Լիկոլնը մեծ հանձար չէր, նա
գարձեալ մեծ էր իւր վեհութեամբ: Երևի թէ մի մեծ
ազգի բախտը երբէք տոյչալի պարզ, հասարակ և հեզ
մարդու ձեռքով չի կառավարուել: Եւ իրօք, ոչ մի
կառավարիչ Ասածուն չի ապաւինել այսչալի խոնար-
հութեամբ. աւելի բարեպաշտութեամբ չի զգացել և
այնպէս բացարձակ կերպով չի խոստովանել, թէ ինքը
լու միայն թոյլ գործէք է Ամենակալի:

Աբրահամ Լիկոլնը յիրաւի լաւ մարդ էր: Փոր-
ձութիւններով շրջապատած՝ փառասէր և ազան
չէր, երբէք չի գրել վրէժխնդրութեան ոչ մի բառ:

երբ որ իւր շուրջը ուրեշները դիւահարում էին դորա գէմ: Ասում են՝ թէ նոյն իսկ վերջին օրերում նորա դէմքը փայլում էր խաղաղութեան յուսով և գթութեան զօրութեամբ: Դժբախտութիւնը նորան չէք ճնշում: իսկ յաջողութիւնից նա չէր մեծամտում:

Նա չլու մարդ էր՝ բախտի փոթորկի դէմ մարտընչելու միջոցին՝ կարևորութիւն չտալով բամբասանքներին, հանգիստ սրտով, խոնարհութեամբ, յուսով տանելով ամենայն բան, և մինչև իւր դառն վախճանը իւր պարտականութիւնը կատարելով սրբութեամբ: Եւ Աստուած վարձատրեց նորան. նորա յանկարծակի մահը, որ մեզ պատճառում է սոսկումն, նորա համար դարձաւ փառաւորութիւն: Նա այնքան ապրել էր, որ մարդկային սրբազնագոյն յաղթանակին հաղորդակից եղաւ, որ կարողացաւ յանցանաց մոռացման և թողութեան սկզբունք հաստատել տալ, այո՛, այնքան երկար, որ նորա վաղընդփոյթ անիւն դառնալու ականջը՝ արդէն կանխաւ լսեց ստրկութեան ընդ միշտ ջնջման աւետող ձայներն ու ազատուած ժողովրդեան օրհնութիւնները, որ մահուան լի՛ տակ փակուելու նորա աչքերը՝ արդէն տեսան բռնակալութեան վայրէջքը դէպի մայր անդունդը և հզօր ազատութեան վարդամտան արշալոյսը:

Միթէ այս լուրերը մեզ համար նշանակութիւն չպէտք է ունենան, որ մարդիկ և քաղաքացիք ենք: Միթէ այդ ամէնը ապացոյց չեն, թէ մեր կեանքը, ինչպէս երկարատե հիւանդութեան, նոյնպէս և յանկարծակի մահուան դէպքերում՝ վաղանցուկ և խախուտ է, որպէս լեռնային մշուշ, որպէս թռչնի թեւերու ստուեր, որ փռուած անցնում է արևից լուսաւորած դալարիքի վերայ: Մենք համոզվում ենք, որ մեր շահերը, մեր յոյսերը աւելի բարձր և վսեմ պիտի լինին, քան ինչ որ մահը կարող է մի վայրկե-

նում ոչնչացնել: Յոգէս ազգի պարսոսմանաչ անգամ-
ներ, մեծաբէս շնորհակալ լինիւք այն դէպքում, երբ
որ մտը մեզ գանձ մեր պարագները ազնութեամբ կա-
տարելիս, ժամուանդ եթէ Աստուծոյ շնորհէ յաշի-
տնեականութեան ժառանգելներքն [այնքան ընտելա-
ցած լինիք, որ մեր հոգին չաքրափէ, եթէ անանկ
յանկարծական քայքայման անկ նկատի գալուտար:

Բարեբախտաբար մեր երկրում ոչ մի հասարակա-
կան սկիւր չի որել ըսնեալով սուրբ, չի կուէ հարստա-
հարութեան շղթաները: Մեր կառավարիչներէ յայտերը
է գերև չեն ելում: Միայն մի շարաթ առաջ լսեցինք,
թէ մեր թեթև հարկերը աւելի ևս սղեակ թեթևանան,
թէ մեր ահադին հարստութիւնը աւելի ևս անել է, թէ
խաղաղութիւնն ու առատութիւնը թաղաւորում են
մեր դաշտերում . . . Մենք զազուց ազգէն շնորհ եմք
Անգլիայի անբեծ վանանից սարգութեան բեծը. և երբու
հարիւր ասրուց աւելի է, որ բրիտանացուց արիւնով
չեն սրբապղծուել Անգլիայի գեղեցիկ գաշտէրը:

Այն օրը, երբ որ Ամերիկայի սիրաբ խոցուեցաւ
երբակի սպանութեան սոսկալի լուրերով, մենք այս
տեղ ածնում էինք Չատկի և մեր ազգային մեծ ամբը:
Մեր սրտերը բերկրութեամբ թնդում էին զհնուորա-
կան երաժշտութեան ձայներից և մեր բանակի աւագ
և կրտսեր անգամները անխղիչ եղբայրութեամբ
կարգով ընթանում էին մի ընդհանուր նպատակով:
Մենք գիտէինք, որ բոլոր այն 20,000 մարդը ժողովել
է ոչ թէ՛ որ և է հարկից ստիպուած, այլ միայն հայ-
ըննասիրութիւնից և պարտաւորութեան զգացումից,
թէ վարժութեան կուռի ծիւի և ազմուկի մէջ՝ նրբա
մտածում էին ոչ թէ յարձակման, այլ պաշտպանու-
թեան մասին: Ինչ որ նոցա սրտերը յուզում էր՝ ոչ
թէ մի կիւք էր յանցաւոր սխառաց համար, այլ ճշմա-
րիտ սէր դէպի մայրենի սուրբ, խաղաղ երգը (օճախը):

Ահա այսպէս անցաւ մեզ համար այն ուրախ՝
ուրիշների համար այն տխուր օրը:

Ես չեմ կասկածում, որ այս ծովը, որը որ այս
բոսպօլէս չքնադապէս փայտում է, իսկ ուրիշ ժամանակ-
ներում անեղ կերպով մրրկում, և ուրեմն խաղաղու-
թեան անհաստատութեան շաւառ օրինակ է ներկայացնում մ-
տեղ էլ խելամուտ է կացուցանում, թէ անոր արիերը
բաւական ամուր պատնէշ չեն՝ մեր երկիրը ապահովելու
համար, և թէ հետևապէս այդ դէպքում մենք պէտք է
յուսանք նախ Աստուծոյ, ապա և այն ազնիւ համար-
ձակութեան վերայ, որ փրկում է անարգ ստորացու-
մից: Մենք էլ պատրաստ պիտի ունենանք փրկութեան
բանակը: Հրաշալի էր Աստուծոյ ողորմութիւնը, որ
մինչև այսօր ինքը փրկեց մեզ, և որովհետև ժառան-
գորդ ենք այդպիսի ողորմութեան, ապա ուրեմն պար-
տաւոր ենք յօժար կամօք, ընդ միշտ, անխարդախ
մտքով պահպանել այն: Պարտաւոր ենք, և Աստուծոյ
օգնութեամբ՝ կը լինինք այդպիսի պահպաններ:

Յիրելիք, ես ինձ կարհամարհէի, եթէ շողքոր-
թելով խօսէի, բայց ես ասում եմ ճմարտութիւն,
յայտարարելով, որ իմ սիրտս պարծանքով է լցվում
և յուսով եմ մայրենի երկրիս համար, երբ որ մի առ-
մի յիշում եմ մեր վաշտերում զանուած անձինքնե-
րից շատերի անունն ու բնաւորութիւնը. այդ ինչ
պատուական քրիստոնեաներ են, որչափ անկեղծ,
հանդիստ, խելօք, արդարամիտ են: Այսպիսի էրողու-
թեան դէմ ինքնին ոչնչանում է մեր թշնամիներից
բացարձակապէս մեզ վերայ բարդած՝ իսկ մերոնցից
շշնջմամբ մեր մէջ կրկնուած՝ այն մեղադրութիւնը,
իբր թէ մեր ազգը այլատեւում է:

Շատ ազգերի բախտը ընթացել է ազատութիւ-
նից փառքին, փառքից հարստութեան, հարստու-
թիւնից մուլութիւններին, և թէպէտ մեր սիրելի Անգ-

լիայում յաճախակի պատահում է ցածութիւն և մամոնայի երկրպագութիւն, բայց այս տեղ դեռ չենք նկատում այն ժպիրճ անատուածութիւնը, այն մուշեղին շուայլութիւնը, այն վաւիկասէր անձնդիւրութիւնը, որոնք որպէս ուրաք ողջարար շրջանակի վերայ՝ միշտ ցոյց են տալիս ազգերի կորոտեան բախտը: Թող որ մեզանից իւրաքանչիւրն իւր սրտի մէջ պահպանէ այն արդարամտութիւնը, որով ազգերը վսեմանում և բարձրանում են, իսկ այնուհետև մենք ոչինչ վախենալու բան չենք ունենայ: Այդպիսի արգարամտութիւնը մեզ համար կը լինի զբան, բայց անխոցելի՝ թշնամու ասպատակութիւններէց:

Հրաւիրում եմ ամենայն քաղաքացուն, և մանաւանդ ամենայն կամաւորին, որ իւր երկրի պաշտպան հանդիսանայ, Թերևս երբէք մեզանից ոչ ոք չօտիպուի պատերազմելու թշնամու հետ, բայց կեանքի մեծ պատերազմում մենք պէտք է մշտապէս զինուոր մնանք, մեր բարձր և ստորին վիճակներում, գործունէութեան ամենայն շրջանում: Չմոռանանք և՛ ծեր, և՛ երիտասարդներս, թէ մենք մէնակ չենք, և թէ թշնամին արթուն է, և սրտապնդութեամբ խոստովանինք, որ մեզ ամէնիս ի մի միասորդ կապերը՝ միևնոյն ժամանակ մեզ պարտաւորեցնում են, որ աշխատենք ապրել ազնիւ, բարեպաշտ և արդար կեանքով:

Եղբարք, և մանաւանդ դուք, երիտասարդներ, որ պարծենում էք ձեր առոյգ զօրութեամբ և որ տակաւին չէք ճաշակել կենաց բոլոր հրապոյրներն ու գայթակղութիւնները, հաւատացէք ինձ, որ այս պատերազմը դիւրին չէ. այս այն պատերազմ է, որից արձակումն չկայ, որից ազատուելու հնար չկայ: Աւելի ծանր գործ, աւելի երկարատև, յոգնեցուցիչ աշխատութիւն է վիճակվում նորան, ով որ կեանք է վարում հերոսական հաւատարմութեամբ, համարձակութեամբ,

աղնուութեամբ, արդարամտութեամբ: Ահա այդպիսին պէտք է ապրի չափադորութեամբ և հոսութեամբ, խուսափէ այն խաւար, սայթաքիչ ճանապարհներէց, որ դէպի մահն են տանում, և այն հրապուրիչ լընջոյքից, որի հիւրերն են մեռեալներն ու Աստուծոց մեթեալները: Այդպիսին այնչափ գթոտ պիտի լինի գէպի մարդիկ, որ անարգէ ամենայն բժախնդիբ շարութիւն, արհամարհէ անմաքութեան և ստութեան ամէն տեսակները: Նա պէտք է ի բոլոր սրտէ սիրէ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոսին և երբէք չարամեցնէ սուրբ Հոգին իւր յօժարամիտ մեղանշութիւններով: Որպէս Աստուծոյ պաշտօնեայ, ես ձեզ այսպիսի կեանքի եմ հրաւիրում: Նոյն բանի են հրաւիրում ձեզ և՛ ձեր խիղճը, և՛ ձեր սրտի մէջ լսուող Աստուծոյ ձայնը, և՛ Ս. Գրոց խօսքերը, և՛ կեանքի խրատները, և՛ անմահութեան յոյսը:

Ո՛հ, մի՛ խցէք ձեր ականջը Աստուծ ձայնը լսելիս: Եթէ առաջ այդ չէք արել, այսօրուանից քաջալերուեցէք լինել արդարամիտ և սուրբ, արի սրտով պատերազմեցէք Փրկչի դրօշակի տակ աշխարհի, մարմնի և սատանայի դէմ: Եթէ այս պատերազմից արձակումն չկայ, տրիտուրն էլ այն է, որ այդ պատերազմում անյաջողութիւն ևս չկայ:

Ահա այսպէս դուք կը լինիք մայրենի աշխարհի ծաղկման կենդանի դրաւակիւն: Ո՛հ, եթէ մենք ամէնքս այսպէս լաւ մարդիկ լինէինք: Այն ժամանակ Անգլիան կը լինէր ամենափառաւոր աշխարհ, և երկնային հաստատութիւններէց երկիրը նայող հրեշտակները՝ խնդալով մատնացոյց կանէին այդ աշխարհը, որպէս այնպիսի վայրեր, ուր որ բնակում է Աստուծ ընտրած ազգ:

Թող Աստուած լսէ մեր աղօթքը: Այն ժամանակի, երբ որ սկսուի վերջին պատերազմը և Հաւա-

տարիմն ու ճշմարիտը¹⁾ լըոց հրոյս աչքերով²⁾,
աներկեալ արեամբ» հանդերձով³⁾ դուքս գայ, որ
կտէ՛ս «ղհնձան գինւոյ ցասման ըարկութեան Աստու-
ծոյ Ամենակալի»⁴⁾, երբ որ երկրի թագաւորները և
նոցա զօրքը ժողովուին, որպէս զի նպատեբազմեն
Նորա դեմ⁵⁾, իսկ արեգակի վերայ կեցած հրեշտակը
կոչէ «ամենայն հաւուց թռուցեւոց ընդ մէջ երկ-
նից», որպէս զի ուտեն թագաւորների, հզօրների, զօ-
րապետների մարմինները⁶⁾, — այն ժամանակ, եթէ մենք
երկրի վերայ հաւատոյ արդար դատի կողմը լինինք,
կարող ենք դասուիլ այն երկնային զինուորութեան
կարգում, որ «զգեցեալ բեհեզս սուրբս և սպիտակս»⁷⁾
գնում է Աստուծոյ Գառնան հետեկց վերջին յազթու-
թիւնը ստանալու համար:

-
1)	Յայտ. ժթ.	11:
2)	»	» 12:
3)	»	» 13:
4)	»	» 15:
5)	»	» 19:
6)	»	» 17, 18:
7)	»	» 14:

ՄՈՐԵՍԻ ԿԵՐՈՑ ԱՆՑԵՆԸ.*)

« Եւ հատուցից ձեզ փոխանակ ամացն
յորս եկեր մարտին եւ ջորեակն եւ
գրուիճն եւ խառնիճն: Թովբէ. Բ. 15: »

Իժուար է պատկերացնել այն սոսկումը, որով ըմբռնուեցաւ հովուական ժողովուրդը՝ որ ապրում էր իւր այգիների և թզենիների շքի տակ, դալարագեղ հովիտներում կամ լեռների լանջերի վերայ, ուր որ ամենուրեք պարզարուած էր սիրուն նշենիների ծաղիկներով ու ձիթենու արծաթափայլ տերևներով, երբ որ նա՝ կէս օրուայ խաղաղ ժամանակ՝ առաջին անգամ նկատեց մորեխի քիչ քիչ բազմանալը, որ սկզբում երևել էր հեռու դաշտերում և այգիներում: Մարդիկ անակնթարթ և գրեթէ մոլեգնած աչքերով նայում էին հորիզոնի վերայ, և մենք հազիւ կարող ենք երևակայել նոցա սրտատրոփ յուզումը՝ այն հեռաւոր սև բիծը տեսնելիս, որ աւելի և աւելի սպառնալեօք ստուարնում էր և հետզհետէ ստանում էր թուխպ կոյտերի, խառցած մառախուղի կերպարանք, սրբ որ արագ արագ պատում էր համայն երկինքը և մթնացնում էր: Այս սարսափելի աղէտից խուսած, Յովէլ մար-

*) Աստուծոյ և հիւստիոյ բարոյութիւնն եւ նոր բարոյաց փոփոխութիւնն:

գարէն բորբոքիչ խօսքերով նկարագրում է իւր զբքում ժողովրդեան ողբը և նոցա խաւարած դէմքերը: Նոքա հիմնաւոր պատճառ ունէին լալու համար. մարախից յետոյ եկաւ սով, աւերակ, կործանումն, յուսահատութիւն: Աւելի և աւելի խստանում էր մէզի խաւարը, չորս կողմը պատեց ամպ ու մառախուղը: Ամէն տեղից լսվում էր մի աղմուկ, որ կարծես թէ լեռները գլուխներին ասպատակող կառքերի շառաչուն լինէին: Արեգակը մթնացաւ, իսկ օդը դողաց բազմութեան միջատների թևերի սատանմունքից: Այն ժամանակ միայն հասկացան մարդիկ, որ իւրեանց երկրի վերայ մորեխ է թափուել, և թէ ականջին հասած աղմուկն ու շարժմունքը՝ գիւղացու համար աւելի սոսկալի թեւաւորների արշաւանք է, քան մահուան հրեշտակի թեւարկութիւնը:

Բանաստեղծ-մարգարէի գրգռած երևակայութեամբ՝ մորեխը Տէր Աստուծու անընկճելի մեծ զինուորութիւն է կամ թէ այնպիսի հեծեալների բազմութիւն, որ չորս կողմը կրակի պէտ ուտում ճարակում է: Այ մի սուր չի կարող խոցել այդ հրէշին, ոչ մի պարիսպ կանգուն չի մնայ դորա առաջ: Այս էր մեծ արագ, թեւաւոր, անհամար զօրք, և Աստուծոյ մեծ ձայնը հնչում էր այդ բանակի մէջ: Սակայն առանց մոլեգնութեան և առանց ցնորքի ևս, իրօք որ մորեխի տուած վնասի մեծութիւնը՝ չափ ու սահման չունէր: Կորան բոլոր այգիները, որով ժողովուրդը պարծենում էր, կորաւ հնձի յոյսը. թշուառացաւ ցորենը, ցամաքեցաւ գինին: Արեգակի և անձրևի տակ ծիծաղող դաշաբերն ու ցորենները՝ գօսացան և տգեղացան: Աչքը էլ ոչ մի տեղ չի տեսնում դալարին, իսկ ասպատակ թշնամու սատկած և կենդանի մարմինները՝ մարդու սաքի տակ ճարձատում են: Նորա ամէն մի քայլափոխին:

ԹԳԵՆՈՒ, ՆՈՆԵՆՈՒ, արմաւենո՜ւ և խնձորենո՜ւ
ուռը լսնացել (մերկացել) էր: Ոսար արմատով կերել
էին, իսկ առաջուայ դալարի դաշտերն այժմ ծած-
կուած էին արդէն վտոզ գէգերով: Ինչ որ սովալլուկ
մորեխը չէր կարողացել ուտել, այն էլ վարակեց նա իւր
հոտած ապականութիւններով: Նորա վնասաբեր բոյլերը
տարածում էին ժանտահոտ և սև մահ: Նորա զարհու-
րելի արգասաւոր ծննդականութիւնը ապագայի յոյսն
անգամ իսպառ կարում էր: Այն երկիրը, որ առաջ
դրոյթատ էր, մորեխից յետոյ՝ ակուր անապատ դարձաւ:

Այո՛, մորեխի գալու օրը՝ Յեառն Աստուծոյ այ-
ցելութեան օր էր, մութ, մռայլ օր՝ խոր ամպերով
ծածկուած: Այս էր մի գառն, սիրտը կտոր կտոր
անող թշուառութեան օր, որի յիշատակը անցել է
պապերից հեռաւոր սերունդներին: Եւ որովհետև
Ֆիզիքական աշխարհի ամենայն երևոյթ համապատաս-
խանող երևոյթ ունի հոգեկան աշխարհի մէջ, ար-
դեօք մորեխը աւելի սոսկալի տառապանաց նշան չէ՞:
Այս այն խորհրդաւոր ազդումներից է, որ մեզ միշտ
սասանեցնում է, կարծես թէ մթութեան մէջ մի շար
ողի է անցնում մեր կշտով, մի ազդումն, որ հեռաւոր
նմանութիւն ունի ամենայն գեղեցկութիւն թարշա-
մեցնող վէրքին, ամենայն կեանք մաշող ըրորտութեան,
կամ այն անէծքին և թշուառութեան՝ որ մարդկային
կտնաչ դաշտերի վերայ չարագուշակ ծանրանում է,
որպէս թուեաւոր ծառի մահաշունչ ստուեր:

Այն մարդու համար, որ մեղանչութիւնից խղճա-
հարվում է, որի մտաւոր աչքը տեսնում է բարոյա-
կան աշխարհի իրականութեան անտուտ լինիլը, որ
աշխատում է իրերի վերայ նայել Փրկչի աչքերով, որ
դատում է ոչ թէ մարդու՝ այլ Աստուծոյ չարած
չարիով: Նորա համար մորեխի առաջին ասպատակու-
թիւնը գեղաճեճազ արտերի վերայ՝ երբէք այնչափ

ստեղծել չի կարող լինել, քան շարութեան առաջին
փոքրագոյն ամպը՝ որի ստուերը ընկնում է անմեղ,
դեռահաստակ կեանքի վերայ, ամէն մէ երիտասարդէ
կենաց վերայ, ինչպէս որ երբեմն եղել էք և գուր:

Մեր Նրկնային Հօր երեսը տեսնող հրեշտակները՝
արամութեան աստուակներէ վերայ գրում են այն
առաջին չար բառը, որ արտասանում ենք առանց
կարմրելու, այն առաջին երգումը, որով որբապղծում
ենք մեր անսովոր շրթուները, այն առաջին ստու-
թիւնը, որ մեզ անեցնել է ապրիս արը, որպէ՛ղ զի ծած-
կենք սխալը կամ գիտութեամբ պարտազանցութիւնը:
Նոքա նշանակում են նմանապէս և առաջին չար մեա-
քը, որ յղանում ենք մօր գէմ, և առաջին հարուածը,
որ պատճառում ենք հօր որտին: Նոքա արձանագրում
են զգաստութիւնից և պատուից առաջին անգամ
խոտորումը, չչարութեան գիտութիւն, ծառից ճաշա-
կելու և իբրև աստուածներ զառնալու ցանկութիւնը:
Նաև այն շշուկը, թէ «Մի՛ վախենա՛ր, գու շես մեռնի՛»
(«Ո՛չ եթէ մահու մեռանիցիս»): Նոքա տեսնում են և
առաջին անձնահամ արարքը, որով մտորուողը ժրխ-
տում է ճշմարտութիւնն ու արգարութիւնը և գրեթէ
գրօշակ է բարձրացնում Աստուծոյ թշնամիներու շար-
քում:

Մենք կարող ենք մոռանալ այդ առաջին բառը,
այդ առաջին գիտակցական շարութիւնը, ինչպէս որ
մտրեխի առաջին գուժարերները մոռացուեցան՝ ուրիշ
հազար հազարներէ երևելովը, ինչպէս որ մոռացվում
է շորացած տերևը բռնկեցնող առաջին կայծը, երբ որ
այնուհետև բոցով է բռնվում ամբողջ անտառը: Բայց
հրեշտակներն այդ բանը չեն մոռանում: Չի մոռա-
նում և Աստուած: Նա, որ տեսնում է գալարացած
ծառի մէջ սկսուող ցամաքումը, անշուշտ տեսնում և
նշանակում է այն մեղքը, որ տիրանալով յուտարեք

նորաբողոք զհեանքին, անոր արմատը դառնացնում է, իսկ ծաղիկները փոշու պէս ցրուում: Նա տեսնում է, թէ ինչպէս չարիքն աճում և բազմանում է, թէ ապահանութեան սերմը մահաբեր պտուղներ է հասցընում, մինչև որ արտը իսպառ անապատանում է, իսկ հոգին, որ Աստուծոյ դրախտ է, խաւարում և պղծվում է, ինչպէս Հիննոմի հովիտը¹⁾ և մահուան հովիտը:

Ո՛հ, եղբարք, մի խաբուիք. Աստուծոյ հետ հանաք անել կարելի չէ: Ես գիտեմ, որ նորասիրութիւն է դարձել մեղքի մասին երկար ու բարեկ մտածելը, բայց այդ միայն խօսքով է: Ես գիտեմ, որ ի մանկութենէ ամէնքս աշխատում ենք հանդիսական հագուստ հագնել, բայց այդ բանը լոկ վերնազարդ է, որ վերջը կպչում է մեր մարմնին և մաշում է մեզ, ինչպէս առասպելական «թունաւոր շապիկը»: Ես գիտեմ, թէ ինչպէս համարձակ և հեշտ կերպով ծիծաղում ենք շնախանձողների՝ վերայ, որոնց որ մենք կեղեքել ենք, «երկչոտների» վրայ, որոնք որ մեզ հետ անառակութիւն չեն գործում, «ծոյլերի» վերայ, որոնք որ մեզ չեն ստրկանում, «ամբարիշտների» վերայ, երբ որ կարծում ենք, թէ Աստուած շատ դո՛հ է մեր պղծութիւնից: Սիրելիք, ձեր սիրտը քննեցէք, արդեօք վարագուրով չի ծածկուած այդ սիրտը, արդեօք չէք ընդարմացել աշխարհային դիւբակցեութեան մէջ, հոգեկան մահացու անզգայութեան մէջ, մեղքին քաջալերելու հանգստութեան մէջ, որ մեր շատերի կենաց անէծք և նզովք է դարձել:

Եթէ մեր մէջ կան մարդիկ, որոնց Աստուած պատժել է այդպիսի կուրութեամբ և թոյլ է տուել նոցա խղճին, որ քնած մնայ, թող էլ չսպասեն մեզա-

1) Եր. է. 32 (ճոր Ենովմայ):

նից քաղցր խօսք և սուտ գուշակութիւնների մարգարէութիւններ:

Երբ որ այգպիսի մարգու գատուստանի օրը գայ և աշխարհային թաւարոնում շահերի լոյսը ընդ միշտ մթնանայ և հանգչի, երբ որ պատրողական ստուգեքների փոխարէն՝ նորա առաջ մերկանայ ասեղ յաւիտենական իսկութիւնը, — ինքնախաբէութիւնը կը վերջանայ, և խղճի մահացու քունն ընդ միշտ կը խախտուի: Ապա ուրեմն ամենայն մեղաւոր պիտի ուզենայ, որ եկեղեցու պաշտօնեաների քարոզները լոկ միայն թոյլ, անգայն, պայմանաւոր ճառախօսութիւններ չլինին ուզափառութեան մասին: Ո՛չ, թող քարոզի ձայնը քարբառէ և հնչէ այն փողոյ եղջիւրի պէս, որ երբեմն ծխող լեռների գագաթները սասանեցրել է ¹⁾:

Չեզանից շատերը, սիրելիք, էլ երեսասարդ շին: Մենք արդէն ըողորել ենք մեզ վիճակուած կենաց մեծ մասը, և ժամերի, օրերի ու շաբաթների սայլը միշտ գարձեալ թաւալում է յառաջ գէպի խաւար գետը, գէպի անյայտ աշխարհը: Սայլը մեզ տանում է այնպիսի ճանապարհով, որով երկրորդ անգամ անցնել էլ չենք կարողանայ: Լաւ թէ վատ, ըայց մեր կենաց մեծագոյն և նշանաւորագոյն մասն արդէն ընդ միշտ ճանապարհորդել ենք: Անցածն արդէն անցել է. ոչ ջնջել, և ոչ դարձնել հնար ունինք:

Միևնոյն ջրի մէջ մարդ երկու անգամ չի ընկըզմում և լողանում, միևնոյն ժամանակում մարդ երկու անգամ չի ապրում: Անցեալը անյայտացուհեռաստանի մառախուղի մէջ. մեզ համար ընդ միշտ անյայտացաւ, լոկ մի թոյլ յիշատակ թողնելով իւր մասին: Բայց Աստուած ընդ միշտ պահել է անցեալը, որով քնացած-եղածը՝ մշտնջենական անջնջելի իրա-

1) Ելք. ԺԹ.՝ 9—25:

կանութիւն է դարձել: Մենք արդէն ապրել ենք այն վայրկեանները, որ մանուկն իւր մատներով կարող է թուել, և այն յարահույս և մշտանորոգ վայրկեաններէն մեծագոյն մասը, որ Աստուած մեզ շնորհում է: Մեզանից շատերի համար գիշերը շատ վաղ է հասնում: Ի՞նչպէս անցուցինք այդ ժամանակը: Արդեօք անոր մէջ չե՞ն եղել «ամբ» յորո եկեր մարտին»¹⁾: Այս շատ նշանաւոր խնդիր է:

Նոր տարուց յետոյ այս առաջին կիրակի օրը դառնանք դէպի յետ և տեսնենք մեր անցած կեանքը: Յիտուր է այս շրջահայեացքը, նոյն իսկ մեզանից լաւագոյնները համար: Մենք արդէն հասել ենք հեռաւոր լեռները, որ մեզ այնպէս կապոյտ և իրայլուն էին երևում, և անոնց ցուրտ, լպրծուն գազաթներից հիասթիփ նայում ենք մեր անցած ճանապարհի վերայ: Եղբարք, լաւ խորհեցէք, թէ մեզանից շատերի համար ինչ է եղել այդ հոնապարհը: Այդ տարիները կարծում էինք, թէ արքայութեան դրախտ պիտի լինին:— Բայց արդեօք տիտուր անապատին՝ չհանդիպեցանք: «Առաջ նորա հուր ծախիչ» և վերջ նորա բաց բորբոքեալ»²⁾: Իսկ այս բանը պատահեց այն պատճառով, որ մեր մեղաց մտքխային զօրութիւնները թափուեցան գեղեցիկ դաշտերը, որոնք անշուշտ պայծառ և դալար կու մնային: Եթէ մեր բարի ցանկութիւնները վազանցուկ չլինէին Վերեալի դաժնի օրաւատու և իբրև զօր վաղորդայնոյ: Մեր մեղաց մտքի զօրութիւնը մէկիկ մէկիկ առած՝ դարբանի բան է: Բայց անընդհատ է երբ որ միասին է ժողոված: Իսկ թէ՛ մէկ և թէ՛ միւս դէպքում կորստաբեր և զղուելի է:

Ինչո՞ւ անցեալի շրջահայեցողութիւնը շատերի

1) Բ. 25:

2) » 3:

համար այնպէս անտանելի է: Ինչո՞ւ նոքա պատրաստ են ոչինչ չխնայել, նոյն իսկ կեանքը տալ, միայն թէ կարողանային վերստին դարձնել կորուսած տարիները: Արդեօք ո՞չ այն պատճառով, որ «Յտու՛ն ժանգոյ զպըտուզ իւրեանց, և զվատապա իւրեանց մարախոյ»¹⁾: Քանի անգամ աղօթել ենք, որ աւելի լաւանտնք, աւելի սուրբ լինինք և աւելի վտեմ: Քանի անգամ վրձուել ենք խուսափել այս ու այն հրապուրից, մարտնչել այս ու այն փորձանքի դէմ: Քանի անգամ ցանկացել ենք թողնել չար սովորութիւնները և փոխել մեր անձնապաշտ կենցաղավարութիւնը: Բայց յաճախ, անուշագիր թողնելով խղճի խայթը, մոռանալով աղօթքը և խախտելով վճիռը՝ մենք կրկին դարձել ենք մեղքերին, ինչպէս որ շուներ իւր փոխածին, կամ ջրի մէջ լուացած խողը՝ դարձեալ իւր սիրած աղբին:

Այս տեղ անշուշտ կան այնպիսիք, որոնց մեղանչական մտածմունքը՝ արդէն ցանկութեան են փոխուել, իսկ ցանկութիւնները արտայայտուել են արարքներով: Վերջապէս արարքներն ևս դարձել են սովորութիւններ, այսինքն դժոխքի կողպէքներ և ցանկապատ, որ միայն Աստուած կարող է բանալ: Միայն Աստուած և այդ մարդու հոգին գիտեն, թէ արատը, մեղքն ու յանցանքը ինչ խաւար հետքեր են թողել այդ հոգու մէջ, և թէ ինչպէս այն տեղ ոչնչացել է ամենայն գեղեցկութիւն, թուլացել է զօրութիւնը, պղծուել է մաքրութիւնը: Դոցա ունայն կենաց մասին կարելի է նոյնն ասել, ինչ որ ասուած է իտրայէլացւոց դաշտերի համար. «Զմնացորդս խառնճի եկեր մարախ, և զմնացորդս մարախոյ եկեր ջորեակ, և զմնացորդս ջորեակի եկեր գրուիճ»²⁾:

1) Սաղ. 25. 46:

2) Ա. 4:

Արաքական անակաւոր խօսքը, թէ «երիտասարդութեան յիշատակը—միշտ ցաւ և հառաչանք է», տխուր ճշմարտութիւն է յայտնում: Եւ ասածներէց արդէն յայտնի է, որ այդ ուղիղ է: Տխուր բան է շրջահայել անցած տարիները և դժալ, որ մեր գործերից ոչինչ բարութիւն չի ծագել կամ՝ որ աւելի վատթարագոյն է՝ երանի թէ անոնք բնաւ եղած չլինէին: Եւ տխուր բան է գիտենալ, թէ մենք վատ սերմ ենք ցանել մաշուած հողի մէջ, և թէ այդ բանի հունձն ենք հնձում, թէ մենք զարհուրելի պայտք ենք արել, իսկ բնութիւնը անզուժ պարտատէր է, թէ մենք մեր գեղեցիկ երիտասարդութեան օրերը գործ ենք ածել անխուսափելի վիշտ և թշուառութիւն պատրաստելու մեր կենաց եկող տարիների համար: Այո՛, չեմ ծածկի, այս գիտակցութիւնը մեծ թշուառութիւն է, արտասուաբուխ վիշտ է մեզ համար: Սակայն թող այդպէս լինի, տարիներն արդէն անգարձ անցել են: Այս ցաւին էլ դարման չկայ: Ինչ որ եղաւ, պէտք է լինէր: Այդ պատկանում է Աստծուն, ոչ մեզ: Նոյն իսկ անհուն օդը թող մշտապէս սասանի այս մեր ասած խօսքից:

Լուսի ճառագայթները եթերի թռթռամամբ միշտ և շարունակ կը տարածեն մեր արարքների պատկերը մէկ աշխարհից միւս աշխարհները: Այն բոլորը անցել է, և մենք ոչինչ փոփոխել չենք կարող: Յետ ենք նայում և միշտ հառաչում ենք, երբ որ յիշում ենք մեր յիմարութիւնը, չարութիւնը, անզգամութիւնը: Այս մի տխուր պատկեր է, բայց հնար չկայ ջնջելու, ապա ուրեմն ամենամեծ անմտութիւն է անգաղար տրտմել այդ բանից: Աւելի անշահ և անօգուտ բան չկայ, քան անդարմանելի վշտակրութիւն և ցաւակցութիւն: Օգտաւէտ է երբեմն սխալներով բարդուած անցեալը շրջահայել, բայց կարիք չկայ երկար դադար

ուիլ այդ բանով, եթէ չենք օւղում մեր հոգուն անօգուտ վիշտ և վտանգաւոր յուսահատութիւն պատճառել: Եթէ ես շատերիդ մասնացոյց արեցի ձեր անցեալ կենաց պղտոր ամպերը, այդ այն խորհուրդով եզաւ, որ ամէնքս կարողանանք նայել այն յուսալիք ծիածանին, որ Յէր Աստուածը իւր ոգորմածութեամբ երևեցնում է մեզ շրջապատող խաւարի մէջ: Ապա ուրեմն համարձակ սրտով երեսը շրջենք անգարմանելի անցեալից և գարձնենք ամենայնս ապագային:

Գիշեր ժամանակ ճանապարհից մոլորուած ուղևորը՝ կայծակի փայլակով յանկարծ լուսաւորած է տեսնում իրան շրջապատող ժայռերն ու անդունդները, մանաւանդ անմիջապէս սպառնացող վտանգը՝ թէ իսկոյն պիտի գլորուէր, և զարհուրած անշարժ մնում է իւր կեցած տեղը մինչև արշալոյսը: Երբ որ արեգակը փարատում է խաւարը և ուղևորը իւր քայլերի հետքեր է նկատում անդունդի բերանի եզերքում, երբ որ տեսնում է, որ այն գերանն արդէն անդաշարժ է հղել և թուլացել է, որով հեղեղի մի ամից միւս ամիս էր անցել մութ ժամանակ, նա խոր հաւաշանքով վեր է կենում, գոհութիւն է մատուցանում Աստուծուն և «գօտևորեալ առ ստեամբքն», գնում է վտան ճանապարհով, աւելի խոնարհ, սուրբ սրտով, խորատուած և մտախոհ դարձած: Այսպէս և մենք, սիրելիք, համարձակ սրտով ծածկենք աչքերը՝ մեր անօգուտ կերպով վատնած բոլոր անցեալ տարիների վերայ, և մաղթելով, որ նոր գարուն ծագի մեր սրտում և լուսաւորուի մեր զղջման ճանապարհը, երթանք մեր բոլոր եռանդով գէպի մեր բարձր կոչման նպատակակէտը:

Թող մեզանից ոչ ոք չյուսահատուի, որչափ որ սատակ եղած լինին անցեալ տարիներում ասպատակած մորելի բոյլերը, որչափ որ աւերած լինին նորա

մեր անօգուտ, անկարգ մանկութիւնը, մորի և կատաղի պատանեկտութիւնը: Մեզ ինչո՞ւ է շնորհել Աստուած ժամանակի պարդերը, եթէ ոչ զզջալու համար: Մեզ համար, անցեալ մեղաւորներին համար, զզջումը ամբողջ կենաց գործ է: Իւրաքնչիւք նոր օր մեզ տրվում է ոչ թէ աւելի հարստանալու, աւելի մեծատուն գառնալու համար, ոչ թէ յարմարագոյն և հաճելի կեանք վարելու համար, այլ որպէս զի մեր հոգին հաշտուի Աստծու հետ և գարծեալ ընդունելի դառնանք Նորա փարախում, որ տեղից մեր երեսը շրջել ենք: Անցեալը խաւար է: Ի՛հ, ի՛նչ անենք, Իսկ մեր առաջ ապագայ կայ. մեր ապագան կարող է անմեղ, երջանիկ լինել, այն կարող է աւելի ազնիւ, աւելի անարատ, աստուածանման լինել: Ստացէք ձեր ապագան գոհացողական ազօթքով, շնորհալալութեամբ, և մէկզի ընկեցէք թառամած անցեալը, Կրկին ցանեցէք և այգի ձգեցէք սրբապղծած գետնի վերայ: Պարելի է թէ հունձը մեծ չլինի և քիչ սղիոյններ հասունանան կենաց ամենաբարձր ճիւղերի վերայ, բայց ամենայն ջանք գործ դիր, որ մնացողը դարմանես մորելիս ասպատակութեան հետքերից: Արա՛ այն, ինչ որ արեց Իսրայէլը, երբ որ բոյլերը գետինն իջան: Նա յիշեց, որ Աստուած մի անգամ մեծ հողմ է առաքել, որով հալածեց մարեխին, և այդպէս միջատները բիւրք բիւրոց խեղդուեցան Պարմիր ծովու ալիքներում¹⁾: «Պատառեցէք զսիրտս ձեր, ասում է մարգարէն, և մի՛ զհանդերձա՛ր²⁾, և դարձէք ձեր Յէր Աստծուն, վասն զի Նա դթած և սղորմած է, երկայնամիտ և բազում-ողորմ է և զզջանում է չարեաց վերայ, Եւ մարդիկ դարձան առ Աստուած: Մտադրութեամբ լսեցէք

1) Ելք. Ժ. 12—19:

2) Յովկի, Բ. 18:

Եսածու ամենագուլթ գտատեսանք. «Փառչերեաց,
երկիր՝ խնդա և ուրախ լիբ, զի մեծացոյց Յէր զսունել
իւր ընդ քեզ... Եւ 1996ն հալք ցարենոյ, և զեղցին
հնժանք զինոյ և իւրոյ: Եւ հասուցից ձեզ փոխանակ
ամացն յորս եկեք մարտին. 1):

Բայց մի նշանակութեամբ այդ տարիները էլ շին
կարող նորագուիլ: Մենք կարող ենք ունենալ նոր
տարիներ, իսկ գաշտեր և նոր արտաստեղծներ,
բայց ոչ հները: Չեն վերագաւանայ և մեր կրած գան-
ձերը, որոնք կարող էին զարգարել այն տարիները:
Մենք երբէք չենք կարող այն լինել, ինչ որ եղել ենք
մինչև մեղանշութիւնը: Խոստովանենք այս խիստ ճշ-
մարտութիւնը. մեղքերի ներումը չի կարող լինել միան-
գամայն և անոնց հետեանքներէ ներումն, ինչպէս որ
շատ փշտացած կեանքի օրինակներէց զիտանք: Քողու-
թիւն ստացած մեղաւորը երբէք չի կարող ունենալ
այն կատարեալ ազատութիւնը, այն լիութիւն անբիւհա-
նութիւնը, որ անմեղի յատկութիւնն է կողմում: Մի
օրուայ, մի ժամուայ, մի վայրկեանի մէջ մենք կարող
ենք ոչնչացնել, ինչ որ երկրի վերայ էլ ոչնչով չի
ուղղուի:

Քանի՜ մարդկանց բոպէտկան մեղքը ամբողջ կե-
նաց յուստահատութիւն է դարձել: Եթէ մահացու
վէրքերը, ըստ ողորմութեան Աստուծոյ, նոյն իսկ ա-
ռողջանանան, այնու ամենայնիւ տգեղ օպիները կու
մնան մեր հոգու մէջ, մինչև որ անդուլթ մարդու շար
մաաը միշտ կարող է ցուցանել այդ: Բայց փառք
Աստուծոյ: Նա աւելի մեղմ է, զթոս է, համբերող է,
քան շնչին մարդը: Երբ որ մեղ անօրնական է թող-
նում մեր հայրը կամ մեր մայրը, մեր ձեռքից նա է
բռնում: Որչափ որ ցած ընկնեք, նա Եւր պայծառ

1) Յովհ, Բ. 21, 24, 25:

երկնքից խոնարհում է դէպի մեզ, եթէ մենք յուզեալ կեանք վարելուց յետոյ դիմում ենք նորան: Երբ որ մենք կարօտելով կարօտում ենք նոյն իսկ խոզի կերած եղջերենին, այդ ժամանակ ևս նա բաց է անում իւր գէրիք մեզ համար և՛ դարձի եկած մուրրեալ որդու պարանոցին փարելով՝ լաց է լինում: Հէնց այս բանի համար էլ մեռաւ Քրիստոսը: Նա, որ նստել է մաքսաւորի սեղանին, չի վախեցել բորստի վէրքերից, երեսը զղուանքը չի դարձրել վայրագ, աղտոտ գերգեւացուց, որ ներողամտութեան ձեռք է մեկնել տաճարի յատակի վերայ լացող շնացեալ կնոջը և ասել է անձառելի հեղութեամբ. «Եւ ոչ ես դատապարտեմ զքեզ, եթէ, յայսմ հետէ մի՛ մեղանչեր», որ անառակ կնոջից եօթը դև հալածելով՝ թոյլ է սոււել, որ Իւր ուղեբը նորա արտառունքսով լուացուի և նորա մազերով սրբուի:—մեզ էլ կընդունէ, ողորմելով կը սիրէ և կը ներէ: Մենք հարկ չունինք մարդկանց մասին փոյթ սւնենալու, երբ որ նա մեզ ներում է: Իսկ նա ներում է մեզ, Յաւիտենական Սուրբը դէպի մեզ է կարգաւորում իւր ձեռքը և նորից ծաղկեցնել է տալիս մօրելի կերած տարիները:

Նա մինչև իսկ մեղքի յիշողութեան ծանրութիւնը թեթեւացնում է: Երբ որ մենք կենաց գետի մէջ լող ենք տալիս, երբեմն յանկարծակի յիշողութիւնը վեր է կենում ծածկուած խորութիւնից, և պղտոր ջուրը լցվում է մոռացուած մեղքերի անթիւ պատկերներով, որ առասպելական յաւէրժահարմանի պէս ջրից մեզ ոպառնում են և մեր մասն են մարգարէանում: Իայց Աստուած մեզ զօրութիւն է տալիս, որ անխռով նայենք այդ պատկերների վերայ և շնորհակալ յուզմամբ ասենք. «Այդ իմ մեղքերը չեն, այդ իմ անցեալ մեղքեր են, որ թողութեան են արժանացել: Այդ իմ ծանր բեռն էին, բայց այժմ բեռուած

են իմ Փրկչի խաչի վերայ: Այդ բոլորը ցուցակն մէջ գրուած էին իմ դէմ, բայց նա ջնջեց ցուցակը: Այո, ես գործել եմ այգպիտի արարքներ, բայց այժմ լուացուած, մարբուած, սրբուած եմ: Մենք մեր հըրաշալի ողբերգութեան թագուհու պէս ասում ենք, թէ «ովկիանի բոլոր ջրերը» չեն կարողանալ լուանալ մեր յանցանքի բեժը, և թէ «ոչ խաշխաշ» ոչ մանրագոր և աշխարհի ոչ մի ուրիշ քնարեր հեղանիւթ» չեն կարող քնացնել մեր յիշողութիւնները: Այս ճշմարիտ է: Սակայն Քրիստոսի անգին արեան մի կաթիլը կարող է ընդ միշտ սրբել մեզ: Պամաց ձայնով նորա ասած մի խօսքը, թէ «Երթ խաղաղութեամբ», կարող է լուեցնել յուզուած խղճի կատաղած մորիկը, և կէս գիշերուայ յուսահատութեան մէջ դառնալ խնդութեան երգ:

Բայց մի մոռանաք, եզբարք, որ մենք անգործ նստել չենք կարող: Չլինի թէ աղէտալի միամտութեամբ երևակայենք, իբր թէ մենք կարող ենք մեղքերի մէջ հանգիստ մեռնել և ընդ նմին իսկոյն մանել երկնքի դռներով, իբր թէ հոգին կարող է երկրից հեռանալ առանց թողութեան, առանց զգջալու, ապականուած և կորած, և իսկոյն առանց այլևայլութեան տեղ գտնել Աբրահամի գոգի մէջ: Այո միտքը սարսափելի մոլորութիւն է: Երբ որ մորեխը գալիս է, ժողովուրդն իսկոյն մեծամեծ խարոյկներ է բորբոքում, խոր փոսեր է փորում և օր ու ցերեկ աշխատում է սատակեցնել մորեխը և բարձրագոյնակ Աստուծոյ օգնութիւն է կանչում: Մենք էլ պէտք է դիմենք առ Աստուած: Եւ այդ բանը պէտք է կատարենք այժմ իսկ, որովհետեւ եթէ և յանկարծ չկոչուինք, այնուամենայնիւ տարին տարուանից յետոյ անցնում է, որպէս ծովը թափուող հեղեղը, և ժամանակը արագ արագ մեզ մզում է իւր անդիմադրելի ալիքներով: Ժամերն անցնում են և յանդիմանում են մեզ: Ժա-

մանակ չկորցնենք անցեալի մասին ղուր ողբեր ողբալուով: Առաջ գնանք այն հին ժամանակի մեծ զօրավարի պէս: որ երազում աչքը յետ դարձնելով՝ տեսաւ իւր հետեւից եկող անազին հրեշաւոր ձիւադ, օձերի մէջ փաթթած, որի ամէն մի քայլափոխի հետ՝ շուրջը ամենայն ինչ խորտակվում տապալվում էր դըրդմամբ: Զօրավարին հրամայել էին գնալ շեշտակի առաջ, առանց երեսը շրջելու. և գնաց նա հնազանդութեամբ դէպի փառքն ու յազթուրիւնը: Մենք էլ շեշտակի գնանք, յաջողութեան հաւատով: Եթէ մարդիկ վեր կենան մեր դէմ, Աստուծոյ սէրը մեզ կը փրկէ նոցա անգութ գոռոզութիւնից: Եթէ մեր խիզճն աւզենայ մեզ սարսափեցնել, — Աստուծոյ գթութիւնը մեզ ապաստան կը լինի: Եթէ անցեալը մեր դէմ զինուելի, — մենք կերթանք ապահովութիւն գտնելու մեր ներկայ անմեղութեան մէջ, որ Աստուծոյ ոգորմութեամբ՝ ունինք և կուեննանք: Մեզ սպասում է մեծ յաւիտենականութիւնը, որի ոսկի գուները տակաւին չեն փակուել մեր առաջ և հաւասարապէս լույն բացվում են զըզջացող մեղաւորների համար և անարատ սրբերի համար: Տոյ Աստուած, որ սրընթաց տարիներ սլանալուց յետոյ, երբ սր ծովը կամ կանաչ խօտը կը ծածկեն ձեր ամենիդ աճիւնը, ձեր անմահ հոգիները միմեանց հանգիւղին և իրար ճանաչեն այն տեղ, ուր որ ապաշխարեալները, անմեղութեան սպիտակ հանգերձներով, ապրում են առանց մեղանշելու և վշտանալու, այն քաղաքում, որի հիմը գրել է Ինքը Աստուած: Եթէ ոչ երկրի վերայ, գէթ այն տեղ վերջնականապէս կը վարձատրէ Աստուած զզջացած խոնարհ մեղաւորներին՝ այն տարիների համար, որ կերել է մորեկը:

ԺԹ.

Հ Ա Յ Ն Ց Ո Ղ Ա Ի Թ Ի Ն . *)

• Եւ տեսցին զերեսս Նորա եւ անունն
Նորա գրեալ ի ճակատս նոցա .

Յայտ. Խ. 4:

Այս վկայութիւնը առնուած է Ս. Գրքի վերջին գլխից, որ շատ կողմերով գեղեցկագոյն և ամենասրտաշարժ պիտի համարուի: Այդ գլխի մէջ, որպէս թէ դրախտի գրան մօտ, զգացվում է երկնային երանգների ցուացումն և հրեշտակների օրհներգութեանց խորհրդաւոր արձագանքը: Միջի սպառնալիցաները օստտի, մահուան և դատաստանի դրոշմ ունին: Իսկ աւետած խաղաղութիւնը երկրաւոր նկարագիրներից ոչ մի նշան չունի: Տեսէք, թէ ինչպէս բնաւ նման չեն այդ գրքի խոստումները մեր ողորմելի և խեղճ ցանկութիւններին: Մենք ի՞նչ կը ցանկայինք, եթէ մեզ թողնէին, որ երկիւքը կատարելագործէինք: Միթէ մեր բոլոր կրքերը, երկրի ամենայն անձնասիրութիւններն չէինք տեղափոխի այն տեղ: Մէկը կաշխատէր իրագործել իւր հեշտասիրական պատկերացումներն, միւսը՝ դիւրակեցութեան իւր ցած իդէալը, երրորդն իւր սնափառութեան երազները: Գրեթէ ամէնքը կը ցանկային

*) Ուսանողների առաջ ասուած:

աստուածացնել իւրեանց ունայն ցանկութիւնները, և երկինքը ոչ թէ երկինք կը դառնար, այլ երկրի պէ՞տ՝ ինքնասէր հիւլէների մաքառման ասպարէզ, խճողուած յոյսերի անլուծելի կծիկ: Այսպէս չէ Ս. Յովհաննու Յայտնութեան մէջ մեր տեսած երկինքը: Այն տեղ չկան աշխարհի խոստումներն ու ցանկութիւնները, գռեհիկ հոգու նպատակներն ու յոյսերը: Ոչ մի ստուեր չի խաւարեցնում այդ կենաց զետի բիւրեղեայ վճիտ ջրերը. ոչ մի պղծուած քայլ չի կարող անցնել այդ ապակեղէն յատակի վերայ: Մարդն իւր քալոր ստոր յատկութիւններովը անյայտացել է. մնացել է միայն Աստուած: Ծիածանով գօտեորած աթոռի առաջ կենաց պսակ, հեթանոսները բժշկող տերև, ծառուկ մանանայ, նոր անուն, օր ու գիշեր չընդհատող օրհնութիւն¹⁾—ահա այն երանութիւնները, որ սուրբ սիրտը այն տեղ աղքատմը կիմանայ, որպէս զի հանգստանայ: Միևնոյն ժամանակ այդ տեղ չի լինի ոչ աստիճանների զանազանութիւն, ոչ ետական մենավաճառութիւն, ոչ բարձր ու ստոր կարգերի խտրութիւն:

Բոլոր խոստումներից ամենապատուականագոյնն է հետեւեալը. «Եւ նզովք անդ ոչ ևս էին. և աթոռն Աստուծոյ և Գառին նորա էր ի նմա» և ծառայք նորա պաշտեացնն զնա: Եւ տեսցեն զերեսս նորա և անուն նորա գրեալ ի ճակատս նոցա²⁾: Մէթէ հընարաւոր է, որ մեզ պէս սրտերը տեսնեն Տէր Աստուծու երեսը: Լոկ միայն այս բանի մտածութիւնը մեզ վերացնում է անհուն բարձրութիւնները, շատ հեռու մեր այժմեան խոնարհութիւնից: Ցեսնել Աստուծոյ երեսը նշանակում է տեսնել լոյս: Խաւար գործեր

1) ԻՔ. 1—5:

2) » 3, 4:

կատարվում են ծածուկ կերպով. դուրս բերէք լոյս աշխարհ, և անոնք չեն կարողանայ օտանել լոյսը: Ցած հոգին բնականապէս կը մաքրուի, եթէ դուրս բերուի լոյս ցերեկը: Ինչ որ խաւար է մթութեան մէջ, լուսաւորվում է ցերեկուայ լուսին: Ուստի և Աստուծոյ երեսը տեսնել նշանակում է մաքրուիլ ամենայն խայտառակութիւնից և վերանայ երկրաւոր բաներից ըարձր:

Կար ժամանակ որ ռուս կայսրուհիներէց մէկը սառուցի պալատ շինել տուեց, և հիւրերը պարուժ և խնդում էին սառուցի փայլուն սրահներէ մէջ: Բայց երբ որ արեգակը լուսաւորեց, պալատը հալուեցաւ և դարձաւ ցուրտ, լպրծուն ցեխ: Նոյն զինակն են ունենում և այն մանր ձգաւումները, որոնց մասին որ մարդն աւելի ջանք ու ճիգ է թափում: Գալիս է մահը, և ինչ որ նա այնպէս սաստիկ ցանկանում էր՝ բնաւ լաւագոյն չի լինում, քան սառուցեալ պալատը, որ լուսնի տակ պսպղուն արեակներ (օպալներ) էր ճառագայթում, իսկ արեւի լուսով զլուելի աւերակ դարձաւ: Ցեսնել Աստուծոյ երեսը նշանակում է սրտել իրականը պատրանքից, ճշմարտութիւնը ստութիւնից, Բացի ասրանից, Աստուծոյ երեսի տեսութիւնը խաղաղութիւն է բերում: Ինչպէս որ անկերպարանութիւնից՝ հողւոյն սրբոյ թևերի հոգանու տակ՝ կարգ և գեղեցկութիւն յօրինուեցաւ, ինչպէս որ Գալիլիացւոց ծովի յուղուած ալիքները Փրկչի ոտքերի տակ խաղաղուեցան, այսպէս էլ նորա ներկայութեան ժամանակ շփոթութիւններ չեն լինի, չարահոգիները կը դադարեն խռովեցնել, իսկ խոնջեալները կը հանգստանան: Աստուծոյ երեսը տեսնել նշանակում է ապրել սիրով: Մեր արտասուքները սրբվում են նորա ձեռքով, Որ ստեղծեց հոգին, Որ միայն հասկանալ կարող է հոգին, Որ շնորհում է հոգուն այն, ինչ

որ մարդ իւր չնշխուի՞նք և ամբարտաւանութեամբ
արժանի չէ ստանալու այն է՝ պատուածային խան-
գաղապանը՝ անհուն դէք: Մենք կարող ենք յուսա-
հատուիլ, թէ այդչափ բարձրութեան հասնել չենք
կարողանայ: Բայց ներկան երբէք լսմու չէ իւր մե-
ծազոր յուսով: Նպատակի հզտելով, մի օր վերջապէս
պիտի հասնինք:

Ներքին կանգնած էի Ալպերի խոր հովիտներում
վազ առաւուտու մթութեան և զբոսութեան ժամա-
նակ, երբ որ տեսայ արեգակի առաջին ճառագայթը,
որ հոյակապութեամբ լուսուորեց լեռների գագաթ-
ները: Ինձ թւում էր, թէ անհնարին պիտի լինի իմ
կողմած գութը ստորավայրերից անցնել բարձրանալ
մինչև ծիրանածածկ գագաթները: Բայց արեգակը
չալունակեց լուսուորել մէկ մէկ գագաթը գագաթի
հետևից, և իւր ճառագայթները օսկէզոյն հեղեղի
պէս սիւռեց լեռների լանջերի վերայ, մինչև որ ես
էլ մեծամեծ ջանքերով քայքայում էի վեր և վեր.
և ցերեկուայ կատարելալ լուսով վերջապէս հառաչ
հշտական ձիւնով ծածկուած մի սարի գլուխը, որ
բարձր ամբարտաւան էր կապոյտ օդի մէջ: Նոյն է կա-
տարվում նաև բարոյական ուշխարհում:

Բայց մի՞թէ Աստուծոյ երկրի տեղութիւնը միայն
պայագային է վերաբեցում: Մի՞թէ Աստուծոյ երկրը
կը տեսնեն միայն հանգուցեալ, երջանիկ, յաջմանակ
ստացած մեռեալները, որոնց վաստակը վերջապէս է,
երբ օր մինչ արեգակն շուքունակում կըր ուշխարհու-
ւորնք իւրին հասելին, երբ օր մինք դեռ ևս պի-
տեալի սեպի վաթոցի մէջ ենք: Մի՞թէ անհնարն է
վեհայե՞ն սխաւարտութիւն վերջով նշմարել Աստուծոյ
միջոցով, այլ սխալմա միջոցով, այն, երբ արեգակն, օր-
պէս թէ արժաթէ հայելու ազօտ ցուլարումն, ինչպէս
և Մովսէս տեսաւ մէզի մէջից արեւի վառուայն

Յեառն իբրև զհուր բորբոքեալ ի վերայ գլխոյ լե-
րինն¹⁾։ Բայց տեսնել Աստծուն, գէթ այս չափով,
մեր միակ յոյսն ու երջանկութիւն պիտի լինի այս
տեղ, երկրի վերայ։

Եթէ մի մարդու ներկայի կամ ապագայի մասին
եմ մտածում, ես չեմ հարցնում. «Արդեօք հարձու-
տ է, մեծատուն է, զօրաւոր է. արդեօք մարդիկ գո-
վում են նորան, յաջողվում են իւր ծրագիրները,
տանջվում է անօգուտ հոգսերից»։ Այսպիսի յատկու-
թիւն ունեցողներէց շատերը ամենադժբախտ են, և
աւելի դժբախտ են, որ չեն զգում իրանց դժբախ-
տութիւնը։ Այլ ես հարցնում եմ. «Արդեօք տեսնում
է Աստուծոյ երեսը, գէթ երբևիցէ կը տեսնէ՞ Աստու-
ծոյ երեսը»։ Միայն այսպէս նա կարող է երջանիկ
լինել կամ աւելի ճիշտն ասել՝ միայն այսպէս խաղա-
ղութիւն կունենայ Աստուծոյ և մարդկանց հետ,
այժմ և հանգերձելում։

Այն ցանկացէք աւելի գիտութիւն, աւելի առող-
ջութիւն, բարեկամներ, յաջողութիւններ։ Բայց ա-
մէնից աւելի ցանկացէք տեսնել Աստուծոյ երեսը։ Ով
որ ջերմեռանդութեամբ աշխատում է արդար կեանք
վարել երկրի վերայ, կարող է աւելի յոյս ունենալ Աս-
տուծոյ երեսը տեսնելու, իսկ ով որ անկեղծ աղօթքով
դիմում է Երկնային Հօրը, աւելի է մօտենում այդ
կեանքին։ Ով որ ուզում է տեսնել իւր Արարչին, պէտք
է աղօթէ և սուրբ կեանք վարէ։

Աղօթքով դուք ստանում էք արքայութեան ոս-
կեղէն բանալին, իսկ կեանքի սրբութեամբ դուք կա-
րող էք մտնել սերովբէների խումբը։ Այս կանոններն
պահողի համար մինչև կենաց ծառի ճանապարհը բաց
է։ Իրախտի մուտքը վահուեցաւ միայն հակառա-

1) Ել. Խ. 17։

կորդներէ համար: Իսկ ով որ աղօթքով և սրբութեամբ է մերձենում դրախտին, քերովբէները նորա առաջ խոնարհում են իւրեանց սաստիկ դէմքերը և հրեղէն սուրբ դնում են պատեանի մէջ:

Բայց արդեօք դարձեալ ուրիշ բան չկայ, որ հնարաւորութիւն տայ մեզ շուտով հասնելու այդպիսի երանութեան: Արդեօք Աստուած ուրիշ ճանապարհներով չի յայտնվում մարդուն: Այո՛, եղբարք, կան շատ ճանապարհներ աննենդ աչքի համար, պարզ մաքուր սրտի համար: Հէնց այդ մասին ուզում եմ այսօր խօսել:

Ա. Նախ և առաջ սովորեցէք Աստուծոյ երեսը տեսնել ընտելեան մէջ: Բնութիւն անունով ես հասկանում եմ Աստուծոյ բոլոր արարածներն և բոլոր օրէնքները: Եղբարք, ես չեմ կարող լմ բոլոր զգացածները ձեզ հաղորդել: Ես դիտեմ և՛ Ս. Գրքից և՛ փորձերիցս, որ աշխարհի մասին պայծառ սիրաբողբոջ հայեացքը, առ հասարակ լաւատեսութիւնը, խիստ օգնում է հաւատին, և երջանկութեան պարզ ազբիւրներին մէկն է: Աշխարհի մարդիկ այսպիսի զգացումներ արհամարհում են: Նոքա այդ բանը, ինչպէս և ուրիշ շատ ճշմարտութիւններ և լաւ բաներ, կոչում են դատարկ յափշտակութիւն և կերպարանեալ գիւրագործութիւն կամ դիւրահալ սրտի ցնորք: Նոցա համար անըմբռնելի է՝ Աստուծոյ արարածների ազգամամբ՝ հոգւոյ վերապլացումն և պարզամիտ սքանչացումը: Արեգակը ելնում է և մայր է մտնում կոյր աչքերի առաջ, և օդը երաժշտութեամբ է հնչում, բայց շատերի ազանջը խուլ է: Այս չէր Աստուծոյ կամքը: Այս բանը անհաւատութեան կամ դիւական զգացման հետեանք է: Երբ որ Յոբ երանելին, հիւանդ, շարձուած, իւր բարեկամների ծաղրին և չարակնութիւններին ենթարկուած, ընկած էր աղբիւսի մէջ, — ի՞նչ-

պէս էր մխիթարում նորան Աստուած: Նա ինչ
խրատ կարգաց նորան սատակաշունչ մրդկեց: Մի օգա-
ւէք ինձից պատասխան: այլ ինքներդ կարգացէք Ս.
Գիրքը: Արդեօք Նա նորա առաջ դրեց որ և է արա-
մարանեական բանաձև կամ թէ տաղտկալի: յուսահա-
տեցուցիչ: Վարիտական աստուածաբանութեան, կար-
կատնած մեկնութիւն: Նորան յիշեցնել տուեց ¹⁾ մե-
կաթիլ ցօղի ծնունդը: արշալուսի բնավայրը: Կայի առ-
տեպատունը և Արջ տասեղասան առաջնորդութիւնը:
Խիլիանի ջրերի յարդութիւնը: կապանքից բուժած և
առապարների վերայ վազվող սիւր (վայրի էշը):
բազկի թռայցքը: Չայլամի թևը և արաբիի փետուր-
ների գեղեցիկութիւնը: պատերազմական ձիու որոտա-
ձայն խրիխիջը՝ իւր շուրջը սլացող նետերի տարա-
փում: ծովի սրիբացող անգունդների մէջ միանշող
միջուղը . . . Ահա ինչ էր այն խրատը մէջը ուսում-
նական իմաստակութիւն չկար: Եւ ինչ ասաց Յարջ
այդ բանին. «Չուր սկիանջաց չափի գփէն յառաջա-
գոյն»: ըսաց արդ և ակն իմ իսկ նաեւ գրեց: Ասան
որոյ խտտեցի դանձն և հաղեցայ: և համարիմ դանձն
իմ հող և մոխիր» ²⁾: Իսկ «Գրիստորը: չէբան շանձի
խտտի վերայ նստած ինչպէս էր մխիթարում Իւր
մօտ հաւաքուած հոգներով առաւայեալ մարդկային
ամբոխին: Նա նոցա յիշեցրեց շուշանի արքայական
գեղեցիկութիւնը և մարդկանց Երկնային «Կօր խանդա-
ղատանքը: մատնացոյց արեց իւրաքանչիւր ընկնող
մեծողւէր և տգումբ մարդերը: Ուրիմն: թող օրնաօր
այն «յափշտակութիւնը»: թող տուրք քնի այն օրե-
քաղաքովութիւնը: որ այսպիսի խրատնէք է առաջ
ընթաւ: Սպարեցիք: նգրուրք: այդ օրինակներէց: Պի-

1) Պար. 14—15:

2) «Պար. 15: 16:

ցեցէք և ուսումնասիրեցէք Աստուծոյ արարչութիւնը: Այն աւելի լաւ է, քան մարգկայի՞ն բառերը: Այն հու տայ ձեզ աւելի պարզ, ճաշակ և աւելի մաքուր գուարճութիւններ: Այն աւելի կը հարստացնէ ձեր սրտոց, քան ինչ որ հայրական տունը կարող է տալ: Այդ ուսումնասիրութիւնը աւելի բախտաւոր կը կարողացանէ ձեզ ուրախ ժամերում, և ձեզ հանդատութիւն կը ներշնչէ խռովութեան ընդդէմը. երբէք մենակ չէք լինի, միեմտարիչ կուսնեաք: Բայց այս դեռ ըստը չէ. դուք Աստուծոյ կը տեսնէք: Նա ամենուրեք կը լինի և ձեզ համար: Ամէն բանի մէջ ներկայ կը լինի նա: Ամենայն ինչ կը վկայէ նորա ներկայութիւնը. թէ՛ ուր որ մենք քայլում ենք, թէ՛ օդ, որով շնչում ենք, թէ՛ տիեզերք, թէ՛ խիղճ, թէ՛ աստղալից երկինք վերևը, և թէ՛ բարոյական օրէնք մեր ներսը: Եւ քանի աւելի ծանօթութիւն ստանաք, այնքան աւելի կը զգաք նորա ներկայութիւնը: Գիտութիւնը ուրիշ ոչինչ չի անում, բայց միայն բարձրաձայն կարդում է հէնց այն Գիրքը, հէնց Աստուծոյ արարչութիւնը, որ միշտ բաց է, բայց որի վերայ ձեզանից շատերը նայում են տգիտութեան բարձրութիւնից: Այդ ուսումնասիրութեան շահագրգռութիւնը այնքան աւելի կանի, որքան սք ձեզ աւելի յայտնի դարնայ նա: Ով որ սիրում է տիեզերքը և սքանչանում է տեսածից, բայց չգիտէ և չի հասկանում այդ բոլորի կարգն ու նախադիժը, նման է քարայրի առաջ ապօրէզ կանգնած մարդուն, որ միջի հարստութիւնն ու գեղեցկութիւնը հեռուից միայն տեսնում է ազօր կերպով: Բայց միջի անհուն գեղեցկութիւնը բացայայտ հերևայ նորան, ով որ մէջը ջանով մտնէ: Թող իմաստալից գիտութիւնը ձեզ համար լինի այդպիսի ջան և ոչ թէ անձնապատան գիտութիւնը:

Բ. Ուրեմն նախ կարող էք ընտելութեան մէջ տես-

նել Աստուծոյ երեսը: Ապա դուք կարող էք ճանաչել նորան Նւր յայտնութիւններէց, որով յայտնուել է ուրիշ մարդկանց: Այդպիսի յայտնութիւն կը գտնէք նոցա թողած գրքերում: Առանց ներշնչութեան Ս. Հոգւոյ՝ չի գրուել կամ չի ասուել ոչ մի բան: Ինչ որ լաւ, ընտիր, ճշմարիտ, խելօք է: Այդպիսի գրքեր կարգալով, դուք տեսնում էք նորա յայտնութիւնը, Մեծ մարդկանց սրտի լուսադոյն արիւնսով գրուած գրքերը՝ մեր արժանաւոր, անդրդուելի, անխարդախ բարեկամներ են: Դոցա գնահատող և յարգող մարդիկ շատ չեն: Ո՛հ, երբ որ ետ յիշում եմ, թէ որքան բազմաթիւ են լաւ վտեմ գրքեր, որ մեր ամբողջ կեանքում բաւականութիւն կարող էին տալ, և որոնցից իւրաքանչիւրը ճշմարտասօէր ընթերցողին կարող էր աւելի խելօքացնել, լաւացնել, ազնուացնել, կարող էր և՛ մտաւորական կողմից և՛ բարոյական ուժով բարձրացնել,— զարմանքս գալիս է, թէ էլ ի՛նչպէս յիմարանում ենք և անպտակ թագաւորների կամ լաւ է ասել խեղդատակների փնչից բռնած՝ առաջնորդվում ենք:

Միթէ չէք կամենում ճանաչել փիլիսոփաների իմաստութեան գանձերը, հրետորների որոսաձայն պերճախօսութիւնը, բանաստեղծների դիւթիչ երգերը: Եւ ինչո՞վ էք ուզում փոխարինել այդ օրհնութիւնները: Միթէ ձեր ունձնական, դատարկ, անկապ խօսակցութիւններով: Մեր գրադարանում շատ կան իմաստուն մարդկանց խօսքեր պարունակող, մեծահանճար, անգին հատորներ: Այս թողնելով, ուրիշ ի՛նչ գիրք պէտք է կարդաք: Չեմ ուզում լիակատար նկարագիր տալ այն գրականութեան, որ ինչպէս երևում է շատերից սիրելի է դարձել, գոնէ ձեր ձեռքում այդպիսի գրքեր շատ են երևում: Դոքա գրքեր չեն,— դոքա ստորաքարը հրապոյրներ են, որոնց համար անուն չկայ, թու՛նդ զգայութիւններ սիրողների անհեթեթ վիժանք-

ներ են, յիմար հապտանքներ են, որ ծաղրում են մարգ-
կային ազնուագոյն զգացումները: Եւ միայն բանաթ
Չղբբի համար տանելի այսպիսի գրականութիւնը, ա-
խոռների և յետին խանութների տենչացած վիպասա-
նութիւնները, առհասարակ աղմկահան և անվայել
չաղակրատութիւնները՝ հետաքրքրական պիտի դառ-
նան մեր պատանիների համար, որոնցից շատերը հա-
զիւ թէ գիտեն մեր մեծ բանաստեղծների անունը և
չեն էլ անգամ լսել ժամանակակից իմաստնագոյն
գրքերի վերնագիրը: Ինչ տեսակէտից որ նայենք այս
երևութի վերայ, այսպիսի ճաշակը թշուառութիւն է,
իսկ այսպիսի գրականութիւնը՝ մեր երկրի անէծք է:

Բայց, փառք Աստծու, կայ մի գիրք, Գիւրգ
գրոց, որ մենք կամայ ակամայ միշտ լսում ենք Եկե-
ղեցում կամ նաև ամենայն օր կարդում ենք: Գրա-
կանութեան բոլոր երկերում դուք կարող էք տեսնել
Աստծուն, բայց ոչ մի տեղ այնպէս պարզ և պայծառ
կերպով, ինչպէս Սուրբ Գրքում: Վարելի է մարդկային
բոլոր իմաստութեան տեղ այս մի ասութիւնը գնել.
«Եկայք առ իս ամենայն վառտակեալք և բեռնաւորք,
և ես հանգուցից զձեզ»¹⁾: Եթէ մինչև իսկ ճաշակ
չունիք կարդալու աւելի խաղաղական, ընտիր, ճշմա-
րիտ դրուածքները, այնու ամենայնիւ մի՛ գանդաղիք
Սուրբ Գիրքը կարդալու: Այդ գրքի օրհնագեր վար-
դապետութիւնը ձեզ հետ կու մնայ նաև այն ժամա-
նակ, երբ որ աշխարհը իւր տեղից խախտուի:

Մեր առաջնակարգ բանաստեղծներից մէկի մա-
սին պատմում են, թէ իւր կենաց վերջին օրերում
գրեթէ ուրիշ գրքեր էլ չէր բաց անում: Մի այլ մեծ
մարդ (չնչին արարածներից զրպարտուած), երբ որ
ուրիշ ամենայն ընթերցանութիւն նորա աչքում կոր-

1) Մատ. ԺԱ. 28:

ցըրել էր հրապոյրը, շարունակ մեկթարութիւն էր հայցում Ս. Գրքից: Բայց այս էլ ճշմարիտ է, որ շահ անգամ Մ. Գիրքը ստորացրել են Կախապաշարման և անապաշտ նպատակներով: Այդ գրքից օգտուել է և՛ նեղօրիտ դաւանաբանը, և՛ ազէտը, որ միջից բառեր է քաղել նիւթապաշտութիւնը հաստատելու համար, և՛ մուկուսնազը, որ այն տեղից զէնք ստանայ իւր ընկերի յոյսերը ջախջախելու համար: Այդ գրքով են վահանաւորուել փարիսեցիք և ըռնաւորք: Այդ գրքով են ձգտել արդարացնել հաւատաքննիչների խարոյկները և սարուկների շղթաները: Յակայն որչափ որ մարդիկ խեղաթիւրել են այն գրքի զօրութիւնը, նորա չկարողացան իրել գրքից իւր մեծութիւնը, չկարողացաւ նսեմացնել այն: Այն էր, է և կը լինի հոգւոյ հաստատուն և հաւատարիմ յոյս ու խարխիւ: Փարոսի լայսեր, որ անսպառ վառվում է լիթորիկների մէջ, որ աստուածային հաստատութեամբ լոյս է արածում անհրաձայն մոնչող ալիքների վերայ և փարատում է անաբեկութիւնը:

Գ. Երբորդ, մենք կտրող ենք Աստուծոյ երեսը տեսնել Բրիտտոսի հաւաարիմ ծառաների և վկաների կեանքում: Նոքա այժմ ևս տեսնում են Նորա երեսը, և Նորա անունը գրած է նոցա ճակատի վերայ: Աւաղուց նկատուած է, որ մինչդեռ «սուրբ» անունը միայն մի կամ երկու հեթանոսի է յարմարում, քրիստոնէից մէջ շատ են եղել այնպիսի մարդիկ, որոնք իրանց ներկայութեամբ ամաչեցրել են չար մարդկանց, քաջալերել են լաւերին լաւագոյն լինելու, և երբեմն զգալի են կացուցանել Նոյն Ինքն Աստուծոյ ներկայութիւնը իւրեանց վկայութեամբ: Ինչպէս որ մոլորակը արեգակի լոյս է ցոլացնում, այնպէս էլ դուք կարող էք գտնել Աստուծոյ երեսի ազօտ ստուերապատկերը այն մարդկանց կենսագրութեան կամ բարք ու վարքի

մէջ, եթէ դուք բախտ էք ունեցել ձեզ հանապազօս
բնայ կեանքում այնպիսիներին պատահելու: Այդ
մարդիկ—երկրի աղ են: Լակ միայն դոցա գոյութեամբ
երկերը չի կործանվում:

Եղբարք, երկու տեսակ կեանք կայ. մինք այն է,
որ մենք ամէնքս փարում ենք, միւրը այն՝ որ փարում
են Քրիստոսին հետևողները, որոնք ի սէր Նորա թողել
են ամենայն ինչ, և՛ տուն, և՛ հայր, և՛ մայր, և՛
բարեկամ: Մեր փարած կեանքը ոչնչով չի զտնազոտ-
վում աշխարհի կեանքից: Մենք վաստակում ենք
դքամ և տրտնջում ենք, ծախսում ենք և դիզում
ենք, մեղ շրջապատում ենք յարմարութիւններով,
ամէն տեսակ փարթամութիւններով, մեր անձի հա-
մար հոգում ենք ամենայն բան, բայց քիչ փոյթ ենք
ունենում այլոց շահերի և զգացումների մասին: Իսկ
այն մարդիկ—այդ անգործնական յաւիշտակուողները,
այդ ծաղր ու ծանակ դարձած դիւրագործով մարդիկ—
այսրդ և միամիտ են, ազնուութեան պատճառով աղ-
քատ են, չլսուած կերպով բարի մարդիկ են: Երեւա-
կայեցէք, որ այժմ այդ մարդիկ այս տեղ մանեն, այդ
Աստուծոյ սուրբերը, մարտիրոսները, քարոզիչները,
հասարակ սոսկականները, բայց հաւատարիմները,
մենք ի՞նչպէս կը վերաբերէինք դոցա: Մենք ի հարկէ
մեր բարձրութիւնից դոցա կը հովանաւորէինք, ներո-
զամտութեամբ կը վարուէինք դոցա հետ, այնպէս որ
դոքա պատիւ պէտք է համարէին, եթէ դոցա ձեռ-
քերը մենք թոթուէինք: Եւ եթէ մենք ժպտել ենք,
տեսներով իրանց կոպիտ ուամիտան հագուտար, գէթ
դիտենանք, որ այժմ նոցա հանդերձները լուսի մէջ են
թաթախուած: Եթէ մենք մեր անձը նոցանից բարձր
ենք համարել, մենք երևի մոռացել էինք, որ նոքա
այժմ երկնքումն են վերացած: Նոքա աղքատ են
եղել, բայց իրանց միջնորդութեամբ բերուաւ որ մար-

դիկ հարստացել են. տղէտ են եղել, բայց աշխարհին աւելի օգտաւէտ դասեր են տուել, քան ուսումնականներն ամբողջ սերունդները: Նորա միշտ երկնային արձագանք են եղել — ամէնուն ցանկացել են երանութիւն:

Նոցա աչքը բացուեցաւ թէ չէ, խտրոյն ըմբռնեցին լաւագոյն կեանքը, որն համար որ արժէ ապրել: Նոցա հողին, ճանաչելով Աստու յանձնարարած բարձր կոչումը, անփոյթ թողեց աշխարհային կենաց սնաղբաղ մանրակատութիւնը: Հեռու չդնանք, կարգացէք գէթ Պլիմուտի կոչկահարի կեանքը, որ ազգատաց դպրոց է հիմնել, կամ Նարմութի կար սնող կնոջ կենսագրութիւնը, որ բանաբը վերակազմեց, և դուք կը հասկանաք, թէ սրչափ որ դուք իրանց կենդանութեան ժամանակ աննշմար և անխնամ մնացին, բայց և այնպէս փարիսեցիք ու ղևատցիք կարող էին խոնարհութեամբ նստել դոցա ոտքի առաջ:

Մենք ուրեմն կարող ենք Աստուծոյ երեսը տեսնել բնութեան, մեծ և իմաստուն դրքերի, մանաւանդ Աստուածաշնչի մէջ, և վերջապէս լաւ մարդկանց կենաց մէջ, իսկ աւելի ևս Քրիստոսի երկրաւոր վարուց մէջ, որին փոքր ինչ նմանել կարող են բարի մարդիկ:

Աւանդ, եղբարք, թերևս ձեզ աւելի հասկանալի լինի այն վիճակը, երբ որ մարդ՝ Աստուծոյ երեսը տեսնելու շնորհը կորցնելով՝ խաւարի մէջ է ապրում: Այնպիսի սրագութեամբ ամպերը չեն դալիս և չեն փռւում արեգակի երեսի վերայ, ինչպէս որ մուրումնոյ սրտի գոլորշիներն իսպառ ծածկւում է Արդարութեան արեգակը: Աստուծոյ երեսը հեաղհեաէ անտեսանելի է դառնում այն մարդու առաջ, ով որ անհող անփոյթ է ապրում, չի աղօթում, մտածում է միայն զուարճութիւնների մասին, կամ ով որ կեն-

դանի մեռեալ է մեծանում: Աստուծոյ երեսը չի տեսնում նա, որի համար աշխարհն ու երկրաւոր յոյսերը միակ ցանկալի բաներ են, որի երեւակայութիւնը երկրաւոր պատկերների հորիզոնից հեռու չի թափանցում, մանաւանդ ով որ իւր ստոր կրքերի անէծքը կրելով, պղտորել է և՛ իւր միտքը և՛ իւր խիղճը: Եղբարք, երանի թէ դուք, և մանաւանդ մանկահասակներդ, երբէք այս վիճակը չունենաք: Քանի որ մեզանչօրը պատանի է և հոգսերից ահաւելն չի տանջվում, քանի որ զուարճութիւնը փաղաքշուրթեան գէմք է պահպանում, փաղաքշուրթեան տակաւին կարող է չզուալ այնպիսի կենաց անէծքը, որ կեանք է առանց Աստուծոյ: Սակայն կեանքը միշտ անխռով չի ընթանում: Աւնեցողը մի օր զրկվում է ըստ որուն երեսցածից: Եղբարք մարդու սիրան են ուտում: Մարդիկ կորցնում են իրանց սիրելիներին և մենակ մնացած գերեզման են մտնում: Միւսներն իրանց ամենամտերիմ կապերը թունաւորած և խզուած են տեսնում: Նոցա համար անէծք են դառնում իրանց դաւախները: Մարդիկ թափուր են մնում առողջութիւնից, հիւանդութիւններ են ստանում: Արդ, ապահով էք դուք մարդկային թշուառութեան այսօրինակ անթիւ տեսախներից: Այ, ամէնքիդ վիճակուած է, որ կրէք այս բաներից մինը կամ մի քանիսը: Այն ժամանակ ի՞նչ կը լինի ձեզ հետ: Եթէ դուք տեսել էք Աստուծոյ երեսը, դուք կարող էք լինել թերեւս ոչ բախտաւոր, բայց անշուշտ հանդիստ և յուսադրած: Իսկ ի՞նչպէս պիտի տանէք ընկճող բեռը, եթէ Աստուած իւր երեսը դարձնի ձեզանից: Ի՞նչպէս կանցնէք այն սև գետը, որի ափանց ուռիների յետևը՝ այլ ևս ձեզ համար չկայ դալար մարդագետանի կենդանութիւնը:

Ա՛հ, աշխատեցէք տեսնել նորա երեսը, քանի որ նա դեռ ևս մերձ է: Աղաչում եմ ձեզ, նորըն-

ճաներիդ, մտքում պահեցէք, որ եթէ փոքր ինչ շեղուիք ուղիդ նախապարհից, ապա դժուար չի լինի որ աւելի և ուելի հեռանաք. եթէ դուք արգելեալ հասանքի մէջ թնակոխէք անշմարելի կերպով, հասանքը զեա կը դաննայ, որ կը խառնուի ծոզի հետ, և այն ժամանակ էլ անհնար կը լինի շնաւակից ոտանել արդը: Յասնումէկ տարուայ ընթացքում շատ անգամ գատարկ եմ տեսել այն տեղերը, որոնց վերայ այժմ դուք նստած էք: Ունանք մահուան պատճառով են հեռացել, և երևի թէ խաղաղութեամբ, յուսով և ուրախութեամբ: Բայց միւսներն աւաղ այս տեղերը թողել են իրանց չար արարքներէ պատճառով: Մեր շրջանից աքսորածները զնալով միշտ և միշտ ընկել են խոնարհ, աւելի կամ պակաս չարով: Այդ մեռեալները մեր տխուր բարքերի օրինակ են. դոցա բարոյական մահը մենք աւելի պէտք է ողբանք, քան առաջիններէ ընական մահը: Դոքա այս տեղ նստած են եղել, լսել են մեր խօսքերը և ծիծաղել են և մեղք են գործել: Ինչ քիչ, նոքա դտրծել են չար մատուկներ, նախատինք են վաստակել և յուսահատութիւն ու թշուառութիւն են ցանել իրանց ծնողների սրտում: Իսկ կար ժամանակ, երբ որ նոքա սնմեղ էին, մանկահասակ նորընծայ էին: Արդեօք կարո՞ղ էին գուշակել, երբ որ ձեզ պէս նոքա ևս առաջին անգամ խրատ էին լսում այս ամբիոնից, թէ Հարբովլ գալոցում նոցա մի կամ երկու տարի մնայլը այնպէս խայտառակութեամբ պիտի վերջանայ: Անգին սիրելիներու, մեզքի սկիզբը նման է բացուած սահանքից դուրս վազող ջրին: Եթէ ժամանակին չզգուշանաք, սրբութաց հեղեղից փրկութիւն չի լինի:

Մի խօսք դարձեալ: Մեզանից շատերը սուրբ սեղանի առաջ խոնարհած, կաշխատեն թափանցել մեր կեանքը շրջապատող մտռախուղը, որպէս զի

գէթ մասամբ արժանանան տեսնել Աստուծոյ երեսը:
Միացէք այսօր մեր աղօթքներում: Աղօթենք այս մեծ
դպրոցի համար, մեզ համար, ձեզ համար, այն նոր-
ընժանների համար, որոնց մասին որ խօսեցի: Ծնկա-
չոք և ձեռք ձեռքի տուած աշխատենք, եթէ հնար
է, որ աւելի սէր, համակրութիւն, ազնուութիւն,
երջանկութիւն, յոյս ունենանք: Երբ որ Դու առա-
ջեր. «Խնդրեցէք զերեսս Իմ յամենայն ժամ», Բեզ
առած սիրտ իմ. «Զերեսս Բո, Տէր, խնդրեցից»: 1)

1) Մատ. ԻՁ. 8:

Ի.

ԳՈՒՔ ԱՍՏՈՒԹՅՈՑ ՏՃՈՐ ԻՔ. *)

« Ո՛չ գիտէք եթէ տաճար էք Աստուծոյ,
եւ Հոգի Աստուծոյ բնակեալ է ի ձեզ : »

Ա. Կոր. Գ. 16.

Տաճար Աստուծոյ, խօսքի երեք զանազան նշանակութիւնը լաւ ցոյց է տալիս Յէր Աստուծոյ առ ս. Եկեղեցին յարաբերութեանց երեք շրջանները : Հին կտակարանում այդ անունը անփոփոխ տրվում է մարմարից, ոսկուց և մայր յիսյտից շինած այն հոյակապ սրբութեան, որ Սողոմոնը իւր ամենամեծ զօրութեան ժամանակ շինեց : Նոր կտակարանում այդ բառը պատահում է Աւետարանի մէջ, որով Քրիստոսը բառին տալիս է՝ հրէից ահանջին անսովոր՝ մի այլ նշանակութիւն. «Նա ստէր վառն տաճարի մարմնոյ իւրոյ»¹⁾ : Աւերջապէս թղթերում, մանաւանդ ս. Պաւլոս առաքեալի թղթերում, այդ խօսքը աւելի ևս հրաշալի նշանակութիւն է ստանում, որովհետև վերաբերում է իւրաքանչիւր քրիստոնէի մահացող մարմնին. «Մարմինք ձեր տաճար են Հոգւոյն»²⁾ : Մի

*) Տաճարի նաւակափոխ արտ. :

1) Յով. Բ. 21 :

2) Ա. Կորն. 2. 19 :

հարեանցի հայեացք ձգենք այս երեք տաճարի վերայ, որ են՝ Երուսաղէմի տաճար, Քրիստոսի մարմնի տաճար և իւրաքանչիւր քրիստոնէի սրտի տաճար:

Ա. Սիրելիք, Ամենաբարձրեալը չի ընակում մարդու ձեռքերով շինած տաճարներում: Եթէ բովանդակ երկինքն ու երկիրը բաւական չեն Նորան¹⁾, աւելի պակաս ևս մարդու կառուցած շէնքը: Եթէ այս հզօր տիեզերքը իւր բոլոր գեղեցկութեամբ խիստ շնչին է Նորա անեղ հոյակապութեան համար, հապա մարդու ջանքով կանգնած ո՞ր շէնքը պիտանի կարող է լինել Նորա ընակութեան համար: Սակայն դիտենալով մարդու հոգեկան պահանջները, Նա Ինքը ցոյց տուեց սուրբ խորանի յաասկազիճը և Իւր ներկայութեան արտաքին նշանը արժանի համարեց դնել տալ թեւատարած ոսկի քերթէներէ միջև²⁾: Խաւարի և մուրութեան երկար տարիների ընթացքում այս տաճարը կանգնած էր, որպէս կենդանի ուխտ և վկայութիւն ընդդէմ կռապաշտութեան: Ցաճարը վկայում էր, թէ եթէ երկինքը լուել է, և երկիրը ընթանում է մեղքի, թշուառութեան, անզգամութեան, ամբարշտութեան և ցանկութեանց մէջ, — այնու ամենայնիւ Աստուած թագաւորում է ջրերի և ամպերի վերայ, որպէս արդարութեամբ իշխող թագաւոր, թէպէտ «ի ծովու են ճանապարհք Նորա, և շաւիղք Նորա ի ջուրս բազումս, և հեաք Նորա ոչ ևս երևին»³⁾: Նա ոչ թէ անփոյթ էր մարդկանց մեղքերին և թշուառութիւններին, ինչպէս որ եպիկուրեանները հաւատացնում էին, այլ անհուն գթառատ Հայր էր, միշտ տրտմելով

1) «Ահա երկինք և երկինց երկինք՝ յեմ Քեզ բաւական»: Գ. Թագ. Բ. 27:

2) Եյի, Ին. 18—20, Լէ. 7—9:

3) Սաղ. 22. 20:

Իւր մեղաւոր որդոց հոգիներէ համար: Նա, այդպիսի
անկարօտը, ընկալաւ խոնարհ սրտերէ պահանջը և
թոյլ տուեց մարդկանց, որ Իւր տանաքք ճոխապէս
գարդարեն: որպէս ապացոյց նոցա սիրոյ և յարգու-
թեան առ Աստուած, և դարձեալ որպէս ապացոյց
նորա մշտական ներկայութեան ի մէջ մարդկան այն
վախճանով, որ նոցանց շնորհակոյութիւններ ընդունէ
և նոցա աղօթքները լսէ:

Բ. Հապար տաքի անցնելուց յետոյ Տէրը յարու-
սանեց տակաւին շտուած քառեք տանաքի մասին.
«Բահեցէք զտանաքդ զայդ, և զերես աւուրս կանգ-
նեցից զդա», ասաց նա Իրանց նշան խնդրողներին:
«Ձքառասուն և զվեց ամ շինեցաւ տանաքս այս
և դու զերես աւուրս կանգնես զուս», պատասխանե-
ցին կոտորած հրէաները: Ըայց նա ասում էր զկան
տանաքի Յարմնոյ Իւրոյ¹⁾: Այս խօսքը խոստ խոս
ապաւորութիւն դարձեց: Այդ դարձաւ գգնուոր
առիթ նորան մեղագորելու Պայտիայի առաջ: Այդ
խօսքը երեսին տուեցին նորան, որպէս ամենակեր-
ճաք, երբ որ նա կախուած էր խաչի վերայ: Այդ
եղաւ քանայի, որով լուծուեցաւ Իւր ամենախորհրդ-
գաւոր մարդարէութիւնը, երբ որ նա յարեալ ի մե-
ռեւոյց²⁾: Եւ երբ, արժէր որ այն քառեք անմուս-
նայի պահուէին, որովհետեւ մեծ էր անոնց անեղ նշանա-
կութիւնը: Յերաւի այդ ժամանակից նիւթական աս-
ճոցի վարագոյցը պատասխանեցաւ և մուտքն առ Աստ-
ուած ասելի մերձենայի և հաստատուն կգու: Ինչո՞ւ
Աստուած Իւր Իրցանը կանգնեցրեց մահացու մարդիկ
մէջ. նորա յաւիտենական Հոգւոյ կեդրը նման էր
մեզին և նոյն նիւթից էր: (Եւ թէպէտ Գրիտոսոս

1) Յայ. Բ. 18—21:

2) Մատ. Իջ. 61, Իլ. 40, Յայ. Բ. 22:

մարմնի տաճարը երկրի վերայ ոչ թէ դարեր շարունակեց, այլ միայն մի քանի տարի, բայց չմոռանանք, որ Նա երկնքում յաւիտենական է: Երկրաշարժն ու ջրհեղեղը կարող է աշխարհն աւերակ դարձնել, երկաթէ ժայռերը կարող են խախտուիլ և մշտնջենական սարերը ճեղքուիլ, տիեզերքը իւր բոլոր արեգակներով և աստղերով կարող են թափուիլ և կուլ գնալ ամենի ծովի ալիքներում, իսկ երկնից երկնքի վերայ յաւիտեանս կու մնայ այս կենդանի տաճարը: Յաւիտեանս Աստուածային և մարդկային ընութիւնը միաւորած, կը լինին կատարելապէս, անշփոթ, անխախտ կերպով: Յաւիտեանս որոտման մէջ կը հնչէ «Որոյ մարդոյ բարբառը», յաւիտեանս մեզ նման Գէմքը արգահատելով կը նայէ մեզ վերայ Աստուծոյ աթոռից: Ով Որ երկրի վերայ սիրել է իւրայիններին, մինչի կատարածը կը սիրէ և՛ ընդհանուր կորստեան ժամանակ՝ անվտանգ կը պահէ նոցա Իւր յաւիտենական սիրոյ գոգի մէջ:

Գ. Զպէտք է մոռանանք, որ Տէր Աստու հոգին անցաւ Փրկչի մարմնի տաճարից իւրաքանչիւր քրիստոնէի սրտի տաճարը: Այս խոստմամբ Տէրը միեթարեց Իւր անաբեկուած աշակերտներին, և հէնց որ նորա մահացու Մարմնի տաճարը երկնք համարձաւ, իսկոյն նոր կենդանի տաճարը լցուեցաւ Փառքով և ժողոված առաքեալների ճակատը պսակուեցաւ Պենտեկոստէի հրեղէն լեզուներով: Այդ ժամանակից մեզանից իւրաքանչիւրի մահացու մարմինը դարձաւ Աստուծոյ տաճար, Սուրբ Հոգւոյ տաճար: Աստուծոյ Հոգին ամէն տաճարներից աւելի սիրեց ազնււ: մարդը սիրտը, ասում է Միլտոնը:

Առաքեալները ոչ մի վարդապետութիւն այնքան չեն պնդել, ինչպէս այս մէկը, որ միշտ իրանց թղթերում կրկնում են, ցոյց տալով, թէ հոգևոր կենաց գլխաւոր

աղբիւրն այդ է¹⁾։ «Ո՛չ գիտէք եթէ տաճար էք Աստուծոյ, և Հոգի Աստուծոյ ընակեալ է ի ձեզ,» երկու անգամ հարցնում է Պօղոս առաքեալը իւր աշակերտած Կորնթացիներէց։ «Ջհողին մի շիջուցանէք», խրատում է նա Թեսաղոնիկեցիներին։ «Եւ մի տրտմեցուցանէք զՀոգին Սուրբ Աստուծոյ», կրկնում է նա Եփեսացիներին։ «Դուք տաճար Աստուծոյ կենդանւոյ էք»։— Երևակայեցէք, որ նա այժմ ձեզ դիմէր հին հարցմունքով. «Եթէ ո՛չ գիտէք զանձինս» զի Գրիստոս Յիսուս ի ձեզ է, բայց եթէ անպիտանք իցէք»։ Բայց— ո՛ն ինչ զարհուրելի ենթադրութիւն է. այսինքն՝ բայց եթէ այնքան անպիտանացել էք, որ արդարև Գրիստոս չի կարող ձեր մէջ ապրել . . .

Առաջին քրիստոնեաները առանց յապաղելու հետևեցին այս վարդապետութեան, որ հեթանոսների գաղափարով անլուր և անհասանելի խորհրդաւոր բան էր։ Երբ որ խեղճ ծեր Իգնատիոս եպիսկոպոսին բերեցին Տրայանոսի մօտ, յաղթութիւններով մեծամտած կայսրը արհամարհանօք կոչեց նորան— ողորմելի դէ։ Իգնատիոսը այս բառի պատասխանը տուեց և ասաց, թէ «այն մարդուն, որ իւր մէջ Աստուած է կրում, կարելի չէ կոչել դև, որովհետև դեւերը հեռանում են Աստուծու ծառաներից»։ «Իսկ մի է կրում իւր մէջ Աստուած», հարցրեց Տրայանոսը։ «Նա, որի սրտում որ Գրիստոս է», պատասխանեց Իգնատիոսը։ «Դու այն խաչեցեալի մասին ես խօսում», հարցեց Տրայանոսը։ «Նորա մասին, Ով որ խաչեց իմ մեղքը և մեղք թելադրողին, պատասխանեց Իգնատիոսը, Ով որ բռնորդ դիւական մոլորութիւններն ու չարութիւնը դրեց այն մարդկանց ոտի տակ, որոնք որ իւրեանց սըր-

Ա. Կոր. Գ. 16 եւ 17, 2. 19, Բ. Կոր. 2. 16, Ա. Թես. Ե. 19, Եփ. Գ. 30, Ա. Պետ. Գ. 14:

տումն ունին նորան: «է՛, դու է՛լ ունիս Խաչեցեալին քո սրտումդ»: Ճաղրելով հարցրեց Յրայանոսը: «Այո՛, պատասխանեց Իգնատիոսը, որովհետև գրուած է, թէ Բնակեցայց ի նոսա և զնացից ի նոսա»: Այն ժամանակ Տրայանոսը վճիռ կարգաց. «Էրամայում ենք, որ իւր մէջ Խաչեցեալին կրող Իգնատիոսը դազաններին պատառոտելու տրուի: Ժողովուրդը զքօսեցնելու համար»: Ո՛վ երջանկագոյնն մարտիրոսների մէջ: Լիբիական առիւծը կարող էր իւր ծնօտները ներքել մարդու արիւնով, բայց չէր կարող երկնային բնակութեան հասնել, որ վնասէ հագուն: Ինգնատիոսը կոչուեցաւ Աստուածակիր (Թէոֆորոս), որովհետև ասած, թէ զԱստուած է կրում ի սրտի: Բայց Ս. Գրքից բերած նորոս վկայութիւնը ցոյց է աւելիս, որ ինքն իրան առանձին անուն չէր տալիս, այլ ամենայն քրիստոնէին համարում էր զԱստուած կրող ի սրտի, առանց խտրութիւն դնելու, թէ արդեօք քրիստոնեայ մարդը գիտէ իւր մեծ առաւելութիւնը, թէ չէ:

Այսպէս ուրեմն ս. խորանը մարդն է, և տիեզերքում միայն մի տաճար կայ—մարդկային մարմինը: Եւ մարդու համար այս հանգամանքներից աւելի բարձր կատարելութիւն չկայ, կամ ինչպէս որ բանաստեղծ Աորդովորտն ասում է, «մենք իսկութեամբ աւելի բարձրութեան ենք կոչուած, քան կարծում ենք»:

Աշխատենք այս գաղափարը լաւ պարզել մեր մտքի մէջ: Աստուած մեր մէջ է, նա ուրեմն, ոչ միայն աներեւութապէս մեզ հետ է և մեզ մօտ, ոչ միայն հսկում է մեզ վերայ մեր խորհրդաւոր ըրպէններում, ոչ միայն Եւր թւերի ստուգերով է մեզ հովանաւորում և Եւր լուծով լուսաւորում մեր երեսը, ո՛չ, այլ նա մեր մէջ է, մեր մարմինը—Նորա տաճար է, մեր սրտերը նորան բնակութիւն են: Ի՞նչ փա-

աւոր մեծութիւն է: Ի՛նչ արքայական ժառանգութիւն է: Մենք—Աստուծոյ որդի ենք, անմահութեան ժառանգորդ ենք: Մենք փոքր ինչ խոնարհ ենք հրեշտակներէց: Մենք պտակուած ենք փառքով ու պատուով: Միայն այս մտածութիւնը կարող է փսկապէս վտեմացնել սրտի բարախումբ: Միայն այդ հաւատտիքը կարող էր «մարդկային կենաց տագնապը վեհութեան և արքայական մեծափառութեան դարձնել»: Ո՛հ, եթէ կարողանայինք լաւ տիրանալ այդ մտքին, այն ժամանակ մեր կեանքն աւելի ազնուազոյն և գեղեցկագոյն կը լինէր: Մենք կը շնչէինք աւելի մաքուր, լաւագոյն, խաղաղական օդ: Ժամանակը մեզ կը ներկայանար աւելի ճոխ և արգասաւոր ձևով, և ամենօրեայ աղմկութիւնները կը հնչէին որպէս աւելի գեղեցկագոյն մեղեդիներ յարձադանգ: Այն ժամանակ կենաց պղտոր ջրերը վճիտ պարզութիւն կը ստանային՝ օրորոցից սկսած, մինչև գերեզմանը, և անոնց անթափանցիկ մթութիւնը կը լուսաւորուէր երկնքի հրաշափայլութեամբ, այն յաւիտենական կենաց անփոփոխ արեգակնային լուսով: որ Աստուածային Երրորդութեան մէջ ունինք:

Եփեսոս մեծ քաղաքը պարծենում էր մեհենազարդ¹⁾ անունով, որ իսկապէս նշանակում է Դիանա գիցուհու մեհեանը աւելող (հոգացող, զարդարող): Արդեօք մենք էլ մեր կոչման անհզ մեծութիւնը ճանաչելով՝ պարտաւոր չե՛նք մեր բոլոր ջերմեռանդութիւնը այնպէս գործ դնել, որ հոգևոր տաճարը կանգնած լինի սրբած ու մաքրած սրտի մէջ, որ այդ սեղանը արժանի լինի ճրագ վառելու համար, և Տէր Աստծու լոյսը ճաճանչանայ սեղանի տապանակի վրայ: Աստուած կը ոչնչացնէ տաճարը պղծողին: Բայց

1) Գործ. թ. 35 (Νεωχόρος):

միթէ մարդը կարո՞ղ է գիտութեամբ և կամու աւերել և պղծել տաճարի ներքին սրբութիւնը՝ եթէ ըմբռնել է անոր ահեղ նշանակութիւնը։ Միթէ թոյլ կու տայ, որ չար երեւակայութեան պիղծ պատկերներով ապահանուին այն պատերը, ուր որ ներկայ է Աստուած։ Միթէ կարո՞ղ է նա գայթակղեցնել իւր աչքն ու ձեռքը՝ որ մեղքի և խայտառակութեան գործիք դառնան, երբ որ իւր մէջ է Քրիստոսը։ Միթէ կարո՞ղ է ընկղմել արբեցողի անասնական ինքնապարարութեան մէջ, կամ Փրկչի նուիրած մարմնի անդամները արատաւորել, պռոնիկ կնոջ հաճոյքին տալով։ Անշուշտ, ոչ։ Նա չի համարձակուի իւր աստուածանման յատկութիւնների անդին դանձր անառակութեան մատնել, որպէս զի գրիախառնէ զուարճութեանց ցամաքած զիմասիը կամ պոսակէ հեշտասիրութեան դժոխսպետի տգեղ ճակատը։ Նա շատ բարձր կը դասէ այն գանձը։ Նա կզգայ, որ լաւագոյն և ամենալուսաւոր տարիները մոլութեան և վափկասիրութեան նուիրելը՝ ոչ այլ ինչ կը լինի, բայց եթէ ոսկեղէն գոհարը կախ տալ խոզի ղնչի վերայ, կամ ակն ու մարգարեիք՝ ոսկրոտ գանգի ճակատի վերայ։ Ուղիղ է ասել մեծ բանաստեղծ Միլտոնը. «Ով որ իւր անձը արժանապէս յարգում և պատուում է, թէ՛ իւր սրտի մէջ կրած Աստծու պատկերի վեհութեան համար, և թէ՛ իւր մեծագին փրկութեան պատճառով, որ իւր ճակատի վերայ գրոշմած է,—նա ընդունակ է ամենայն ազնուական, աստուածանման արարքներ գործելու։ Նա այնքան բարձր կը լինի, որ չի վստահանայ նսեմացնել իւր անձը մեղքով և ապականութեամբ, այն անձը, որ փրկուել է մեծ գնով և արժանացել է Աստուծոյ որդեգրութեան։ Մարգկանցից կրած վիրաւորանքներն ու բամբասանքներն երբէք այնչափ սոսկալի չեն լինի նորա համար, որչափ որ իւր երեսօ

գարհուրանքն ու ամօթոյ կարմուծիւնը՝ երբ որ նա իւր խիստ և պարկեշտասէր աչքերով տեսնէ իւր վատ արարքներն ու մեղանշական մտքերը, թէպէտ և ծածուկ կատարուածները»:

Հասկացէ՛ք, իմ կրտսեր եղբայրներ, այս մեծ վարդապետութիւնը, որ մեք կենաց վերայ բնականաբար մեծամեծ պարտականութիւններ է դնում: Եթէ Առտուծոյ ողորմութեամբ գուք հասնէք այդչափ բարձր գիտակցութեան, գուք կը վատտակէք այն յարատեւ և վոեմական քննարգութեան զգացումը, որ ամենաստոյգ աղբիւր է ամենայն վեհ, բարեպաշտ, աստուածամման արարքներէ: Այդ զգացումը ձեզ համար այն հմայք-թախիսման կը լինի, որ կը պահպանէ ձեզ ամենայն նսեմութիւնից և մեղկութիւնից: Այդպիսի գիտակցութեամբ կիրագործուի ձեր սքսութիւնը, ձեր մարմինը կը մկրտուի, և գուք ձեր մէջ կզգացք Անմահ Թագաւորի ներկայութիւնը:

Դուք միշտ կզգուշանաք աղտոտել ձեր մոնկութեան տօնական հանգերձները նուաստացնող արարքներով, կը գողաք, որ չլինի թէ ձեր մաքուր հոգին պզծէք հեշտութեան ցանկութեամբ, անգթութեամբ, ստուգութեամբ, կը խուսափէք ցած բաների շօշափութիւնից, ինչպէս որ մերկ մարմնի կաշին վախենում է կրակից: Այն ժամանակ կիմանաք, թէ ինչ սարսափելի բան է՝ ձեր գոյութեան երկնային տարերքը և աստուածային անուշահոտ խուսկը անմտութեամբ ծխել, սրբութեանց սքսութիւնը գարձնել անառակ շուայտութեան վայր, իսկ հոգին բրտացնել, ամբարշտացնել, անաղբաղութեան մատնել: Այն ժամանակ կիմանաք, թէ ինչ առաքինութիւն է կենաց մաքրութիւնն ու չափաւորութիւնը, ինչ աստուածային շնորհ է պատանու այտերի վերայ առողջ կուսական կարմուծիւնը, ինչ վեհ և բարեբար բան է իւրաքանչիւր

քրիստոնէի բուն պարտքը, և ինչ թշուառութիւն է, երբ որ այդ պարտքը չի կատարւում» (Պարէլլ):

Այնքան ժամանակ չունիմ, որ այդ ճշմարտութիւնները մանրամասն բացատրեմ, բայց առաջնեցն էլ թող բաւական համարուին, եթէ՛ կարողացել եմ գէթ մի մատաղ սրտի մէջ ազդել նոր գիտակցութիւն, թէ մեր հողային մարմինը սուրբ է, թէ մօտիկ է այն յաւիտեանականութիւնը, որի ստուերի տակ, որպէս թէ Աստուծոյ թւի տակ, մենք մեր շնչին կեանքով ապրում ենք: Միայն մի քանի խօսք կաւելայցնեմ այն գէպքի առիթով, որ մեզ այսօր գումարել է:

Այս մեծ հաստատութեամբ հետաքրքրուողները, անխտիր ամէնքը ոչինչ չխնայեցին, որպէս զի այս մատուռը իւր գեղեցկութեամբ արժանի դառնայ Նորա փառքին: Որին որ նուիրած է. Աստուծոյ փառաւորելու համար և մեր ջերմեռանդութեան համեմատ հարկաւոր է, որ եկեղեցին,—որ Ոսկեբերանի ասելով, «հրեշտակների և հրեշտակապետների վայր է, Աստուծոյ դաւիթ է և երկնքի պատկեր է»,—ստանայ մեր ընտիր, յօժարակամ նուէրները: Ճշմարիտ է, որ նա, ով որ իւր ներկայութեամբ լցնում է ամբողջ տիեզերքը և երկնային լուսի պէս թափանցում է վճիտ երկնադնդի ամենայն հիւլէներում՝ միայն մի տեղում չի հեղում Եւր ներկայութեան փառքը: Ճշմարիտ է և այն խօսքը, թէ ամենահոյակապ եկեղեցու շէնքը աւելի նուազ չափով է դառնում նորա տաճար, քան մկրտութեամբ նուիրագործած ամենայեալին մանուկ-քրիստոնէի մարմինը: Հին Հայրապետներից մէկն ասում է. «Մովսէսը ծովի մէջ, Յոբը աղբիւսի վերայ, Եզեկէէլը մահուան մահճում, Երեմիան ցեխի մէջ, Դանիէլը առիւծների գբում, երեք մանկունք բորբոքուած հրոյ մէջ, Պետրոս և Պողոս առաքեանները բանտում՝ Աստուծոյ անունը տալով, լսելի եղան Երկն-

քում»։ Եւ յիրաւի՝ հաւատով և աղօթքով ամենահասարակ խրճիթը նոյնչափ սրբութիւն կարող է դառնալ, որչափ Սինայի խորանը կամ այն ոսնդաւղի աստիճանները, որով ելնում և իջնում էին հրեշտակները։

Բայց և այնպէս, քրիստոնէական սուրբ պաշտաման նուիրած վայրը աւելի զօրութիւն ունի, քան Աստուծոյ միւս ամենայն բնակութիւնը։ Ի բոլոր սրտէ գոհութիւն մատուցէք նորան այն շնորհի համար, որ հնար ունիք ամենայն օր, այս տեղ իմանալու, թէ Ցէլ Ասածու տունը երկնքի դուռն է։ Այնպէս շանէք, սիրելի եղբայրներս, որ Աստուծոյ պաշտամունքը (ափսոս որ շատ անգամ է պատահում) դառնայ տաղտկալի ժամավաճառութիւն կամ լոկ մի ձևապաշտութիւն, ուր սիրտը իսպառ անհաղորդ է մնում։ Հաւատացէք ինձ, մեզ համար մեծ առաւելութիւն և արտօնութիւն է այս տեղ ամենայն օր ժողովուրդը, որպէս զի մեր սրտերը քննենք, Ասածուն անկեղծ շնորհակալութիւն յայտնենք և աղօթենք։ Լաւ բան է դալ այս տեղ, հեռանալով աշխարհի սին աղմուկից, հրաժարուելով բոլոր աւելորդ հագսերից ու մոլի մաքառումից, և խոնարհութեամբ, ծնկաչօք խոստովանել մեր Երկնային Հօրը, ինչպէս որ մենք մեր վշտերը յայտնում ենք մեր հաւատարիմ բարեկամներին։ Մանուկն ինչպէս պէտք է պատրաստէ ու մաքրէ իւր ճանապարհը, եթէ ոչ ունին դնելով Աստուծոյ խօսքերին։ «Ի՛ւ ուղղեսցէ երկաստարգ զճանապարհս իւր»։ «Այլ ի պահել զԲանս Քո»¹⁾։ Թո՛ղ ուրեմն, որ այդ Բանը լինի ձեր պաշտպան և ձեզ քաղցրութիւն։ Մեզ ամէնիս համար կու գայ մի օր, երբ որ մեր մանկութեան հասակում սովորած Ս. Գրքի ամենապարզ խրատը՝ անհամեմատ աւելի

1) Սաղ. ձժԼ. 9:

նշանակութիւն կունենայ, քան աստիկեան պերճախօսութեան բոլոր սաստկագոչ որոտումները և հռովմայեցւոց քնարերգութեան հրաշալիքները: Այն ժամանակ Ս. Գրոց խօսքերը, որ այժմ պարզ չենք հասկանում, կը ճառագայթին աւելի տհեզ և մարգարէական փայլով, քան Ահարոնի զգեստների վերայ գոհարները:

Մի արար, շքից և ծարուէց գրեթէ մեռած, անպատում շրջում էր: Նորան թուում էր, թէ իւր ուղտերի բեռների մէջ մի տիկ կայ ջրով: Պատրանքի յոյսերով խաբուած, նա իսկոյն բաց արու տիկ բերանը: Տիկը լցուած գտաւ մարգարտով: Արարը զայբացած ձգեց տիկը գետին, մարգարիտները փռելով տաքացած աւազի վերայ, և յուսահատ ձայնով գոչեց. «Ա՛հ, միայն մարդարիտ է եղել մէջը»: Նոյնը կը պատահի, ոիրելիք, և մեր ծարաւեցած հոգուն, եթէ մենք խմենք միայն երկրաւոր փորձերից և երկրաւոր գիտութիւնից, և ոչ թէ Աստուծոյ արդարութեան մաքուր ջրից: Եղբարք, թող այսպիսի բան ձեզ չպատահի: Աստուծոյ ողորմութիւնը տայ ձեզ այնպիսի սիրտ, որ իւր մաքրութեամբ արժանի դառնայ Աստուծոյ երեսը տեսնելու: Աստուած ձեզ անարատ կը պահէ մանկութիւնից, ապա անվտանգ կառաջնորդէ բոլոր մրրիկներում, և կը լինիք որդիք Աստուծոյ: Այն ժամանակ ձեզ քարոզողներս կարող ենք պարծանքով, յուսով և շնորհակալութեամբ նայել մանկահասակ ժողովիդ և գոչել ջերմեռանդ մտօք «անսուտ բանիք», թէ ահա իրօք սոցա սիրար՝

«Տաճար Տեառն, տաճար Տեառն, տաճար Տեառն է՝ 1):

1) Եր. Կ. 4:

ՅՈՒՀԱՆՆՈՒ ԱՍՏՈՒԾԱՐԱՆԻ ՏԵՍԻԼՔԸ.*)

Ս. Յովհաննէս Աստուածաբանը, դէպի բերեզեան խորութիւնները բարձրացնելով իւր հայեացքը, լսեց վեցթեան անմահ ոգիների եռասպտիկ հրաւերը, որ երբեմն Եսային էր լսել խնկի ծխի մէջ¹⁾: Երկնքի ոսկի դռները բացուէլ էին ոչ թէ խցի մէջ զբաղուած փիլիսոփայի համար, ոչ թէ պալատում նստած կայսեր համար, այլ այն մարդու համար, որ առաջ Գալիլիայում ձկնորս գոլով, այժմ ստրուկ էր, Եգեյեան ծովի անապատ կղզու հանքերում քրէական աշխատութեան գատապարտուած: Նա երջանկութիւն ունեցաւ մահացու սկանձներով լսելու հրեշտակների անթիւ զինուորութեան երկնային մեղեդիները, իւր մարդկային աչքերով տեսնելու Յաւիտեանական Աթոռի աներևակայելի փառքը: Երբէք մտաց յափշտակութեամբ այսպիսի հրաշալի տեսիլքներ չեն երևացել մարդուն, տեսիլքներ, որ նոյն խոկ բանաստեղծներին անմատչելի են, և որոնք խաւարեցնում են երկրաւոր թագաւորների բոլոր հոյակապութիւնն ու պերճութիւնը, այդ բոլորը դարձնելով սուս պանու-

*) Հոգեգալստեան տոնի խօսած:

1) Յս. 2. 4:

ճանք, շրջանակ: Կիւերոնի պատմած հեթանոսական երազում՝ աստղերի աշխարհը առաջնորդող ոգին յանդիմանում է իւր առաջնորդած մահկանացուն, թէ փոխանակ վերին լոյսը գիտելու, խոնարհ դէպի երկնքն է նայում: Գրիստոսի սիրելի աշակերտը չէր կարող այդպիսի մեղադրութեան արժանանալ: Նորա արժուի հոգին խորասուզուել է երկնային լուսի մէջ, և նա իւր բոլոր տեսածները արձանագրել է այն վեճ լիպասանութեան մէջ, որ այս օր այս տեղ կարգացուեցաւ: Նա այնպէս է խօսում, որ կարծես թէ սերտէի քնարի ձայները տակաւին հնչում են նորա ականջներում, և աստուածային փառաց ճառագայթը դեռ դարձեալ լուսաւարում է նորա քարայրի մթութիւնը անճառելի փայլով:

Յղբաբը, եթէ մենք աստուածային իւրերի խորհրդագծութիւններով զբաղուած լինէինք, ինչպէս որ խորհրդածել է Ս. Յովհաննէսը՝ ո՞վ դիտէ, արդեօք մեզ էլ այն շնորհը չէ՞ր արուել, որ գէթ փոքր ինչ տեսնէինք այն մեծափառութիւնից: Բայց ի՞նչ յոյս կարող ենք ունենալ, երբ որ մեր սիրտն ու մտածմունքները միշտ այս տեղ է, եթէ միշտ երկրի վերայ ենք մնում կպած Կիւերոնի հեթանոսի պէս, եթէ միշտ քրքրում ենք հանգած երկրային մտիւրը, մէջը հուր փնտուելով, որ չկայ, եթէ միշտ մտածում ենք միայն մեր անձի համար, մեր շահերի, և ոչ թէ Արարչի մասին, ուտելու, խմելու, վարկի մասին, և ոչ թէ Արարչի մասին: Իսկ եթէ սկսում ենք հոգևոր ճշմարտութիւնների խորհրդածութիւններով սպրել՝ մեծ մասով մեր մտածմունքը վերաբերում է մեղքին և վշտին, զզման և պատժին, բախտաւորութեան, անձնահոծ երազներին, գժօխքի անին, և ոչ թէ Աստուծոյ մեծափառութեան կամ Նորա օրէնքներին: Գէթ այսօրուայ համար մոռանանք մեր անձը և ամե-

նայն հնազանդութեամբ ու աննենզ խոնարհ սրտով երկրպագենք Աստուծոյ մեծութիւնը:

Եղբարք, այս օր նուիրած է այն ահեզ խորհրդեան յիշատակին, որ նոյն իսկ հրեշտակները կուզենային լուծել, ոսկայն միայն խոնարհում են գողութեամբ և բարեպաշտութեամբ: Ես չեմ համարձակուի խորհրդածութիւնները միմայննել անօգուտ բառերով և «լինել այն անմխտններից մէկը» որոնք թեւախոսում են այնպէս տեղ) ուր որ հրեշտակները վախենում են մտնել»: Նոյն իսկ հեթանոսները կը դատապարտէին այսպիսի խիզախութիւնը: Հնդկաց հրաշապատում զրոյցների մէկի մէջ ասուած է, թէ Բարձրագոյն էակը մի փայլուն սիւն է կանգնեցրել վիճաբանող երկու ոգիների մէջ: Նոյննից մէկը, մի քանի հազար տարի բարձրանում է դէպի վեր) մտքի արագութեամբ) բայց տակաւ չկարողացաւ հասնել գագաթը: Միւսը կայծակի պէս իջնում է դէպի վայր, շատ հազար տարիների տևողութեամբ, բայց չկարողացաւ իջնել մինչև սեան հիմքը:

Գուք լսած կը լինիք) թէ ինչպէս Քրիստոնէական եկեղեցու մեծ Հայրապետը ծովի ափովն էր դնում, մտքում պատրաստելով իւր շարադրութիւնը Ս. Երրորդութեան մասին, և յանկարծ տեսաւ մանուկին, որ աւազի մէջ փոս էր փորել և խեցիով ջուր էր կրում, որպէս զի փոսը լցնէ: Նա ասաց երանելի Օգոտախոսին) թէ ուզում է այն փոքր փոսի մէջ ածել մեծ անդունդի բոլոր ջրերը: «Այդ անկարելի է», ասաց սուրբը: «Աւելի անկարելի չէ, ո՞վ, Օգոտախոս, քան քո ոսնձգութիւնը, որ ուղղում ես մեկնել այն խորհուրդը, որի մասին որ այժմ մտածում ես», պատասխանեց մանուկը: Ճշմարիտ է, եղբարք, բայց սրտի տրամաբանութիւնը բարձր է, քան մտքի արամաբանութիւնը: «Ով որ բանդադուշում է, թէ

հասկանում է Ս. Երրորդութիւնը և իւր դադարիւրը այդ մասին՝ յայտնում է մարդկային հնարած բառերով ու անուններով,—չգիտէ, թէ ինչ է խօսում: Իսկ բարեպաշար, որ զգում է Հօր ամենադօրութիւնը, Որդւոյ իմաստութիւնն ու արդարութիւնը, որի սրտի մէջ ապրում է Ս. Հոգւոյ սէրը, միայն նա է իմանում Ս. Երրորդութեան խորհուրդը, թէպէտ չի հասկանում անհասանելին: Այս հանգամանքում փորձառութիւնը—լաւագոյն գիտութիւն է, քրիստոնէութիւնը—լաւագոյն վարդապետարան է, Սուրբ Հոգին—լաւագոյն ուսուցիչ է, և սրբութիւնը—բարձրագոյն իմաստութիւն է: Մեղաւոր մարդը, տգէտը, խոնարհ և հնազանդը—լաւագոյն ուսումնական է:

Այս օր մենք էլ այսպէս մերձենանք Ս. Երրորդութեան խորհուրդին: Թող մեզ հետ լինի նա, որ Աբրահամին նոր կեանքի կոչեց, երբ որ նա բռնուած էր մեծ խաւարի արհաւիրքով¹⁾, որ Եղիային պաշտպանեց երկրաշարժից և մրրիկից Քորէբի վերայ²⁾, որ զօրացրեց Պետրոսին, երբ որ նա գոչեց, «Ի բայ գնացինէն, Տէր, զի այր մեղաւոր եմ ես»³⁾: Թող օգնէ Իւր մասին Խօսելու նա, որ պերճախօսութիւն տուեց Մովսիսի ծանրալեզու ըերանին⁴⁾, և իւր թեւաւոր պատգամաւորին առաքեց, որ ունելիքով կայծակ մերձեցնէ Եօայիու ըերանին⁵⁾:

«Սուրբ, սուրբ, սուրբ՝ Տէր զօրութեանց⁶⁾: Արդ հարցնում եմ, բայց ոչ թէ նոցանից, որ համարձակ-

1) Իսկն. ժԲ. 1:

2) Գ. Թագ. ժԹ. 8—12:

3) Դուկ. Ե. 8:

4) Ելի, Գ. 10—12:

5) Ես. 2. 5—7:

6) » » 3:

վում են թեթևամիտ խօսքերով ամենայն օր պղծել այս փառաւոր և ահեղ անունը, այլ դառնում եմ մարդկանց, որոնք երբեմնապէս, ազօթքի կամ խորհրդածութեան բողէներում, գէթ փոքր ինչ զգացել են նորա մեծութիւնը, և հարցնում եմ նոցանից, թէ արդեօք հասկանում են նոքա մեզ շնորհած Յայտնութեան բոլոր բարիքը, որով մեզ ցոյց է արվում կենդանի Աստուած: Նայեցէք երկրի զանազան ազգերի վերայ և տեսէք, թէ ինչեր է պաշտել իրանց անառաջնորդ բանականութիւնը: Գոհութիւն մատուցանենք Աստուծն, որ աստուածներ չենք շինում զզուելի սողուններից և ի պատիւ նոցա ներկուած տաճարներ չենք կանգնեցնում, եղիպտացիներու պէս, որ տաբերք չենք պաշտում և չենք հնարում մեզ համար մոգ կամ դև, հեռուոր ծովային կզզիներու բնակիչների պէս: Մենք երկրպագութիւն չենք տալիս աշխարհի ոչ կռփիս ուժին, ոչ մեռեալ հոգուն, և ոչ հակասող օրէնքների անընդհելի յորձանքին: Փառք Աստծու, մենք հռովմայեցիներու պէս սեղան չենք կանգնեցրել Երկիւղին և Որկրամուլութեան, Ծիծաղին և Յուսահատութեան և մինչև անգամ չենք յտիրշտակուել ամենազեղեցիկ առասպելներով. մենք թոյլ մարդկութիւնը նախ չենք շողջորթել, ապա և կուռք դարձրել, վիպական զարդարուն քողի տակ ճածկելով նորա տրտախ և մոլորութեան տգեղութիւնները և «դժոխքի դուռը—գրախա նկարագրելով»:

Մեր Աստուածը կայծակի և սրտման աստուած չէ, ոսկեզարդ ու ակնաձև պաճուճապատանք չէ, հեշտասիրութեան և արիւնասիրութեան մարմնացումն չէ: Նա չէ ոչ հուր, ոչ հողմ, ոչ շունչ, ոչ երկնականար, ոչ հեղեղ, ոչ լուսատու մարմին: Նա չէ բնութիւն, այլ բնութեան մէջ է յայտնվում նորա Ամենապաշտութիւնը, նա չէ և բախտ, որ «նորա աներևոյթ խնա-

մահալուծիւն է, իսկ մարդկանց անսւնով զիպուած է: Նա է Տէր, մեծ և հզօր, Բազաւոր Բազաւորաց, Տէր իշխանաց, Տէր Ամենակալ: Նա է Աստուած աստուածոց, ճշմարիտ Աստուած: Նա Աստուած է, և հաւասար չկայ Նորան: Աստուած է, և նախ քան Ինքը, ոչ ոք չի[՞]եղել: Նա Աստուած է, և նման Նորա չիայ: Նա Աստուած է, և բացի Նորանից ոչ ոք չկայ: Նա այն Աստուած է, Որ երբէք չի փոխվում: Նոյն իսկ երկինքը չի կարող բովանդակել Նորան, մինչդեռ Ինքը հաճում է բնակել մանկան խոնարհ սրտի մէջ: Նա Լոյս է և Հայր Լուսոյ: Յտուեր Նորա լուսաւորագոյն է, քան արեգական լոյս: Նա բնակում է անմատչելի փառաց մէջ: Նա—Այր և Քէ: Նա—Ես եմ որ Էն, Երբորդուծիւն միութեան մէջ: Աստուած Յուրբ Շնորհաց, Անեզր կարողութեամբ, Ամենուրեք, Հինաւուրցն: Եւ այս անեղ, բարձրագոյն կարողութիւնը, այս անխմանալի, անմատչելի, անեղծ Ոգին—մեր Հայրն է: Քրիստոս իջաւ երկիրը, որ մեր աչքը բացուի և ճանաչենք, թէ Նա—Հայր է ամենեցուն: Այն գաղափարը, թէ «մենք ամէնքս—Նորա շարաւիղ ենք», երբեմն բանաստեղծների մտքով էր անցնում, երբ որ Նոքա քաղցրապէս շնչում էին օդի մաքրութիւնն ու անուշահոտութիւնը և մեծապէս սքանչանում էին դարուքից կամ ամառուայ հրաշալիքներից: Բայց այս միտքը լուի միայն աղօտ երազ կամ փայլուն նախազգացութիւն կու մնար ընդ միշտ, եթէ Քրիստոսը չաւետէր և մեզ շտովորեցնէր ճանաչել Նորան մեր Հայր: Ինչ խոր, անպասամելի, ընկճող յուսահասութիւն պիտի տիրէր մարդու սրտին, եթէ այդ գիտակցութիւնը չունենար: Այա թէ ոչ, այս անեղ իրականութիւնը մեզ կարող էր կամ խելագարեցնել և կամ իքնասպանութեան դռնել: Միթէ աւելի սարսափելի բան կարող է լինել, քան Նայել այս աստղալից երկնքին և տեսնել

արեգակներէ լուսի տարածուիլը՝ երկնային կամարէ
ամէն ծագերը և անյայտանալը հեռաւոր դրութիւն-
ների և ծիր կաթինների անեղր տարածութիւնների մէջ.
և ապա իմանալ, թէ այս ամբողջ աշխարհը լոկ մի
կէտ է, մի բիծ է, մի հիւլէ է տիեզերքի համեմատու-
թեամբ, իսկ այս տիեզերքն էլ աւելի փոքրագոյն կէտ
է, աւելի փոքրագոյն բիծ և հիւլէ է այն անհունութեան,
որի մէջ ինքը փռուած է, որպէս թէ՛ ապարանքի յա-
տակի վերայ՝ անթիւ աշխարհների ոսկէփռոշի: Նոյն
տեսակ մտածմունքներ են առաջ գալիս, երբ որ մենք
զննում ենք մի կաթիլ ջրի փոքր աշխարհը և տեսնում
ենք աներևոյթ՝ բայց իրարից պարզ զանազանելի էակ-
ների բազմութիւններ, որ մեզանից անհամեմատ ստոր
են, և որ չեն չափվում ոչ մեր փիլիսոփայութեամբ և
ոչ մեր անկատար մտքի թոյլ և կոպտոր հաշիւներով:
Այս ամբողջ մեծ իրականութիւնը ցոյց է տալիս մեզ,
որ մենք լոկ միայն հիւլէ ենք, որ կորչում ենք մտքին
անըմբռնելի անհունութիւններում, թէ մենք ոչինչ
ենք կամ աւելի պակաս ենք, քան ոչինչ: Անեզրու-
թիւն է մեր վերը, անեզրութիւն է մեր վարը: Մենք
չբջապատած ենք անծայր հակասութիւններով և ամե-
նայն քայլափոխում հանդիպում են մեր անզօրութեան
ադամանդեայ կարծրութեան: Միթէ մենք լոկ միայն
աւերակների փլատակներ ենք, որ աննպատակ, դիպ-
ուածով, անյոյս ձգվում ենք գոյութեան անեղր, ան-
հուն ովկիանի մէջ: Կամ թէ մենք այն փոշու ման-
րամաղ ենք, որ կազմուել է պատուող աշխարհների
ահեղ ընդհարումից: Ո՛չ, ո՛չ, սիրելիք, նոյն իսկ այդ-
պիսիներէս համար Աստուած Հայր է: Ոչքնչի խաւար
անդունդներից Նա Իւր ձեռքը կառկառում է դէպի
մեզ, ճգնաժամի թոպէներում: Նորա նախախնամու-
թիւնը, Նորա սիրոյ ոգին ամենայն տեղ է և առաջ-
նորդում է ամենայն ինչ: Սքանչելի՛, օրհնեալ մտած-

մուկը: Մեզ համար՝ նոյն իսկ մեզ համար՝ Աստուած—
Հայր է: Հայր, որ մեր մասին հագացող է, ինչպէս որ
արծիւը հողոյ է քաշում իւր ձագերի համար: Մար-
դու սէրն էլ երբեմն: Աստուածային է իւր մաքրու-
թեամբ և տանջանք կրելու հերոսութեամբ, բայց
Նա մեզ սիրում է, մեզ, ամենաթոյլ, ամենաողորմելի
արարածներէն, այլ սիրով, աւելի քնքոյշ, աստուա-
ծային սիրով: Այսպիսի մտածմունքներից յետոյ,
ակամայ ամենայն ոք ցանկութիւն է ստանում իւր
հիացման և շնորհակալութեան զգացումն արտայայ-
տել շատ ծանօթ խօսքերով. «Եկայք երկիր պազցուք
Նմա, և անկցուք առաջի Տեսուն Արարչին մերոյ:
Նա ինքն է Աստուած մեր, մեք ժողովուրդք ձեռին
Նորա և խաշն արօտի Նորա»¹⁾: Ո՛հ, եթէ դուք
այժմ լսելիք Սոսյի մարգարէի պէս սերբէնների ազա-
ղակը. «Սուբբ, սուբբ, սուբբ Տէր զօրութեանց»: Բայց
ինչպէս մերձենանք, ինչպէս երկրպագենք անիմանալի
Ոգուն: Որի առաջ տկարացած թուլանում են մարգ-
կային երևակայութեան թևերը: Մեր հոգին ինչպէս
ըմբռնէ այն փառքը, որ մութ է մեր աչքի համար իւր
փայլի սաստիկութեան պատճառով: Մեր երկրպագած
Ետիք չի երևում մեզ ծխող հնոցի մէջ, և ոչ Գորերի
մարենույ հրոյ մէջ, և ոչ Սինայի մրկապատ գագաթ-
ներում: Բիւրեղեան անեղ երկնակամարի վերայ, զար-
հուրելի մրբիկների և բոցեղէն ամպերի մէջ և աթոռի
նմանութեանց վերայ, դերեալը տեսաւ Գորար գետի
ափի մօտ կերպարանք չորս կեդանեաց և կերպարանք
մարդոյ ի վերայ նոցա²⁾: Պատմոսի ժայռերում աք-
տորածք տեսաւ ազջամուղջների մէջ, անեղ սառու-
ցեալ բնի առաջ բարձրացած աթոռի վերայ՝ զենեալ

1) Սաղ. Գ. 6, 7:

2) Եզ. Ա.

Գառը¹⁾: Փառք Աստուծոյ, մեր աչքը չպիտի կուրանայ Ամենախաղաղութեան և Անեղբուսեան վերայ նայելիս: Յենք համարձակութիւն ունինք մերձենալ Աստուծոն, որ մարգարաւ: Աստուծոյ Որդին, Ս. Երրորդութեան երկրորդ անձը, Նորա աջ կողմն է կանգնած և ընդունել է մարդկային մեղաւոր մարմնի կերպարանք: Նորա միջնորդութեամբ մենք կարող ենք մերձենալ Հօր Եթողին, որովհետև Իւր բուրվառով Նա մեր աղօթքը վեր է առաքում: Մարդոյ Որդին գորովով խոնարհում է դէպի մեզ, որ մեր խնդիրը լսէ, իսկ երբ որ մեռնենք, Նորա ձեռքը մեր առաջ բաց կանէ կենաց դուռը:

Լոյս ի լուսոյ Հօր Միսձին,

լուսով լցեր զազգ երկրային,

Եւ զաշակերաս լուսոյ Բանին

լոյս ասացեր անուամբ Քոյին.

Լուսաւորեա լուսով Նոցին

զանդիտութեան խաւարս անձին . . .

Եւ զԱրուսեակդ առաւօտին

տեսից ի փառսըն հայրենին:

Քայց մի ուրիշ մասձմունքից էլ թափուր չպէտք է լինենք: Աստուած ոչ միայն անճառելի ահեղ զօրութիւն ունի, իսկ մենք անհուն կերպով թոյլ ենք, — այլ Նա միևնոյն ժամանակ մեր Թագաւոր է, իսկ մենք ըմբոստացել ենք ընդդէմ Նորա: Նա մեր Աբարիչ է, իսկ մենք խախտել ենք Նորա օրէնքը. Նա Հայր է, որի սէրը մենք անարգել ենք, Նա Սուրբ է, իսկ մենք ուրբասողձել ենք Նորա տաճարը, — Օրհնեալ է, իսկ մենք Նորա անունը սնոտեաց վերայ ենք յիշատակում: Ո՞վ կը թեթևացնէ մեզանից մեր գործած մեղքերի ծանրութիւնը: Ո՞վ կը կրէ մեր չկատարած

1) Յայտ. Ե. 6:

պարտքերի պատիժը: Այլ լեռներ կարող են ծածկել և ոչ գետեր լուսնալ այդ խայտառակութիւնը: Սակայն Քրիստոսի արդարութիւնը կարող է հովանաւորել: Իսկ Նորա արիւնը՝ սրբել այդ ամէնը: Եւ այդ իսկ պատճառով Քրիստոսը մեր Փրկիչ է: Նա մեռաւ, որ փրկէ մեզ մեր մեղքերից: Թէ ի՞նչպէս այս եղաւ, ի՞նչպէս կարող էր այս կատարուել—էս չգիտեմ: Ինչ որ մեզ հարկաւոր է գիտենալ, այդ այն է, թէ Աստուծոյ Արդին յօժար կամօք մեռաւ մարդու մեղքերի համար: Հիմա ի՞նչպէս յայտնենք Աստուծուն մեր երախտապարտութիւնը Նորա առ մեզ այն անհուն սիրոյ համար, որով Յիսուս Քրիստոս փրկեց աշխարհը, ապա և Նորա շնորհաց համար և մեր մեծամեծ յոյսերի համար: Եթէ դուք չէք կարող հասկանալ, թէ ինչու մենք Նորան պարտական ենք անհուն շնորհակալութեամբ,— փորձեցէք երևակայել, թէ առանց այնպիսի փրկութեան ի՞նչ պիտի լինէր մեր վիճակը: Մտածեցէք (մանաւանդ զղջման և ամօթոյ ըսպէներում), թէ մենք ինչ կը լինէինք, եթէ մեղքի դէմ Փրկիչ չլինէր, զքրկանքի դէմ պաշապան չլինէր, խռովութեան դէմ միջնորդ չլինէր, յուսահատութեան դէմ յոյս չլինէր, հիւանդութեան դէմ Գալիլիայի բուժարանը չլինէր, և եթէ առհասարակ մեր աշխարհում բժիշկ չլինէր, Ինչ կը լինէր մեզ հետ, եթէ մենք ըսզմաթիւ մեղքեր ունենալով՝ այն գիտակցութեամբ ապրէինք, թէ այն մեղքերին ներում չկայ: Այս կը լինէր անտանելի բռն, մեր ծնունդը մեզ համար անէծք կը լինէր: Ահա այս զարհուրանաց զարհուրանքից մեզ փրկելու համար եկաւ Քրիստոսը: Միայն Նորա շնորհով մենք ճանաչեցինք Հայր Աստուծուն և Իրան, Ար Արդի Աստուծոյ է: Միայն Նորա մտիչ ազատեց մեզ դիւական որոգայթներէր: Մեր ազօթքները լսելի են դառնում Նորա պաշապանութեան շնորհով:

Մենք ինչպէս պէտք է իմանայինք, թէ խաւար գետի այն կողմն ևս՝ կայ մի բան, եթէ չունենայինք Նորա յարութեան ու համբարձման հաւատքը: Ի՞նչպէս պիտի իմանայինք, թէ մարդուն այլ բան է: Կենսահուած, քան ոչնչանալու և հող դառնալու և գեանք տակ փտելու: Այս յայտնութիւնը, փրկութիւնը, պաշտպանութիւնը, ստրկութեան խորատկումը, մանուանից խայթոց խլելը — Աստուծոյ Որդոյ գործ է: Եւ Նա ոչ միայն ճշմարտութիւն սպորեցրեց, այլ և իւր մարդեղութեան վարքով ճշմարտա կենաց օրինակ տուեց մեզ: «Արդ եղերուք գուք կատարելը, որպէս և Հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է», ասում է Ս. Կիլլը¹⁾: Բայց ինչպէս կարող էինք երբ և իցէ Քրիստոսին նմանելու կամ այդ ցանկալի կատարելութեան հասնելու յուսալ, եթէ Յիսուս Քրիստոս երկրի վերայ ցայ չտար, թէ ինչպէս պէտք է սպրի կատարեալ մարդը, եթէ Նորա քայլերը շաւտաւորէին մեր մանկութեան դաշտերը և հասունութեան լեռնագագաթները: Նա թողեց մեզ սրբութեան օրինակ, և ոչ թէ յապրելու տեսութիւն: Non elocutus est magna, sed vixit — մեծ է գործը, քան խոսքը:

Մեզ խրատելու համար Նա քնտրեց խաղաղ հասարակ ասպարէզ. ոչ թէ մարդկային հոյանկապութեան պերճ թատրոնը, այլ խուլ տեղի գիւղական տունը, ոչ թէ արքայական մեծափառութիւնը, այլ ծառայի աւելի օուրը օպաստաւորութիւնը: Նորա մեծութիւնը նման չէ մարդկային մեծութեան, որ Չահի պէս բռնկում է օտառիկ կերպով և յանկալի թողնում է միայն թանձր ծուխ: Ոչ, այս կենսաբան շարունակ անյայտ ողորմածութեան և գթութեան կենսա:

1) Մատ. Ե. 48:

էր, որ բոլոր դարեր և սերունդներ միշտ լուսաւորել է պայծառ անփոփոխ աստղի պէս:

Ահա վարքի այոպիսի հեղ ազնուութիւնը, այոպիսի չորս ու մանջ ասպետականութիւնը, այոպիսի անհուն անձնագոհութիւնը, այոպիսի գեղեցիկ խոնարհութիւնը՝ պէտք է լինի մեր ձգտմանց նպատակ: Ինչպէս որ նետը բարձր ձգելու ցանկացողը՝ իւր ազնու ղեկի երկինքն է ուզում, այոպէս էլ մենք մեզ համար օրինակ ենք ընտրում ոչ այլ որ, բայց եթէ Աստուծոյ կատարեալ Որդուն: Սահայն քանիցս չեն յաջողուել մեր ջանքերը: Եթէ և երբեմն կարողացել ենք յաղթել սեղբի աւելի կոպիտ տեսակները, բայց դարձեալ միշտ աւելի ցած ենք մնացել, քան ուր որ բարձրացած պիտի լինէինք: Փոքր արատները գեւ դարձեալ շարունակում են ծաղկել, երբ որ խոշորները ասնձել ենք: Իսկ մենք ձգտում ենք ուրբ լինել, ինչպէս որ սուրբ է Գրիստոսը: Ո՞ր տեղից են այս ստոր զգացումները, որ մենք չենք կարողանում յաղթել: Ի՞նչից է ծագում անհամբուրութիւնը խրատ ստանալիս, ցածահոգի խնդութիւնը ուրիշների անյաջողութեան դէպքում, չար նախանձը նոցա յաջողութեան ժամանակ, պժգալի ցանկութիւնը այնպէս չերևալ, ինչպէս որ իսկութեամբ ենք:

Սիրելիք, մեզանից լուսագոյն, ամենահամարձակ և սրտաների մէջ անգամ միշտ կը գտնուի այնպիսի սրատ կամ թերութիւն, որ ամօթով մեր երեսը կը կարմրոցնէ: Հապա ի՞նչ անենք, որ լուանանք: Այլ հնար չկայ, բայց եթէ աչքը բարձրացնել ղեկի այն լեռները, որ տեղից որ մեզ օգնութիւն է գալիս, խոտոտվանել մեր տկարութիւնը և դառնալ Ս. Երրորդութեան այն անձին, Որ լուսաւորում է և կարող է լուսաւորել մեզ, և Աստու բոլոր ընտրեալներին: Նորա գործը չի վերջացել, որ օրօրոցից է սկսվում և

գերեզմանով է վերջանում: Նա Մխիթարիչ է, որ միշտ յօժարութեամբ պատրաստ է օգնել մեզ, որպէս զի իդէալի բարձրութեան հասնենք: Եթէ մենք անկեղծ արտով ձգտենք ճշմարիտ կենաց, Նա կը ոգեւորէ մեր աղօթքները և կը լսէ մեր մրմունջը: Նա Իւր Աստուածային լուսով կը լցնէ՝ մեր սրտի մէջ հաստատուած՝ Իւր տաճարի իւրաքանչիւր խորշը: Նա մեզ կը դասէ հրեշտակներից էլ բարձր և Իւր շնորհով արժանի կը կացուցանէ, որ Աստուծոյ Որդի լինինք:

Այս կիրակի օրը, սիրելիք, տարուայ միւս կիրակիների մէջ նշանաւոր է: Ծննդից, մեծ պատից, Զատիկից և Համբարձմանից յետոյ գալիս է Ս. Երրորդութեան օրը, որ է Հոգեգալուստ: Այնուհետև կիրակիները այդ տօնից են հաշվում: Այգպիսի օրը լաւ է մեզումեզ հարցնել, արդեօք հաւատով ենք Երեքանձնեայ Աստուծուն, սիրով ենք Հայր Աստծուն ամենայն սրտի մտքով, հաւատով ենք Նորա օրհնեալ Որդուն և առնում ենք օրինակ Նորանից, դժուար ենք Սուրբ Հոգու կենդանարար և օրհնեալ ներգործութիւնը: Ընդհակառակ ամբողջ քաղաքներ կան, որ պատրաստ են տաճարներ կանգնեցել անձանօթ աստծուն: Մեղանից շատերն ապրում են, բնաւ չը ճանաչելով Աստծուն: Եթէ մենք իրօք սիրում ենք Աստծուն, հապա ո՞ր տեղից է մեր մեծամտութիւնը այնպիսիների դէմ, որոնց համար որ Աստուած խոնացնեց, ո՞ր տեղից է մեր անգթութիւնն այնպիսիների դէմ, որոնց համար որ Նա մեռաւ: Ինչպէս կարողանում ենք ապականուիլ և մեղանշել, երբ որ Աստուծու Որդին՝ մեզ օրինակ տալու համար՝ ապրեց մեր չարամէտ կեանքով, բայց կատարեալ անմեղութեամբ: 2մոլորուէնք. ոչ ամենայն մարդ, որ ասում է «Տէր, Տէր»¹⁾,

1) Մատ. է. 21:

կը մտնի երկնային Արքայութիւնը, այլ միայն երկնային Հօր կամքը կատարողը:

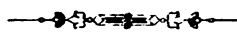
Չեռքերը սրտի վերայ դրած խոստովանեցէք, արգեօք իրօք պաշտում էք Ս. Երրորդութիւնը, թէ ձեր վարքով իսկ ապացուցանում էք, որ դուք որդի էք առաւելապէս աշխարհի, մարմնի և սատանայի: որոնք իրաւամբ կոչվում են «դժոխային եռապետութիւն»: Եղբարք, կեղծելով մի կերպարանիք ո՛չ ձեր անձի, և ո՛չ Աստուծոյ առաջ: Իմացէք, որ Նորա աչքը ձեզ է ուղղում, որ Նա իւրաքանչիւրիդ սրտի գաղտնիքները իմանում է: մէկ մէկ որոշելով ձեր մտքի մէջ անցած բոլոր խորհուրդները, նոյն իսկ այն ժամանակ երբ որ դուք այս խօսքերն էք լսում, նշմարում է բոլոր մեղքերը, որոնց որ ձեր սիրտը այժմ նուիրած է: Դուք Նորան չէք տեսնում և չէք կարող երևակայել, թէ Նա այս տեղ է այժմ: Բայց վաղ թէ ուշ, մենք ամէնքս պէտք է կանգնենք Նորա երեսի առաջ, Հայր Աստուծաւ առաջ, Արին սր չլսեցինք, Արդի Աստուծաւ առաջ, Արին սր խաչեցինք, Ս. Հոգու առաջ, որին սր անարդեցինք: Թուլացրեցէք ձեզ կաշկանդող բարակ արծաթաղօծ կապերը, յետ քաշեցէք մահուան բարակ քողը—և ձեր հոգին կը տեսնի Աստուծուն:

Շատ ժամանակ չէ, ինչ որ այս ամբիսնից խօսում էի մահուան մասին, և ասացի, թէ «Անհնարին բան չէ» որ տարին չլրացած, մեզանից մէկը կաշուի այս տեղից, Բայց ի՞նչպէս գուշակենք, թէ ո՞վ կը լինի դա: Ամանք այս բառերը կարող էին շտապով ասած համարել, անկարելի համարելով, որ գուշակութիւնը կատարուի այսպիսի մատաղահասներին ժողովի նկատմամբ: Բայց, սիրելիք, այն ժամանակից մեզանից երեքը մերձ ի մահ են եղել, իսկ ձեզանից մէկը, որ ձեր մէջ նստած էր ծաղիկ հասակում, առ ողջ, դորացած ու ժերով, որ նոյնպէս լսում էր իմ քարոզը:

այժմ այլ ևս ոչինչ չի լսում: որովհետեւ գերեզմանա-
կան անհունով է ծածկուած: Լազիւ թէ նա մտածէր,
թէ հենց ինքը պիտի պտկասի մեր միջից: Ելլ Ըստու-
ժոյ մտար նշանեց նորան, և նա մեռաւ: տեղը ուրիշին
թողնելով: Ի ուր այս տեղ ծաղկում էք ողջութեամբ,
իսկ գերեզմանաանում խոտն արգէն կանաչում է նո-
րա շիրմի վերայ: Բայց նորան այժմ ծանօթ է մի
անհաւելի մեծ գազանիք: որ կենդանիներէց լուերը,
մեծաւորները: խելօքներն անգամ չգիտեն:

Միթէ կարո՞ղ էք գիտենալ թէ Ըստուժոյ մտար
մեղանից որին կը նշանէ միւտներէց առաջ, մեղանից
նձ ստուէր կը դառնայ, մեղանից նձ կը յայտնուի
գազանիքը: Կրկնում եմ թէ մեղանից մէկին այս բանը
կը պատահի: Նզըարը, այս թախծական և անեղ մտած-
մունքը չենք երկարի: Միայն մի բան կաւելացնեմ: Ով
որ չի հանաչում և չի սիրում կենդանի Ըստուժն,
մինչև անգամ եթէ մեծատուն, հարուստ, գեղեցիկ
լինի, եթէ մանկու: թեան բոլոր թարմ ծաղիկներով դար-
գարուած լինի, նա դժբախտ, այս՝ դժբախտ և ողոր-
մելի է: Նքը որ զգաստանալու ժամը գայ, նա աւելի
արգահատելի կը լինի, քան գատարկ սենեակում իրան
թագաւոր երևակայող խելագարը, քան օովաման ազ-
քատը, որ երազում վայելում է ճիւղ խնջոյքի սեղան:

Իսկ միւս կողմից երջանիկ է նա, ով որ ի խորոց
սրտէ կարող է բացակսնչել. «Թէպէտ գնացից ես ի
մէջ ստուերաց մահու, ոչ երկեայց ի չարէ. զի դու,
Յէր, ընդ իս ես. ցուպ քս և դաւազան, նոքա մտի-
թարեացն զիս»¹⁾: Այո՛, այդ մարդը երանելի կը լինի,
որքան որ առաջ աղքատ, թշուառ, տգէտ և արհա-
մարհելի եղած լինէր:

1) Սաղ. ԼԲ. 4:

ԻՒՐ.

ԳՐՏԵՄՆԻՍ, ՈՐ ԱՐՔԵԿԱՄ ՈՐՆԵՍՍ.

• Մի երկնչիք, դուք արարէք զայդ ամհ-
նայն չարիս, բայց մի խոտորիցէք ի Տեառնէ,
եւ ծառայեցէք Տեառն յամհնայն սրտէ
ձերմէ : : Ա. Թագ. ԺԲ. 20.

Մեր խօսակցական լեզուում գործք ենք ամուս-
նաւ բառերը, որ կորցրել են կրանց իսկական նշանա-
կութիւնը, բայց հազիւ թէ մի ուրիշ բառ գտնուի,
որ այնպէս թեթեամտութեամբ կիրարկուի, ինչպէս
«բարեկամ» բառը: Մարդկանց կարծիքներին նայելով,
այնպէս է թուում, իբր թէ ամենայն մարդ շատ բա-
րեկամներ ունի, իբր թէ մենք ամէնքս բարեկամ-
ներով ենք շրջապատած: Մանաւանդ, որ աշխարհի
մէջ այնքան քաղաքավարութիւն և բարեսրտութիւն
է մտել, որ այդ բառը անտեղի գործ է ամուսնում,
առանց յայտնապէս հեղնել ուղենալու: Սակայն բա-
ռիս իսկական, բարձր և վսեմ նշանակութեամբ՝ ճշ-
մարիտ բարեկամ ունին շատ քիչ մարդիկ, և նոքա
անշուշտ լաւագոյն և ամենաբախտաւոր մարդիկ են:
Ով որ ճշմարիտ բարեկամ ունի, —բայց ոչ թէ ընդհան-
րացած ունայն նշանակութեամբ, այսինքն հասարակ
ծանօթ մարդ, հաճելի զբուցատրող կամ մինչև անգամ

անբաժանելի ընկեր, այլ էրօք հաւատարիմ հարազատ սրտակից մարդ, — նա անգին շնորհի է արժանացել:

Նոյն իսկ ձեր մէջ, այն հասակում, երբ որ սիրտն աւելի ջերմ և վեհանձն է, սակաւք կարող են պարծենալ ճշմարիտ, կատարեալ բարեկամութիւն ունենալովը: Չեղանից քանիսնե՞րդ ունիք այնպիսի բարեկամներ, որ նոցա հետ կարողանայիք բաց սրտով և անկասկած խօսակցել նուէրական յեշողութիւնների, սրտի մտերմութիւնների և հայրական տան մասին: Արդեօք անխաիր ամենայն ժամանակ յոյս ունի՞ք նոցանից ստանալ օգնութիւն և խորհուրդ: Աւրոզ էք, առանց քաշուելու լալ միայն նոցա ներկայութեամբ և աղօթել նոցա կշտին: Արդեօք ունի՞ք այնպիսի բարեկամ, որ նոցա անփոփոխ համակրութեան, անաչառ ներողամտութեան հաւաստիք ունենայիք, մինչև անգամ եթէ դուք գործէիք մեծ սխալ, մեծ անմտութիւն, մեծ յանցանք: Ունի՞ք այնպիսի բարեկամ, որ իւր սուրբ սիրով ճանաչէ ձեր հոգին և այնքան մտերիմ լինի ձեզ, որ չթուլայնէ իւր բարեկամութիւնը, եթէ տեսնէ երիտասարդութեան թեթեամտութիւնները, ծերութեան տառապանքները, մեծատոհմութեան, առողջութեան, հարստութեան և զիտքի յեղյեղուկ պատահականութիւնները, կամ նոյն իսկ անմեղութեան կորուստը: Ունի՞ք բարեկամ, որ ձեզ իւր որտի մէջ ընդունէ այնպէս, ինչպէս որ էք, ձեր բոլոր թերութիւններով, ակնյայտնի սխալանքներով, որ ձեր վատութիւնը պարտաւէ այնպիսի անկեղծ լեզուով, որ չը խոցէ և չը դաղէ ձեր սիրտը, և ընդհակառակ որ խրախուռէ և քաջալերէ այն ամէնը, ինչ որ ձեր իսկական բնութեան լաւութիւն և ճշմարտութիւն է կադմում, այն ևս մի այնպէս դիւթիչ ձեռով, որ ձեր սիրտն ու միտքը չգրաւել անհնարին լինի: Երիցս երջանիկ կը լինի այն մարդը, որ այնպիսի բարեկամ ունենայ:

Բայց այդպիսի բան գրեթէ անհնարին է երկրի վերայ: Բարեկամը հաւատարիմ կարող է մնալ դժբախտութեան ժամանակ, բայց միայն վեհասիրտ, միայն լաւադոյն մարդիկ մեզ հաւատարիմ են մնում նաև մեր մոլութիւնների և մեղքերի ժամանակ: Այն ազնուութիւնը, որով հնարասոր է դառնում անշահասէր բարեկամութիւնը, ակամայ գարշում և խորշում է իւր ընտրեալ սիրելւոյ նուաստամտութիւնից կամ արատաւորութիւնից: Այս ինչ մարդը մեզ սիրում էր, որովհետև կարծում էր, թէ մեր սիրտն էլ իւր պէս վեհանձն և ազնիւ է: Յետոյ նա տեսաւ, որ սխալուել է, և զգում է հրասթափութիւն: Իւր ընտրած պաշտելին այժմ հողի հետ է հաւասարուել: Ակամայ առաջուայ սէրը սաւշում է, և նա իւր երեսը գարձում է հառաչելով կամ նաև արհեստագործ: Ահա այս բանից է ծագում, որ հէնց այն սխալներն ու տկարութիւնները, որ մեզ իջեցնում են առաջուայ բարձրութիւնից, այն մոլորութիւնները, որ մեզ թըշուառութիւն և անհանգստութիւն են պատճառում, այն բոլոր պայմանները, որոնց մէջ սր լաւ բարեկամի կարօտութիւնն աւելի ենք զգում,—հեռացնում և սառեցնում են մեզանից բարեկամութիւնը և մեղ մէն մենակ են թողնում այնպիսի տխուր ժամում, երբ որ մեր հոգին նմանում է անսառազաստ նաւին արէկոծուած ծովի մէջ, կամ կազմալոյծ բեկորներին անմարդաբնակ արիերում»:

Մեր պատմութեան մէջ կարող ենք դտնել այսպիսի սրտամոլիկ օրինակ: Մեր մեծ պետական մարդկանցից մէկը միակ անբաժան բարեկամ ունէր: Փորձուած սիրոյ և հաւատարմութեան շատ տարիներից յետոյ բարեկամի կեանքի մէջ՝ մեծամեծ մեղքերի և յանցանքների բիծ դրուեցաւ: Վարուածը խիստ սաստիկ էր ինձ համար: Այդ բանը ինձ մեծ տանջանք

պատճառեց, առայ Գիտար խորհրդարանում: Երբ որ նա այս խոսքերն արտասանեց, իւր շրթունքները գոգում էին, ձայնը կերկնում էր: Աւնկողնները նկատեցին, որ նա պատրաստ էր նայն իսկ լայն լինելու . . . Բայց նա շուտ զոտից իւր յազումը և շարունակեց խօսել իրան յատուկ նանդիտա զենախառութեամբ: Ետեպի այնուհետև բարեկամութեան խղուած թելերը էլ հնար չեղաւ կտախելու:

Եյս պատճառով, մարդկային բարեկամութիւնը հարկաւ այն բեկումն եղեցն է¹⁾, որք զիւրայ յենաւի մենք չենք կարող, հէնց աւելի հարկաւոր եղած ժամանակ: Միթէ իբրք մենք մենակ ենք մեղանշութեան, ամօթի, անյաշտութեան, կորստեան ժամկուս: Միթէ այնպիսի կարեաւած ձեռք չկայ, որ մեզ նեցուկ լինի, այնպիսի լանջ չկայ, որք զիւրայ հանգստանար մեր յոգնած գլուխը: Ենդայէք, եղաբը, մենք աւնինք այն բազուկը, որ կը գրէէ մեզ, երբ որ մարդկային ոգնութիւն չենք ունենայ. կայ մի բարեկամ, որ մեզանից ամօթով չի դարձնի իւր երեսը: Երբ որ մարդկային ամենայն սէր ցամաքած լինի և ամէնքը հեռացած լինին մեզանից: Կայ մի ձեռք, որ ջնջչութեամբ կը փազաբչէ մեր յանցաւոր երեսը և հեղութեամբ կը որբէ մեզ այբող արտասուները:

Երբ որ մենք իտպաւ զբիւհնք մարդկային կարեկցութիւնից, երկնային բարբնութեան մէջ մեր պաշտասանները լսող ողորմած ախանջ կը լինի: Մարգը—սառնասիրտ, հոգաբա, մեղաւոր մարգը—կարող է մեզ արհամարհել և զգուել մեզանից, բայց անեղը, ամենասուրբ, ամենազուրկ Աստուածը սիրում է մեզ, նա ողորմում է և երբէք չի մերժի մեզ: Երբ որ հայրն աւմայրը երեսի զիւրայ են թողնում մեզ, Տէրը մեզ

1) Եւ. Խ. 3, Մատ. Ժ. 20:

ապաստան է դառնում: «Միթէ մոռանայցէ՞ կին
զսանգեսայ մանուկ իւր, կամ թէ ո՛չ գթասցի ի ծը-
նունդս որովայնի իւրոյ: Եւ եթէ մոռանայցէ պայն
կին՝ սակայն Ես ոչ մոռացայց զքեզ» (ստէ Տէր 1):
Ո՛հ, երջանիկ է այն մարդը, որն բարեկամն է Իորայէլի
Աստուածը և որի յոյս է Տէր Աստուածը:

Սիրելիք, մեղքի գլխաւոր անէծքն այն է, որ
մեր սրտի մէջ Աստուծոյ գիտակցութիւնը մթնացնում
է, իսպառ ջնջում կամ խեղաթիւրում է: Մեղքը
հետզհետէ հասցնում է մեզ այն սոսկալի վիճակին,
երբ որ կորցնում ենք յոյս և ասում ենք անզգամու-
թեամբ. «ոչ գոյ Աստուած» 2): Այսպէս կամ այնպէս
այն չար սերմը անաստուածութիւն է բուսցնում:
Մեղքը ուսումնականին մերձենում է և կամացուկ
շնջում է, թէ շնայիւր այս անսահման տարածութիւն-
ներին, որ փոշուց աւելի թանձրութեամբ լցուած է
անթիւ անհամար լուսատու աստղերով: Այդ փայլուն
կէտերից փոքրագոյնը՝ այնքան մեծ արեգակ է, ինչ-
պէս և այն: որ մեր դրութիւնն է լուսաւորում, և իւ-
րաբանչիւրը միւս կէտից և մեզանից հեռու է յաւի-
տենահան ժամանակներով, անհուն տարածութեամբ,
անթափանցելի անեղբութեամբ, ուր որ մեր ամբողջ
տիեզերքը իւր բոլոր արեգակներով, լուսնեակներով
և մոլորակներով համեմատաբար աւելի փոքր է, քան
ցեցը արեգակի ճառագայթների մէջ կամ աւազի հա-
տիկը անապատում: Միթէ Աստուած կը հոգայ այդ-
պիսի փոքրագոյն հիւլէի մասին, ուր որ դուք ապրում
էք ողորմելի կեանքով, և այն գաճաճների մասին, որ
այդ հիւլէի ժողովուրդ էք կազմում: Պատմաբանին
մեզքն ասում է. «Տես, ինչ սարսափելի լուութեամբ»

1) Ես. ԽԲ. 15:

2) Սաղ. ԺԳ. 1, ԵԲ. 1:

ինչ սոսկալի խաւարի մէջ անցնում են դարեր դարերից յետոյ— և միշտ տգիտութեան, մոլութեան, մեղքերի դարեր: Ոչ մի ձայն բարբառոյ չի փարատում ազիտութիւնը, ոչ մի արշալոյս լոյս աշխարհ չի դուրս բերում մոլութիւնը, ոչ մի կայծակ չի հարուածում մեղքը: Աստուած երկնքում շատ հեռացել է: Նախախնամութիւն չկայ, և մենք լոկ փոշի ենք կոյր օրէնքների մեքենայութեան մէջ, որին որ Նա յանձնել է Իւր իշխանութիւնը: Աստուծոյ օրինաց դէմ գընացողին մեղքն ասեցնել է տալիս. «Այս բանի համար Աստուած փոյթ չի ունենայ: Ո՛ր է տեսնում ինձ: Մութ է իմ շուրջը, պատերն ինձ ծածկում են, և ոչ ոք չի տեսնում ինձ: Էլ ի՞նչից վախենամ: Ամենաբարձրեալը չի յիշի իմ մեղքերը»: Իսկ եթէ մեղաւորը կատարելապէս զղջացել է և յուսահատութիւնից տանջվում է, մեղքը նորան այսպէս է սաղրում: «Միթէ դու կարծում ես, որ Աստուած քեզպէսին կը ներէ, թէ Ամենասուրբը, Արդարը, Ճշմարիտը չի՞ մերժի քո ցած, ապականուած հոգին: Ո՛չ, Աստուծն էլ ատելի են այդպիսի անարդարաբաժնեքը: Գու ուզողուելու հնար չունիս: Ուրեմն շարունակիր մեղանչելդ, մինչև որ մեղքը քեզ մաշեցնէ և քեզանից իւր ձեռքը վերցնէ: Գէթ մի առ ժամանակ դարձեալ կը կարողանաս գինու բաժակի մէջ խեղդել խղճահարութիւններդ: Մեղքին անձնատուր լինելով՝ կը հանգչենս քո մէջ բանականութեան կամ զղջման վերջին կայծը»:

Այո ամէնը անիծեալ փորձիչ-դևի ստութիւններ են, որ աշխատում է մեղանից ծածկել Աստուծոյ գոյութիւնը և այն, թէ Նա սէր է և մերձ է մեզանից իւրաքանչիւրին: Այն անպատմելի շարաչար խաւարը, այն դարձուրելի մեռեալ լուութիւնը, որի մասին որ խօսք եղաւ.— լոկ միայն մեր պղծած երևակայութեան արգասիք է: Միշտ եղել են և կան մարդիկ,

որոնց սիրտը խաւար չէ, որովհետեւ իրանց վերայ ծա-
ղել է լոյս, իրանց համար եկել է մշտական գարուն,
և Տէր Աստուածը լուսաւորում է իրանց ճանապարհը:
Եղել են և կան մարդիկ, որ ոչ միայն չեն զգացել
անապատի լուսթեան գարնունները, այլ միշտ հաղոր-
դութիւն ունին Արարչի հետ և երաժշտութեան պէս
լուում են նորա ձայնը, խօսում են նորա հետ, ինչպէս
որ մարդ կարող է բարեկամի հետ խօսակցել, տեսնում
են նորա ներկայութիւնը՝ ինչպէս որ հին ժամանա-
կում Ադամը Աստուած հետ էր դրախտի արմաւենու
հովանու տակ: Մարդկային բարեկամութիւնը երբէք
այսչափ երջանկացնել չի կարող: Այլ որ այս զգացումը
չի ունեցել, նա չի կարող հասկանալ այս տեսակ կե-
նաց քաղցրութիւնը: Թոյլ տուեցէք, որ ձեր առաջ
կարգում մի բարեհոգի, մեծարոյ մարդու յիշողու-
թիւնը, ուր որ նկարագրում է, թէ ինչպէս նա առա-
ջին անգամ լսեց Աստուծոյ ձայնը:

«Երբ որ չորրորդ տարիս էր ընթանում, գրում
է նա, գարնան գեղեցիկ օրերից մէկին հայրս ձեռքիցս
բռնելով՝ տարաւ ինձ ագարակի հեռաւոր ծայրը, բայց
իսկոյն ինձ դարձրեց մենակ: Ըննապարհին պէտք է
անցնէյի փոքր լճակի կողմը, որ այդ ժամանակ յոր-
դացել վարարուել էր: Մի լաւ ծաղկած և հազուա-
գիւտ մրտափարդ, որ այդ ջրերում բնում է,
գրաւեց իմ ուշքը: Հրապուրուած գնացի այդ կողմը:
Այն պայծառ թփի ստորոտում ջրի մէջ արեգակի
ճառագայթներով տաքանում էր փոքրիկ կրիան: Ես
բարձրացրի ձեռնափայտս, որ խիեմ անմնաս սողու-
նին: Բայց կարծես թէ մի աներևոյթ զօրութիւն
ձեռքս բռնեց, իսկ սրտիս մէջ ձայնը պարզ և բարձ-
րադազակ ասաց ինձ, թէ «արածդ լաւ բան չէ»: Զարհուրած
այս նոր տեսակ զգացումից, ակամայ կա-
տարուած ինքնազսպութեան գիտակցութիւնից, շուա-

ըած մնացի, ձեռքս ու փայտոս ամբարձած, այնքան
ժամանակ, մինչև որ թէ՛ սողունը, և թէ՛ մրտափառը
իմ աչքից անյայտացան: Ասղեցի տունը, պատմեցի
մօրս բողոր պատահածը և հարցուցի, թէ ո՞վ էր ինձ «ա-
րածդ լաւ բան չէ» ասողը: Նա օրբեց իւր արտասուքի
կաթիլը և՛ գրկելով ինձ ասաց. «Ոմանք այդ ձայնը
կոչում են խիղճ, բայց ես աւելի հաւանում եմ Աս-
տուծոյ ձայն համարել այդ, որ մարդու հոգու մէջ է
լսվում: Եթէ դու լաւ մտիկ անես և հնազանդու-
թեամբ լսես այդ ձայնին, դու այտուհետեւ աւելի և
աւելի պարզ կը լսես նոյնը, որ և քեզ առ բարին
կառաջնորդէ: Իսկ եթէ խուլ մնաս և չես լսի այդ
ձայնին, այնուհետեւ ականջիդ մէջ հետզհետէ աւելի
կամաց կը հնչուի, մինչև որ դու կու մնաս խաւարի
մէջ և առանց քարոզչի: Քո կեանքը փախուած կը լինի
քո հնազանդութիւնից այդ ձայնին»:

Սիրելիք, մեծ բարիք է, որ կարող ենք իմանալ
Աստուծոյ հանդարտ ձայնը, մեր Բարեկամի և Հօր
ձայնը, ինչպէս որ նկարագրած է այս զարմանալի
մանկութեան յիշողութեան մէջ: Յիշատակողը ման-
կութիւնից լսել է այդ ձայնը, չի հալածուել անպտուղ
վատնած անցեալի ճիւղերից, երբէք չի ազատուել
իւր երիտասարդութեան տօնական հանդերձները, իբր
հոգու վերայ չի սփռուել հեշտութեան, անգթու-
թեան, ոտութեան ստուերը, և աւելի բախտաւոր է
եղել, քան եթէ իւր գլուխը պսակուած լինէր երկ-
նային աստղերով: Քշուառութիւնը անզօր է եղել
նորա գէմ, որովհետեւ նա հաւատարիմ է եղել Երկ-
նային բարեկամին:

Հին ժամանակներում յանցաւոր կայսրը (Վալի-
գուլան), հէնց որ երկինքը որոտաք և կայծակով ըու-
տաւորուէր, սոսկալով փախչում էր պալատի ամե-
նամութ անդերը և թաղչում էր մահճահալի տակ:

Բայց տապալուող աշխարհի ճայթիւնը չի կարող զարհուրեցնել այն մարդու սիրտը, որի խզճի մաքրութիւնը անյադթելի է դարձել թշնամիների դէմ: Նա ահ չի իմանայ, որովհետեւ Աստուած, որ արհաւիրքն և կատաղութեան բոլոր տարեցը Իւր ձեռքումն է պահում, Հայր և Բարեկամ է նորան: Նա չի կարող մենակութիւն զգալ, որովհետեւ նոյն իսկ անապատում՝ սիրտը նորան ասում է. «Հեռի են մարդիկ, մերձ է Աստուած»:

Մենք խօսեցինք սրբերի, անմեղների, մաքուրների մասին, իսկ ես կուզենայի, որ ինձ լսէին ոչ միայն այդպիսիները, այլ աւելի ևս տկարները, արատաւորեալները, անկեալ թշուառները: Մեզանից ո՞վ կարող է ասել, թէ «Չմեղս ատեցի և անարգեցի, և զօրէնս Քո սիրեցի»¹⁾: «Աստուած, Գու ծանեար զանզգամութիւն իմ, և յանցանք իմ ոչ ծածկեցսն»²⁾: «Մեղաք մեք ընդ հարսն մեր, անօրինեցաք և յանցեանք»³⁾: «Չմոխիր սրպէս հաց կերայ, և զըմպելին իմ արտասուօք խառնեցի՝ յերեսաց բարկութեան սրտմտութեան Քո»⁴⁾: «Վտակք ջուրց իջին յաչաց իմոց, զի ոչ պահեցին զօրէնս Քո»⁵⁾: Եւ որովհետեւ մենք ընկել և թշուառութեան մէջ ենք, աւելի կարօտ ենք բարեկամներ ունենալու: Բայց եթէ մարդիկ խորշում են մեզանից և ոչինչ ներողութիւն չեն գտնում մեր սխալանքների համար, էլ ի՞նչ յուսով կարող ենք ակնկալութիւն ունենալ, թէ Նա կը սեղմէ մեզ Իւր

-
- 1) Սաղ. ձժԸ. 163:
 - 2) » ԿԸ. 6:
 - 3) » ձՆ. 6:
 - 4) » ձԱ. 10:
 - 5) » ձժԸ. 136:

կուրճքին և թոյլ կու տայ մեզ Իւր ներկայութեան փառքում ապրելու, Նա, որ աւելի ևս խորշում է պղծութիւնից և նոյն իսկ երկինքը բաւական մաքուր չի համարում: Միթէ անմեղների Բարեկամը՝ յանցաւորների Բարեկամ կը լինի: Միթէ բարի և հեղ մարդկանց Սիրողը կը սիրէ ապերախտներին և յանդուգներին: Միթէ Նա կարող է ձեզ սիրել, որ ի մանկութիւնէ խոտորուել էք ուղիղ ճանապարհից, ձեզ, որոնց մտածմունքները պղծուած են, ձեզ, որ քրիստոնեայ մանուկ էք անուանում ձեր անձը, բայց արհամարհում էք պարտականութիւնները, ձեզ, որ բազմաթիւ մեղքերի մէջ էք թաւալում: Միթէ Նա կարող է ձեզ Բարեկամ լինել:

Այո՛, Նա ձեզ սիրում է: Նա ձեր Բարեկամ է: Հէնց այս բանն էի ուզում ձեզ մի քանի խօսքով հասկացնել: Նա զգուանօք էր նայում ձեր մեղքերի վերայ, բայց գիտնալով, որ դուք հողեղէն էք միայն, սիրում է ձեր հոգին: Ո՛ւմ հետ էր ապրում Նորա Որդին, երբ որ մարդկային բնութեամբ շրջում էր մեր մէջ: Ոչ թէ ծանրաբարոյ քահանաների, ոչ թէ քաղաքավարի փարիսեցիների, ոչ թէ նոյն իսկ աւելի չափաւորութեան վարժուած եստէացիների հետ, այլ մերժեալների և սամարացիների հետ, մաքաւորների և մեղաւորների հետ: Նա ապրում էր ոչ թէ երիտասարդ, գեղեցիկ, անուշահամ և հարուստ մարդկան հետ, այլ ծեր, թաւամած, անտուն, անտէր, հիւանդների, անդամաւորյծների, այսահարների, տղէտների, կոյրերի հետ: Նա զգուանօք չէր զարհուրում, երբ որ Իւր մաքուր ձեռքով շօշափում էր բոլորտալի սպականաւած կաշին, արհամարհանօք երեսը չէր դարձնում, երբ որ Նորա ոտքերը լուանում էր անառակ կինը իւր ջերմ արտասուքներով և ջնջում էր իւր երկար մազերով: Նա անարգական հայեացք չէր դգում շնու-

Թեան ըմբռնած կնոջ վերայ, որ հեկեկում էր Նորա առաջ տաճարի յատակի վերայ: Նորա գուլթը շարժուեցաւ մուրերեալ որդու զգջումից և աղտոտ գերգե- սացու մոլեալ և բարեպաշտ երկրպագութիւնից: Լսեցէք Իւր փառաւորութեան օրերում Նորա թա- փած արտասուքները կործանուող Երուսաղէմի համար. «Երուսաղէմ, Երուսաղէմ որ կտորէիր զմարգարէս և քարկոծ առնէիր զառաքեալսն առ քեզ»¹⁾:

Բայց ի՛նչպէս են շարունակվում այս բառերը: Արդեօք մարգարէն երկնքից կրակ և անէ՞ծք է կոչում: Ո՛չ, այլ արտասանում է հետևեալ գորովալից գեղ- գեղանքը. «Քանիցս անգամ կամեցայ ժողովել զորդիս քո՝ որպէս հաւ զձագս իւր ընդ թևօք, և ոչ կամե- ցարուք»:

Սիրելիք, լաւ մտածեցէք այսպիսի սիրոյ մասին: Աստուած, մեր Աստուածը, միակ Աստուածը, երկնքի և երկրի Տէրը, մեռնում է ստոր, յանցաւոր, կամա- պաշտ հոգիների համար: Նա կոչում է մեզ, իսկ մենք մերժում ենք. նա Իւր ձեռքն է կարկառում, բայց ոչ ոք ուշադրութիւն չի դարձնում տարածուած գրկի վերայ: Այս բանը միշտ մտածեցէք, մանաւանդ երբ որ ձեր սրտի մէջ զգջում կայ կամ մեղք: Երբէք մի՛ յուսահատուիք: Թող յոյսն ու թողութեան հաւատքը դարձնեն ձեզ, ինչպէս որ շատ մուրերեալ որդոց դարձ- րել են իրանց հայրական տունը: Կարելի է թէ դուք զգում էք և յայտնի գիտէք, որ խիստ մեղաւոր էք, փչացած և չար էք: — Բայց թող երբէք ոչ մի մեղք, ոչ մի յանցանք արգելք չկանգնէ Աստուծոյ և ձեր մէջ: Զթողնէք մեղքին կամ սատանային, որ զրկեն ձեզ այսչափ Անայլայլելի, Յաւիտենական Բարեակամից:

3) Դուկ. ԺԳ. 34:

Մտածեցէք Նորա խաչի մասին և մի՛ խաչէք Նորան վերստին: Շատ անգամ տեսել եմ, թէ ինչպէս քաղցր յիշողութիւնները կակղացրել են մարդկանց քարէ սրբտեղը, որ խուլ էին մնում ուրիշ տեսակ թրատներին: Շատ անգամ ներել եմ և ստացել եմ աւելի լաւ համարում այն հպարտ, կամակոր մանուկի մասին, որի կեանքը մեզ միշտ տրամաւթիւն և հոգս է պատճառել, եթէ Նորա աչքերից խոշոր կայլակներ են թափուել իւր այտերի վերայ, միայն այս հարցմունքը լռեիս. «Բայց ի՞նչ կասէ հայրդ կամ մայրդ»: Ինչպէս որ ծայրայեղ դէպքերում դուք ամէնից առաջ ասպաւինում էք ձեր հօրը կամ մօրը, որովհետեւ զգում և գիտէք, որ եթէ ամէնքը հրաժարուէին ձեզանից, նոքա չեն հրաժարուի, այլ կասեն. «Այո՛ դիտե՛ք բուրբ և ներում ենք, գու՛ մեր ասն և սրտի մէջ առաջնունից աւելի սէր կը վայելես»: այնպէս էլ դիմեցէք Աստծուն, Որ միշտ ձեզ համար հայր կամ մայր է: Որ վաղուց բուրբ տեսել է և գիտէ, և դարձեալ ներում է, այնպէս որ Նորա ողորմութեամբ մեզքը կարող է սեւից սպիտականալ: Թէպէտ անհնազանդ էք, բայց և այնպէս եղել էք և էք Նորա ժողովուրդ: Գու՛ք Նորա արօտի ոչխարներ էք, թէպէտ և կորած, մոլորուած, վերաւորած: Հէնց այդ միտքն է արտահայտուած իմ առաջ բերած բնաբանի մէջ. «Մի՛ երկնից, դուք արարէք զայդ ամենայն շարիս, բայց մի՛ խոտորիցիք ի Տեառնէ, և ծառայեցէք Տեառն յամենայն սրտէ՛ ձերմէ»:

Ո՛հ, զարթեցէք, համարձակութիւն առէք առաջ, քան մեռնէք և ահեղ դատաստանին ներկայանաք: Գե՛ռ դարձեալ իւրաքանչիւր օրը ձեզ բերում է յաջողութեան նոր հաւանականութիւն: Անցեալը ձեր յետն է մնացել, այն կարելի է թէ անօգուտ կերպով վատնուել է. բայց ձեր առջև կան եղեմական

դրախտի պէս—ներկայ ոսկի արտեր, ապագայ առատ հունձ: Իւրաքանչիւր օր, իւրաքանչիւր շաբաթ, իւրաքանչիւր ամիս, իւրաքանչիւր տարի—Աստու պարգևած նոր հաւանականութիւններ են: Նոր հաւանականութիւն, նոր բողբոջ, նոր կեանք—այս ամէնը անպատմելի, ոսկի շնորհներ են, որ ձեզ առաջարկում է իւրաքանչիւր օրը: Գարձէք առ Աստուած, շնորհով գործ անցէք այդ շնորհները: Հերիք համարեցէք, որ անցեալում ընթացել էք մեղքի և նախատինքի սոսկալի ճանապարհով: Այժմ հոգնած, չարչարուած, դարձէք առաքինութեան և խաղաղութեան ճանապարհը: Անցեալ սխալները, անմտութիւնները, մեղքերը, թշուառութիւնները կարող են՝ եթէ խոհեմութեամբ վարուիք՝ դառնալ ձեզ կարեկցող հրեշտակներ, որ և ապահովապէս կառաջնորդեն ձեզ դէպի ապագան: Անոնց յիշողութիւնը թող ձեր մէջ զարթեցնեն խոնարհութեան զգացմունք, բայց երբէք մի տիրիք և մի յուսահատուիք: Վարելի է ձեր մէջ կան այնպիսիք, որ անօգուտ կերպով կամ աւելի ևս վատթարապէս անցուցել են իրանց դպրոցական տարիները, որ ի դերև են հանել իրանց սիրողների յոյսերը, որ խախտել են իրանց հաւատացողների հաւատքը: Վամ այնպիսիք, որոնց կեանքն այն տեղ ապարդիւն է եղել և վնասակար թէ՛ անձին, և թէ՛ այլոց: Այնպիսիք, որ միշտ անհնազանդ և ծոյլ են եղել, որ կորցրել են ամենայն վարկ, և որ իրանց շուրջը կուտակել են միայն ցածութիւններ, հրաժարուելով դպրոցի լաւագոյն և լուսաւոր կողմերից: Նոյն իսկ այդպիսիներին՝ այս տեղ նստածներից ամենաչար և կատաղած մանուկին անգամ՝ ասում է Աստուած (երանի թէ երեկոյեան քաղցր սիւք լինի այդ ձայնը ձեզ համար). «Մի երկնչիք, դուք արարէք զայդ ամենայն չարիս, բայց մի խոտորիցիք ի Ցեառնէ, և ծառայեցէք Ցեառն յամեն»

նայն սրտէ ձերմէ: Մի՛ երկնչիք. Աստուած տակաւին
սիրում է ձեզ: Պարելի է, թէ միայն մէկ, վերջին
հարաւորութիւն է մնացել ձեր փրկութեան համար:
Դարձեալ՝ մի՛ երկնչիք: Եթէ դպրոցում մնալու միայն
վեց շաբաթ ունիք,—օգտուեցէք այդ Վեց շաբաթ-
ներեց. իւրաքանչիւր շաբաթը լաւ առիթ է զզջալու
և արդարութեան խաղաղաբեր պատգնբերի համար:
Ամբողջ դպրոցական կեանքից պէնդ բռնած այդ շնչին
վեց շաբաթը՝ անագին նշանակութիւն կարող է ունե-
նալ ձեր հոգու համար: Անոնք կարող են բաց է ի բաց
փոխել տալ ձեր հայեացքը, երբ որ ապագայում շքը-
ջահայէք Հարրովի գալրոցում ապրած ժամանակներդ:
Աստուածային սղորմութիւնը անսպառ է, բայց եթէ
դուք յամուռութեամբ մեղքի մէջ մնաք, սղորմութիւն
ստանալու ձեր ընդունակութիւնը կը փոխուի, կը
նուազանայ, օրէցօր կը սպառուի: Եթէ այժմ չզզջաք,
զզջալու ժամանակը կարող է ընդ միշտ իրախել ձե-
զանից: Այժմ դուռը տակաւին բաց է ձեզ համար:

Ո՛հ, եթէ ձեզանից իւրաքանչիւրը սեզանի առաջ
խոնարհի, իմանալով, զգալով, հաւատալով, թէ Աստ-
ուած—մեր Բարեկամ և Հայր է, թէ նա իրան մեր-
ձեցողներից ամենամեղաւորին անգամ չի մերժի:

Մի խըլացրու խըղճիդ ձայնը,

Առաքինութեան պատրաստուիր.

Թող միայն որ յօժարութիւնդ լինի,

Եւ Աստուած քեզ զօրաւիզն կը լինի:

Եկէք, ներկայանանք մեր անարգամ՝ բայց ամե-
նագուրթ Հօրը: Աստուծոյ որդուն և Ս. Հոգւոյն, և
աղօթենք միմեանց համար, ներենք և օգնենք մի-
մեանց: Մեր հայրը թսղութիւն և օրհնութիւն է տա-
լիս մոլորեալ որդիներից ամենավատթարին անգամ,
եթէ նա դառնում է իւր թողած հայրական տունը:
Ո՛հ, մոլորեալ որդկերանցից ոչ ոքին մի՛ թողէք, որ

մեղքի աշխարհքի մէջ յետին աստիճան սովալլուկ տանջուին: Վերադառնալով, նա կը լսէ Հայր Աստուծոյ ձայնը, որ հնչուել է հին ժամանակի իսրայէլացի յանցաւորի ահանջում. «Միթէ որդի սիրելի՛ էցէ իմ Եփրեմ, մանճուկ գրգանաց. փոխանակ զի բանք իմ են ի նմա, յեշելով յիշեցից պնա միւս անգամ . . . Վասն այնորիկ գալարին աղիք իմ, ողորմելով ողորմեցայց նմա՝ 1):

1) Եր. ԼԱ. 20:

Յ Ո Յ Մ. *)

• Արի, լուսաւորեաց, զի հասեալ է լոյս
քո, եւ փառք Տեառն ի վերայ քո ծա-
գեցին ։։ Ես. Կ. 1.

Երբ որ մտերիմ, տիրագումար ընտանիքում ան-
դամներից մէկը տօն է տօնում, նա դէպի ինքեան է
գրաւում միւսների բոլոր ուշադցութիւնը: Մեր հո-
գևոր ընտանիքում ևս այս մի քանի օրերում կատար-
ուեցան մարդկային կենաց երկու ամենանշանաւոր
եղելութիւններ: Մեր սիրելի ընկերներից շատերը
քրիստոնէական դրոշմ ընդունեցին և սուրբ հաղոր-
դութեան արժանացան: Նոքա անցան ճշտիւ որոշած
այն սահմանը, որով բաժանուած է հոգևոր մանկու-
թիւնը, որ կոչվում է երեխայութիւն, հոգևոր չափա-
հասութիւնից: Մենք ամէնքս նոցա ուրախակից ենք,
յոյս ունինք իրանց մասին, աղօթում ենք իրանց հո-
մար: Մեր մտածմունքը հարկաւ նուիրած է նոցա, և
թէպէտ ես յոյս ունեմ, որ իմ խօսքերը օգտաւէտ կը
լինին ամէնին, բայց կուզենայի առաւելապէս նոցա
հետ խօսել: Արանի թէ իմ ճառը լիովին համապա-

*) Աւուշիկ անգամ Մրբութիւն առնողներին:

տասխանէ այն ներքին հրաշալի օրհներգութեան, որով նոցա մտածմունքները այս նուազում հոգևորապէս բերկրանում են: Այն, այս օրը մինչևի կենաց վախճանը կու մնայ բոլորի յիշողութեան մէջ, որոնք ուր այսօր առաջին անգամ ճաշակուեցան մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի Ս. Սեղանից:

Չեմ կասկածում, թէ դուք անկեղծ սրտով կամենում էք ձեր սիրաբար տալ Աստուծուն, ձեր կեանքը նուիրել նորա սպասաւորութեան: Գիտեմ նմանապէս, որ ձեր հոգին լցուած է յուսով, իսկ ձեր պարտականութիւն է, որ այդ յոյսը վառ պահէք ձեր աղօթքներով: Ոչ մի վատ ազդեցութիւն չպէտք է թուլացնէ կամ խլացնէ այդ ձայնը ձեր սրտում (իսկ չար զօրութիւնները հենց այս օրերում կրկնապատիկ պիտի գործեն ձեր կորոտեան համար): Մարդու սրտի համար յուսոյ կորուստը՝ խաւարի զօրանալ է արտադրում: Իսկ յուսոյ նշոյլը առաւօտեան արշալուսի նման է: Մեծ է մարդու թշուառութիւնը, որ այս երկրաւոր կեանքում զրկուած է մնում այդպիսի շնորհից:

Մարդու մէջ կարող է լինիլ գործելու եռանդ նաև առանց յուսոյ, բայց նա հոգեկան պայծառութիւն չի ունենայ: Այն վիճակում մարդ կարող է իւր պարտքերը խղճով կատարել, բայց նորա երջանկութիւնը կորած կը լինի: Նա այդպիսի վիճակում լուի մեքենայ է, և ոչ թէ կենդանի հոգևով ապրող: Յոյսը ոչինչ նշանակութիւն չունի մեզ համար, եթէ իւր գոնձերը չեն պահուած այն տեղ, որ տեղից որ էլ ոչ ոք չի կարողանայ յափշտակել: Հիները կարծում էին, որ եթէ վարդափայտը (եբէնոսի տեսակը, *aspalathus*) ծիածանի գոյներէից լոյս ստանայ, ծաղիկն աւելի կը չքնաղանայ և զարմանալի անուշաբուրութիւն կը ստանայ: Թող յոյսը, ծիածանի ներգործութեան պէս, կալիզայնէ և

բարեհամբոյր կացուցանէ այն մարդկերանց տխրամած
և խստացած սրտերը, որոնք Փրկչի Ս. Հնորհներն ըն-
դունելով՝ զգացին Նորա ողորմութիւնը: Սակայն թող
ձեր յոյսը նման լինի ոչ թէ վայրկենական ծիածանին,
որ որստացող ամպի վերայ կազմւում է և ապա իս-
կոյն անցնում է: այլ աւելի հաստատուն ծիածանին,
ինչպէս որ շարունակ լուսացած է մնում զոր օր-
ջրվճի ծիածանը: Հատ հետաքրքրական են երևելի
Յինգալ Ֆիզիկոսի խօսքերը, որ ջրվճի այդպիսի
երևոյթը որպէս ականատես է նկարագրում. «Ծիա-
ծանը անեղծ անշարժ կացած էր, երբ որ փրփուռի
ամպերը կատարութեամբ հալածվում էին նորա շուրջը
և ջարդվում էին ժայռի վերայ: Երևոյթը յիշեցնում
էր հաւատով մեծապէս զօրացած ոգուն, որ անյող-
զոդը կանգնած է իրան շրջապատող կրքերի մըրկու-
թեան մէջ կատարեալ յուսով, և որ ժայռի վերայ պինդ
յինուած՝ ուրիշներին ևս յոյս է ազոււմ և քաջաւե-
րում է: Եւ այն կաթիլների կուտակութիւնները, որ
թուում էր, թէ իրանց մոլեգնած յորձանքով պէտք է
ամենայն ինչ չքացնէին, աւելի ևս կենդանութիւն.
էին տալիս ծիածանին և աւելի գեղեցկացնում»: Թող
և ձեր մէջ, իմ երիտասարդ եղբայրներ, յուսոյ ծիա-
ծանը փարատէ կենաց դառնութիւնն ու մըրիկները
և ձեզ համար լինի այն նեղ լուսափայլ շաւիղ, որով
արդարները երկինքն են ընթանում, և որի երևոյթը
միշտ յոյս է նշանակում ըստ արևելեան երևակայու-
թեան:

Երբ ասպետականութեան ծաղկեալ ժամանու-
կում պատանուն ասպետութեան էին ընծայում, նա
անապատական եկեղեցում գիշերում էր աղօթքով և
պահքով: Առաւօտեան լուսաբացին նորան լուանում
էին և հաղցնում էին սպիտակ հանդերձներ—նշան
մաքրութեան: նա խոնարհութեամբ ճաշակվում էր

Տէր Աստծու Սեղանից: Նորա ձեռքն էին դնում օրհնուած սուրբ: Հանդիսաւոր պատարագից և օրհնութիւնից յետոյ, եպիսկոպոսը խրատում էր նորան լինել խոնարհ ամենայն արարքներում, համարձակ և արի վտանգի մէջ, համբերող դժուարութիւններում, և որ գլխաւորն է՝ խօսել ճշմարտութիւն, Քրիստոսին ճանաչել հազարապետ և կատարել ամբողջ աշխարհի վերաբերութեամբ ունեցած պարտքը: Եւր սր նա զրահաւորվում էր և ասպետական ուխտի մէջ ընդունուած էր համարվում, պատուէր էր ստանում լինել ազնիւ, քաջ և հաւատարիմ: Եւ նա սրտապընդած, սուրբ ուխտը մշտամուռն շրթունքներում, ձի հեծած վաղ առաւօտ դուրս էր գալիս, լի հաւատով և յուսով, պատրաստ ամենայն բոպէ մենամարտել կամ Ասորիքի դաշտերում ախոյանալ, և յանձնել իւր մաքուր հոգին Քրիստոս—Փրկչին: Սիրելիք, ձեզ էլ, ձեր այժմեան կոչումն էլ, ձեր ապագան էլ, որ առաջններիդ կայ, ես պատկերացնում եմ մի և նոյն կերպով: Ասպետութեան դարն անցել է, այն էր—լոկ միայն արեգակի լուսով լուսաւորած ծվանք, ասկաւին շարունակուող մեր գոյութեան գետի մէջ: Որոշ դէպքերն անցել են, էութիւնը մնացել է: հանգամանքները փոխուել են, իսկութիւնը նոյն է: Փոխանակ եկեղեցում գիշեր ժամանակ հսկում անելու դուք աղօթում և պատրաստվում էիք մի քանի շաբաթ: Եպիսկոպոսի տեառնագրութիւնը փոխանակեց ձեզ համար՝ նախկին սրի զարկը ուսին: Քրիստոնեայ մանկան «հաւատամ»-ը համեմատ է ասպետական ուխտին: Մաքրութիւնը, անձնազոհութիւնը, արիւթիւնը նոյնչափ և ձեր պարտքն է, որչափ որ ասպետի պարտք է համարուել: Հուրը կամ օրհնութիւնը ձեզ վերայ էլ առատօրէն հեղվում է ի վերուստ, ինչպէս և նոցա վերայ: Ասպետի զրահը լոկ մի նշան

էր աստուածային սպառազինութեան, նորա թշնամիներ էին՝ մարդկային կերպարանք ընդունած՝ այն զօրութիւնները, որ և ձեր հոգին պաշարում և օպանում են: Իսկ էլ Քրիստոսին էք հետևում արդէն ծագող կռուի մէջ, և դուք զրահաւորուած առաջ էք գնում այն յուսով, թէ նա կօգնէ ձեզ աւելի վառքով հանգիստնալու: Իսկ այժմ զգում էք, որ ձեզ համար անհնարին բան չկայ: Եւ ի՞րօք, ամենայն ինչ հնարաւոր է ձեզ սիրող Քրիստոսով: Չեզանից ամենաերկշտաբ յաղթութեան հաւատք կարող է ունենալ, եթէ կռուի իւր Հապարապետի դրօշակէ տակ և այն զօրութեամբ, որ Քրիստոսից ունի:

Ի՞նչ ներգործութիւններով էր զօրանում ասպետը վէպի կամ իսիական կենաց մէջ, Քրիստոնեայհերոսը պատմութեան կամ մասնաւոր կենաց մէջ, երբ որ նոքա կատարում էին բարձր, արժանաւոր սթրագործութիւններ: Ի՞նչ մշտական խնկով էր պահպանվում աստուածային սիրոյ հուրը նոցա սրտի սեղանի վերայ: Պերսիվալը, Լիւտէրը, Միլտոնը, Վայտֆիլզը ո՞ր տեղից էին հայթայթում հզօր ոգևորութիւն, որով նոցա կեանքը դարձաւ այնպէս ճմարելտ, սուրը՝ այնպէս անդիմադրելի, սիրտը՝ այնպէս ազնիւ, խօսքը՝ այնպէս ազդու: Հարկաւ ոչ թէ աշխարհի դայթակղիչ փիլիսոփայութիւնից, ոչ թէ յիմար ցնորաբանութիւններից, որ մեղքը լուի միայն կատակ են համարում: Նոքա այն ոգևորութիւնը գտան ոչ թէ հեշտասէրների այցելած տեղերում, ոչ թէ կշտացած հարուստների մօտ, այլ անձնուրացութեան վարժող խիստ դպրոցում, աշխատութեան և պարտաճանաչութեան խիստ հրահանգութեան ներքոյ, մարգարէների խիստ ճմարտութիւններում, որ չէին մեղմացնում փարիսեցիների և քահանաների նման անձնադոհութեամբ: «Բաջալերացարուք և զօրասցին

սիրտք ձեր, ամենեքեան ոյք յուսացեալ էք (Յէր. 1) :
ուսում էր մի ձայն, որ անգաւար հնչում էր նոցա
ականջում : « Դու ես յոյս և բաժին մեր, Յէր Աստ-
ուած » : պատասխանում էր նոցա հաւատարիմ սիր-
տը : նոքա խորհում էին միայն այն, ինչ որ ճշմարիտ,
աղինք, արդար, սուրբ, գեղեցիկ, բարի էր : Դուք էլ
այդպէս խորհեցէք և այդպիսի մտածմունքների երկ-
նային ճառագայթների վերայ բարձրացէք մինչև լոյ-
սերի Հայրը, որ կենում է անմատչելի լուսոյ մէջ :
Հոգւոյ այդպիսի ոգևորութեամբ դուք կարող էք յու-
սալ, որ ոչ միայն զերծ կու մնաք աշխարհի կոշտ ու
կոպիտ փորձութիւններից, որպէս թէ մեռելութեան
մոխրի տակ ծածկած ճարակող կրակից, ոչ միայն կը
յաղթէք ծուլութեան, երկչոտութեան և ամբարտա-
ւանութեան աւելի բարդ փորձութիւնները, այլ Աս-
տուծոյ օրհնութեամբ ոյժ կը ստանաք աւելի վսեմ
և հերոսական կեանք վարելու, քան այն գոեհիւսկան,
թմբած կեանքը, որ վարում են « կրօնասէր », « բարե-
պաշտ » կոչուած մարդիկ :

Այս, սիրելիք, այսպիսի խորհուրդներ, այսպիսի
յոյսեր՝ նման են աներևոյթ սերովբէներին, որ իւրեանց
սուրբ խունկը վեր են առաքում հոգևոր տաճարի
մէջ, իսկ ձեր սիրտը այդպիսի տաճար պիտի լինի : Ով
որ ձեզ համախոհ է, աւելի բարձր է, քան ով որ հա-
կառակ է : Զարութիւնը յատուկ չէ ձեր բնութեան,
սրովհետև ասպականիչ է : չարութիւնը օրէնք չէ ձեր
կենաց, այլ ընդհակառակ ուրացութիւն է կեանքից,
և ոչ ձեր կոշման կատարումն է, այլ աւելի արգելք
է կոշման : Լուսաթաթախ բարի հրեշտակները ձեզ են
հովանաւորում : Զեզ հետ են և լուսկեաց և անմահ
մեռեալները, և ամենայն ոք, որ Յեառն Աստուծոյ

1) Սաղ. 1. 25 :

տան և քաղաքի որդիք են: Երկրի վերայ ապրող Աստուծոյ ճշմարիտ որդոց սրտերը՝ ձերկաների հետ ներդաշնակութեամբ են բաբախում: Արդին Աստուծոյ, Հոգին Ս. և ամենակարող Տէր Աստուածը սիրում են իրանց ստեղծած, սրբացած և փրկած հոգին: Աւրեմն չկայ այնպիսի վսեմ, ազնիւ, աստուածամասն դործ, որի համար որ դուք կոչուած և պիտանացու չլինիք: «Մի երկնչիր՝ ծառայ իմ Յակոբ, և սիրեցեալդ Իմ Իսրայէլ, զոր ընտրեցի: Զի ես հեղից ջուր ի ծարաւին, և հոտանս յանջրդուց, հեղից զՈգի իմ ի վերայ զաւակի քո՝ և զօրհնութիւնս Իմ ի վերայ որդուց քոց»¹⁾: Սակայն այսպիսի մեծամեծ յոյսերին անձնատուր եղէք խոնարհութեամբ, դողալով: Վանդուն հաւատացողը թող զգուշանայ, որ չընկնի: Դուք զբանները հազել էք, և էլ չէք հանում: Եթէ դուք անխմտութեամբ խիղախում էք, եթէ մատծում էք և ուրիշներին գողողաբար ասում, թէ «Հեռու ինձնից, որովհետեւ քեզանից աւելի սուրբ եմ»,—Աստուած կարող է փորձի դառնութեամբ զդատատացնել ձեզ և խրատել, թէ դուք առանց Նորա սչինչ էք: Մի՛ գուցե դուք ձեր վեց շաբաթուայ պատերազմով փորձութիւնների դեմ, մանաւանդ այսօր երկնային մանանայ ճաշակելուց յետոյ, որ Քրիստոս մատակարարեց ձեր հոգւոյն, —չըլինի թէ, ասում եմ, ընդ միշտ սատանայի հրապոյրներից ազատ կարծէք ձեզ: Այո՛, կարելի է, թէ ստուգապէս ընդ միշտ ազատուել էք, եթէ ի հարկէ շարունակում էք հոգւով պատերազմել, հսկել, աղօթել, և եթէ երբէք երեսը չէք դարձնում Տէր Ատածուց: Բայց հակառակն էլ կարող է պատահել. կարելի է թէ մահացու քայլ անէք, ուրանաք, կարելի է թէ «ուխտագրութ» սոսկալի անունը կրէք: «Որքան աւելի

1) Եւ. ԽԻ. 2:

սուրբ է այն սրբութիւնը, որին դուք արժանացաք, այնքան աւելի մահացու կը լինի սրբապղծութիւնը:

Եզրարք, մի օր ես կանգնած էի Ալպեան սարերից մէկի գագաթի վերայ. աղօտ մէզը տարուբերվում էր անոնց վերայ, պատառուած ամպերի ձեղքից տեսայ կապոյտ երկինքը իւր կատարեալ գեղեցկութեամբ. ներքև, իմ ոտքերի տակ, երկնային արևի լուսով փայլում էին գետեր, քաղաքներ, դաշտեր: Բայց մառախուղի նօսը եզրները քիչ քիչ խտացան, իրար մօտեցան, միացան և՛ գրեթէ ինձ համար անըզմարելի կերպով՝ տեսարանը հեազհետէ գունատուեցաւ և աղօտացաւ. մինչև որ լեռների մոխրագոյն մթնոլորտը բոլորովին պատեց ինձ, և այն հրաշալի երևութից մնաց միայն ցուրտ մառախուղն ու մաքմնի մէջ թնփանցող անձրևը: Նոյնը կարող է ձեզ պատահել: Այժմ, աղօթքներով սրբադործած օրերից յետոյ, երկինքը ձեզ բացուած է թուում, և ձեզ երևում է Քրիստոս՝ Հայր Աստուծաւ յղ կողմը նստած: Բայց մեղքի և աշխարհի ունայնութեան խոր մառախուղը կարող է աննկատելի կերպով բարձրանալ ձեր շուրջը, հալածել ձեր հոգուց երկնային լոյսը և թողնել ձեզ խոնջացած, մենացած հոգւոյ վտանգաւոր վհատութեան մէջ:

Երիտասարդ ասպետներից շատերը խիստ անձնափոխանութեամբ գնացել են հեռու տեղեր և դարձել են ամօթով: Նորընծայ քրիստոնեաներից շատերը վերադարձել են կեանքի կռուից ջարդուած, ամօթով ծածկուած, իրանց անփութութեան պատճառով: Դաւիթը, այն անրիժ, քաջ պատանին, որ Աստուծոյ տնօրէնութեամբ ոչխարների հօսը թողեց, որպէս զի Նորա իսրայէլ ժողովրդեան առաջնորդ լինի, դարձաւ, աւանդ, մարդասպան և անառակ: Մինչև անգամ Պետրոսը, որ Քրիստոսին համարձակ մեսսիայ

էր ճանաչել, երբ որ ամէնքը փախել էին Նորանից, վերջը, այն սոսկալի երեկոյին, քահանայապետի գաւթում, արհամարհանօք և երդումներով ուրացաւ Նորանից:

Միջին դարու մի մարդու կեանքը միշտ խիստ խրատական է թուել ինձ: Այն էր մի էակի կեանք, որ Աստուծոց առատօրէն պարգևներ էր ստացել: Նա գեղեցիկ, քաջ, պերճախօս, ուռեալ, նրբամիտ էր: Նա հարուստ էր և երևելի ի մանկութենէ: Փիլիսոփայ և քահանայ գոլով, և բացի այս հանգամանքից արդէն իւր ընութեամբ զգուելով ամէն ցածութիւններէ, հասաւ կատարեալ տարիքին, անարատ, արդար կեանք վարելով: Եւ ահա այս մարդը, իւր փառքի և մտքի կատարեալ ծաղկման ժամանակ, գիտակցութեամբ ընկաւ անարգական մեղքի մէջ, ստացաւ յանկարծական սարսափելի հատուցում, ւայրեց անպատմելի յուսահատութեան մէջ և մեռաւ դառնագոյն կորստեան մէջ: Այո՛, Աբելեարի անունը, փարոսի պէս, վտանգաւոր տեղում կանգնած է այնպիսիներին զգուշացնելու համար, որոնք մասաղ հասակում են թարկվում են մտաւոր գերազանցութեան և հոգեկան գոռոզութեան փորձութեանց:

Ով, տիրելիք, յուսացէք և երկիւղածութեամբ աշխատեցէք ձեր փրկութեան համար: Հողում կորած և իւր անարդութիւնն զգացող Պաւլթը՝ վերոսին ստացաւ սրաի մաքրութիւն և նորոգուած ողի: Յիսուսի գորովագութ, աստուածային հայեացքը թափանցեց Պետրոսի հոգու խորութեան մէջ. աքաղաղը կանչեց, և նա զղջացաւ բորբոքած արտասունքներով: Աստուծոյ սղորմութիւնն իջաւ նաև դժբախտ Աբելեարի վերայ, որ ծերացել և հիւանդացել էր մարմնով և հոգով: Նա մարմնով նորոգուեցաւ, սրպէս մանուկ: Յիւնիքի խաղաղ աքբայութեան մէջ նա սովորեց հեղութիւն և

սրտի խոնարհութիւնն: Նա շատ էր ազօթում, լուռ էր մնում և դարձաւ խոնարհ, պարզամիտ, երկիւղած, շարութիւնից խուսափող մարդ: Բայց դոցանից իւրաքանչիւրը ինչ ամօթոյ և տառապանաց հեղեղներն մէջ բաց արաւ իւր ճանապարհը: Թող Աստուած վրկէ ձեզ Իւր ողորմութեամբ այսպիսի անկումից, իսկ եթէ ընկնէք, թող նա ձեզ ոյժ պարգևէ՝ մեծ վեշտ և կորուստ կրելուց յետոյ՝ այնպէս խոր և անկեղծ սրտով զղջալու, ինչպէս որ զղջացան այն մարդիկ:

Բայց ես անմիտ, սովորական-պայմանաւոր, լաւատեսութեամբ չեմ խօսի, պնդելով թէ ձեզանից շատերը այնքան բարձր վստահութիւն ունին, որով մարդ կարողութիւն է ստանում արդար կեանք վաբելու: Ո՛չ, այդպէս չէք: Իմ մի բարեկամի խօսքը կրկնելով, ասում եմ. «Աւելի լաւ է մեռնեմ, քան սուտ խօսեմ»: Ձեզանից շատերի հետ խօսակցելիս նկատեցի, որ դուք թէպէտև խիստ տարբերում էք իրարից, և թէպէտ դուք ամէնքդ (բացի մէկից կամ երկուսից, որ բնաւ ուշք ու միտք չեն հաւաքել, չեն ազօթել և ոչինչ բանի չեն ձգտել) այսօր փոքր ինչ յոյս էք զգում, — բայց առ հասարակ զուրկ էք հաստատուն յուսոյ շնորհից: Ձեր յոյսը մի քանիսների մէջ նման է մոխրի տակ հանգչող վերջին կայծերին, միւսներն մէջ մթնանում է թերահաւատութեան կամ գրեթէ յուսահատութեան խաւարով: Դէպի ձեզ, իմ կրտսեր եղբարք, աւելի է ձգտում սիրաս. ձեզ եմ ուզում մի քանի խօսք ասել, որ ձեզ համար բշխութիւն կամ օգնութիւն լինի: Ձեր յոյսը այն ջախջախուած եղեգն է, որ մեր Փրկիչը չի փշրի, այն առկայծող պատրոյգ է, որ նա չի շեջուցանի¹⁾: Դուք շատ խորն էք վիրաւորած, դուք շեղուել էք

1) Ես. ԽԲ. 3, Մատ. ԺԲ. 20:

ուղիղ ճանապարհից, դուք ընկճվում էք մեղքի ծանրութեան տակ և ձեր տկարութեան գիտակցութիւնից, դուք ի գուր չէք դողում ձեր անձի համար: Եթէ ասեղ դրոշմ ընդունելուց յետոյ, ձեզ ասուի, թէ էլ չպէտք է երդուէք, պարտքեր անէք, պէտք է անաշուութեամբ վերաբերուիք յանձն առած գործին, լիբք խօսակցութեան զուարճութիւնից (տորչէք) դուք կարող էք զզջալով խոստովանել, թէ արդարև այդպիսի մեղքեր ունեցել էք, և խոստանալ, թէ «կաշխատեմ այլ ևս այդպիսի բան չանել»: Բայց արդեօք այնքան ոյժ կունենաք, որ իբօք խոստանաք այնպիսի արարքներից խուսափելու, որոնցից որ ոչ միայն քրիստոնէութիւնն է զգուշացնում, այլ և որոշ չափով բնածին անձնազսպութիւնը, «ազնուական, բնութեան հպարտութիւնը» սանձել է նաև տգէտ հեթանոսներին: Գուք այս մանր բաների մասին դեռ էլի տատանուող ամօթխածութեամբ էք խօսում, որովհետև վատ սովորութիւններն արգէն արմատացել են ձեր մէջ, և զգում էք, որ կեանքի կանոնները անդադար խախտել էք: Բայց ի՞նչ կը լինի ձեզ հետ, եթէ մենք աւելի ծանր բան պահանջենք և համոզենք ձեզ, որ ձգտէք քրիստոնէական կենաց աւելի բարձր, վսեմ, խոր կատարելութեան. եթէ յիշեցնենք յարատև, քաջասիրտ ջանասիրութիւնը, որ մեր բնութեան ամենատարրական պարտք է. եթէ ասենք, թէ դուք պարտական էք պաշտպանել ձեր եղբայրակիցներին և նոցա փրկել մեղքերից ամենայն ուժով. եթէ քաջալերենք ձեզ, որ հոգւոյ բոլոր ուժով պատերազմէք ձեր դէմ, որպէս զի ձեր աչքի գերանը շիւղի տեղ չընդունէք, որ չմոռանաք Աստծուն և զգուշանաք չար խորհուրդներից, կռապաշտութիւնից և ձեր խղճի վերայ ծանրացած մեղքի բռնակալութիւնից: Այս բաներից այնպէս էք շփոթվում, որ պարզ երևում է, թէ դուք դիտէք

ձեր տխուր թուլութիւնը, բայց տակաւին չգիտէք ձեր Փրկչի զօրութիւնն ու սէրը. զգում էք ձեր ստըրկութիւնը, բայց չէք իմանում Նորա հզօրութիւնը, որ կարող է ձեզ փրկել: Հազիւ ոյժ կունենաք, որ խոստում տաք և ուխտէք: Ձեր կամաց ձայնով արտասանած «Ես կաշխատեմ»-ը—հնչում է որպէս «Վախենում եմ, թէ չեմ կատարի, ինչ որ խոստանում եմ»: Ձեզանից ոմանք կարող են խռոված սրտով ասել, թէ «Ես աշխատել եմ, ես վտրձել եմ տարեցտարի կատարել ուխտած ուխտ», բայց միշտ անյաջողութեան եմ յանդիպել: Գիտեմ, որ այժմ էլ ջանքս զուր պիտի անցնի: Ինչ որ ուզում եմ, չեմ կատարում, իսկ կատարում եմ այն, ինչ որ չեմ ուզում: Իմ ուզածը միշտ բարի է, բայց չգիտեմ ինչպէս գլուխ բերեմ ցանկութիւնս: Զգուում եմ մեղքից, որով ստորանում եմ, և գիտեմ այն բանի չքնադութիւնն ու ազնուութիւնը, ինչից որ հոգիս խսպառ անյայտ է: Ձկայ ոչ մի ոյժ, որ ազատէր ինձ այս վիճակից և իմ մէջ արմատացած մեղքերից: Իհ, եթէ կամենաք, լաւ լաւ դիտաւորութիւններ կընդունեմ, բայց իմ լաւ դիտաւորութիւններից ես երբէք օգուտ չեմ տեսել: Անոնք նմանել են առաւօտեան ցողին կամ վաղորդեան ամպին¹⁾: Աստուած ինձանից ծածկել է Իւր երկսը, մինչև անգամ այս օրերում ես ինձ զգում եմ տառապած և մեղաւոր. չեմ կարողանում աղօթքով մերձենալ Նորանս:

Սիրելիք, երբ որ այսպէս էք խօսում, սիրտս ցաւում է և այնպէս եմ զգում, թէ Աստուծոյ կամքն է, որ Նորա քաջաչեքութիւնը ձեզ յայտնեմ: Յուսացէք, ինչ էլ որ լինի, և շարունակեցէք ձեր պարտքը

1) շիրեւ զամպ վաղորդայնի եւ իրեւ զցօղ առաւօտեան որ սկզանկ:

կատարել, վախճանը մեշտ բարի պիտի լինի: Մինչև այսօր ձեր դիտաւորութիւններն եղել են լուրջ միայն գաղափարի քառեր: Աստուծոյ սիրոյն հաւատացէք, և դուք «վիրաւորուած զինուորներից շատերի պէս, տակաւին յաղթութիւն կտանէք կռուի մէջ»: Ամենօրեայ պարտականութիւնները կատարելիս՝ ձեր ասած «չեմ կարող» բառը՝ ցոյց է տալիս բարոյական թուլութիւն, իսկ հոգևոր պարտականութեան նկատմամբ՝ ամբարըշտութիւն է և մահ: Ամբարշտութիւն՝ որովհետև այդ խօսքով հասկացնում էք, իբր թէ Աստուած է թափել ձեր գլխին մեղքերը, որպէս զի անպատճառ մեղաւոր դառնաք, իսկ մահ՝ որովհետև այդպիսի վիճակը մարդու թւերը պիտի կտրասէ և վարժեցնէ անփութութեան ու յուսահատութեան: Բայց այսօր Աստուած խօսում է ձեզ ձեռք: Նա ասում է ձեզ, որ թէպէտ և հեծութիւնից վաստակել էք և հիւանդ էք մեղքերով¹⁾, բայց և այնպէս Ինքը սիրում է ձեզ հայրական սիրով: Քրիստոս մեռել է ձեզ համար և ձեզպէսների համար: Դուք էք այն կորածները, որոնց որ վնասուելու նա եկել է, այն հիւանդները, որոնց որ բժշկեց, այն բանտարկեալները, որոնց համար որ բաց արաւ պղնձէ դռները: Թէպէտ և մոլորեալ սրգիք էք, ձեզ համար այնու ամենայնիւ տեղ կը գտնուի ձեր Հօր տան մէջ: Դարձէք նորա մօտ այնպէս, ինչպէս որ այժմ էք, հալածութեան աշխարհից, ոտի տակ կոխտած եղջերենինների և ցեխոտ խոզերի միջից: Դարձէք առ նա ձեր ուրացուցեան ամօթով, մեղքերի տոյժը կրած, և այն ինչ հազիւ դուք ճանապարհի կիսին հասած լինիք՝ նա Ինքը ձեզ ընդ առաջ կու գայ և արտասուքով կընկնի ձեր պարանոցը: Դուք միայն աղօթեցէք մաքրուորի պէս. «Աստուած, քաւեա զիս զմեղա-

1) Սաղ. 2.

ւորոս¹⁾, բացականչեցէք Սաղմոսերգուի պէս. «Յէր Աստուած իմ, ի քեզ յուսացայ, փրկեա զիս»: 2) Աւրիշ աղօթք հարկաւոր չէ, եղբարք, միթէ այսքանը բաւական չէ: «Հաւատամ, Յէր, օգնեա անհաւատութեանս իմում. 3) աղաղակեց այտահարեալ մանուկի հայրը.— և պիղծ այսք ելաւ նորա որդուց: «Յէր փրեա զմեզ, զի կորնչիմք»⁴⁾— և յուժկու ձեռքը մեկնեցաւ դէպի աշակերտները, յարսւցեալ հողմերը սաստուեցան, և նոքա փրկուեցան մութ ծովի մեծ շարժման կորուստից: Հաւատացէք ինձ, ձեզ համար յոյս կայ. թէ է երբ և իցէ գէթ աղօտ կերպով այդ զգացումը ունեցել էք, պի՞նդ բռնեցէք, որ ձեր կեանքը փրկուի:

Հիմա աւարտում եմ խօսքս: Ով որ ձեզանից Աստուծոյ ողորմութեամբ մինչև այսօր լաւ է ապրել, թող շարունակէ աւելի ևս լաւ ապրելու: աւելի սուրբ նպատակներ ընտրելու, աւելի քաջասրտութեամբ հեռևողական և անձնազոհ լինելու: Իսկ որոնք որ հարկաւոր չափով լաւ չեն ապրել կամ վատ են կացել, աշխատեցէք, որ ձեր բոլոր վատութիւնները ձեր անցելալում մնան: Ոչ ոք կատարեալ չի դառնում, առանց երկար մաքառելու:

Ասում են, թէ երբ որ կայծակը մարդու երեսի առաջ է փայլում, ելեքարականութեան բոցը մի վայրկեանում սրանում է բոլոր ջղերի և նեարդերի ճանապարհներով և մտնում է ապականող մարմնի ամէն մի հիւլէի մէջ: Նոյնը պատահում է նաև հոգևոր աշխարհում, թէև հազուադիւս դէպքերում: Աւելի յաճախ Աստուծոյ ողորմութիւնը գործում է

1) Դուկ. ժԸ. 13:

2) Սաղ. Է.

3) Մարկ. Թ. 23:

4) Մատ. Ը. 25:

կամաց կամաց—անող բոյսի պէս և ծագող արշալուսի պէս: Աստուծոյ ողորմութիւնը նման է քնքոյշ, կանաչ բողբոջին, որ յետոյ կատարեալ հասկ է դառնում. մոխրագոյն, միգապատ առաւօտեան ծէգին, որ յետոյ պայծառ լուսաւոր օր է դառնում: Դուք էլ ջանալով, կամաց կամաց առաջ գնալով, շատ ու քիչ սխալներ գործելով, բայց աղօթելով, հսկելով, ծուլութիւնից, վատ ընկերներէից, երիտասարդութեան հեշտանքներից խուսափելով,—կը դառնաք նախ ապաշխարող, ապա արդարամիտ մարդ և վերջապէս այնպէս կատարեալ, ինչպէս ձեր երկնային Հայրն է: Եթէ դուք երբ և իցէ լաւ դիտաւորութիւններ էք մտածել, այժմ էլ վերստին ընդունեցէք: Բայց յուսացէք ձեր ոյժերի վերայ, մի վախեցէք ձեր սկարութիւնից: Երջեցէք միայն Նորան, Որ ձեզ սիրում է և Որ մեռաւ: որպէս զի Եւր արեամբ ձեզ կեանք պարգևէ: Նորամտը ձեզ նշանեց ամբողջ միջից: Նա կոչեց ձեզ ձեր թափառութիւններից: Գնացէք Նորա մօտ և ասացէք. «Տէր, զիտեմ, որ ապականուել եմ, մեղաւոր եմ, թոյլ եմ մնացել, թէ մեղքերի և յանցանքների մէջ եմ թաւալել: Բայց ես զղջում եմ, Տէր, ես ծարաւում եմ դառնալ առ քեզ: Ընդունիր սիրտս, որքան էլ կարծր և պղծուած լինի, որովհետև Դու ես իմ ստեղծողը, Գո արարածն եմ: Առ կեանքս և արձ, ինչ որ հաճոյ լինի Գեզ, միայն թէ Գեզ նուիրած լինի: Եւ հաւատացած կացէք, որ այսպիսի աղօթքը անլուրի չի մնայ: Կրկնում եմ, ինչ որ քարոզիս սկզբում ասացի—յուսացէք և դարձեալ յուսացէք: «Ո՞չ ծանեար, կամ ո՞չ լուար, Աստուած յաւիտենական Տէր, Որ հաստատեաց զծագս երկրի, ոչ քաղցրից և ոչ վաստակեցի, և չէք քննութիւն իմաստութեան Նորա: Տայ վաստակելոյ զօրութիւն, և որոյ չիք ոյժ՝ յաճախէ զօրութիւն: Վաստակեցին.

մանկունք և խոնջեացին, և ընտիրք անզօրք եղիցին: Բայց որ սպասեն Տեառն՝ նորոգեացին զօրութեամբ, նորափետուր զարդարեացին իբրև զարճուիս. ընթացեն և մի՛ վաստակեացեն, գնասցեն և մի՛ խոնջեացին: Այսպէս է ասում Տէրը ¹⁾:

1) Ես. և. 28—31:

ԻՌ.

«ՆՍՏԱՌԱՅԻՆ ԵՄ ԵՍ».

«Ոչ արարից ըստ բարկութեան սրտմտութեան Իմոյ, եւ ոչ դարձայց շնջել զեփրեմ. զի Ստուած իմ Ես, եւ ոչ մարդ»:

ՈՎ՝ ԺԱ. 9:

Ովսէ Մարգարէի խիստ տարբեր դարձուածներում շարունակ միշտ մի և նոյն խրատ է լսվում, բայց կարծես թէ այդ մարդն անգաղար ինքն իրան հակառակ է: Մի տողի մէջ նա խօսում է վախճանական կորուստ սպառնող անէծքի մասին, միևսի մէջ գործվածայն մխիթարում է և խոստանում է նորոգման ոսկի աւուր գալուտար: Մի տունը Եփրեմի վերայ թափում է պատուհասի սաստիաշունչ սպառնալիքներ, իսկ հետևեալ վկայութիւնն այն տպաւորութիւն է գործում, որպէս թէ մարգարէն անայլայլելի սերով հեկեկում է մոլորեալ որդու պարանոցի վերայ: Գերեզմանական նզովքը ընդհատվում է հրեշտակայնն օրհներգութեան հնչիւններով. այն սպառնալիքը, թէ Իսրայէլը կը չորանայ, արմատախիւ կը լինի և այլ ևս պտուղ չի տայ, փոխվում է այն հաւատով, թէ Իսրայէլը աստուածային ցօղով ուռգած շուշանի պէս

կը ծաղկի, և Լիբանոսի պէս արմատ կարձակէ¹⁾: Մարգարէն իւր գրքի մէջ հակասութիւնները այնպէս էլ թողնում է առանց հաշտեցնել ձգտելու: Այսպիսի հակասական մարգարէութիւնները կարո՞ղ են ճշմարիտ լինել: Միթէ անոնք իրար չեն բարձում: Միթէ անձահութիւն չի՞ լինի, եթէ պնդենք, թէ և՛ մէկ և՛ միւս գուշակութիւնները կատարուելու են: Բայց ես հաւատում եմ, որ անոնք կատարուել են յատուկ կերպով, հոգևոր իգէալական կերպով:

Յփրեմը շորացել և արմատախիլ է եղել. ազգը որպէս ազգ գագարեց գոյութիւն ունենալ և յաւիտեանս յաւիտենից անյայտացել է: Մարգարէութեան այս մասը դժուար չէ մեկնել: Վարելի է, թէ դուք ասէք, դատավճիռը կատարուել է, բայց ոչ խօստումը, որ ուղտ հանդիսացաւ. թէ դատաստանը կատարուել է, բայց ողորմութիւնը չերևեցաւ. թէ տապալը փայլատակեց օդի մէջ, շշնջեց՝ օդը ձեղքելով, կտրած ծառը վայր տապալեցաւ, բայց այնուհետև այլ ևս չծաղկեց: Այո բոլորը պատմութեան մէջ կատարուել է: Ուրեմն այն խոստումը, թէ ծառը կանի հոտաւէտ ծաղիկներով, կը ծաղկի, պտուղ կը բերէ, միայն խաբուսիկ յոյս էր: Այս չէ՞ ձեր միտքը: Վամ Ս. Գրքի իմաստը այլապէս ընթանելով, կարելի է ձեզ թուի, թէ սպառնալիքները բառացի կատարուել են, իսկ խոստումները ապագայ քրիստոնէական եկեղեցու սքանչելի նկարագրութիւն են կազմում: Վամ թերևս և այնպէս ասէք. թէ դատավճիռը մօտալուտ ապագայի կանխագուշակութիւն էր, իսկ խոստումը խիստ հեռուոր ժամանակին է վերաբերում, այնպէս որ մի օր, երբ և իցէ, Իսրայէլացուց երկոտասան ցեղերը բառիս բուն նշանակութեամբ անշուշտ կրկին կը միա-

1) Ովսկ. ԺԴ. 5, 6:

նան, որով հակասութիւնը կը վերանայ: Կարծում եմ, որ գծուարակնճիւ խնդրի այսպիսի լուծումները ձեզ չեն գոհացնի: Ի՞նչ երկրաւոր օգուտ պիտի բերէր Ուլտէի ունկնդիրներին նորա գուշակութիւնը, թէ թէպէտ իրանք պէտք է կորչեն և տարագրուին, բայց շատ դարերից յետոյ մի բոլորովին նոր ժողովուրդ, այն ևս հեթանոսական ժողովուրդ, հոգեկան երանութիւն պիտի վայելէ: Կամ թէ ի՞նչ շահ պիտի ունենայ նոցա համար այն մարգարէութիւնը, թէ ամբողջ հազարամեակներից յետոյ, երբ ու իրանց ոսկրները փաշի և մոխիր դարձած կը լինին, օտարների հետ խառնակուած իրանց թոռանց թոռները մի որոշ երկրում կապրին: Բռնաւորի սրի տակ ճնշուած Եփրեմի խեղճ ուսուցիչները (քահանաները)¹⁾ կարող էին լուծ նախատինքի դէմ՝ իրանց արտունջը անգրագարձնել նախատողին, թէ մարգարէներն էլ ոչինչով լաւ չեն խաբէրայ ուսուցիչներից, որովհետև բառախաղութիւններ են բանեցնում, խօսում են երկդիմի, տալիս են խոստում և յետոյ խլում են յոյսը: Բայց ի հարկէ մարգարէի դիտաւորութիւնը այդ չէր լինել: Սա, ինչպէս ինձ թուում է, այն կարծիքն ունէր, թէ ոչխարնը ինքը ամբողջովին մի հակասութիւն է—կեանք և մահ, լոյս և խաւար, օրհնութիւն և անէծք, բարկութեան հուր և երանութեան ցօղ: Այս բաները տեսնելով, նա չէր ճգնում հաշտեցնել հակառակութիւնները, այլ հաստատապէս հաւատում էր, թէ Աստուած—սիրոյ Աստուած է, թէ վերջիվերջոյ գթութիւնը կը յաղթանակէ, թէ Աստուած պատահասելով մեղքը, չի մոռանայ նաև յանցաւորներին ինայել հայրաբար:

Գերմանական մեծ վիլիսոփան, մարգկային կե-

1) Ովս. Դ. 1—10, Ե—2:

նաց խորադոյն թափանցողը, հին հրէական մարգարէից ոչ նուազ պայծառութեամբ տեսաւ անհաշտելի հակասութիւններ ընութեան այն իրերի մէջ, որոնք ենթակայ են մեր սահմանափակ մտքին, որի առաջ առերևութապէս հանդիսանում են անհամաձայն, հակառակ օրէնքներ, բայց այդ օրէնքները ճշմարիտ են, որովհետև իրանց վախճանական միութիւնը և հաշտութիւնը վերաբերում են անհուն ընազանցութեան բաժնին, որ վեր է, քան մեր տկար հասկացողութիւնը: Մարգարէն ամենայն պարզութեամբ առաց. Աստուած ձեզ կը պատժէ, նա կօրհնէ ևս. նա անշուշտ կը հաւասնէր Զորջ Քրքոին, որ ցնորելով ասում է. «Ես տեսայ մահուան և խաւարի ովկիանը. սակայն լուսոյ անհուն ովկիանը իւր հեղեղի մէջ խեղդեց խաւարը» և այս հանգամանքում տեսայ Աստուծոյ անհուն սէրը: Սրբերից շատերը նորա պէս դաւանել են, թէ «վերջիվերջոյ բարութիւնը կը տարածուի, վերջիվերջոյ լայնածաւալ կը սփռուի բոլորի վերայ և ամենուրեք, և ձմեռը կը դառնայ գարունը»:

Ուրիմն Ովոէի մարգարէութիւնը ճշմարիտ էր, և ոչ ստութիւն, այն ևս խռոված սիրտը խաղաղացնող մարգարէութիւն է. բայց աւելի խաղաղական են այս բառերը, թէ «Զի Աստուած եմ Ես, և ոչ մարդ»¹⁾: Կարծում եմ, որ մեծագոյն միեթարուութիւն կեանքի մէջ, մանաւանդ զղջման և ինքնադատութեան բոպէներում, պէտք է այն մտածութիւնը լինի, թէ մեր դատաւորը Աստուած է, և ոչ մարդ: Մարդկանց դատավճիռները շատ անգամ լինում են կոշտ, կոպիտ, եսական, անդուլթ: Աստուծոյ արգարութիւնը մեղմ է և ոչ նեղսիրտ: Երբ որ դատաւոր են հանդիսանում դպիքներն ու փարիսեցի-

3) Ովս. ԺԱ. 9:

ները, յոյս չկայ նոյն իսկ Ս. Պօղոս առաքեալի կամ Ս. Յովհաննէս Աստուածաբանի համար: Ի՞նչ կարող էր յուսալ նոյն իսկ Փառաց Տէրը, երբ որ կանգնած էր նոցա դատաստանի առաջ: Ի՞նչպէս էին վարուում հաւատաքննիչները մեծագոյն սրբերի հետ յանուն կրօնասիրութեան: Նոքա մէջ տեղ էին բերում տանջելու համար ունելիք, մամուլ, երկաթէ կօշիկ, կախաղան և խարոյկ: Եթէ դոցա նման դատաւորներ գատէին մարդկանց, էլ ո՞վ մեզանից կարժանանար աւելի ողորմած դատաւճռին, քան մշտական տանջանքի դատապարտութեան, այնպիսի տանջանքի, որով հաւատաքննիչները չարչարում էին երկրի վերայ տառապողներին, իբր թէ այն նպատակով, որ նոցա հողին ազատուի գեհեհի յաւիտենական կրակից: Ուզի՞ր է ոտել հնդկաց այն իմաստունը, որ շատ անգամ կրկնել է, թէ Աստուծոն նկարագրել կարելի է մի միայն Ոչ, ոչ, բառերով: Այս խօսքով նա այն իմաստն էր յայտնում, թէ շատ բան պէտք է մերժուի, ինչ որ մեր մալորամտութեամբ Աստուծոն ենք վերագրում. Աստուած—Աստուած է, և ոչ թէ մարդ: Աստուած միշտ ողորմած է, անհունապէս գորովազուծ է, ուստի և. Նորա ճշմարիտ սէրը Իւր սիրեցեալների սրտից հանում է վախը, որովհետև վախի մէջ տանջանք կայ: Աստուած—մոլորեալ սրբոց Հայր է. Քրիստոսը մաքսաւորների և մեղաւորների բարեկամ էր: Թէ՛ Աստուծոյ յայտնութեան մէջ, Ս. Գրքում, և թէ՛ Քրիստոսի խօսքերում մենք շարունակ տեսնում ենք սպառնացած պատժի անեղութիւնների հետ (այնքան որոշ յայտնած), որ ոչ մի մարդ չի կարող կարծել, իբր թէ ինքը պատուհասից զերծ կը լինի) նոյնպէս ևս անկասկած սիրոյ և յուսոյ անշէջ ճառագայթներ: Այն խօսքը, թէ Ոչ արարից ըստ բարկութեան սրտամուծութեան Իմոյ, և ոչ դարձայց ջնջել զԵփրեմ. զի Առա-

ուած եմ Նա, և ոչ մարդ» կարող է բովանդակ Ս. Գրքի մեծագոյն մասի եմբռնակայութիւն համարուիլ:

Բայց ինչո՞ւ այս անհամեմատ աստուածային խօսքը հէնց Ովսէի սրտից է բղխել: այն աղքատ, տխուր, գրեթէ ծերութեան ժամանակ քարոզող մարդարէից: Ինչո՞ւ նորա քարոզութիւնների մէջ այսպէ՛ս վեհագոյն յաղթանակով է հանդիսանում սէրը բարկութեան վերայ: յոյսը յուսահատութեան վերայ: Ինչո՞ւ իւր շրջապատողների մեղքի և ատելութեան մէջ՝ Աստուծոյ ձայն է լսում, որ կարծես թէ ասում լինի. «Իմ սէրը—անփոփոխ է: բարձր է: քան երկինքը: խոր է: քան անդունդը: ճշմարիտ է և հաւատարիմ: բուռն է իբրև զմահ»:

Նա վիշտ և չարչարանք կրելով՝ կեանքից խրատ է ստացել: Իւր գրքի առաջին երեք գլխում բաց է անում մեզ այդ գաղանկը: Նորա նկարագրութեան այդ երեք գլուխները արձակ շարադրութեամբ են գրուած: և այն տեղ նա խօսում է դառնացած կենաց տառապանքի մասին, որով նա մարգարէ է դարձել: տառապանք, որ նորա բոլոր պատկերների, տեսարանների և խրատների վերայ իւր գրոշմն ու գոյն է գնում: Ահա նորա պատմութիւնը. նա ամուսնացաւ մի կնոջ հետ, որ իսկութեամբ կամ նշանկան կերպով կոչվում էր Գոմեր: Ովսէի գրքի մէջ մի քանի գծեր կան, որով անդլիացու ուսումնականի ենթադրութիւնը ստուգվում է. թէ երևի նա այդ կնոջը առաջին անգամ տեսել է վայրագ պար կաքաւելիս ի պատիւ Աստուրայի (Բահադիմի): պոսակ դրած թուխ մաղերին, կարմիր հագուստով, ձեռքին և ոտքին փայլուն թանկագին դարձերով¹⁾: Թերևս մարգարէն խանգաղատանօք երազում էր, թէ պիտի կարողանայ այս

1) Ովս. Բ. 8, 11, 13:

չքնադ արարածը փրկել գարշեթ գայթակղութիւններեց; իւր կին առնելով: Գէթ հաւատում էր նա, թէ Գոմերին ամուսնանալով, կատարում է Աստուծոյ հրամանը: Սակայն հէնց առաջին ժամանակից այս կինը անհաւատարիմ գտնուեցաւ: Մինչև անգամ կնոջից ծնած զաւակները իւր կրծքին սեղմելով, մարգարէն ուարժափելի կասկածիչքի մէջ էր՝ և նոցա կոչեց Լորուխումա և Լոսամի, որ նշանակում է «Չողորմեալ» և «Ոչ ժողովուրդ իմ»¹⁾: Ովսէն ամենայն ինչ համբուրութեամբ տարաւ. նա ներեց, նա յուսացաւ, նա աշխատեց որտի մէջ խոր ծածկել իւր մաշող վէրքը: Բայց պատահեց աւելի վատթարագոյնը. Գոմերը, այս քարասիրտ մայրը, այս սնարժան ամուսինը, յայտնի, անամութ կերպով թողեց հեռացաւ նորանից: Նորան թողեց ուրիշի համար, բայց Ովսէն դարձեալ սիրում էր շնացողին: Այնուհետև մոլորեալ որգու պէս, երեսով գեղեցիկ, բայց բարքով վատ կինը սկսեց աւելի և աւելի ընկնել, ընկղմելով խայտառակութեան և պատուհասի աղտեղութեան մէջ: Պոպիտ անգթութեամբ, որ միշտ ընթացակից է անասնական հեշտասիրութեան, հոմանին, որի համար որ Գոմերը փախաւ ամուսնուց, դուրս բերեց այդ կնկան շուկայ, որպէս զի սարկուհու պէտ վաճառէ. ոչ ոք չուզեց այս ողորմելի, անպատուած կնոջ գնել, նոյն իսկ այն գնով, որ յետին սարկուհուն էին վճարում. այն ժամանակ ինքը մարգարէն գնեց թշուառուհուն²⁾: նա գնեց դորան, որպէս զի իւր քամահած, խայտառակած, տխուր տունը դարձնէ, հարկաւ ոչ այն նպատակով, որ դարձեալ իրեն կին լինի, և ոչ որ կրկին մայր լինի իւր զաւակների. ոչ, այս անկարելի էր: Ովսէն

1) Ովս. Ա. 6, 9:

2) » Գ. 1—3:

Գոմերին այն նպատակով չփրկանաւորեց գերութիւնից, որ նա իւր թեթեամբտ, աղջկութեան օրերի պէս կրկին կաքաւէ ծիրաննայ և զարդերի մէջ: Ոչ, նորան իւր տունը բերեց, որպէս զի նա մենակ ապրի իւր կենաց աւերակներում, որ մենակ լաց լինի և մի առ մի յիշատակէ դառն անցեալը, այն օճախի կշտին նստած, ուր նա արդէն դժոխային կրակ էր վառել¹⁾: Թշուառականագոյն Գոմերը իւր անկման պատիժ էր կրում իւր աւերած և քայքայած կենաց խաւարի մէջ. այնու ամենայնիւ մարգարէի սրտում յոյս էր ջերմանում, թէ Թշուառը երկար զղջմամբ կարող է իւր մեղքերից սրբուիլ, թէ արցունքների բարերար ցօղն երբ և իցէ կը լուանայ նորա բոլոր բծերը: Նա նորան օխրում էր, ուստի և տակաւին հաւատք կարող էր ունենալ նորա զղջման մասին. սրտի բաբախմամբ յուսալով, որ կինը թերևս մաքրուի, թոյլ տուեց նորան իւր օճախում ապրելու: Իւր բոլոր վարմունքներով կարծես թէ ասում էր նորան. «Մի համարի՛ր, որ ինձ չտիրելով դու կարցրել ես իմ սէրը: Մի կարծիր, որ ես չարայիշութեամբ մեղքերդ միշտ երեսիգ պիտի տամ. ես պատրաստ եմ մեռնել, արգահատելով վիճակդ: Հաւատա, ներում եմ քեզ բոլոր սըրտովս, միայն թէ Տէրն էլ քեզ թողութիւն տայ: Փրկութիւնը քո ձեռքումն է, կրկին յուսացիր Աստուծոյ գթութեանը»:

Այս է այն տխուր, սոսկալի պատմութիւնը, որ Ովսէն պատմում է իւր գրքի առաջին երեք գլխում. նա շատ կարճ է խօսում, հաղորդում է միայն այնքան, որքան որ հարկաւոր է իւր կեանքը և խրատը հասկացնելու համար: Նորա պատմութիւնը բացատրում է իւր մարգարէացածների մէջ արտայայտուող

1) Ովս. Բ. 14—24:

յուզումների փոփոխութիւնը՝ որ ալէկոծուած ծովի ընդդիմակ ծփանքներին է նմանում: Դարձեալ բացատրում է և այն՝ թէ ինչու այս մարդարէն Աստուծոյ սէրը այնպէս խորութեամբ է ըմբռնում:

Ինձ այնպէս է թուում, որ Ավսէի կեանքից և նորա վարդապետութիւնից մենք կարող ենք մեծ խրատ քաղել: Նորա կեանքը ուսուցանում է մեզ հետեւեալը: Եթէ բացի մեր աշխարհից, ուրիշ ոչինչ չլինէր, եթէ չհաւատայինք, թէ կայ հանդերձեալ կեանք, որ տեղ որ Յէր Աստուածը ուղղում է այն առերևութական անարդարութիւնները, որ մեզ վիճակվում են մեր երկրաւոր գոյութեան ժամանակ, — սնբացատրելի գաղտնիք կու մնային մարդկանց երկրաւոր վիճակի խիստ ծայրայեղ տարբերութիւնները, մինչև որ մենք հարկադրուած կարող էինք բացականչել, թէ «չար մարդք մշտադալար մըտենու պէս է ծաղկում», իսկ արդարը օտորացած, տանջուած և ոչնչացած է մնում: Ամենայն մարդուն վիճակուած է վիշտ, թէև ոչ մի և նոյն չափով: Մի տեսնենք, թէ տառապանքները ինչպէս են ազդում իմաստուն և անմիտ մարդու վերայ: Ոմանք տրանջում են Աստուծո ղէմ, տրտնջում են նոյն իսկ Նորա արդար պատիժների վերաբերութեամբ. Նորա արդար դատաստանը նոքա ընդունում են ըմբոստ բարկութեամբ, որ թէ՛ անմիտ և թէ՛ անզօր է: Միւսները հնազանդվում են ամենայն բանին, ինչ որ Նորանից ստանում են, գիտենալով, որ Նորանից եկածը լաւ և արդար պիտի լինի. կարելի է, թէ նոքա այդ ժամանակ տխուր սրտով խոնարհում են իրանց գլուխը՝ կարելի է թէ դառնութեան բոպէներին նոցա աչքերը արտասունքով են լցվում, բայց նոցա սիրտը նման է ծծից նոր կարած մանուկի սրտին: Այդ մարդիկ Աստուծու առաջած դժբախտութիւնն ընդունում են, որպէս զզուելի դեղ, բայց բուժիչ դեղ. իսկ առաջինների

վերայ վիշաք աղգում է, որպէս բանականութիւնն հանպցնող թոյն: Եւ ինչ գանազան կերպով են աղգում փորձութիւնները երկուսի վերայ: Ոմանք նմանում են Լիբանանու նետահար վազրին, որ իւր կատաղութեամբ ինքն իրան աւելի է վերաւորում, որովհետեւ ջանալով որսորդի վերայ յարձակուելու և նորան պատառ պատառ անելու, աւելի խորն է մտում նեաք իւր մարմնի մէջ. այս մարդկանց որտին պատճառած վէրքը՝ մահաբեր քաղցկեղ է դառնում: Իսկ Աստուծոյ խրատիչ պատուհասին խոնարհողները՝ աւելի լաւանում են և հոգւով կազդուրվում: Միայն անխառն գուտ ոսկուց, գեղեցիկ պայծառ գունով ոսկուց՝ կարելի է զարդարել սուրբ սեղանը. միայն ամենազուտ ձուլածոյ ոսկուց կարելի է քերովբէներ դրոշմել սրբութեանց սրբութեան համար: Իբաւ է, Ովոնն սարսափելի փորձութեան հանդիպեց: Նորա ամբողջ կեանքը խաւարեցաւ, Գոմերին սիրելով. նա կարող էր, որպէս ողբերգութիւնների թշուառ և խաբուած ամուսին, մեծաշարշար տառապութեան հանդիպելով, եզերերզը վերջացնել սպանութեամբ կամ ինքնասպանութեամբ: Սակայն ոչ սպանութիւն, ոչ ինքնասպանութիւն, ոչ կատաղութեան վայրագ յորձանք փոթորկուեցաւ Աստուծոյ մարդարէի սրտի մէջ. ոչ, Աստուծոյ մատը նորա քարոզութեան մագաղաթի վերայ արձանագրեց յաւիտենական բառեր, ի շուրթիւն տակաւին ոչ ծնեալ սերնդոց: Այդպէս կը պատահի և ամէն մէկին, որ հաւատով կը հնազանդուի Աստուծոյ անօրէնութեան, որ կաշխատէ իւր հոգու օգտին դարձնել Աստուծոյ պատիժը և իւր խոնարհութեամբ կը ձգտի, որ նորա բարկութեան այժմեան ծանրութիւնը՝ ապագայում բերէ արդարութեան հարուստ հունձ: Սաղմոսերգուն ասում է, թէ մինչև որ վշտերի չէր հանդիպել՝ շարութեամբ

էր ապրում: «Երբայք քո կանգնեաց զիս խապառ»¹⁾:

Ապա մենք տեսնում ենք, որ Ովսէի սուրբ հազանդութիւնը իւր համար մեծ խրատ գարձաւ: Կռանց որոյ երբէք մեծ մարգարէ չէր լինի: Արդեօք մենք էլ բան չե՞նք կարող սովորել այդ մեծ խրատից: Ի՞նչ էր խրատը: Ահա կարճ խօսքով. եթէ մարդու սէրը, ամուսնու սէրը զէպի իւր կինը, հօր սէրը զէպի իւր զաւակը, այդպէս խոր կարող է լինել, հապա որչափ անհամեմատ, անհուն, յաւիտենական պիտի լինի Աստուծոյ սէրը: Ա՞ր անյատակ խորութեան, որ անդունդներէ մէջ չի հասնի այդպիսի Լուսոյ ճառագայթը: Ովսէն իւր վշտակիբ օրինակով հասկացաւ, որ նոյն իսկ մարգկային սէրը, այդ տկար, խեղճ զգացումը, որի մէջ միշտ խառնուած է լինում անձնապաշտութիւնը, թէ մարգկային այդպէս անկատար սէրը, որի թւերը հեշտ է աղտոտվում և ճնշվում և որ խորշակի շնչից թառամում է,—կարող է հերոսութեամբ տանել անհաւատարմութիւնը, արքայզօմութիւնը: Միթէ նոյնպէս չէ՞ Աստուծոյ անվստիստ անհուն սէրը, որ սիրում է իւր հոգածին թոյլ արարածներին: Այնպէս սատակ սիրելով իւր յանցանոր և ապերախտ կնոջ, Ովսէն զգում էր, որ Աստուած ևս կարող էր շարունակ սիրել մեղաւոր և ապերախտ ժողովուրդը, մեղաւոր և ապերախտ հոգուն: Ահա թէ ինչու նորա սպառնալիքը յանախակի ընդհատվում է օրհներգութեամբ: Նա տեսնում է Եփրեմի²⁾ անկուճն ու կորուստը. նա տեսնում է թէ ինչպէս թագաւոր թագաւորի յետևից կորչում է պատերազմի մէջ կամ սպանութեամբ: Նա հեռուից լսում է, թէ ինչպէս երկիրը սասանում է Ասորեստանեայց զօրքի ոտքի

1) Ժէ. 36, Կ. և այլն:

2) Ովս. 69—71:

տակ: նա գիտէր որ Եփրեմի համար էլ պահուած է Յեզաբելի¹⁾ վիճակը: Թէ այն օրինակով այժմ ևս մայրն ու գաւազները ժայռից վայր կը ձգուին, որպէս զի ստնգիւտացիները քարով ջարդուին և յղիները պայթին, բայց և այնպէս գրքի վերջին գլխում ոճն այնպէս մուսլլ, խիտա, ճնշուած չէ յուսաբեկ մտքերի ծանրութեամբ. և նա անաարակուտելի, ամենապարզ խօսքով նկարագրում է Եփրեմի վիճակը. «Դարձ, Իսրայէլ, առ Տէր Աստուած քո. սիրեցից զքեզ կամակար, զի գարձաւ բարկութիւն Իմ ի քէն»: 2) Աթոռի շուրջ կայծակները փայլատակում են, որոտումը դղրդում է, ահարկու ձայներ են լսվում, բայց և այնպէս աթոռը չըջանակուած է զմրուխտի ծիածանով:

Նղբարք սիրելիք, խորհեցէք Ովսէի խրատի մասին, որովհետև ձեզանից իւրաքանչիւրի հողուն է վերաբերում այդ քարոզը: Գուք մեղանչել էք, դուք խոտորուել էք ուղիղ ճանապարհից մոլորուած սխարների պէս, բայց և այնպէս հաւատացած եղէք, որ Աստուած ձեզ սիրում է, որովհետև Աստուած սէր է և Աստուած Աստուած է, և ոչ թէ մարդ: Գուք մոլորեալ որդի էք, այն, մոլորեալ էք, բայց և այնպէս որդի էք: Պարելի է, թէ դուք նստած էք խողի երամակի մէջ, բայց և այնպէս դուք նորա զաւակներ էք: Մարգն անխղճաբար վերջնականապէս փշրում է բեկեալ եղէգը և սխակալութեամբ շիջուցանում է աւկայծեալ պատրոյգը: Սակայն Աստուած բեկեալ եղէգը չի ջարդի և առկայծեալ պատրոյգը չի հանգցնի, զի Աստուած է և ոչ մարդ³⁾: Ուստի և նորա յայտնած

1) Գ. Քագ. ԻԱ. 5 եւ շար.: Դ. Քագ. Թ. 7 եւ շար.

2) Ովս. ԺԴ. 2... 5..

3) Ես. ԽԲ. 3:

խօսքերը մեզ այսպէս են խրատում. «Կացէք ինչո՞ւ էք ուղում մեռնել և ձեր հողին կորցնել: Միթէ երկընքում աւելի չե՞ն ուրախանում մի ապաշխարող մեղաւորի համար, քան իննսուն և իննը արգարների համար, որոնք կարօտ չեն ապաշխարութեան»¹⁾ Ահա ինչ է Ավսէի գլքի իմաստը, և ահա թէ ինչ է Աստուծոյ Որդու աւետարանի էութիւնը:

1) Ղով. ԺԵ. 7:

ԿԵՄՔՆ ԵՍՏՈՒԹՈՅ.

«Պատմեցաւ քեզ, ո՛վ մարդ, զինչ է բարի. կամ զինչ խնդրէ ի քէն Տէր, բայց առնել զիրաւունս եւ սիրել զողորմութիւն եւ խոնարհեցուցանել զանձն գնալ ընդ Աստուծոյ քում» : Միգե. 2. 8:

Չպէտք է անուշադիր թողնենք Միքէ մարգարէի այս վերին աստիճանի շահեկան խօսքերը, որ պատահեցան այսօրուայ ընթերցուածների մէջ: Անոնց մէջ աւանդվում է յայտնութեան նպատակը՝ որ է մարդկանց ուղղութիւն. անոնք այտայտում են սրբութեան ձգտող կենաց՝ ներքին նշանակութիւնը: Ս. Գիրքը երկու անգամ առաջարկում է մարդկային խորհրդածութեան համար նշանաւոր հարցում և տալիս է պարզ ու որոշ պատասխան: Մէկ տեղը սրդէն յիշատակած վկայութիւնն է. միւսը Աւետարանի այն տողերն են, որ մեզ պատմում են, թէ մեծատուն պատանիներից մէկը հարցրել է. «Զինչ բարի գործեցից զի ընդունիցիմ զկեանսն յաւիտենականո»:¹⁾ Այո դէպքում պատասխանն եղաւ. «Եթէ կամիս ի կեանս մտանել, պահեա զպատուիրանսն»: Մի և նոյն հարցմունքի այլ պատասխանն են կազմում Միքէի գրքի բառերը. «Պատմեցաւ քեզ, ո՛վ մարդ, զինչ է բարի, կամ զինչ խնդրէ ի

1) Մատ. ԺԹ. 16:

քէն Յէր, բայց առնել զիրաւունսն և սիրել զոգոր-
մութիւն և խոնարհեցուցանել զանձն գնալ ընդ Աս-
տուծոյ քում: Այս բառերը այն աստիճան պարզ
են, որ բացէիքաց ոչնչացնում են դարբերով հիւսած
սարգիստտայնի թելերը: Անոնց իմաստն այն է, թէ
կրօնասիրութեան նպատակն է բարձրացնել, վսեմաց-
նել մարդկային հոգին, մաքրել մեր արարցները, ազգել
մեր սրտին բարութիւն և ոգորմածութիւն: Բոլոր մար-
գարէնների ազդեցիկ ուսուցման էութիւն էլ այդ բա-
ռերով կարելի է արտայայտել. և դարձեալ Աստուծոյ
Որդւոյ սքանչելի բարոյական յայտնութեան աւետա-
բեր ազաւնին նոյն այդ բառերն են: Ուշի ուշով
գննելով հին ուխտի և քրիստոնէական եկեղեցու
պատմութիւնը, մենք տեսնում ենք, որ գրեթէ ամ-
բողջ հին և նոր կտակարանի մէջ՝ բարեպաշտու-
թեան արտաքին կողմի զօրեզ հօտանքի հետ ի միասին՝
հասում է արդարութեան աւելի ևս առատ, մաքուր
խոր հասանք: Եւ իրօք արգարամտութիւնը՝ մշայն
արգարամտութիւնը՝ ճշմարիտ կրօնասիրութեան գլխա-
ւոր էութիւնն է կազմում. ճշմարիտ բարեպաշտը՝ լաւ
հոգի ունի, լաւ կեանք է վարում: Արօնը—մի զօրու-
թիւն է, որ մարդուն դարձնում է տա Աստուած-
կրօնասիրութեան զգացումը մեզ օգնում է հրաժար-
ուիլ մեր ցանկութիւններից, օգնում է մեզ սանձել
մեր լեզուն, մեղմացնել մեր բանկումները, սպանել
մեր մէջ արթնացող չարաչար մոլութիւնները, կրօնը
մեզ սօժորեցնում է համբերութեան, հեզութեան, հա-
մեստութեան, ներդամտութեան, միշտ և հանապազ
թելագրում է մեզ լաւ բարք ու վարք օւնենալ: Արօնը
—կամք է բանականութեան մէջ և սէք է կամքի մէջ:
Հարցրեցէք դաւանաբանութեան կարճահայեաց
գիտունից. «Ի՞նչ պէտք է անեմ, որ վրկուիմ, նա ձեզ
կը պատասխանէ, խիստ խնամով ու բարեխղճութեամբ

ձեակերպած արամաբանական-բնազանցական սահման տալով: Նոյն բանը հարցրեցէք մեր կրօնական կուսակցութիւնների մէկի արբանեակից, և նա մոլեռանդաբար կը պնդէ կրօնասիրութեան արտաքին հանգամանքները: Բայց հարցրեցէք Սամուէլից, Դաւթից, Եսայից, Ամովսից, Միքէից, Երեմիայից, չորս աւետարանիչներից, հարցրեցէք նոյն իսկ մեր Յէր և Վարդապետից, և դուք գլխովին այլ պատասխան կը տասնաք, այլ՝ ոչ միայն բառով, այլև հոգւով: 'Ի՞նչ կը լսէք, թէ «Եթէ կամիս ի կեանս մտանել, սրահազպատուիրանս»: 1) Սամուէլը հարցնում է. «Եթէ հաճոյ էցէ Յեուան ողջակէզ և զո՞՛ իբրև գլտել ձայնի Յեուան», և պատասխանում է. «Ահա լաւ է ունկընդրութիւն քան զզո՞՛ ընախը» և հնազանդութիւն քան զճարպ խոյոց»: 2) Սաղմոսերգուն ասում է՝ թէ Աստծուն պատարագ կը մատուցանէր, բայց նորան հաճելի չեն ողջակէզները, ուստի ինքը միշտ նորան օրհնութիւն է երգում: 3) Օրինաց երիւրդումս ստում է, թէ Աստուած Իսրայէլից պահանջում է միայն մի ինչ, որ Իսրայէլը ամէն բանում գնայ նորա ճանապարհով և սիրէ նորան: 4) Եսային գրել է. «Զի՞ կայ Իմ և յաճախելոյ զո՞՛իցք ձերոց, ասէ Յէր: Յագեալ եմ սղջակիզօք խոյոց ձերոց, և զճարպս գառանց և զարիւն ցլոց և նոխազաց ոչ կամիմ: Անօրէնութիւն է սօնն, զամուսգլուխս ձեր և զտօնան ձեր ատեաց սնձն Իմ, եղեն ինձ բեռն. ձեռք ձեր լի են արեամբ: Լուացարուք, սրբեցարուք, ընկեցէք զչարիս ձեր յսնձանց ձերոց առաջի աչաց Իմոց: Դադարեցէք ի

- 1) Մատ. ԺԺ. 17:
- 2) Ա. Թագ. ԺԵ. 22:
- 3) Սաղ. Ե. 18:
- 4) Բ. ՈՐ. Ժ. 12:

չարեաց ձերոց, ուսարուք զբարիս գործել: 1) Այն հարցին, թէ ո՞վ էլցէ ի լեառն Տեառն, կամ ո՞վ կացցէ ի տեղուոջ արբութեան նորա, զբաղան պատասխանն այս է. «Որ սուրբ է ձեռօք և ամբիծ սրբալի, որ ոչ առ զնանրութիւնս յանձն իւր, և ոչ երգուաւ նենգութեամբ: 2) Իսկ ի՞նչ է ժողովոցի խօսքով վախճան բանի այդ ամէնի. «ՅԱստուծոյ երկիր, և զպատուիրանս նորա պահեա. զի այս է մարգն ամենեկն: 3) Ամենեկն—այսինքն այս է մարդու կատարելութիւնը:

Այսպէս են խօսել մեծ մարգարէները. նոր կտակարանը շնչուած է մի և նոյն գերագոյն գաղափարով: Ի՞նչ է մեծագոյն ճգնաւոր Յովհաննէս Մկրտչի քարոզութեանց եզրակացութիւնը: Ճիշտ միայն երկու բառ. Իսպաշխարեցէք և հնազանդեցէք: Ի՞նչ է Քրիստոսի յայտնութեան եզրակացութիւնը: Երկու բառ, որ փորագրուած է այն արձանի վերայ, որը որ այսօր գրուեցաւ մեր արքայութեան մէջ, և որը որ ներկայացնում է մի ազնիւ մարգասիրին,—այն է, թէ սերեցէք: Աստուծն ծառայեցէք: Քրիստոս ոչ մի բառով չի յիշում այն հին աւանդութիւնները, որ իւր ժամանակ ուղղափառութիւն էր համարվում. չի յիշէլ սչ լուսցում, ոչ զգեստաւորութիւն, ոչ տօն կամ պահք, ոչ աղօթքի երկարութիւն կամ ծնկաշքութիւն, որ այն ժամանակ բարեպաշտութեան անպայման կարևոր արտաքին կողմն էր համարվում: Նա Բարեկամ էր մեղաւորներին, ներեց զղջացած անառակ կնոջ և մի և նոյն ժամանակ Իւր սոսկալի մերկացումներով մտրակում էր ի պաշտօնէ քրմերին: Իսկ նորա առաքեալներին վարդապետութիւնները: Նոցա լեզուն նման է

1) Ես. Ա. 11. . . 17:

2) Սաղ ԻԳ. 3—4:

3) Ժող. ժԲ. 12:

հին մարդարէնների լեզուին: Կարևորագոյն արարողութիւն համարուած թլլպատութեան մասին՝ Պօղոս առաքեալն ասում է, թէ ոչինչ է, բայց ոչինչ է նմանապէս և անթլլպատութիւնը, այլ հարկաւոր է միայն Աստուծոյ պատուէրների կատարումը: «Այդչափ անմիտ էք, գրում է նա Գաղատացիներին, սկսեալ հոգւով, և արդ մարմնով վախճանիք»: 1) Ինչ էր Պօղոս առաքեալի վարդապետութեան գումարութիւնը—«կեանք ի Քրիստոս» խօսքը և երկու բառ՝ «հաւատք, գործք»: Ի՞նչ էր Յակոբ առաքեալի քարոզութեանց կնիք բանը—կարեկցութիւն, անարատ մնալը աշխարհի դայթակղութիւններից: Ի՞նչ էր Յովհաննու Աստուածաբանի վարդապետութեան ամփոփումը Մի բառ—սէր: Դուք այսօր լսեցիք նորա մի խօսքը, որ ասում է, թէ «որ առնէ զարդարութիւն—արդար է»: 2) Այս խօսքը ակնյայտնի ճշմարտութիւն է, բայց Աւետարանիչ Յովհաննէսը մեկնում է այն, որոշելով ճշմարիտ սրբութեան նշանակութիւնը մի այլ ասացուածով. «Ամենայն որ յԱստուծոյ է ծնեալ՝ մեղս ոչ առնէ, զի սերմն նորա ի նմա մնայ»: 3) Այն՝ դուք այս լսեցիք այսօրուայ թղթից, և մի և նոյն ժամանակ գիտէք, որ պապն ու կարդինալները այրեցին Յովհաննէս Հուսին, բարձրացնելով նորան խարոյկի վերայ, ինչպէս որ Քրիստոսի ուրիշ շատ սրբերին բարձրացրել էին. նորան հագցրին դատապարտեալի հագուստ, այն է բոցերի մէջ այրուող սատանաների նկարներով հագուստ, և հաւատացրին, թէ նա երկրաւոր խարոյկից յետոյ՝ կանցնի դժոխքի անշէջ կրակի յաւիտենական տանջանքներին: Սակայն Աստուծոյ հրեշտակները դատապարտեալի հագուստի

1) Գաղ. Գ. 3:

2) Ա. Յով. Գ. 7:

3) » » » 9:

մէջ ամփոփեցին ոչ թէ զոհին, այլ հաւատաքննելիչներին, վասն զի մարգասպան էին նորա՝ և ոչ թէ հուսր, նորա էին վարվում անարդարութեամբ և ոչ թէ նա՝ իսկ «սը առնէ զմեզ» ի սատանայէ է»¹⁾։ Երբ որ Քրիստոսից հարցուցին, թէ ի՞նչպէս որոշուի ճշմարիտ մարգարէն. կամ ուսուցելը ստից, նա չպատասխանեց, թէ նոցա կը ճանաչէք իրանց կարծիքներով և գիտութիւններով, այլ ասաց, «Ի պազոյ նոցա ծանիշէք զնոսա»²⁾։ Այս սկզբունքներն են Ս. Գրոց բարոյական ճշմարտութեանց էութիւնը։

Գուք բարեպաշտ էք, սիրելիք, ապացոյց այդ բանի այն է, որ այս տեղ ժողոված էք։ Բայց եկեղեցին յաճախելուց աւելի կարևոր բան կայ։ Ամէնից գլխաւոր խնդիրն է, որ գուք ձեր սրտում իմանաք, գիտակցութիւն ունենաք, թէ արդեօք անկեզօ է թէ գիմակաւոր է ձեր կրօնական զգացմունքը։ Ինչպէս որ աշխատեցի Ս. Գրքի շատ վկայութիւններով ցուցանել և ապացուցանել ձեզ, արդարութիւնն ու սրբութիւնը ճշմարիտ կրօնասիրութեան էութիւնն ու հետեանք է. ձեր հենաց ձգտումն ու նպատակը այդ առաքինութիւններն են. եթէ գուք հասնիք այդ բարեմասնութիւններին, դուք ազատ կը լինիք այն ամէնից, ինչից որ Քրիստոս ազատել է ձեզ, այսինքն գուք կազատուիք ամէն աւելորդ ծանրաբեռն և առաւելապէս մարմնական լուծից։ Եթէ ձեր սիրտը մաքուր չլինի, եթէ արգար կեանք չվարէք, ձեր արտաքին եկեղեցասիրութիւնն ու աստուածպաշտութիւնը Աստծուն աւելի կարևոր չի երևայ, քան «զպզինձ որ հնչէ» կամ զծնծոյս որ զօղանջէն»³⁾։ այս գէպում Աստուծոյ

1) Ա. Յով. Գ. 8:

2) Մատ. Է. 16:

3) Ա. Կոր. ԺԳ. 1:

կշեռքում այդ ցոյցը աւելի չի ծանրանայ, քան աւազի հատիկի Լարցնում եմ, արգեօք դուք ձեզ չէք խաբում Աստուծոյ առաջ, արգեօք համարձակ էք դնում ձեր խղճի դատարանը, կամ աս հասարակ գուք ձեր դատաստանին դիմում էք: Զգում էք դուք ձեր անձը իբրև ճշմարտապէս լաւ մարդ: Եթէ այդպէս էք, այն ժամանակ թէպէտև ձեզ ատեն և հալածեն մարդիկ, որ ձեր կարծիքները չեն հաւանում, այնու ամենայնիւ դուք կը տեսնէք, թէ ինչպէս ձեր առաջ կը բացուին երկնքի ոսկի գուները և ձեզ կը հովանաւորեն յաւիտենական սիրոյ թւերը: Իսկ եթէ դուք լաւ չէք լինի և եթէ հաւատարմութեամբ չէք ծառայի Աստուծուն և մարդկանց, հապա ձեր արտաքին բարեպաշտութեան բոլոր սխրագործութիւնները ոչ մի շահ չեն բերի ձեզ, և Յէրը կասի ձեզ. «Ոչ երբէք գիտէի զձեզ, ի բաց կացէք յիսկն»¹⁾:

Գիտեմ որ հին բաներ եմ քարոզում: Յիշում եմ, որ ուրիշ անգամներումն էլ այսպիսի ճշմարտութիւններ ձեզ յայտնել եմ: Բայց ես պատրաստ եմ դարձեալ կրկնելու ասածներս, որովհետև հէնց այդ բաներից ենք իմանում Աստուծոյ կամքը: Աստուած ամէնից առաջ պահանջում է արգարամտութիւն: Ձեզ կը պահէ և կը փրկէ միայն արգարութիւնը: Աոտծու առաջ առաւելապէս նշանակութիւն ունի ձեր բարութիւնը, ձեր բարոյականութիւնը: Առանց բարութեան, առանց շնորհի, առանց մարտութեան, ազնուութեան, հաւատքի, առանց ամենահազուադէպ առաքնութեան՝ այսինքն առանց ճշմարտասիրութեան և առանց մեծանձն խոնարհութեան—լուի միայն արտաքին բարեպաշտութիւնը՝ ոչինչ է:

Այսպիսի քարոզութիւնը շուտ շուտ պիտի

1) Մատ. է. 23:

կրկնուի, որովհետև մարդու սրտի մէջ մշտապէս խոր նստած է փարիսականութիւնը, որով ձեռ դերադասվում է էութիւնից և հրէութեան ոգին մուծանվում է քրիստոնէական մաքրութեան մէջ, Հին և Նոր կտակարանի յարաբերութեանց կատարեալ ազիտութիւնից՝ աղէտալի թիւրիմացութիւններ առաջ եկան, թէպէտ Առ Եբրայեցիս թուղթը պէտք է բուր այդպիսի տարակոյաները վարատէր: Գործը գնալով միշտ աւելի վատթարացաւ: Կարծիքների անոխալականութեան դադարիարը սոսկալի անէճք դարձաւ մարդկային ազգի համար. տասը հազար զոհերի արիւնը՝ բիծ դրեց այդ գողափարի վերայ, և միլիոնաւոր կտորած սրտերի դառնութիւնը՝ բողբոլում է դորա դէմ: Մեղքի, ապականութեան և արատի մէջ ընկզմած պապը հաւատաքնութիւն հիմնեց: Կարլոս Ե-ը և Փիլիպոս Բ-ը, այդ ծայրագոյն անբարոյականները, միայն Նիդերլանդում հազար ութ հարիւր անմեղ զոհ դատապարտեցին շլիսատութեան և խարոյկի՝ այնպիսի չնչին յանցաւորութեան համար, ինչպէս որ է մեզէն կեքալիի դործածութիւնը պահքի օրերին, կամ թէ մայրենի ընգուով սաղմոսի ընթերցանութիւնը: Երբ որ վերածնութիւնից յետոյ յունաց գրականութիւնը դարձեալ կեանք առաւ, ձեռքին բռնած ունենալով Նոր կտակարանը, երբ որ լուսազուարթ, բարեբար վերանորոգութիւնը Աստուծոյ օգնութեամբ ճանապարհ բաց արաւ ազէտ կաթուղիկութեան և հակաքրիստոնեայ բռնակալութեան մութ խաւարի մէջ, և երբ որ Աւետարանի չքնաղ անուշաբուրութիւնը մարդկանց հոգին կրկին լցրեց երկնային լուսով, այն ժամանակ յանկարծ՝ հնացած աւանդութիւնների երկաթի ցանցը խորտակուեցաւ: Բայց շուտով հին մոլորութիւնները կրկին գլուխ բարձրացրին: Նոյն իսկ այժմ սակաւ չեն այնպիսի մարդիկ, որոնք ըստ չափու կարողու-

Թեան աշխատում են քանդել վերանորոգութեան գործը, բայց եթէ անգլիական Եկեղեցին քիչ քիչ մօտենայ այն կէտին, որ սկսէ դաւաճանել իւր ամենաէական սկզբան, որ է՝ վերանորոգեալ եկեղեցի, ես ամենայն վստահութեամբ գուշակում եմ, թէ իրա գողից կը հեռանան շատերը, այսինքն այն ծնկները, որ չեն պաշտել Բահագին, և այն շրթունքները, որ չեն համբուրել այդ կուռքը: Եթէ անգլիական Եկեղեցին ստորանայ և քիչ քիչ սկսէ նմանիլ հռովմէական եկեղեցուն, անոր յատուկ վարդապետութիւնները և ծիսակատարութիւնները արբանեակ դառնալով, հապա վաղ թէ ուշ (ես կարծում եմ, շատ շուտ) անդառնալի կերպով կը կործանուի, որպէս զի իւր աւերակների վերայ աւելի կատարեալ և մաքուր շէնք կանգնի:

Կարծում եմ, հիմա պարզ պէտք է լինի այն ճշմարտութիւնը, թէ կենաց համար ամենակարևորն է—առունել զիրաւունս, և սիրել զողորմութիւն, և խոնարհեցուցանել զանձն գնալ ընդ Աստուծոյ: Այս է Աստուծոյ կամբը: Եթէ այս տեղ գանուողներից մէկը պարծենում է իւր կրօնական կարծիքների ուղղափառութեամբ, բայց մի և նոյն ժամանակ ցած կերպով է վարվում — առուտուրի մէջ անաղնիւ է, ամենայն ինչ սրբապղծելով է դատում, բամբասում է, զըրպարտում է, անառակ կեանք է վարում, եթէ նա սրտախօս է (իսկ օտութեան քողով ծածկուածները թիւը շատ է, շատ շատ է), եթէ նա կեղծ վկայութիւն է տալիս, եթէ ընչասէր է,—այն ժամանակ նա, թերևս հարսանեաց խնջոյքին մասնակցէ, բայց կը մտնի ոչ հարսանեկան հանդերձներով, Իոկ եթէ ձեր մէջ կայ իրօք մաքուր, անկեղծ և բարի մարդ, եթէ նա սքանչանում է ամենայն վեհ և վսեմ բաներից և ընթանում է ազնիւ շաւղով, եթէ նա խոնարհութեան և

տիրոյ գործերում Գրիստոսի օրինակին նետակելու է ձգաում.—նա կարելի է թէ ամբողջ աշխարհի անարգութիւն կրելով մեռնի: բայց ձեր Փրկիչը: որ նորա համար օրինակ էր: կորոշէ նորա վիճակը: շնչելով նորա խոնջացած հոգուն—ազնիւ, ծառայ բարի և հաւատարիմ... մուտ յուրախութիւն Ցեառն քո¹⁾:

Եթէ կամենում էք լսել այսօրուայ բարոզի վերջաբանը—անա երկու խօսքով. Դուք: Ցէր Աստուծոն սիրողներ: Չանացէք ասել շարութիւնը: Մի խօսք ձեր հուսահացութիւնների և ազանդների մասին: այլ լաւ քննեցէք ձեր հոգին: Աստուած ամէնեց աւելի հարցնում է ձեր սիրտը: Նա չի հարցնի: Թէ ինչ անուն էք կրել երկրի վերայ: ինչ ազանդի էք պատկանել: Նա կը հարցնէ: Թէ ո՞վ էք: Եզէք մաքուր: ապա թէ ոչ լուացէք ձեր ձեռքերը: ով մեղաւորներ: Սրբեցէք ձեր սիրտը: կեզձաւորներ և երկդիմի խարդախներ: Թերևս այդ հնարով զրկուէք: Խաչեցեալի ամենաուստ ողորմութեամբ: Միմիայն ուղղուելու կամքն ու ձգաումը—կարող է ձեզ օգնել:

1) Մատ. Եթ. 21:

Ց Ա Ն Կ

	Երևու
Երկու խօսք	Է
Ա. քարոզ, Քրիստոնէի պարտքը	1
Բ. » Հասարակաց աղէտներ	17
Գ. » Ո՛վ պէտք է եպիսկոպոս լինի	32
Դ. » Քրիստոսի ծննդեան տօնը	48
Ե. » Մարդու անկումն	57
Զ. » Հոգեկան խաղաղութեան կո- րուստ	76
Է. » Գնացէք զկնի Քրիստոսի	99
Ը. » Յարութիւն Քրիստոսի	118
Թ. » Համբարձումն	131
Ժ. » Ո՛վ է մարդը	142
ԺԱ. » Արդարութիւնը—ազգերի սլօ է	158
ԺԲ. » Մի դպրոցի պատմութիւն և յոյսեր	175
ԺԳ. » Աստուածային և մարդկային խնջոյք	193
ԺԴ. » Մարմնական և հոգևոր կեանք	211
ԺԵ. » Աստուծոյ ողորմութեան ասպ- ցոյց	225
ԺԶ. » «Գործք իւրեանց չոգան զհետ նոցա»	242

ժէ.	»	Պատերազմ որից արձակումն չկայ	256
ժԸ.	»	Մորելի կերած անցեալը	271
ժԹ.	»	Հայեցողութիւն	286
Ի.	»	Դուք Աստուծոյ տաճար էք	302
ԻԱ.	»	Յովհաննու Աստուածաբանի տե- սիւքը	314
ԻԲ.	»	Գիտես, որ Բարեկամ ունիս	329
ԻԳ.	»	Յոյս	344
ԻԴ.	»	«Աստուած եմ Ես, և ոչ մարդ»	360
ԻԵ.	»	Կամքն Աստուծոյ	373

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ք

եր.	տող.	սխալ կ.	Ուղղիչ.
16	3 ներք.	Անգլիկան	Անգլիան
28	11 »	ստանում	ստանում.
33	16 »	բեմի	աթոռի
	» 10 »	շատեր	շատերը
	» 6 »	չնչին	չնչին
36	2 վեր.	թէ և	թէև
	» 4 »	բեմի	աթոռի
	» 3 ներ.	կարգը.	կարգը.
40	4 վեր.	հպատակութիւնը	հպարտութիւնը
	» 18 »	Ջարէն	Ջարրէն
42	6 »	ընդ միջեց	ընդմիջեր
	» 10 »	ունի	ունի.
43	8 »	կուրացած	կուրացած՝
44	2 ներ.	Exatiner	Examiner
45	2 վեր.	Անգլիայում :	Անգլիայում :
	» 3 »	Մենք	Մենք
	» 14 »	Մի	Ամենայն
	» 7 ներ.	պաշտութեան	պաշտութեան՝
46	1 վեր.	վալէնտ	վալէնտ
	» 3 »	նորա	նոցա
	» 14 »	պան են Յ. Գրիստոսի.	պանեն Յ. Գրիստոսի
47	7 ներ.	փրկել.	փրկել

49	13	վեր.	քեր.	քեր
50	16	ներ.	դիտէք	դիտէք
»	12	»	Քրիստոսին	Քրիստոսին՝
52	9	վեր.	համար:	համար, զմուռսը՝ կամ ալնիւ իւզը՝ Թաղման համար:
54	6	»	ըստու թիւն	ըստու թիւն,
»	4	ներ.	որորանին	որորանին,
57	5	»	անբիժ չէ:	անբիժ չէ՝
60	5	վեր.	շփոթէք	շփոթէք
»	12	»	միջից.	միջից
»	5	ներ.	լոյս	լոյս
61	4	վեր.	խորը	խոր
»	9	»	իսկու թիւն,	իսկու թիւն.
»	11	»	շրջապատող	շրջապատող
»	12	»	տեղերում,	տեղերում.
62	10	»	հերկուի	հերկուի
»	17	»	հանգամանքներով	հանգամանքներ- բով այգ
»	8	ներ.	ծաեց, որ կարծգես	ծագեց, որ կար- ծես
63	13	վեր.	շարժուել	շարժուել,
64	5	ներ.	բղխումը (բղխումը՝
65	14	վեր.	չունինք:	չունինք:
»	11	ներ.	չըշինի	չըշինի
66	13	վեր.	կլինի	և լինի
72	9	ներ.	կոխտան	կոխտան
»	4	»	մոլորութեան	մոլորութեան
73	10	վեր.	չէ՞ն	չէ՞ն փրկուել ո- րոգայթներէց: Ոյո՞, չար տա- տանայի որո- գայթներէց կա- րողացել են

73	13	ներ.	մեղքերը	մեղքեցը.
»	6	»	մէջ	մէջ,
»	4	»	անտաժանելի	անտանելի
74	5	վեր.	արդար և	արդարև
»	10	»	թւով	թուով
»	12	ներ.	չեկնա-	չեկնա-
»	8	»	եղբայր էք:	եղբայր էք,
75	14	վեր.	որ Ս. Հոգուն	Ս. Հոգուն
78	1	ներ.	դորան	այն
»		ծան.	Գսեալ	գսեալ
79	8	վեր.	Արբեցան	Արբեցած
»	12	»	կացան	բացան
»	14	»	տուժում	զուժում
81	15	ներ.	չեն	չէին
83	1	վեր.	Թագաւորը ¹⁾	Թագաւորը, ո՛ւր է Սեփիարուիմ քաղաքի: Անայի և Աւայի Թա- գաւորը ¹⁾):
»		ծան.	Դ. Թ.	Դ. Թագ.
84	14	վեր.	հոգու դժգոհութեան	դժգոհ հոգու
90	11	ներ.	իմանալով	իմանալով:
91	15	վեր.	մէջ:	մէջ*):
»		ծան.	6:	26:
»		»	_____	*) Առակի Սող. Ե. Ձ. է. եւ այլն:
92	11	վեր.	բայց ոչ որի գղջումն չի խոտացել, ով որ մեղանչում է»:	բայց գղջացումը թողել է մեղան- չողի կամքին»:
93	7	»	փողով	քողով
»	9	ներ.	կատարեալն	կատարեալ
101	3	վեր.	հնարիմացութիւն՝	հնարիմացու- թիւն:

101	5	վեր.	մրցութեան	մրցութիւն
102	14	»	դապետութեան	դապետութեան,
103	12	ներ.	նկատմամբ	նկատմամբ:
	»	10	»	անարդար
104		ծան.	Ո՞չ սահ	Ո՞չ սահ
105	13	վեր.	աւանդ	առաջ
	»	12	ներ.	Գերբոն
	»	7	»	ողողած
106	7	»	Էդմունդի	Էդմունդի
108	15	»	Էտմունդն	Էդմունդն
109	12	վեր.	տարիներ	տարիներ
110	8	ներ.	ասենք	այսինքն
	»	6	»	պարեզօտ հազած
	»	ծան.	28:	25:
111	7	ներ.	հրով և	հրով և իբր
	»	5	»	էլ
	»	4	»	յուզուի այժմ
112	15	»	մաղասպանի	մարդասպանի
113	4	վեր.	եթէ	թէ եթէ
114	13	»	հակուիք	համակուիք
	»	15	»	ուտել
115	6	ներ.	սրտով	սրտով՝
116	9	վեր.	համար	համար ինքը
	»	5	ներ.	Պէմբրոկեան
117	4	վեր.	Գէկոնը	Բէկոնը
	»	6	ներ.	եռանդով.
119	8	վեր.	չարոզ էսիների	չարուածների
	»	4	ներ.	նպատակի, դըռ- ներ են,
	»	3	»	նաւ է
121	3	վեր.	եթէ	.եթէ
	»	4	»	մեր,
	»	12	ներ.	էր, բարի էր

122	11	»	անցորտները	անցորդները
»	5	»	վաղուժ	վաղուժ էին
123	14	»	կէր»	կէտ»
»	2	»	տօնախմբութեամբ,	տօնախմբութեան
124	10	»	տմենեքեան	ամենեքեան
»	8	»	յեդին	յեաին
125	1	»	խաղացնում	խաղաղացնում
126	13	վեր.	պահես	պահել ես
»	10	ներ.	գետից	գետից,
»	5	»	սուրբերը	սուրբերը,
»	2	»	ամէնքը. գառան	ամէնքը Աստու- ծոյ գառան
127	8	վեր.	ինչ որ	ինչ ոչ
»	18	»	ձգտում են	ձգում են
128	13	ներ.	հանդի-	կը հանդի-
130	10	վեր.	մաքուր,	մաքուր
134	13	ներ.	փառքը	փառքը
135	7	»	լին	լինին
136	6	վեր.	Ոչ	Ոչ,
»	10	»	ազգարար	ազգարար
»	17	»	Կատարիցէք	Պարդացէք
137	13	»	երար	խրաս,
»	ծան.	»	ԻԳ. Յ:	ԻԳ. Յ:
138	8	վեր.	սպասեցէք	սարսեցէք
»	»	»	անզգամութեամբ,	անզգամութեամբ
»	10	»	ներին	ներին,
»	»	»	հեղութիւնը	հեղութիւնը,
»	11	»	հաւատքը	հաւատքը,
139	6	»	քով	քով,
»	10	»	սրբութիւնները	նրբութիւնները
140	12	»	աղօթների	աղօթքների
»	10	ներ.	հիւր	հետ
»	4	»	Բերում	բերում

141	9 վեր.	մէջ	մէջ,
»	9 ներ.	վայրկեանին:	վայրկեանին,
»	7 »	խոցհուրդները	խորհուրդները
»	1 »	լուսով,	լուսով:
142	6 »	իրան	իրան
143	9 վեր.	է թուում	էր թուում
»	17 »	ես հէք	ես, հէք
»	11 ներ.	Տէր Տէր	Տէր, Տէր
»	9 »	տէսից	տեսից
»	7 »	տատեցեր	տատեցեր
»	5 »	Ով է նա, նա մի	Ով է նա, նա այն
144	2 վեր.	կազմութիւնը	կազմութիւնը:
»	9 »	բոպէներին	բոպէներին:
154	9 ներ.	տաւթեան	տաւթեան
164	16 վեր.	սիրելիք	սիրելիք
168	12 »	որտմտութիւնը	սրտմտութիւնը
171	8 ներ.	կը շարժէ	շարժէ
»	2 »	գանուի	գանուի
172	6 վեր.	դատապարվում	դատապարտվում
181	3 »	գնում	գնում
186	9 ներ.	հմտանալ	հմտանալ
190	1 »	անգամ	անգամ
193	2 վեր.	ԽՆԶՈՅՔ	ԽՆԶՈՅՔ*)
»	ծան.	_____	*) Ս. հաղորդու- րեսն արժանանա- լու օրը:
194	3 վեր.	սեզան ի	սեզանի
»	11 »	զուք	զուք
200	5 »	գգուում	գգուում
»	12 »	մեզանշական	մեզանշական
211	ծան.	ստուած:	ստուած, ուսման ճարհմօյն:
212	4 ներ.	իշին	իշին կամ ցուուն

212	3 ներ.	էշը	էշը կամ ցեռը
237	1 վեր.	շլացած	շլացած՝
254	1 »	արի	բարի
255	1 ներ.	մարդ:	մարդ: 1)
,	ծան.	_____	1) Ա. Կոր. Գ. 12, 13:
260	9 վեր.	Թոյլ էր տալիս զըղ- ջացած անառակ կը- նոջ, որ նա իւր ջերմ արտասուքով լուա- նայ նորա ոտքերը և իւր մաղերով սրբէ:	Թոյլ էր տալիս, որ Իւր ոտքերը մի զղջացած ա- նառակ կնոջ ջերմ արտասու- քով լուացուի և նորա մաղերով սրբուի, նա ու
262	6 ներ.	"	ու
265	9 »	մարդիք և քաղա- քացիք	մարդ և քաղա- քացի
271	5 վեր.	5:	25:
273	2 »	լոնացել	լոնացել
326	6 ներ.	նարհեց	նարհեց
342	9 »	Թող	Թող
348	14 վեր.	Քրիստոնեայ	քրիստոնեայ
360	5 »	եմ Ես	եմ Ես
370	4 ներ.	լուստը	լուստը

